МИЛЕ КОРДИЋ

ЈЕЛЕНА '93

МИЛЕ КОРДИЋ

ЈЕЛЕНА '93

Mile Kordić

Jelena '93

1

Probudili su ga bolovi u glavi. Neispavan, pokušava da se priseti u kojoj je zemlji, gradu, hotelu. Otvarajući oči prepoznaje svoj stan u Njujorku.

Zaspao je obučen u dnevnoj sobi. Zidni časovnik pokazuje da je već prošlo deset.

Na stočiću ispred njega dve prazne flaše.

- Bože moj - prošaputa pridižući se. Zar sam toliko popio?

Pođe teturajući se prema kuhinji da pripremi kafu. Uključi radio.

Gromoglasna muzika udari mu u glavu, ali ga je mrzelo da se vrati i da je utiša.

Uključi automat za kafu i ode u kupatilo. Mrzelo ga je da se svlači i tušira, već samo ispljuska lice hladnom vodom.

Dok je prao zube, zagleda svoj lik u ogledalu. Nije do sada primećivao da ima toliko sedih.

- Stariš, Majkl, stariš - reče.

Visok, skladno građen, bio je otmen i u izgužvanim pantalonama i košulji.

Proseda crna kosa bila je razbarušena. Na licu izuzetno pravilnih crta još nije bilo vidljivih tragova od avantura ratnog reportera i neurednog života starog neženje.

Srknuvši usput kafu vrati se u dnevnu sobu. Priđe prozoru. Napolju je padao slab sneg nošen vetrom.

Ona užasna muzika na radiju prestade. Vesti. Ne sluša ih. Neće sigurno saopštiti bilo šta novo. Ipak, profesionalno registrova da sve svetske agencije tog jutra prenose vest da su Srbi u Bosni i Hercegovini silovali 160 hiljada muslimanki.

- Sranje.

Svestan je Majkl da nema zemlje niti naroda bez psihopata koji siluju

žene. Najviše ih je, čak, u najbogatijim zemljama kao što su Nemačka i Amerika. Ali, sto šezdeset hiljada! Ne seća se silovanja takvih razmera u bilo kojoj zemlji i bilo kom ratu, a gotovo da nema sv etskog ratišta na kojem nije bio.

I sam bi teško mogao da utvrdi koliko je do sada ratnih reportaža objavio.

Vatreno krštenje doživeo je u Vijetnamu. Pa Kambodža, Južna Afrika, Irak.

Nekoliko njegovih knjiga sa tih ratišta postale su bestseleri.

- Dođavola i s tim vražjim Srbima!

Zbog drhtavice u nogama pođe da sedne. Nogom zape za nešto. Spotače se o knjigu bačenu ispred kauča i prosu skoro pola šolje kafe po sebi.

Mučnina mu se pojača. šutnu knjigu i sede.

Zbog te knjige je i pio sinoć onako mnogo.

Niko je još, izgleda, u ruke nije uzeo. Prodaja gotovo nikakva. Ni u jednom listu prikaz o njoj nije objavljen. Džordž Raus,

izdavač, hvata se za glavu. Nijedan primerak niko da poruči, razmišljao je.

- Izašao si Majkl - rekao mu je Raus. Što se mene tiče, slobodan si i možeš da radiš s drugim izdavačem.

Već mesec dana, otkad je ova knjiga o brdima izašla, Majkl ne može da se pribere.

Reportaže koje je slao u vreme američke „pustinjske oluje" u Iraku nailazile su na izvanredan prijem. A sada, knjiga kao da nije izašla.

Nikada mu nije smetalo kad neki list „iseče" njegovu knjigu. Žaoke kritičara znače, bar da je knjiga izazvala pažnju, a ova, čak ni njegove„dežurne" osporavaoce nimalo nije zainteresovala. Mnogi knjižari, koji su ranije poručivali sve što objavi Majkl Mišel, nisu ni telefonom pitali za Kurde.

Nije ni sanjao da će tako brzo istrošiti svoj talenat i da će morati da se povuče u pedesetoj godini. Da je bar stvorio porodicu, da ima dece, postaojao bi neki smisao daljeg življenja. Ovako je protraćio najbolje godine po ratištima da bi u ovim godinama bio odbačen i zaboravljen.

Možda i nije imao talenta? Možda su svi njegovi uspesi bili sticaj okolnosti, a knjige su, moguće je, više tražene zbog aktuelnosti nego zbog kvaliteta.

Tokom godina u njemu se ponovo javio osećaj nesigurnosti. U detinjstvu uvek mu se činilo da drugi dečaci više vrede od njega. Imao je osećaj da ga

društvo odbacuje, izbegava, iako je u koledžu uvek bio među najboljima i svojim znanjem briljirao. Kompleksa niže vrednosti uspeo je da se oslobodi, tek kada je postao novinar i pisac. Nesigurnost mu se ponovo počela uvlačiti u svest.

Nagriza ga sumnja u sopstvenu sposobnost.

Telefon. Mrzi ga da podigne slušalicu. Nema volju ni sa kim da razgovara.

Telefon i dalje zvoni.

- Dođavola!

Podiže slušalicu.

- Halo, Majkl

- Da! Ja sam - reče bezvoljno.

Glas mu bi poznat, ali ne može da se seti ko je.

- Šta si se zatvorio, čoveče? Nije smak sveta ako ti je jedna knjiga propala!

Već se, znači, priča, pomisli, a još ne može da se seti čiji je glas.

- Ne znam. Ne osećam se najbolje.

- Hajde, trgni se, staro momče! - odječe glas iz slušalice. Još ti i ja nismo za staro gvožđe.

Tek tada shvati. Robert Dojl, glavni urednik „Posta". Dugo se nisu videli.

Verovao je da ga je i on otpisao.

-Ti si, Robi? Nisam ti glas prepoznao.

-Ja staro, momče, ja, ko bi drugi? Ja stare prijatelje ne zaboravljam kao ti.

Istina je da su prijatelji, ali je Majkl imao osećaj da ga Robert u poslednje vreme izbegava. Ne želeći da se nameće nije se ni on njemu dugo javljao.

-Pravo da ti kažem, ne znam ni sam...

- Znam, znam - prekide ga Robert. I ja imam takvih teškoća. Dolaze novi, mlađi, ali se još mi ne damo. Je li tako, staro momče?

- Više nisam baš siguran.

- Hajde, hajde, razvedri se. Skokni do mene na gutljaj viskija, ili francuski konjak. Star je 20 godina.

- Ne znam šta bi moglo da bude tako važno?

- Videćeš. Diži to staro dupe, sedaj u kola i dolazi!

- Doći ću - pristade Majkl bezvoljno i spusti slušalicu.

Dok vozi njujorškim ulicama, razmišlja o Robijevom pozivu. Sigurno će mi ponuditi nešto što niko neće, ili što je opasno pa drugi izbegavaju. Mora da mu ne ide dobro. Sigurno mu tiraž opada.

Dugo se njih dvojica znaju, gotovo čigavog života. Zajedno su ušli u novinarstvo i tada se sprijateljili. Robi je brzo shvatio da nema talenta kao Majkl, a nedostajala mu je i hrabrost bez koje se ne postaje veliki novinar i pisac, pa je svoju karijeru usmerio u drugom pravcu.

Majklu je uvek govorio:

- Ti si rasan novinar, samo treba da pišeš. Eh, kad bih ja imao tvoj talenat.

Podržavao je Majkla da istraje. Pomogao mu kad god je imao priliku, a sam je stvarao veze kakve Majkl nikada ne bi uspeo da uspostavi. Uspeo je da zadobije poverenje novinskih magnata, da uspostavi jake veze u Vašingtonu, pa, čak, i u Pentagonu. Karijeru je krunisao mestom glavnog urednika "Posta".

Robertova sekretarica Rita ga dočeka uz osmeh. Čežnju ni ovog puta nije mogla da sakrije.

- Dugo vas nema, gospodine Mišel.

- Izgleda da vam nisam bio potreban - odgovori on uz blag osmeh.

Riga ga prekorno pogleda.

- Ima ovde i onih koji uvek žele da vas vide.

- Vi ste najbolja cura koju znam.

- Uvek ste bili darežljivi na rečima.

- Ja tako i mislim. Prvom prilikom ću vas odvesti na večeru... Je li on tu?

- Šef vas očekuje, a ja ću upamtiti obećanje.

Robert, rastom znatno niži od Majkla, proćelav,

prilično popunjen za svoje godine, odavao je utisak čoveka koji uvek zna šta hoće. Kad je Majkl ušao, ustao je sa srdačnim osmehom da ga pozdravi.

- Gde si, staro momče? Sto godina te nisam video! Viski ili konjak?

- Radije ću viski. Već sam ga pio.

- Nećeš, valjda opet da počneš?

Majkl se nasmeši. Još mu, nađi, nisu zaboravili ono vreme kada je bio više pijan nego trezan. To pamte, a reportaže kojima je dizao tiraže njujorških listova su zaboravili.

- Izgleda da će me to pratiti čitavog života - reče ironično.

- Prijatelj sam ti, ne bih voleo da ti se to opet desi. Nego, kako je Šenon?

Još se niste venčali?

- Nismo. Inače je dobro.

Robert nasu piće, pa pošto nazdraviše, reče:

- Slušaj, matori. Imam strašnu stvar za tebe. Ovog puta ti ni ,,Pulicerova"

neće izmaći.

- Ako me pamćenje ne vara do sada si mi je obećavao, bar, pet puta. Ne grizem više takve udice, Robi.

- Ovog puta je zaista nešto izuzetno.

- Da nisi rešio da izbaciš Klintona iz Bele kuće pre nego što je u nju i ušao? - nasmeja se Majkl.

- Nećemo ga isterivati, ali ćemo mu malo staviti muda u procep. Da se priseti šta je obećao. Majkl ga pogleda. Uozbilji se. Očito da je nešto značajno.

- Slušam te - reče.

- Za ovaj posao potreban je najbolji čovek, a ja boljeg od tebe ne znam.

- Hvala ti. U poslednje vreme mi se čini da ne misliš tako. Kao da si me malo izbegavao. Robert ovo preču.

- Šaljem te u Evropu. U Jugoslaviju.

Majkl se iznenadi. Očekivao je sve drugo samo ne ovo.

- Ne znam šta bi još otuda moglo da se napiše a da čitav svet ne zna?

- Tako je samo na prvi pogled. Reporter kao što si ti može. Kažem da ti

„Pulicerova" ne gine.

- Mani, Robi. Neću da prežvakavam ono što su hiljade njih već napisali.

- Polako. Samo na prvi pogled izgleda da je sve rečeno i sve napisano.

Pogledaj ovo.

Pruži mu jednu fotografiju. Grupa iznemoglih i izmučenih žena unezverenih pogleda. Majklu se učini da je to već video.

- Nekako mi je ovo poznato - reče.

- Sigurno si video na televiziji. Od sinoć je na svim kanalima. A znaš li šta je to?

- Radi se, čini mi se, o silovanim ženama.

- E, jeste, staro momče, o tome se radi.

- Šta tu ima da se piše?

- I ti još ne razumeš?

- U svakom ratu se silovalo, Robi. Silovali su i naši u Vijetnamu -

pokušava Majkl da izbegne ovaj posao.

- Ali, čoveče, radi se o 160 hiljada žena i malom narodu. Kako ne razumeš? Ovako nešto istorija ne pamti. Ni Džingis ton to nije radio. U toj Bosni nema ni dva miliona muslimana, a Srbi su im silovali 160 hiljada žena.

Ako je od dva miliona stanovnika polovina ženskog pola, a od toga dve trećine su devojčice i starice, računica pokazuje da je silovana, maltene, svaka žena. Da li sada shvataš sav taj užas? Hoću da to objasniš. Da pokažemo svetu kakav je taj narod, ti Srbi koji na pragu 21. veka rade ono što ni divlji Tatari nisu radili. Ti se čudiš što ti nije uspela knjiga o brdima.

Šta je o njima moglo posebno da se napiše? Ništa što svet već ne zna ili nije video. A ovo do sada nije viđeno.

Majkl ćuti.

- Ništa ne kažeš?

- Nisam ubeđen da će ti priča o tim silovanjima povećati tiraž. Dve trećine Amerikanaca i ne zna gde je ta Jugoslavija, a za Bosnu nikada nisu ni čuli.

- U zabludi si. To što se sada tamo, u toj nekadašnjoj Jugoslaviji, događa može da ima nesagledive posledice za čovečanstvo.

Majkl se nasmeja.

- To je smešno - reče. toko na sudbinu čovečanstva može da utiče šaka srpskih divljaka i primitivaca?

- Šta ti uopšte o njima znaš?

- 0 kome?

- O Srbima.

- Mislio sam da su svi koji tamo žive Jugosloveni.

- E, sad si sve objasnio, prijatelju. Sve si sada rekao. Najveći deo čovečanstva je mislio kao i ti. Malo je ljudi u svetu znalo da se u toj Jugoslaviji prikriva najveća opasnost za čovečanstvo.

- Moram, ipak, da ti kažem da ne razumem zašto su oni opasni za čovečanstvo.

- Sve ću da ti objasnim... tod čuješ neke činjenice, sve će ti postati jasno.

Reci ti meni da li je Amerika sada u prilici da izgradi novi svetski poredak?

- Mnogo okolišaš. Sipaj taj viski!

- Ne, već pokušavam da ti na najjednostavniji način objasnim taj problem. Dakle, na pragu smo 21. veka. Na istorijsku scenu stupa novi svetski poredak.

- I kakve sve to veze ima sa Srbima?

- Oni ne prihvataju sudbinu sveta.

- Pišeš li ti to scenario za naučno-fantastični film - nasmeja se Majkl.

- Samo se ti podsmevaj! Podsmevaj se, ali me pažljivo slušaj. Vidiš, najozbiljnija prepreka i budućem i sadašnjem svetskom

poretku je ta, kako ti kažeš, šaka divljaka i primitivaca. U interesu civilizcije oni moraju biti ili urazumljeni ili uništeni.

- Neću plakati za njima, sigurno, ali mi, ipak, nije jasno zašto su oni smetnja novom svetskom poretku. Misliš li da oni mogu da ožive komunizam?

- Ne radi se o tome. Komunizam je mrtav. Nestao je sa istorijske scene.

Ali, kad si ga već pomenuo, da ti kažem da njih ni komunizam nije mnogo promenio. Uspeli su i u njemu da se održe. Možda je prerano srušen. Trebalo je, možda, još neko vreme da prođe, ali sada je kasno. Nije, dakle, reč o komunizmu, nego o nečem drugom. Da bi novi svetski poredak, koji još valjano nije ni zaživeo, mogao da se razvija, nužna je mnogo veća tolerancija među narodima koji naseljavaju ovu našu planetu. A šta sada, prijatelju moj, najviše razdvaja ljude i narode? Šta misliš?

- Razdvaja ih mnogo šta.

- Tačno je, mnogo šta, ali postoji nešto krupno što ih razdvaja. To su, prijatelju moj, različite religije. Nadam se da ćeš se složiti, ukoliko bi svi narodi prihvatili samo jednog Boga kao vrhovnog arhitektu sveta, sukobi između njih bi prestali. Slažeš li se, dakle, da bez toga nema ni novog svetskog poretka?

- Ne znam. Nisam o tome razmišljao.

- Dosad nisi, a sada razmišljaj. E, vidiš, sva istorijska iskustva i sva istraživanja pokazuju da upravo ta šaka primitivaca i divljaka neće prihvatiti jednu takvu ideju, a to znači da će se novi svetski poredak saplesti na prvom koraku. Razumeš li sada?

- Možda. Donekle.

- Da li sada shvataš kakva ti se prilika pruža. Koz sudbinu tih 160 hiljada muslimanki svetu treba da objasniš ko su ti Srbi. Svet mora da shvati kakav

je to narod. Mora da uvidi kakv a nam opasnost preti. Ljudski rod treba da zna da ga ti Srbi vuku ka degradaciji, unazad, u tamu minulih vekova... Hajde živeli, staro momče.

- Živeli - odgovori Majkl.

Drži u ruci čašu viskija i gleda u nju.

Možda je Robi u pravu. Možda još o tom ratu na Balkanu nije sve rečeno. Još nije objašnjeno ko su ti ljudi koji osvojiše pola Hrvatske i gotovo čitavu Bosnu i Hercegovinu? «ako svet ranije nije obratio pažnju na njih? A što je najzanimljivije: kako je moguće da su toliko vekova, kao takvi, opstali u srcu Evrope, kako na njih najstarija civilizacija uopšte nije uticala.

Amerika je uspela i Indijance da civilizuje, a Evropa Srbe nije. Jeste to izazov, Majkl. Jeste. U pravu je

Robi. Ako to objasniš „Pulicerova" ti je u rukama. Čudno je, samo, kako se niko od svih reportera koji su se tamo sjatili nije na taj način pozabavio ratom u Jugoslaviji. A možda i jeste? Silovati 160 hiljada žena! To znači da je gotovo svaki vojnik, svaki oficir silovao, razmišljao je.

Odlučio se.

- Kad krećem?

- Takvog te volim, staro momče - udari ga Robert po ramenu. Sutra, stari moj, sutra! Sve ti je obezbeđeno. Sutra imaš let za Rim. Zamisli, drevni Rim.

Kako bih ja još jednom tamo rado otputovao. Odatle ćeš u Zagreb i javićeš se našem čoveku. Za dalje je on zadužen. Dobićeš sve što ti treba: helikopter, specijalno vozilo, sve. Ponesi ovu fotografiju. Zamisli, ako pronađeš neku od njih. Ovu sliku su ljudi upamtili, to bi imalo poseban efekat.

- Dobro. Dogovorili smo se. Odoh da se spremim.

- Zajedno ćemo do izlaza. Treba da se nađem sa nekim ljudima.

Zajedno su izašli iz kancelarije. Rita ga opet čežnjivo pogleda.

- Ništa od moje večere?

- Najbolju curu na svetu izvodim čim se vratim iz Evrope - odgovori uz osmeh.

- Majkl - dobaci ona dok su izlazili iz njene kancelarije, čuvajte se. Umrla bih kad bi vam se tamo nešto desilo.

- Ne brini - odgovori. Bivao sam i na opasnijim mestima.

- Ovo je nešto drugo, Majkl. To su divljaci. Sve bi te Srbe trebalo...

Mahnu joj rukom, pa izađe za Robertom.

- Tako, stari moj - kaže mu Robi dok se voze liftom. Ovo je prava prilika da pokažeš da još nisi otpisan. Još se mi ne damo.

Majkl je ćutao. Odjednom, pade mu na pamet da je čitav ovaj plan Robi smislio da bi njemu pomogao, da bi ga ohrabrio i izvukao iz rezignacije zbog neuspeha knjige o Kurdima. Zna on da mu je Robi, bez obzira na povremene nesporazume, jedan od retkih pravih prijatelja.

Kad izađoše na ulicu, Robi reče:

- Jesi li doručkovao?

- Nisam. A nisam ni gladan.

- Hajdemo preko u park. Da malo prošetamo i pojedemo po jedan hamburger kao nekad.

Majkl se začudi. Malopre je rekao da žuri, a sada mu se šeta. Ako već hoće, praviće mu društvo. I onako ima dovoljno vremena.

Robert kupi dva hamburgera, pa uđoše u park. Sneg je još provejavao.

Sreću samo po nekog prolaznika. Ćuteći šetaju i jedu.

- Slušaj, Majkl - progovori Robert. Nisam te slučajno zvao u park.

Moram da ti kažem nešto što gore nisam smeo. Nikada nisam siguran ko me sve prisluškuje.

- Zašto bi te prisluškivali?

- Ostaćeš večita poštenjačina - nasmeja se Robert. Ti umeš da pišeš, ja to ne umem, ali neke druge stvari bolje znam.

- Nisam o tome nikada razmišljao.

- Znam. Takav si čovek. Jebe se tebi ako te i prisluškuju. Nego, slušaj me pažljivo. Ovde mogu da ti kažem dva osnovna razloga tvog odlaska u tu bivšu Jugoslaviju. Prvi je sil ovanje muslimanki. Otuda dolaze samo suve informacije. U ovom trenutku tamo su pet novinara „Posta" koji, kao i izveštači drugih kuća, šalju samo gole vesti. Nigde priče o čoveku, a ti znaš da bez ljudskih priča nema ni novina. S

tvojim reportažama o sudbinama konkretnih ličnosti, s imenom i prezimenom - raznećemo konkurenciju.

- Pa što si slao nesposobne? - upita Majkl.

- Nisam ih ja slao.

Majkl ga opet pogleda iznenađeno.

- Jesi li ti još glavni urednik?

- Jesam, ali za neke stvari nisam, niti će bilo koji glavni urednik to biti.

Za neke me stvari ništa i ne pitaju, samo mi narede. Tako su mi naredili i koga treba tamo da pošaljem. Čak nisam siguran ni ko je o tome odlučivao.

Ni gazda, izgleda, o svemu sam ne odlučuje. No, da nastavim priču. Ti ćeš u tvom stilu o tim silovanjima napisati jednu seriju reportaža. To je, kažem ti, i pokriće za putovanje, a ono zbog čega te šaljem je mnogo značajnije. Osim tebe ne postoji niko kome bih to smeo da poverim, a ti, kada sve čuješ, možeš da odustaneš. Znaš da se neću ljutiti.

- Pričaj, čoveče, što okolišaš - reče nestrpljivo Majkl.

Robert malo zastade, proguta poslednji zalogaj hamburgera, i baci papir u korpu.

- Sećaš li se da je nedavno Buš na konferenciji za štampu u Beloj kući izjavio da Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike?

- Sećam se. Od kada je izgubio izbore samo priča gluposti. Očito ne može da izdrži poraz.

- E, vidiš, i ja sam, kao i ti, mislio da mu se omaklo pa da je odvalio glupost. Međutim, po svemu sudeći nije baš tako.

Majkl poče da se smeje.

- Nemoj Robi, molim te. Nisi valjda počeo da čitaš naučno-fantastične romane. Ta priča o tajnom oružju Nikole Tesle je glupost.

- Polako Majkl. Saslušaj me. Ja nisam rekao da je reč o tajnom oružju koje Srbi poseduju, mada ne bih isključio ni tu mogućnosg. Ti znaš da je Tesla bio Srbin, a znaš i da su mnogi njegovi pronalasci tajna i za današnju nauku. Ne bih se, dakle, čudio da je i o tome reč, ali hoću da ti kažem da ja ne znam o čemu se radi. Jedino što pouzdano znam, jeste da Buš nije lupio glupost. Njemu se samo omaklo da to kaže. Posle se ugrizao za jezik, ali mu je bilo kasno. To je otišlo u svet, a to je jedna od najvećih tajni u ovom trenutku. I pored svih svojih veza nisam uspeo da saznam o čemu se radi. Da bi ti bilo jasnije o kakvoj je tajni reč, reći ću ti da ni moji izvori u Pentagonu i Stejt departmentu ne znaju na šta je predsednik mislio.

Majkl ga pažljivo sluša. Sada mu već sve to ne izgleda smešno.

- A tvoje masonske veze? Što one kažu? Pobogu, ti si petnaesti stepen.

- Dvadeseti, Majkl. Dvadeseti. Svi su do tog stepena zbunjeni. Možda tajnu znaju samo Članovi 33. stepena, ili nekog još višeg za koji i ja ne znam da postoji. Pitam te sada da li mi veruješ da Buš nije lupio glupost?

- Po svemu sudeći. Zbunjen sam.

- Zbunjen sam i ja. U životu ničim nisam bio toliko zbunjen kao ovim.

Izgleda suludo da jedan narod iz daleke Evrope, i to mali narod, ima ih jedva desetak miliona, može da ugrožava nacionalnu bezbednost najmoćnije zemlje na planeti. Suludo jeste, ali sam siguran da ima nešto. Drugome, rekao sam ti, ovo ne bih smeo ni da kažem, niti bi bilo ko od reportera to mogao da obavi.

Za tebe znam da možeš. Ako postoji ikakva mogućnost da se to sazna, ti ćeš saznati. Ukoliko ništa ne saznaš, imaćemo sjajnu seriju reportaža. Kao što ti rekoh, sada možeš da odustaneš. Neću se ljutiti. Znam čemu te izlažem.

Može se lako desiti da se ne vratiš. A ti sada razmisli.

Zaćutao je. Ćutao je i Majkl

- I još da ti kažem - ponovo će Robert, ukoliko otkriješ o čemu je reč, afera Votergejt će biti samo dečija priča.

- Ti, ipak, nešto znaš, Robi - reče Majkl.

- Ne. «unem ti se da ne znam.

- Onda bar naslućuješ.

- Ne, ni to. Ne bi to bila tolika tajna da nije od neprocenjivog značaja.

Odmah da ti kažem, ne verujem mnogo establišmentu. Bojim se da oni ni o sebi ne odlučuju, a kamoli o državi.

Majkl je zamišljeno gledao ispred sebe. Mnoge novinarske izazove je prihvatio, stekao slavu širom Amerike, ali nikada čudniji, a oseća i opasniji, pa odluči da Robija ne drži u neizvesnosti.

- U redu je - reče. Sutra, letim u Rim.

- Znači, prihvataš?

- Nemoj mi samo reći da si iznenađen. Unapred si znao da ću prihvatiti.

- Znao sam. Dostaviću ti večeras imena ljudi kojima možeš u Beogradu i u drugim mestima da se javiš. Naravno, to i ne treba da ti kažem, ne smeju da znaju zbog čega si tamo. A daću ti i imena ljudi kojih treba da se čuvaš. Ima ih i među oficirima Unprofora kao i među članovima raznih misija. Ni mnogi novinari nisu čisti. Jasno ti je da tamo sve vrvi od obaveštajaca. Takođe, u toj nedođiji skupio se i čitav belosvetski ološ, od trgovaca oružjem do raznih avanturista, pasa rata, sadista i drugih perverznjaka.

- Iskreno da ti kažem o tamošnjim događanjima, do sada, i nisam nešto više razmšljao.

- Pripremio sam ti i neke osnovne podatke o bivšoj Jugoslaviji. Siguran sam da dosta toga znaš, ali ti neće smetati da se podsetiš.

- Pa ti si, lisico stara - nasmeja se Majkl, sve pripremio, a tobož me pitaš hoću li da odustanem.

- Majkl, kunem ti se, neću se ljutiti ako se i iz Rima vratiš, ili ukoliko odustaneš i kad stigneš tamo. Veruj mi, isuviše je opasno.

Majkl se i dalje smejao.

- Matori pokvarenjak.

Robert se, takođe nasmeja.

- Da ti kažem još nešto. Znam da te je ovo sa poslednjom knjigom mnogo pogodilo.

- Ne podsećaj me na to, molim te.

- Polako, budalo matora. Umrećeš, a ništa nećeš naučiti. Ti si sigurno ubeđen da ti je knjiga loša?

- Ne, nego sam neshvaćeni genije - procedi Majkl kroz zube.

- Ipak te pogodilo više nego što sam i mislio. Kako ništa ne shvataš?

Kurdi su jedno vreme Beloj kući bili dragoceni za sređivanje nekih računa sa Turskom, Irakom, Iranom i čitavim tim delom sveta. Zato su onoliku podršku i dobili. Zbog toga sam te tamo i poslao. Sada su se stvari promenile. Sada našoj vladi ^rdi ne samo da više nisu potrebni, nego su počeli i da smetaju, a ti napisao knjigu u kojoj slučaj ^rda dižeš na nivo svetskog problema. Ne shvataš da ^rdi sada ugrožavaju američke strateške interese u tom regionu sveta, a prvenstveno kod najvažnijeg tamošnjeg saveznika Turske.

- Time me nećeš utešiti. Moju knjigu niko neće.

- Niko neće o njoj ništa napisati. Stigao je signal da se knjiga bojkotuje, da se zaboravi. Ona nije ni izašla! Razumeš li?

- O čemu to pričaš? - upita Majkl.

- Razumeš li ti šta ja govorim? Tvoja knjiga o brdima nije izašla.

Majkl je polako shvatao. Osetio je olakšanje. Ne samo što nije za staro gvožđe, već je postao isuviše opasan za američke moćnike.

Tog trenutka se nečega seti.

- Čekaj, Robi - reče, ako je knjiga o brdima morala da ostane u magacinu, kako misliš da objaviš ovo o Srbima?

- To je moja briga. Zbog knjige o Kurdima se nikom ne isplati da rizikuje.

Ne može mnogo da se dobije, a može mnogo da se izgubi. Ovo je nešto drugo. Sve smo se dogovorili... Sad zaista moram da idem. Dobićeš večeras avionske karte, novac i podatke koje sam ti obećao... Ostani malo iza mene,

za svaki slučaj.

Majkl je još nekoliko minuta šetao parkom prilično ošamućen Robertovom pričom. Sve što je čuo ličilo mu je na fantastiku, ali pošto dobro poznaje Roberta, siguran je da se iza toga nešto krije.

Izađe iz parka i krenu prema svom automobilu.

Razmišljao je o Šenon. Neće nimalo biti oduševljena ovim putovanjem.

Zbog njegovih čestih pa i višemesečnih putovanja po svetu nisu stigli da se venčaju. Sve dok on ovako živi, besmisleno je opterećivati se brakom, mislio je.

Čim stiže u stan pozva je. Upravo se spremala da sa univerziteta pođe kući. too što je i očekivao, vest o njegovom putu u Evropu dočeka ćutanjem.

- Ljutiš se?

- Šta mi vredi? To je tvoj život.

- Hoćemo li da se vidimo pre nego što odem?

- Ako hoćeš, dođi. Ja krećem kući. Pozvala sam Džejn na večeru, ne bih sada da joj otkazujem. Usamljena je.

- Kada da dođem?

- Možeš odmah. Džejn je pre pet godina nekoliko meseci provela, baš u toj Bosni. Možda može da te uputi na neke ljude.

Odluči da pripreme za put odloži za uveče i odmah krenu kod Šenon. Po glasu je osetio da joj je njegovo putovanje izuzetno teško palo. Moraće nekako da je umiri i obeća da neće dugo trajati.

Šenon nije bila od onih žena koja svoje nezadovoljstvo izražava kroz ljutnju i bes. Samo je on mogao da oseti promene u njenom raspoloženju.

Po njenim kao nebo plavim očima lako je zaključio koliko je nesrećna što odlazi. Poljubila ga je na vratima. Dodir njenih usana i plave kose koja ga pomilova po obrazu podseti ga da bi bilo krajnje vreme da se skrasi u Njujorku i počne normalni život. Još jednom sebi obeća da će se posle ovog putovanja venčati sa njom.

- Znaš, ovo mi je značajno - pokuša on da se pravda pošto se pozdraviše.

- Ne pravdaj se, Majkl. Znam da moraš, inače to ne bi bio ti.

- Nemoj da se plašiš. Biće sve O.K.

- Tamo je rat, Majkl. Najprljaviji za koji se zna. Naravno da se plašim...

Ti Srbi... Ne znam. Kao da nisu ljudi.

- To je užas - upade Džejn. - A ja sam tako lepe dane provela u Sarajevu.

Dubrovniku... Ne shvatam šta se to tamo događa.

- Zbog toga i idem - reče Majkl. Robi traži da razgolitim do kraja te Srbe, da svetu pokažem kakvo je to satansko seme. Možeš li da zamisliš, Džejn, oni su, danas je objavljeno, silovali 160 hiljada muslimanki.

- Gospode - zavapi Džejn. Pa to je... to je ludački. To su zaista đavoli.

Majkl se seti fotografije koju mu je dao Robert.

- Pogledajte ovu fotografiju. Gledajte ovo unezvereno lice ove jadnice.

Šta su im te zveri radile. Sve su silovane.

Šenon i Džejn sa zgražavanjem gledaju fotografiju.

- Odakle... odakle ti ovo? - upita Džejn.

- Dao mi je Robi da pronađem neku od njih, ako budem mogao.

- Pa... pa - poče da muca Džejn. Pa, ovo je Ena! Gospode! To je ona!

- «o ti je ta? - pita Majkl.

- Ova ovde. Moja prijateljica iz Sarajeva. Ena. Ena Fazlić. Znala sam joj i muža. Ona je profesor engleskog, a on inženjer. Bože, kakvi divni ljudi. «ući sam kod njih odlazila. Gospode, na šta liči! Oni su stvarno zveri. Njih treba uništiti.

Hladno i tmurno beogradsko popodne. Jedna žena laktovima naslonjena na ogradu starog Savskog mosta gleda u reku. Povremeni jaki udari košave mrse joj dugu, kao ugljen crnu kosu koja pada preko izanđalog zimskog kaputa, gotovo do pasa.

Posle desetak minuta, ispustivši torbicu, prebacujući uz mnogo napora prvo jednu pa drugu nogu, prevali se preko ograde. Stade na uzani ivičnjak, pridržavajući se obema rukama za ogradu i ponovo se zagleda u mutnu reku.

Nije čula škripu kočnica automobila iza sebe. Nije videla ni dva mlada čoveka kako iz njega istrčavaju. Podigla je glavu, tek kad su je njihove snažne ruke dohvatile za mišice. U njenim crnim očima njih dvojica su videla patnju i strah. Tanke, crne obrve su joj se skupile, a nežno lice izobličilo u bolnom grču. Potom je zatvorila oči. Usnice su joj se stegle, a ona se svom snagom trgla pokušavajući da im se iščupa iz ruku.

- Nemoj, sestro. Nemoj - prošaputa jedan.

- Diži je da je prebacimo preko ograde - reče drugi.

Dok su je podizali ona je ne otvarajući oči i dalje pokušavala da im se otrgne iz ruku. Dižući je, mladići primetiše da je trudna.

Na mostu se, već stvori gužva. Sa obe strane zaustavljali su se automobili a ljudi su izlazili da vide šta se događa. Jedan, takođe mlađi čovek, pritrča da im pomogne, jer se ona čvrsto držala za ogradu.

Odjednom, telo joj se trže, zgrči, ona podiže glavu, a na licu joj se primeti užasan bol.

Na zaprepašćenje grupe ljudi koja se okolo skupila pesnicama pođe da se udara u stomak.

- Nećeš, satano! - vrištala je.

- Gospode, pa ona se porađa! - uzviknu neka žena.

Ona dvojica što su je držala pogledaše se. Jedan je uze u naručje.

- Otvaraj zadnja vrata! - viknu.

Drugi otrča prema kolima i otvori vrata. Dok ju je mladić nosio u naručju, ona se sve vreme udarala pesnicama u stomak.

- Nećeš! Nećeš, satano. Nećeš! - vrištala je.

Čovek je smesti na zadnje sedište.

- Sedi pored nje - reče onom drugom. Drži je da ne iskoči.

- Držite tašnu! - viknu neko.

Onaj za volanom baci tašnu na sedište, okrenu automobil preko tramvajskih šina pritiskajući sirenu i krenu prema starom delu grada.

Žena se vrišteći i dalje udarala pesnicama u stomak. Čovek koji je seo pozadi pored nje uhvati je za ruke.

- Smiri se, sestro - govorio joj je. Smiri se. Evo, brzo ćemo stići, nije daleko. Samo se smiri!

Lice joj se iskrivilo od bola, a u očima se video paničan strah.

Bila je svesna da ne sme da ga pusti da izađe iz njene utrobe. Mora ga ugušiti u sopstvenom telu i umreti zajedno

sa njim. Sprečili su je da skoči u Savu, a ona mora sprečiti njega da izađe na svet.

- Nećeš - ponavljala je. Nećeš. Udaviću te!

Čitavo telo joj je kidao bol. Postajao je samo taj bol i svest da će ubiti i njega i sebe. Noge više nije mogla da pomeri. Čitav donji deo tela od grča se potpuno ukočio.

Dok sirena neprestano urla, oseća da je snaga napušta. Tamne mrlje joj igraju pred očima, stapaju se jedna u drugu, šire, povećavaju sve dok potpuno ne utonu u mrak.

Tonula je dugo, dugo...

...Možda su i nju bacili u onu jamu kod Gacka, u Koritima, pored puta.

Otac je, seća se, vodio nju i brata da im pokaže tu jamu.

- Maleni moji, dole su svi naši: deda, baba, stričevi, tetke... Sve su ih dole bacili.

- A kako si ti izašao, tata?

- Mene nisu bacili.

- Kako si im pobegao ?

- Nisam im pobegao, maleni moji. Nisam bio kod kuće kada su oni došli.

Poslala me majka kod tetke Borke.

- A koliko si imao godina, tata?

- Sedam, Malena moja. Kao ti sada.

- A zašto su ih bacili u jamu?

- Hoće trag da nam zatru. Dok god mi postojimo, oni neće moći da zaborave da su jednom izdali.

- Ne razumem, tata.

- Ni ja ništa ne znam šta ti to pričaš, tata - kaže Bata.

- Jednog dana ćete razumeti. Mali ste još. Važno je da znate za ovo mesto. Da znate da su svi naši dole. Da to ne zaboravite.

Ne vidi ni oca ni brata, ali ih čuje. Mora da su gore iznad jame, a ona se sigurno okliznula i pala dole u mrak.

Strašan je mrak u jami.

- Tata! Tata, ne daj me - viče s dna jame.

- Ne boj se, Malena - čuje mu glas. Nikom te nikada neću dati.

- Bacili su me u jamu, tata! Mračno je, tata! Ne daj me!

- Ne boj se, Malena. Ne boj se...

- Molim te, tata, ne ostavljaj me. Ovde je mračno, tata!... Tata!

Ne čuje ga više. Muk je.

- Tata. Ja sam tvoja devojčica! Zašto me ostavljaš ?

Nema tate. Samo muk i mrak. Strah je. Užasno je strah. Nikada takav strah nije osećala.

Kroz mrak nazire neke ljude. Puno ih je. čudno je gledaju.

- Ko ste vi - upita preplašeno.

- Mi smo tvoji. Iz jame.

Ne poznaje nikog, ali kao da ih je negde viđala, Jedan liči na oca, isti on.

- Što me tako gledate - pita ih.

Oni ćute.

- Vi me mrzite. Zašto me mrzite?

- Ti si njihova. Ti nisi naša - kaže onaj što liči na oca.

Hladnoća joj u duši. Strah od njihovih pogleda cepa joj utrobu.

Boli je. Gde je otac? Kako je mogao da je ostavi?

- Tata! Ne daj me, tata!

Njihovi pogledi postaju još ledeniji, a mržnja još jača.

- Šta sam vam uradila? Što me mrzite?

- Znaš ti dobro - kaže jedan ledeni glas.

- Ne znam. Ništa nisam uradila - kaže ona.

- Đavolu si dušu dala.

- Nisam! Nisam! Tata! Gde si, tata!

- Uzalud ga zoveš. Neće doći. On nikada neće doći.

- Hoće. Doći će. Ja sam njegova devojčica!

- Predala si se đavolu. Sada je đavo u tebi. Beži od nas. Ne pogani nam kosti.

Prilaze joj, a mržnja im u očima sve veća. Ona bi nekuda pobegla, ali ne može, nema snage. Oni je opkoljavaju, primiču se sve bliže. Prozirni su nekako. Samo su senke, a opet su tu, kao stvarni...

Možda je i ona samo senka. Možda je i ona mrtva. Možda je ovo carstvo mrtvih.

Pa ona je i želela da umre. Ne može da se seti zašto, ali zna da je želela.

Želela je, a sada ju je strah.

Svi su u belom. Do sada nije videla da su te senke bele. Možda su mrtvi u belom, zato što su u mraku. Da bi se videli.

Gledaju je odozgo. Učini joj se da na jednom licu vidi osmeh.

- Dobro je. kriza je prošla - kaže jedan od tih likova.

- Znaš li gde si? - pita drugi.

- Ne - jedva prošaputa.

- Na klinici si. Nema više opasnosti.

Otkud na klinici? Šta ona radi na klinici?

- I beba je dobro - reče onaj lik opet. Muško je. Beba? O kakvoj to bebi on govori? Pa, ona je devojčica, otkud beba?

- Ima tri i šesto - kaže opet onaj lik.

Napreže se da razume o čemu govori. Polako se priseća. Nije bila u Koritima kod Gacka, već u Beogradu, na mostu. Htela

je da skoči u Savu.

Tada su naišli strašni bolovi. Neki ljudi su je uhvatili za ruke.

Sa užasom shvati šta se dogodilo.

- Morali smo da uradimo carski rez - čuje. Mišići su vam bili potpuno ukočeni. Drugačije nije moglo.

Pa, ono je uspelo da izađe! Uspelo je!

- Ne! - vrisnu iz sveg glasa.

- Smirite se - kaže lik u belom i pomilova je po kosi. Sada je sve u redu, dajem vam reč.

- Ne! - opet zavrišta. Ne dajte! To ne sme da izađe! Ne dajte!

- Smirite se, molim vas.

- Ne! Ne dajte! Ne dajte! To je zlo seme! Ne dajte!

- Držite je - Čuje dok polako ponovo propada u mrak.

3

- Ne sviđa mi se što ideš tamo, Majkl - kaže Šenon dok se pozdravljaju na aerodromu.

- Ne brini, draga, nije mi prvi put da obilazim ratišta.

- Ovo je nešto drugo. Sada se stvarno plašim. I sam znaš da ni u jednom ratu nije toliko novinara poginulo. Ti Srbi su divlji narod.

Majkl se nasmeja.

- Preživeću i njih. Javiću ti se čim budem mogao.

Prvi put joj se ovlažiše oči, a toliko puta ga je ispraćala na razna putovanja. Sa setom se odvoji od nje i pođe prema pasoškoj kontroli.

Službenik na izlazu ga prepozna.

- Kuda sada, gospodine Mišel?

- U Jugoslaviju.

Službenik zavrte glavom.

- Ne bih rado bio na vašem mestu, ali ću čitati vaše reportaže. Čuvajte se. Ne znam šta ovi naši čekaju, što to jednom ne završe po kratkom postupku?

- Na to ne bih umeo da odgovorim. Doviđenja.

- Želim vam sreću, gospodine Mišel. Tamo će vam trebati.

Okrenu se i mahnu rukom Šenon, pa uđe u čekaonicu.

Osećao se čudno.

Pošto zauze mesto u avionu, oseti umor. Mislio je da odmah pregleda papire, koje mu je Robi pripremio, ali odluči da prvo malo odspava. Let će dugo trajati, ima vremena.

Čovek do njega radoznalo ga je gledao. Sigurno ga je prepoznao, pa bi hteo da zapodene razgovor. Majklu nije bilo do toga.

Džambo-džet zarula pistom pa se vinu u tamno nebo iznad Njujorka.

Brujanje motora ga brzo uspava.

Probudila ga je jaka svetlost. Noć je brzo prošla, jer su leteli prema istoku.

Saputnik do njega je spavao. Bi mu drago. Neće morati da vodi neki dosadan razgovor. Stjuardesa donese kafu. Prijala mu je. Brzo se rasani.

Izvadi papire koje su pripremili u „Postu".

Prvi papir je bila neka mapa. Piše: Bivša Jugo- slavija. Tri grada zaokružena: Zagreb, Sarajevo i Beograd. Znači, Srbi su na istoku, muslimani u sredini a Hrvati na zapadu.

Iz sledećeg papira sazna da je sada, već bivša Jugoslavija stvorena posle prvog svetskog rata 1918. godine. A on je verovao da postoji ko zna od kada.

Tu je i sastav stavnovništva prema popisu iz 1981. godine. Jasno je da su Srbi daleko najbrojniji, ima ih koliko i svih ostalih zajedno. Sada mu je malo jasnije zašto Hrvati i muslimani ne uspevaju da im se odupru.

Piše još da je do raspada Jugoslavije došlo zbog demokratskih protesta na zapadu zemlje među Slovencima i Hrvatima kao i velikosrpskog hegemonizma i boljševizma i zbog toga su se Srbi opirali demokratizaciji.

Zato je došlo i do rata. Srbi su prvo napali Sloveniju, ali su bili primorani da se povuku. Posle toga su napali Hrvatsku. Velikosrpski hegemonisti okupirali su jednu njenu četvrtinu. Labav mir održavaju snage Ujediljenih nacija. Tu je i karta sa ucrtanim okupiranim teritorijama Hrvatske.

Posle Hrvatske, čita dalje, Srbi su napali i okupirali dve trećine Bosne i Hercegovine. Hrvatska i Bosna i Hercegovina su međunarodno priznate zemlje i članice Ujedinjenih nacija.

Dalje piše da su se u osvajačkim pohodima na ove dve nezavisne države udružili srpski boljševici i četnici. O četnicima treba znati, piše, da su tokom drugog svetskog rata pokušali da uguše komunističku revoluciju u Jugoslaviji, ali nisu uspeli.

Bože, kako Evropa sve to dozvoljava, pomisli Majkl. Zar stari kontinent nema snage da se tom zlu suprotstavi?

Srbi su, piše, otvorili veliki broj logora za muslimane, i Hrvate. Logora ima i u Srbiji. Broj ubijenih i umrlih u logorima se ne zna. U nekim mestima Srbi drže muslimane u pravom getu, pa ima, čak, i pojava kanibalizma.

Takođe, ima i indicija da je među silovanima mnogo devojčica i dečaka.

Majkla podiže jeza. Gde on to ide!? Afrika je, izgleda, civilizovanija od

njih.

Piše još i to da je oko dva miliona muslimana izbeglo iz okupiranih krajeva pred najezdom srpskih četnika i boljševika, da su mnogi gradovi potpuno uništeni a sela spaljena. Mnoga naselja su, čak, preorana buldožerima kako bi se tragovi prikrili. Jedan od najtežih zločina su klanja i masakriranja muslimana i Hrvata. Broj masakriranih, piše, verovatno se nikada neće saznati. Na kraju, Robert je rukom dopisao: ,,Staro momče, srećno... ČEKA TE ’PULICEROVA’".

Bio je tu i jedan manji koverat.

Seti se šta mu je Robi rekao. Tu su verovatno imena.

Na prvom papiru bio je spisak ljudi koji će ga sigurno držati na oku. Na kraju je pisalo: „Ovaj papir uništi pre ulaska u

Jugoslaviju. Na aerodromu u Zagrebu čekaće te čovek. On će te prepoznati čuvaj ga se ".

Trudio se da što više imena upamti. Iz iskustva je znao da to uvek može da bude korisno.

Kad se umori, stavi papir u džep. Let će dugo trajati, imaće vremena da još neko ime upamti. Nije u stanju da se skoncentriše, jer mu se misli sve vreme vraćaju na razgovor sa Robijem. toliko ga je Robi iznenadio ovim zadatkom, toliko ga je iznenadio i objašnjenjem zašto je njegova knjiga o brdima ostala u magacinu. Čak i sada, kada mu se sve u glavi malo sleglo, oseća da je jedno sa drugim vezano.

Prvi put mu se javlja sumnja da li novi svetski poredak svetu treba i da donese blagostanje. Njegovi proklamovani principi su mu se dopali, jer, pre svega, čitavom svetu treba da donesu mir, saradnju, demokratiju. Sada ima osećaj da sve to ima i neko njemu još skriveno naličje. Po svemu sudeći on sa knjigom o brdima, je jedna od prvih žrtava tog nevidljivog naličja.

Posle Robijevog objašnjenja nešto je shvatio. Očito je da velikima mali narodi služe za jednokratnu upotrebu, kao papirna maramica. Da se možda i ta buduća svetska vlada, koja u novom svetskom poretku treba da se formira, ne bude ponašala na isti način, jer tu vladu sigurno neće sačinjavati mali, siromašni narodi, već moćne države i kapital.

Shvati da mu u stvari nije jasno kuda posle raspada Sovjetskog Saveza čovsčanstvo ide. Nije li sada u svetu narušena prirodna ravnoteža? Neće li zbog nedostatka suprotnosti čovečanstvo krenuti putem degradacije kao svojevremeno rimska imperija?

Ne ponavlja li se možda istorija čovečanstva?

Rim je toliko vekova vladao svetom, ali je sam sebe uništio.

Hoće li se ponoviti sudbina Rima? Razvrat, orgije, satanizam, korupcija, farisejstvo, sofizam...

Hoće li svetska vlada zameniti rimske imperatore i pape i kao i oni izgubiti osećaj za pravdu, istinu, moral, zakonitost...?

Hoće li se ponovo pojaviti varvari?

Ko će biti novi Rim? Hoće li to biti Amerika i njen kapital? tokvu će ulogu imati Vatikan, masoni, iluminati, Jevreji...? Ili će ih možda interes ujediniti, a to je opet isto.

Novi Rim će rušiti novi varvari.

Ko će biti novi varvari? Arapi, Azijati Žute rase, Crnci...?

Samo, razlika je ogromna. Varvari su u ono doba mačem rušili rimsku imperiju, a novi varvari će možda novi svetski poredak i njegovu vladu, novi Rim, rušiti atomskim bombama.

Hoće li posle toga opet nastupiti novi, mračni srednji vek? Hoće li se tada pojaviti novi Isus sa novom religijom koja bi čovečanstvu dala nadu?

Mnogo se dilema pred Majklom otvorilo posle razgovora sa Robijem.

Čini mu se, da mu, ipak, nije sve rekao. «ao da mu je nešto prikrio. Imao je utisak kao da ga je nešto što zna ili što naslućuje jako uplašilo.

Pita se da ga Robert nije precenio. Da li će tamo moći da otkrije ono što on uprkos svim svojim vezama nije mogao u Americi?

Zatvori oči. Pokušava da zaspi, ali ne može. Otvori ,,Post".

Pažnju mu privuče izveštaj iz bivše Jugoslavije s fotografijom čoveka krvoločnog izgleda sa tamnim naočarima i automatom na grudima. Pored njega još jedan nešto nežnijeg izgleda, takođe sa mašinkom. I od fotografije čoveku se koža naježi, a tek kako izgledaju uživo. Dugo gleda fotografiju ispod koje piše da su to pripadnici srpske milicije u Bosni.

- Izgleda da vam je tu nešto čudno, gospodine Mišel?

Nije primetio da se čovek do njega probudio. Pogleda ga bezvoljno.

Navikao je da ga ljudi prepoznaju. Nekada mu je to godilo, ali u poslednje vreme sve više mu smeta.

- Čudno mi je, gospodine. Kako je sve to što se tamo događa moguće?

- Pa, gospodine Mišel, kad već letite u Rim, pođite malo i tamo. Možda ćete razumeti. Čovek kome se veruje, kao što ste vi, mogao bi mnogo šta da

objasni.

- Tamo sam i krenuo, ali, ipak nisam siguran da ću sve to razumeti.

- Čovek kao što ste vi razumeće. Naravno, ako se potrudite.

Tek sada bolje osmotri putnika do sebe. Nosio je kratku, negovanu bradu, imao produhovljeno lice i tople, plemenite oči. Mišel se ponosio svojom sposobnošću da po izgledu proceni čoveka. Ovaj je, očigledno, intelektualac plemenite duše.

- Mislite da je moguće razumeti ovakve ljude - pokaza na fotografiju.

Pitam se kako svet do sada ništa nije znao o tim Srbima? Kako je narod, kome je zločin u genima, uspevao da se prikriva?

- Ko zna, gospodine Mišel. Možda ćete baš vi to objasniti. A da li je vama na toj fotografiji čudno još nešto, osim izgleda tih ljudi?

- Ne znam na šta mislite? Šta bi drugo moglo da bude čudno?

- Pogledajte ovaj znak na kapi i kod ovog drutog na ruci.

- Ne razumem. Šta tu nije u redu?

- Mnogo šta, gospodine Mišel. Znate li čiji je ovo grb?

- Valjda srpskih četnika.

- U koji kraj Jugoslavije idete, gospodine Mišel?

- Prvo u Zagreb.

- Lepo. Baš lepo. Ovaj znak videćete čim izađete iz aviona na svakoj uniformi u Zagrebu.

- Moram da priznam, gospodine, da vas ne razumem.

- Nadam se da ćete razumeti kad tamo stignete. Ovo, gospodine Mišel, nije srpski, već hrvatski grb.

Majkl se zagleda u čoveka. Nije siguran da ga baš dobro shvata. Otkuda hrvatski grb na srpskoj četničkoj kapi?

- Mislite li da su se prerušili?

- Ne. Ne mislim to. Mislim da ti ljudi ni slučajno nisu Srbi nego Hrvati.

- Ali, gospodine, to je nemoguće. Takva greška je nemoguća.

- Ja nisam ni rekao da je to greška - zagonetno odgovori njegov saputnik.

- Pokušavam da vas razumem, ali ne uspevam - skoro iznerviran reče Majkl.

- Ta fotografija je namera, gospodine Mišel. Namera, a ne greška. Drago mi je što čovek kao što ste vi odlazi tamo. «onačno neko za koga sam čuo da je nepotkupljiv.

- Hvala na komplimentu. Vi hoćete da kažete kako to tamo u Jugoslaviji izgleda drugačije nego što se piše... Niste mi rekli kako se zovete...

- Dame i gospodo, slećemo na aerodrom u Rimu... Obojica sačekaše da stjuardesa izgovori uobičajeno obaveštenje, pa čovek reče:

- Ja sam Mladenović. Srbin iz Amerike. Nadam se da ne izgledam nimalo strašno, zar ne?

Dok se budila, prvo je osetila bol koji nije dolazio od rane na stomaku, već od saznanja da je iz njene utrobe kroz tu ranu uspelo da izađe zlo seme.

Đavo je iz njene utrobe us peo da pobegne. Zbog neznanja ovi ljudi u belim mantilima su mu pomogli da izađe.

Iznad sebe je opet videla ona zabrinuta lica. Kad je potpuno otvorila oči oni se osmehnuše. Obradovali su se njenom buđenju, a ona je jedino želela da ponovo propadne u onaj mrak i da se više ne probudi.

Htela je da ih pita zašto su to uradili? Zašto su ga pustili?

Shvatila je da bi bilo uzaludno. Ništa ne bi razumeli. Oni su ubeđeni da su učinili veliko i humano delo. Pomislili bi da je luda. Bolje je da im ništa ne kaže.

- Je li vam bolje - upita čovek sa blagim osmehom na licu. Ja sam doktor Milan Vuković. Jelena ga pogleda nemo.

- Možete li da govorite?

Ćutala je. Nijedan mišić na njenom licu se nije pomerio.

- Kako se zovete, gospođo?

Zar je to uopšte važno? Zar je sada bilo šta važno? - pomisli ona.

- Kažite nešto.

I dalje je ćutala.

- Molim vas. Kažite nešto.

Buljila se u prazno tupim pogledom.

- Je li imala kakvih dokumenata kod sebe - upita doktor medicinsku sestru.

- Ne.

- Neka se sada odmori, videćemo kasnije. Ostani pored nje i zovi ako treba.

Sestra sede pored njenog kreveta.

Jelena oseti usamljenost i strah kada shvati da je doktor izašao. Čim ga je videla, osetila je da je na nekoga podseća. I

njen otac je na isti način gledao na ljude, ulivao je sigurnost svima oko sebe.

... Bilo je proleće kada je sve počelo. Ona i Saša dugo su šetali posle predavanja pored Miljacke, a potom Baščaršijom. Opojan miris ćevapa i sudžuka širio se svuda oko njih. Zanatlije su iznosile ispred dućana svoju robu dozivajući mušterije.

- Hoćemo li na ćevape? - upita je Saša.

- Pa, da znaš da sam gladna.

- Kod Asima?

- Naravno. Njegovi su najbolji.

U ćevabdžinici gužva. Čekaju da se neki sto oslobodi.

- Ovo nigde nema osim u Sarajevu - kaže Saša.

- Nigde - reče ona. Nijedan grad nema dušu kao Sarajevo. Mama je oduvek želela da živi u Srbiji. Sada sam srećna što smo ostali ovde.

- Zbog Sarajeva, ili zbog nečeg drugog? - pita je Saša uz osmeh.

- I zbog Sarajeva i zbog onog drugog.

- A šta je to drugo ?

- Ti znaš.

- Ne znam dok mi ne kažeš.

- Zbog tebe, blesavko.

- Mnogo volim kad mi kažeš blesavko.

- Stvarno si blesavko.

Sedoše za sto i poručiše ćevape u zapečenoj lepinji i kiselo mleko.

Iz ćevabdžinice krenuše niz Baščaršiju.

- 'Ajdemo do mene. Da te upoznam sa mojima - reče ona.

- Nemoj. Nije zgodno.

- Zašto ? Moji su genijalci. časna reč, videćeš.

- Ipak, ne bih.

- Molim te. Dopašće ti se.

- Neugodno mi je. Ja sam seljak iz Hercegovine, a vi varoška porodica.

Neću umeti da se ponašam kako treba.

- Stvarno si blesavko. Idemo, i gotovo! Inače, stanujem ovde gore.

Nije mu dozvolila da se opire. Gotovo trčeći odvukla ga je do zgrade u kojoj stanuje.

Mama i tata će se radovati, pomisli. Već je na završnoj godini, a nema momka. Otac ju je često pitao da li ima koga?

Zazvoni.

Vrata otvori otac.

- Tata. Ovo je Saša, moj mladić.

Ocu se raširiše oči, izobliči lice. U deliću sekunde postade potpuno drugi čovek. Kao da je video utvaru. Jelena mu vide užasan strah u očima.

- Tata! Tata, šta ti je?! - završta.

Majka je čula njen vrisak i dotrčala.

- Šta je bilo ?

- Tata! Nije mu dobro!

- Šta ti je, Mihailo - pita majka.

On i dalje stoji oduzet. Ne može ništa da odgovori.

- Je li ti pozlilo ? - opet će majka.

- Ne - odgovori.

Bledo, unezvereno lice, razrogačenih očiju, potpuno se skamenilo.

Saša, zbunjen, poče da muca.

- Ne bih ja da smetam. Izvinite, molim vas.

- Mihailo, čoveče, šta se dogodilo ? - pita uplašeno majka.

- Mama, pridrži ga da ne padne.

Njih dve ga dohvatiše pod ruku.

- Oprostite, molim vas - opet će Saša izmičući se unazad.

Jelena zaboravi na njega. Ona i majka uvedoše oca u dnevnu sobu.

Posadiše ga u fotelju.

- Hoćeš li vode - pita majka. Da zovemo hitnu pomoć?

- Ne treba - veli otac. Biće sve u redu.

Glas mu je bio čudan. Jeleni potpuno nepoznat...

- Morate popiti lek - prekide joj sećanje sestra.

U jednoj ruci je držala dve tablete, a u drugoj čašu vode.

Jelena je i ne pogleda.

- Morate popiti lek. Imali ste težak porođaj. Jedva ste preživeli.

Ona i dalje gleda u prazno.

- Molim vas. Budite dobri, popite lek.

Pošto opet ne dobi nikakav odgovor, ode.

Brzo se vrati sa doktorom Vukovićem.

- Niste nimalo dobri - reče on uz osmeh, prilazeći krevetu. Ako ne uzmete lekove nećete se oporaviti.

Jelena je i dalje ćutala.

- Vi ste još u šoku, ali proći će to. Nije to ništa, događa se. Hoćete li da vidite bebu?

Na njenom licu pojavi se užasan strah, izbezumljenost, a u očima neki

čudan sjaj.

- Ne! - završta.

Branila se rukama od nečega, kao da je nešto gurala od sebe.

- Ne! Ne! Đavolje seme! Ne dajte mu!

- Smirite se! - uhvati je doktor za ruku.

- To je đavo! Ne dajte mu!

5

Gospodin Mladenović ga je prilično zbunio. Dok je u zgradi aerodroma čekao prtljag, nekoliko puta je zagledao onu fotografiju u „Postu". Ni sam nije znao šta na njoj traži. Predosećao je, da je taj rat u koji ide drugačiji od svih koje je do sada video.

- Doviđenja, gospodine Mišel. Želim vam puno sreće.

Glas gospodina Mladenovića izazvao je u njemu ose- ćaj nelagodnosti.

- Doviđenja, gospodine - odgovori. Zar i vi nećete tamo?

- Hoću, gospodine Mišel, ali sa druge strane. Meni je mesto među anatemisanima. Ako pređete kod nas, možda ćemo se sresti.

- I vi idete da pišete?

- Ne. Idem da pomognem. Doviđenja.

- Doviđenja, gospodine.

Dok je leteo prema Zagrebu, seti se Robertove ceduljice sa imenima. Uze je ponovo i prisili sebe da ih upamti, a onda je iscepa i stavi u pepeljaru.

Mladenović ga je zbunio gotovo koliko i Robert. Da li je moguće, pita se, da je njegova profesija spala na tako niske

grane? Sve je moguće. Sam Robert kaže da ne zna ko je njegove izveštače slao u Jugoslaviju.

Sa nestrpljenjem je čekao da pređe i u Zagrebu proveri Mladenovićevu tvrdnju.

U policajca na zagrebačkom aerodromu, gledao je s nevericom. Bio je obučen kao i onaj sa slike. Ista uniforma, ista beretka i onaj crvenobeli grb na njoj. Policajac je bio zbunjen što ga Majkl tako dugo gleda, pa reče na lošem engleskom jeziku:

- Izvolite, gospodine. Dobrodošli u Nezavisnu Državu Hrvatsku.

- Hvala - promrlja Majkl, uze pasoš i pođe.

I carinici su imali iste beretke, sa istim znakom.

A šta ako su Srbi namerno podmetnuli onu fotografiju? - pomisli.

- Dobrodošli, gospodine Mišel - obrati mu se čovek četrdesetih godina koji je stajao pored carinika. Očekujemo vas. Dozvolite da vam pomognem.

Dobro je govorio engleski sa američkim akcentom. Sa njim, znači, mora da bude oprezan.

Bez reči pođe za njim. Ispred samog ulaza u aerodromsku zgradu čovek otvori crni „mercedes".

- Izvolite, gospodine Mišel. - Ubaci kofer na zadnje sedište, pa sede za volan.

Auto krenu.

- Da vam se predstavim. Ja sam vaš domaćin Stipe Delić.

- Drago mi je - odgovori Majkl bezvoljno.

- Recite mi, gospodine Mišel, da li više volite nove hotele ili one stare, sa patinom?

- Sasvim mi je svejedno.

- Onda ćemo u „Esplanadu". Ona ima dušu. Svideće vam se.

Mišelu je zaista bilo svejedno u kakvom će hotelu spavati. Navikao je na najluksuznije i na prave rupe. Želeo je jedino da se što pre dohvati kreveta, jer ga je umor obuzimao.

„Esplanada" je zaista ličila na stare evropske hotele. Apartman u koji ga uvede njegov domaćin bio je prostran i udoban.

- Hoćete li da se odmorite, gospodine Mišel, ili ćelite da odemo na ručak?

- Malo sam umoran i neispavan - odgovori.

- Onda ćemo razgovarati za večerom. Sada je po našem vremenu 15 sati.

Da dođem po vas u devetnaest.

- Slažem se. Biće mi dovoljno tri do četiri sata spavanja.

Stipe ode, a Majkl se raspakova i odmah leže. Ubrzo je zaspao.

Kad se probudio, trebalo mu je nekoliko sekundi da se pribere i shvati da nije u Njujorku, a zatim da se priseti u kom je kraju sveta. Pritisnu prekidač iznad glave i pogleda na sat. Osamnaest i trideset. Na vreme se probudio.

Uskoro će doći njegov domaćin.

Dok se tuširao, razmišljao je odakle da krene. Delić nikako ne bi smeo da posumnja da on ovamo nije došao samo da piše. Mora ga držati u uverenju da ga, uglavnom, interesuje silovnje muslimanki, a da su svi ostali

podaci dopuna glavnoj temi.

Ovde, verovatno, neće naići na trag tajni kako Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike, ali vredi pokušati. Verovatno je najbolje da se prvo zainteresuje za opštu situaciju. Možda će nešto saznati, ili bar osetiti u kom pravcu da usmeri svoje traganje.

Dok se oblačio, pogled mu pade na „Post". Seti se fotografije i razgovora sa gospodinom Mladenovićem.

Možda bi trebalo da počne od ove fotografije?

Kucanje na vratimaraču se tačno u 19 časova.

Otključa vrata.

- Izvolite, gospodine...

- Vidim, spremni ste. Možemo da krenemo? - reče servilno Stipe Delić.

- Da - odgovori Majkl kratko.

Na vratima se seti „Posta". Vrati se, uze novine, pa se sa svojim domaćinom spusti u restoran. Mesto je bilo rezervisano, a kelner ih je čekao i stajao je pored stola.

- Želite li nešto da popijete, gospodine?

- Mogao bih viski sa dosta leda.

Stipe na hrvatskom naruči piće.

- Čini mi se da je vaš jezik dosta sličan ruskom - reče Majkl.

- U pravu ste. Ima isti slovenski koren, mada je naš jezik bliži evropskim jezicima.

Začuđujuće brzo kelner donese piće. Majkl shvati da ima tretman specijalnog gosta.

Odduči da prvo razjasni ono sa fotografijom.

Otvori „Post".

- Recite mi, gospodine Deliću, ko su ovi ljudi na slici - pita vešto, kao slučajno, prikrivajući potpis.

- To su hrvatski policajci - odgovori Stipe.

- Vi ste ubeđeni da je ovaj čovek pripadnik hrvatske policije.

- Naravno, gospodine Mišel - reče Stipe iznenađeno. Vidite naš grb na kapi.

- Kako je, onda, gospodine Deliću, moguće da ova fotografija preko Agencije ode u svet sa potpisom da su ovo srpski četnici. Pogledajte!

Stavi novine ispred Delića pokazujući mu potpis ispod slike.

Ovaj se zbuni. Lice mu se uozbilji i blago poblede.

- Na to vam ne bih umeo odgovoriti, gospodine Mišel - reče zamuckujući.

Greške su uvek moguće. Verovatno je to učinio neki od nedovoljno obaveštenih izveštača.

- Mislite da je u pitanju obična omaška?

Delić je dobro razumeo na šta Majkl cilja, pa već pribrano i samouvereno odgovori:

- Naravno, gospodine Mišel. O srpskim zverstvima ima tako dovoljno svedočanstava da nema razloga da podmećemo naše policajce kao četnike.

- Ja nisam ni rekao da ste vi to podmetnuli. Samo sam tražio da mi ovo razjasnite.

Stipe, videći da ima posla sa iskusnim čovekom i da se zaleteo, pokuša da bude ubedljiv.

- Ja, gospodine Mišel, za ovo nemam objašnjenja. Žao mi je što se to dogodilo. Postoji, doduše, mogućnost da su se srpski četnici preobukli u naše uniforme i podmetnuli ovu fotografiju. Nadam se da se vama takve omaške neće događati. Mi ćemo vam stvoriti sve uslove za rad.

- Ne morate se mnogo truditi. Ja pripadam onoj vrsti novinara koji pre nego što nešto napišu sve dobro provere... Živeli, gospodine Deliću - podiže Majkl čašu. Inače, vaša pretpostavka mi je nekako najlogičnija.

- Da su oni podmetnuli fotografiju?

- Da. Mislim da je to jedino logično objašnjenje. Našli su nekog neupućenog reportera, obukli vaše uniforme, on je slikao, poslao sliku u svet, a oni sada ovim mogu da mašu. Cilj je postignut. Evo dokaza da je štampa na Zapadu neobjektivna i da laže - reče Majkl trudeći se da pridobije poverenje svog domaćina.

- Vi ste iskusan novinar, sigurno to bolje znate od mene - bio je Stipe očito zadovoljan.

- Moram da priznam da ovakvu veštu podvalu još nisam video.

- Mnogo šta ćete ovde videti, gospodine Mišel. Srbi su neshvatljiv narod.

Delićeva preterana snishodljivost pokazivala je da je spreman na sve.

Majklu nije promaklo da se zabrinuo zbog ove fotografije u „Postu", a to nije dobro. Robert ga je upozorio da se čuva ovog čoveka.

Odluči da kod Delića još više popravi prvi utisak.

- Da, gospodine Deliću, čitav civilizovani svet se zgražava nad onim što

oni rade. Čak mislim da svet nema dovoljno razumevanja za vas Hrvate.

Stipe se zadovoljno osmehnu.

- Ne samo da nema razumevanja, gospodine Mišel, nego nas često ostavlja na cedilu, a mi smo ovde prvi bedem Evrope protiv tog istočnog primitivizma.

Majklu pažnju privuče grupa od sedam-osam ljudi koja je ulazila u restoran. Mnogi likovi odnekuda su mu bili poznati.

Oduvek je dobro pamtio likove, ali je muku mučio da se seti imena ljudi i situacija iz kojih ih zna. Neretko je zbog toga dolazio u neugodne situacije.

Sada, pošto je siguran da je većinu negde upoznao, pokušava da se seti gde.

Primetili su da ih gleda, pa se neki okrenuše prema njemu. Jedan, grubog izgleda, preseče ga pogledom.

Drugi, oniži rastom, njegovih godina, osmehnu mu se i mahnu rukom, a zatim pođe prema njegovom stolu.

- O, Majkl, i ti si ovde!

Majkl ustade i pruži mu ruku. Još nije mogao da se seti ko je taj čovek.

- Baš mi je drago što te vidim. Koliko ostaješ?

- Ne znam tačno. Verovatno nekoliko dana.

- Onda se vidimo, da se ispričamo. Ja sam ovde već duže vreme, ako ti nešto treba samo mi reci.

- Hoću, hvala ti. Pomoć će mi sigurno biti potrebna. Ja sam ovde prvi put.

- Ne brini. Odavde je dosta jednostavno pisati. Postoje žrtve i zločinci, agresori i okupirani. Jednostavna formula. Vidimo se.

Čovek čijeg se imena još nije setio ode, a Stipe reče:

- Gospodine Mišel, bio sam slobodan da na večeru pozovem jednog našeg znanstvenika. On je doktor historijskih nauka. Verujem da će vas zanimati da saznate nešto više o prošlosti Hrvata.

- Svakako, gospodine Deliću. Svako saznanje je dragoceno.

- Gospodin Mesić će stići svakog trenutka. Zanimljiv čovek. Dobro govori engleski. Proveo je duže vreme u Americi kao emigrant. Znate, u vreme boljševičke diktature mnoge naše patriote bile su prinuđene da žive u inozemstvu... Evo ga, upravo dolazi.

Priđe čovek sa bradicom, pedesetih godina. Sa njim je bila jedna izuzetno lepa mlađa žena, duge plave kose.

- Gospodine Mišel, drago mi je što mi se pružila prilika da vas upoznam.

Dok sam bio u Americi, sa zadovoljstvom sam čitao vaše reportaže. Ja sam Ante Mesić, historičar. Mlada dama je vaša koleginica iz ovdašnjeg nedeljnog lista. I ona je želela da vas upozna.

- Dobro veče, gospodine Mišel - reče koketno žena. Ja sam Josipa.

Umela je vragolasto da se osmehne, da muškarce ne ostavi ravnodušnim.

- Kako se osećate u našoj ljepoj domovini, gospodine Mišel - upita Mesić.

- Svaka zemlja ima svoje draži - odgovori Majkl diplomatski.

- Kolega Majkl - koketno će Josipa, mogu li tako da vas zovem?

- Naravno, koleginice - osmehnu se Majkl. Bar u našoj profesiji ljudi lako uspostavljaju kontakt.

- Hvala, kolega. Htela sam da vas pitam šta vas najviše interesuje kod nas?

- Predlažem da prvo poručimo večeru, pa da nastavimo razgovor -

prekide je Delić. Gospodine Mišel, želite li da nešto sami poručite, ili izbor prepuštate domaćinima?

- Vi sigurno bolje od mene znate šta se ovde dobro jede. Ja u svakoj zemlji volim da probam nacionalno jelo.

Majkl pripali cigaretu i sa uživanjem povuče dim. Viski i dobra cigareta bili su poroci kojih nikada nije mogao da se odrekne.

Samo što Stipe mahnu rukom, već dvojica kelnera postaviše na sto poslužavnike pune crvenog kraškog pršuta, tanko rezanog sira i drugih specijaliteta kao predjelo.

- Dakle, kolega Majkl, šta vas najviše interesuje? Ja vam kolegijalno mogu obezbediti mnoštvo podataka, fotografija, argumentovanih izjava ljudi koji su prošli pakao ovog rata, ljudi mučenih u srpskim logorima, izjave silovanih žena. Praktično sve što vam treba, reče Josipa.

- Vaša pomoć će mi zaista biti dragocena. I sami znate kako je novinaru koji prvi put dođe u nepoznatu zemlju.

- Drago mi je što mogu da vam pomognem. Posle večere ću vam doneti nešto od podataka koje sam spremila. Sve je prevedeno na engleski, neće vam biti teško da se snađete.

- Gde ste vi, koleginice, tako dobro naučili engleski - upita je iznenada Majkl.

- Studirala sam u Londonu. Praktično sam tamo odrasla. Moj otac je dugo živeo u Londonu.

- Gospodine Mišel, da li vas možda ukratko interesuje prošlost Hrvata? -

upita Mesić.

- Svakako. Posebno me interesuju uzroci ovog nesrećnog rata na Balkanu.

Sve procene američkih institucija govorile su da će do rata doći prvo na Kosovu između Srba i Albanaca. Čak se zbog toga predviđala i mogućnost da dođe do trećeg svetskog rata, a rat između Srba, Hrvata i muslimana niko nije očekivao.

- Vidite, gospodine Mišel - nastavi Mesić, do tako pogrešnih procena došlo je najviše zbog nekih historijskih zabluda. Srbi su, želeći da zavladaju svim narodima oko sebe i historiju falsifikovali, pa i mnoge renomirane svjetske znanstvenike doveli u zabludu da su oni i Hrvati isti narod, ili bar istog porijekla. Historijske činjenice, međutim, govore nešto drugo. Hrvati su mnogo stariji narod od Srba i imaju drukčije porjeklo. Hrvati su porijeklom Ostrogoti, a Srbi, kako sami kažu, Sloveni. Hrvati su na ovim prostorima živjeli mnogo prije dolaska Slovena. I hrvatska država je mnogo starija od srpske, iako oni to nama ne priznaju. Naš kralj Zvonimir osnovao je državu prije tisuću godina.

- To je interesantno - reče Majkl. O tome zaista ništa nisam znao.

- Dakle - nastavi Mesić, u tim razlikama i leže uzroci nesporazuma.

Hrvati su vjekovima živjeli u civiliziranoj Evropi, a Srbi u zaostaloj Otomanskoj carevini. U cilivilizacijskom smislu oni za Hrvatima zaostaju nekoliko vjekova. To je otprilike isto kao u Americi, bjelci i indijanci. Pošto su na prostorima gdje žive Srbi vjekovima vladali Turci, Azijati, oni su zaostali u razvoju, tako da su za europske pojmove primitivan narod...

- Da su primitivan i divlji narod znao sam - reče Majkl. Sada mi je nešto jasnije i zbog čega je tako. Čini mi se da imaju dosta sličnosti sa nekim zaostalim azijatskim narodima...

Majkl oseti da je ovaj trenutak prilika da pita i ono što ga je najviše interesovalo, a da to njegovim domaćinima nimalo ne bude sumnjivo.

- ...Mislim da je njihov primitivizam počeo da ugrožava čitav civilizovani svet. O kakvoj opasnosti je reč najbolje govori nedavna izjava našeg predsednika Buša, da Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike.

Mesić je likovao od zadovoljstva.

- Eto, vidite, gospodine Mišel! A šta mislite kako je tek nama ovdje?

Koliko smo tek mi ugroženi?

- Verujem vam. Ne bih rado bio u vašoj situaciji.

Majkl se nadao da će se neko od domaćina više zadržati na izjavi Džordža Buša, ali se prevario. Za njih, a posebno za Mesića, to je bila samo potvrda teze o srpskom primitivizmu, pa on dalje nastavi da priča o istoriji Hrvata.

Majkl se jedući predjelo pretvarao da ga sluša sa izuzetnom pažnjom.

Najviše mu se dopao kraški pršut...

Delić ga upita da li je za italijansko, francusko, ili vino sa hrvatskog područja. Reče da laška vina ne zaostaju za čuvenim evropskim, pa se Majkl odluči za domaće.

Za glavno jelo donesoše biftek, Majklu se dopade. Jeo je s apetitom dok je Mesić sve vreme pričao o istoriji Hrvata. Majkl je imao sve manje volje da ga sluša, pa posle večsre reče da je umoran od puta i da bi otišao u sobu.

- Kolega Majkl, hoćete li da vam donesem materijal koji sam vam pripremila, da ga, možda, večeras pred spavanje pregledate - upita Josipa.

- Ne bih vas zaista sada opterećivao, koleginice.

- Ne brinite, to mi nije nikakvo opterećenje. Doneću vam ga u sobu za pola sata.

On se u sebi osmehnu. Shvatio je da je to žena koja ume sa muškarcima.

Ustadoše.

Delić predloži da se sutra oko devet nađu na doručku.

Majkl prihvati predlog i ode u svoj apartman.

U frižideru nađe isto vino. Otvori flašu, nasu u čašu i sede.

Nije bio baš zadovoljan početkom svog istraživanja. Osim što je stekao poverenje svojih domaćina, nije saznao bilo šta što mu već nije bilo poznato.

Kasnije, kada je malo razmislio, zaključi da večerašnji razgovor nije bio beskoristan. Sada je već sigran da ono što ga je najviše interesovalo, od Hrvata neće saznati.

Posle petnaestak minuta začu se kucanje na vratima.

Majkl se opet osmehnu. Nije joj, znači, trebalo ni pola sata. Očigledno da je sve to što mu donosi, već bilo tu, negde u hotelu.

Otvori.

Josipa se vragolasto osmehnu i uđe.

- Kolega Majkl, stigla sam. Hoćete li da vam pokažem šta sve tu ima?

- Predlažem da prvo nešto popijemo. Ja sam već uzeo vino.

- Posle večere volim neki fini konjak.

- Ja više volim viski - reče Majkl.

- Tipičan Amerikanac - osmehnu se Josipa.

- Pre tipičan novinar. Mnogo viskija i mnogo cigareta. Jeste li za jednu cigaretu?

- Rado. Ovde sada teško dolazimo do dobrih cigareta.

Majkl donese piće, pa gošći i sebi pripali cigarete.

- Živeli!

- Živeli, kolega.

Josipa je pričala o svom boravku u Londonu, o tome kako bi želela da opet tamo živi. Pričala je o novinarstvu. Žalila se da je u bivšoj Jugoslaviji ta profesija bila degradirana, pa hrvatsko novinarstvo sada ima malo velikih imena.

Čaše su bile prazne. Majkl ih opet nasu. Pa opet...

Gošća je puno pila. Zbunjuje ga što oseća da njega piće već omamljuje, dok se na njoj ništa nije primećivalo.

Kolena su im se dodirivala. Dohvati njenu ruku. Nije je pomakla. Čak ga je osmehujući se zavodljivo pogledala.

- Oprostite, ja bih u kupatilo - rekla je.

Majkla je piće bilo već dobro uhvatilo, a njene nabrekle grudi su ga izazivale.

Ona se ubrzo vrati iz kupatila ogrnuta peškirom. Dok je prilazila vešto je otkrivala duge bele noge. Majkl je uhvati za ruku i privuče.

Usne im se spojiše.

Rutinskim pokretima joj skide peškir...

6

Pošto nije htela da popije tabletu, lekar reče sestri da joj da injekciju.

Jelena uhvati sestru za ruku.

- Budite dobri, to vas neće boleti - reče doktor Vuković.

- Začas će biti gotovo - reče joj i sestra tihim glasom.

Ona ju je i dalje držala za ruku. Ćutala je i gledala u prazno.

- Šta da radimo, doktore - pita sestra.

- Sačekajte - reče doktor i nekud ode.

Jelena oslobodi sestri ruku.

Lekar se ubrzo vrati.

- Gledajte - reče prilazeći krevetu. Ovo je vaš sin. Od zlata jabuka. Zbog njega morate da živite.

S užasom Jelena shvati šta on drži u rukama. Lice poče da joj se krivi, izobličuje, a oči se razrogačiše.

- Ne! - vrisnu.

- Ovo je vaš sin - nastavi doktor toplim, očinskim glasom. Vaša krv i vaše meso. Deo vas. «roz njega se produžavate.

- Ne! Beži satano! Beži!

Skoči sa kreveta i pobeže u ćošak okrenuvši glavu zidu.

- Ne dajte mu! Čuvajte se! Preklaće vas! Iščupaće vam grkljan! Đavo!

Bežite! Đavo!

- Nosite dete - naredi doktor sestri.

Sestra odnese bebu, a on lagano priđe Jeleni. Stavi joj ruku na rame.

- Dođite. Lezite. Sve će biti dobro. Sve će to da prođe. To se događa porodiljama. Brzo će to proći.

Lagano je povede prema krevetu. Nije se opirala, samo joj užasan strah ostade u očima.

- Morate da mirujete - nastavi doktor Vuković. Morate da budete potpuno mirni da se rana ne bi iskomplikovala.

Činilo joj se da na ramenu oseća očevu ruku. Toplu, snažnu, sigurnu. Ta ruka je oslobodi straha i ona mirno leže.

- Tako - reče doktor. Morate biti poslušni. Ja ću vam pomoći. Nemate čega da se bojite. Uz oca se ničega nije bojala. Nikada do onog dana kad je u kuću dovela Sašu. Tada je prvi put osetila strah...

...Dok je otac kao mumija, sa još vidljivim strahom na licu, sedeo u fotelji, ona i majka su preplašeno gledale jedna u

drugu. Bata još nije bio došao iz škole.

Nisu znale šta da urade. Pitale su se da li da pozovu hitnu pomoć.

Otac je, iako potpuno izgubljen, primetio njihov strah.

- Ne bojte se - reče im drhtavim glavom. Dobro mi je. Ne znam šta mi je odjednom bilo. Sada je sve u redu.

Podiže pogled. Jelena ga drhteći od straha pogleda.

- Ne boj se, Malena - reče joj, a na krajičcima usana mu se pojavi blag osmeh. Ne boj se. Ne da tebe tvoj tata.

Nije ga razumela. Od čega je štiti ?

- Ne da tebe tvoj tata - ponovi još jednom.

Htela je da mu kaže da joj se ništa nije desilo, da je s njom sve u redu, ali se predomisli. Bolje je da ga pusti da se odmori.

Ustao je i počeo da šeta po sobi.

- Sedi, Mihailo, zašto ustaješ - upita majka.

On ne obraća pažnju na njene reči. Priđe prozoru. Ćuteći je dugo gledao kroz prozor dnevne sobe iz koje se video veći deo Sarajeva. I ona je volela da stoji pored tog prozora i posmatra grad u kojem je rođena i odrasla.

- Ne boj se, Malena - prošaputa za sebe. Ne boj se. Ne da tebe tvoj tata.

Njih dve se zabrinuto pogledaše. ćute. Ne smeju ništa da ga pitaju.

Stajao je tako još nekoliko minuta ćuteći. Odjednom se okrenu. U očima mu spaziše neku čudnu odlučnost.

- E, ne dam - reče nekim ledenim glasom. Njih ne dam!

Priđe telefonu i okrenu neki broj. Njih dve i dalje su zabrinuto ćutale.

- Dobar dan - reče odlučnim glasom u slušalicu. Mihailo je ovde. Da li

je Vukašin tu? Posle kratke pauze, nastavi:

- Dajte mi ga.

- Koga zove - prošaputa Jelena.

- Jednog svog prijatelja iz Centralnog komiteta - odgovori majka.

- Zdravo - reče Mihailo odsečno. Moram da te vidim. Hitno mi je... Ne sutra, sada... Dobro... Za pola sata u hotelu "Evropa".

Spusti slušalicu, pa ćuteći izađe u hodnik i pođe da obuva cipele.

- Kuda ćeš, Mihailo - upita ga žena drhtavim glasom.

- Neću dugo - reče i ode.

Njih dve gledaju jedna u drugu zbunjene i preplašene.

- Šta je ovo, mama - pita Jelena. Šta mu bi odjednom?

- Ne znam. Nikada ga ovakvog nisam videla. Ne razumem šta mu se dogodilo.

- Kao da mu je srce prepuklo. Je li se kada žalio na nešto ?

- Nikada.

- Ja se bojim, mama. Treba da ode lekaru.

- Možda je zbog toga i zvao Vukašina, pa neće da nam kaže.

Ućutaše se. Svaka sa svojim mislima, a obe sa strahom u duši.

Dođe Bata.

- Što ste se vas dve snuždile? Gde je matori?

- Ode da se vidi sa jednim čovekom.

- Kevo, šta ima da se jede?

- Uzmi nešto sam, molim te. Nije mi dobro.

Bata ode u kuhinju, a njih dve ostaše da sede u dnevnoj sobi ćuteći.

- Šta vam je, bre - pojavi se nešto kasnije Bata, kao da su vam sve lađe potonule. Da nisi okinula ispit, pa ne smeš da kažeš matorom?

- Ma, ne! Onako ćutimo - odgovori Jelena.

- Idem ja u sobu da radim domaći.

- Njih dve opet ostaše same, ćuteći.

- Nema ga - reče Jelena.

- Doći će. Ne brini se.

Ćutale su još dugo, a onda se vrata otvoriše. Mihailo uđe. Delovao je smireno, pribrano, sigurno. Opet je bio onaj stari.

Obe uzdrhtaše. Skočiše. Srećne su što ga vide i što je opet onaj isti.

On sede. Gleda ih.

- Imaš, čini mi se, nešto da kažeš - reče majka.

- Imam. Selimo se u Beograd. Našao sam posao i za tebe.

- Bravo, ćale! Genije si - stvori se odjednom tu i Bata. Beograd! Pa to je ludnica!

Jelena i majka bulje u Mihaila ne verujući sopstvenim ušima...

- Gospođo - vrati je u sadašnjost glas doktora Vukovića. Morate biti poslušni. Moramo vam na silu dati injekciju.

Četvoro njih je odjedanput dohvatiše. Dvoje, za ramena, a dvoje za noge.

Ćutala je. Nije se ni pomerila. Neka rade šta hoće. Neka joj daju koliko hoće injekcija, za nju je sve završeno. Danas, sutra, ili nekog narednog dana, moraće sve ovo da prekine. Ništa više nema smisla. Ne zna samo kako da im objasni da je ono tamo zlo seme.

Ne slušaju je.

Ne shvataju je.

7

Pošto se probudio, Majklu je trebalo nekoliko sekundi da se priseti jučerašnjeg dana.

Josipe nije bilo u krevetu. Pomisli da je u kupatilu.

Podiže jastuk uz uzglavlje, nasloni se leđima, pa zapali cigaretu.

Razmišlja od čega da počne. Možda će, ipak, naići na neki trag kojim bi krenuo?

U svakom slučaju treba malo da procunja po Zagrebu, da ode do komande snaga Ujedinjenih nacija. I, ako ne sazna ništa, dobro je da im se javi, da ga oni sa spiska koji mu je Robert dao vide, kako im ne bi bio sumnjiv.

Moraće i malo više da izigrava neobaveštenog čoveka. Ono juče sa fotografijom iz „Posta" nije mu uopšte trebalo. Danas će kod Delića da popravi utisak.

Josipa nikako da izađe iz kupatila.

Iz kupatila se ništa nije čulo.

Ustade da proveri.

Nije je bilo.

Na stolu u dnevnoj sobi primeti fasciklu koju je sinoć donela i na njoj cediljicu:

„Vidimo se na doručku."

Začudi se kuda je morala da ode tako rano, pa otvori fasciklu.

Na prvom papiru bila je karta Hrvatske sa posebno obeleženim teritorijama koje su okupirali Srbi, a koje su sada pod zaštitom Ujedinjenih nacija. Posebno je istaknut Knin, za koji u objašnjenju piše da je stara hrvatska prestonica. Drugi papir je mapa Bosne i Hercegovine. Obeležene su teritorije gde žive Hrvati i one koje su okupirali Srbi. Posebno su obeleženi

logori u kojima Srbi muče i ubijaju Hrvate i muslimane i siluju njihove žene.

U napomeni piše da takvih logora ima i preko Drine, u Srbiji. Tu su i podaci o etničkom čišćenju koje Srbi čine, o stotinama hiljada izbeglih i raseljenih ljudi; izjave ljudi koji su preživeli srpske logore, potom gomila fotografija.

Na njima izmasakrirani muškarci i žene. Razbijene i odsečene glave, noge, ruke. Izvađene oči. Spaljeni leševi.

Pade mu u oči jedan zatvoren koverat. Podebeo. Šta li je u njemu, pomisli.

Njegova sadržina ga iznenadi više nego užasne fotografije.

Unutra je bilo trideset hiljada dolara.

Zbunjen, stajao je držeći koverat u rukama.

Da li hoće odmah u početku da ga kupe, ili ga proveravaju? Da li su na sličan način kupljeni i ostali izveštači? Možda je to jedan od razloga što odavde, kako kaže Robi, ne stiže ništa osim suvih informacija i propagandnih tekstova?

Ne shvata još nameru, ali mu je jasno da mora biti oprezan.

Novac, ni u kom slučaju, ne sme da zadrži. Mora nekako da joj ga vrati.

Možda je najbolje da se pravi nevešt.

Baci koverat na sto, pa ode u kupatilo.

Dok se tuširao seti se da je negde pročitao kako je Ruzvelt rekao da su Hrvati narod koji treba držati u rezervatu. Nije to matori tek tako rekao.

Sigurno je imao veliki razlog.

Pošto se obukao, uze koverat sa stola i izađe iz apartmana.

U restoranu su ga već čekali Josipa, Stipe i Ante Mesić. Kad je prišao stolu, sve troje nasmejani ustadoše da ga pozdrave.

- Kako ste spavali, kolega Majkl - upita Josipa, osmehujući se.

- Sasvim dobro - odgovori on, takođe, uz osmeh. Pregledao sam one papire koje ste mi ostavili.

Dok govori pažljivo gleda kao će ona reagovati.

- ...Sve će mi ono biti dragoceno - dodade.

Na njenom licu samo osmeh. Nikakvih emocija. Ne može da zaključi da li je zadovoljna što onaj koverat ne spominje.

- Eh - dodade posle male pauze, umalo da zaboravim! Među onim papirima ostavili ste slučajno i ovaj koverat.

Izvadi koverat iz džepa i pruži joj. Osmeh na njenom licu se zaledi.

- Vi ste, koleginice, pravi novinar. Jedino rasejani novinari mogu tako nešto da zaborave među običnim papirima. Da znate da sam bio u dilemi da vas pokradem.

Pošto je ovo izgovorio ležernom naivnošću, nasmejao se. Po licima svojih domaćina video je da je upalilo, jer se sve troje „od srca" nasmejaše.

- Ovo samo na mene liči - reče Josipa smešeći se.

Majkl je vešto prešao na drugu temu, kao da ne pridaje ovom detalju nikakav značaj. Jedino nije znao ko liko su ovakvim ishodom oni zadovoljni.

Pitao ih je kako da ode do Komande Unprofora, jer hoće da čuje i njihova iskustva. Stipe je bio spreman da ga tamo odvede, tako da je koverat sa novcem zaboravljen.

Pošto ga je dovezao do Komande, Stipe je insistirao da ga sačeka, ili da kasnije dođe po njega. Majkl je želeo da ga se oslobodi, pa je predložio da se nađu na večeri oko devet sati, jer bi dan iskoristio za razgovore sa oficirima Ujedinjenih nacija. Stipe je to bezvoljno prihvatio. Očito je hteo da ga sve vreme drži pod kontrolom.

Primio ga je jedan oficir, Francuz. Kad je čuo da se zove Šarl Dubije, Majkl se seti da je njegovo ime bilo na onom Robijevom spisku.

Francuz uopšte nije bio iznenađen što ga vidi. Majkl je čak imao utisak da ga je očekivao.

Da njegovo ime nije bilo na onom spisku, zaključio bi da je neka dobričina. Nosio je naočare i imao nežno, detinjasto lice. Majkl se seti da je i Al Kapone, takođe imao detinjasto lice. Znao je da je najvažnije da mu kaže da je došao da piše, pre svega, o silovanjima muslimanki, jer bi on to ionako saznao.

- Čudno je, gospodine Mišel - kaže Francuz, da vi tek sada dolazite ovamo. Novinar vašeg kalibra odavno je trebalo da bude ovde.

Majkl oseti da su ove reči izgovorene sumnjičavo.

- Iskreno da vam kažem - odgovori, ovo mi je prva ponuda da dođem i odmah sam je prihvatio. Uz to, dugo i nisam bio u Americi. Proveo sam dosta vremena u Aziji, Iraku i Turskoj.

Majkl se rapitivao o trenutnoj situaciji u zonama pod zaštitom Ujedinjenih nacija i u čitavoj Bosni. Francuz je

pričao da je potpuno nejasno kako će se događaji ovde razvijati, jer je sa Srbima nemoguć bilo kakav dogovor. Oni su, kaže, hegemonistički narod, hoće po svaku cenu nasilnim menjanjem

granica da stvore veliku Srbiju, a to međunarodna zajednica ne sme dozvoliti.

Majklu nije bio dovoljno jasan pojam „velika Srbija" i zašto bi međunarodnoj zajednici smetala „veli- ka Srbija", ako već postoji velika Amerika, velika Rusija, velika Nemačka... Ipak, nije ga o tome detaljnije pitao. Hteo je da ostavi utisak da se sa njim potpuno slaže.

Gotovo da je prošao čitav sat kako mu je Francuz, što na lošem engleskom, što na francuskom, objašnjavao šta se sve od početka rata ovde događalo, kad se na vratima pojavi onaj novinar koji ga je juče pozdravio u

„Esplanadi".

- O Majkl - zavika još sa vrata, i ti si tu, stari druže! Da znaš, sad te ne puštam. Vodim te na ručak na jedno mesto. Na štrukle! Nemaš ti, Majkl, pojma šta su štrukle. Takvo nešto u životu nisi jeo.

Majklu sinu. Seti se kako se zove po tome što je uvek voleo dobro da jede. Džon Mils iz Agencije. Zajedno su bili u Kambodži.

- Ko o čemu, ti Džon o jelu - reče smejući se. Još voliš dobro da jedeš?

- Štrukle, Majkl, čoveče! Štrukle! To moraš da probaš.

Majklu je on bio dosadan. Nije ga cenio zbog neprofesionalnog odnosa prema poslu, ali ipak pristade da sa

njim ode na te štrukle. On je tu dosta dugo, možda će nešto saznati.

Taksijem su se odvezli dobrih četrdesetak kilometara van Zagreba, putem prema Mariboru, a onda skrenuše desno. Džon mu objašnjava da ga vodi u jedno selo, pored kojeg je poznato lečilište, Stubičke Toplice, u hrvatski nacionalni restoran.

Ambijent u restoranu je zaista bio prijatan. Sve u drvetu, starom ko zna koliko decenija. Od starosti je dobilo crnu boju.

Kad dobiše piće, kucnuše se, a Majkl upita:

- Reci mi, Džon, šta se, u stvari, ovde događa?

- Ovde imaju jedan odličan izraz za to - reče Džon smejući se: Jebe lud zbunjenog.

Majklu se ovo dopade.

- Duhovito je, ali, ipak objasni.

- Ozbiljno ti kažem: Jebe lud zbunjenog. Ne zna se ko koga i zašto jebe.

Nije trebalo da dolaziš ovamo, Majkl. Ovo nije za tebe. Takvi kao ti se odavde ne vraćaju. Znaš li ti, čoveče, koliko je novinara ovde glave ostavilo?

- Znam, četrdesetak.

- Kad znaš, zašto si ovamo došao? Ti nisi kao ja, Majkl. Ti nećeš da lažeš Majkl ga pogleda ispitivački.

- Ne razumem. Zašto da lažem?

- Zato što tako mora. Sve što odavde šaljemo je laž, Majkl. Sve, razumeš li?

Majkl pilji u Džona pokušavajući da shvati.

- A šta je, onda, istina?

- To već nisam siguran da znam. Siguran sam jedino da mi novinari odavde u svet šaljemo same laži. Uvek smo pomalo lagali. Nekada više, nekada manje, ali od kada se ja ovim poslom bavim, nisam video da novinari više lažu nego ovde. Mi smo postali industrija laži, Majkl, čoveče. Zato ti i kažem da nije trebalo da dolaziš. Znam te, bandoglav si. Možeš da najebeš, Majkl. Ozbiljno ti kažem, ovde nema igranja.

Majkl se zamisli. Oduvek je voleo posao kojim se bavi. Dao mu je čitav život i jedino što mu je smetalo u profesiji bila je laž. Mnoge kolege upravo zbog toga nije podnosio. Za njega je laž u novinarstvu uvek bila ravna nemoralu. Nije li novi svetski poredak, novi Rim, pre nego što je i formiran počeo iznutra već da trune?

- Vidim da ti se to ne dopada, stari moj - reče Džon. Ne dopada se ni meni, ali tako moram da radim. Kad sam došao ovamo počeo sam da šaljem objektivne izveštaje. I znaš šta se dogodilo? Zvali su me iz redakcije i rekli da pišem kako treba, kao i ostali novinari, ili da se odmah vratim. A ti znaš šta to znači, čoveče. Ostajem na ulici. Od čega da živim? Niko me više ne bi hteo. A ovde je lova. I da znaš, i ovi ovde plaćaju. Sve novinare plaćaju.

Ako ti ponude pare, nemoj da se igraš, da odbiješ. Odmah ćeš biti sumnjiv.

- Već sam odbio - reče Majkl osmehujući se ironično, gledajući u sto ispred sebe.

- Ti si lud, Majkl! Jednog dana ćeš, ipak, ako ne ovde, na drugom mestu da stradaš. U našoj profesiji više nema usamljenih jahača. A, ako se neki i pojavi, brzo bude odstreljen.

Prvi put mu se Džon dopao. Iskren je. Sigurno pati zbog toga što radi, pa oseća potrebu da pred nekim bude iskren.

Stigoše štrukle. Bilo je to neko jelo sa sirom. Džon je zaista bio u pravu.

Izuzetno su ukusne.

Majkl je leđima bio okrenut ulazu i nije primetio da im dva čoveka

prilaze. Okrenuo se, tek kad je čuo glas:

- Mogao sam da se kladim, Džon, da si ovde. Opet štrukle?

Obojicu poznaje, novinari su.

- O, Majkl. I ti si tu. I tebe je znači ubedio da probaš štrukle.

Ustaje i pozdravlja se, a potom ih nudi da sednu.

Jedan je bio smeđ, krupan čovek, Majkl se seti da je Nemac. Zove se, čini mu se, Hans. Hans Veber. Drugi omanji, mršav, tršave kose, koliko se Majkl seća Italijan je, ali imena ne može da mu se seti.

- Da vas ne prekidamo u razgovoru - kaže Hans. Možemo i za drugim stolom.

- Sedi, čoveče - reče Džon. Majkl je ovde nov. Objašnjavao sam mu šta se zbiva.

- Jebe lud zbunjenog. Jeli Džon? - smeje se Italijan.

- Kad si stigao, Majkl - pita Nemac.

- Juče. Mene, u stvari, interesuje Bosna. Treba da napišem seriju reportaža o silovanjima muslimanki. Sve ostalo je uzgred, ako nešto zakačim.

- Dobra tema - kaže Hans. I nije dovoljno eksploatisana. Sa tim možeš dobro da prođeš. Svet je na to najosetljiviji. No, i to može biti uzalud. Ako posle svega što smo odavde pisali svet nije razumeo ko su Srbi, bojim se da neće nikad razumeti. A za to ste i vi Amerikanci dosta krivi.

Majkl se iznenadi.

- Zašto?

- Vi se kolebate. Srbiju je trebalo spaliti za jedan dan kao Irak, pa bi sve bilo kako treba. To je zlo seme koje će Evropa kad-tad morati da iskoreni.

Majkl vide Hansu mržnju u očima. Ima utisak da bi bio u stanju da sam, svojim rukama, pobije sve Srbe. Nije ga takvog poznavao. Upoznali su se za vreme rata u Zalivu. Delovao mu je kao odmeren i realan čovek.

- Svi su ti pravoslavni narodi isti - nadoveza se na njega Italijan. Oni su, kažem vam, zaostali u razvoju. Još su na nivou srednjeg veka. Ljudi moji, neshvatljivo je da Vatikan lakše nalazi zajednički jezik sa islamom nego sa njima, a oni su hrišćani.

Ni on nije u stanju da prikrije mržnju, pomisli Majkl.

Bio je malo iznenađen tolikim izlivom gneva. Istina je da ni on ne voli te Srbe, ali sada ne zna šta da misli. Hans kaže da su oni zlo seme. Možda tu nečeg ima.

- Hans, ja ne znam mnogo o ovdašnjim prilikama. Objasni mi, molim te, na šta misliš pod tim zlo seme?

- Znam - kaže Hans, vama tamo je sve to daleko. Srbi su u ovom delu sveta poremetili vekovnu ravnotežu i vekovne odnose. Prvo su srušili tursko carstvo, a potom i austrougarsko. Oni su u stanju čitavu Evropu u plamen da pretvore. Nego, reci mi, treba li ti pomoć za tvoju temu.

- Iskreno da kažem još ne znam - odgovori Majkl. Moraću da odem u Bosnu da sve to vidim, da čujem ljude, da razgovaram sa tim ženama.

- Pa ti si lud, čoveče - uzviknu Italijan. Nećeš valjda u taj pakao zbog toga da ideš?

- Kako onda da pišem? - izlete Majklu.

- Pobogu, Majkl - reče Hans, zar je za novinara tvog kalibra to problem.

Osnovne podatke o silovanjima možeš dobiti i ovde, a bar tebi nije teško da napišeš priču.

Majklu su se smučili, ali nije hteo da im protivureči. Nema potrebe da već pri prvom susregu bude bela vrana.

- Da - reče, možda ste u pravu. Zašto bih se lomatao po Bosni ako ne moram...

- I ja sam mu to još sinoć rekao - posle dužeg vremena progovori Džon.

Ovde je sve jednostavno. «ao u holivudskim filmovima. Postoje žrtve i zločinci.

Majkl začu iza leđa neki žamor. Džon je nekom mahnuo rukom, pa se i on instinktivno okrenu. U grupi od desetak

ljudi, bar polovina likova bila mu je poznata, a jednog je izuzetno dobro poznavao. Ričard Glen, trgovac oružjem iz Čikaga. Pogledi im se sretoše, pa Majkl ustade da se pozdravi.

- Gospodine Glen! Kakvo iznenađenje! Otkuda vi ovde?

- Ta vi znate, gospodine Mišel gde se nas dvojica srećemo. U Americi se nećemo sresti ni u narednih sto godina. Moje saradnike poznajete, zar ne?

- Naravno - reče Majkl i klimnu glavom.

Seti se da je i te surove face viđao sa Ričardom. Bili su mu neka vrsta pomoćnika, ali i telesna garda.

Vrativši se za sto reče:

- Ovo je neverovatno. «ao da se čitav svet preselio u ovaj restoran. Svi izgleda vole štrukle.

- Svi žele da se sklone iz Zagreba, da nisu drugima na oku, pa se opet

sudaraju po restoranima u okolini. Ovo je mala zemlja, ništa se sakriti ne može - kaže Džon. Nego, gospodo, mi se zapričali a vi ni piće niste popili.

- A ni štrukle nismo pojeli - nasmeja se Italijan.

Dok su Majkl i Džon pili dobro domaće zagorsko vino, a druga dvojica jela štrukle, Hans je sve vreme obrazlagao svoju teoriju o nižim i višim rasama naroda i o potrebi da više rase gospodare nižim kako bi svetom vladala harmonija.

Majkl ga je slušao na pola uva. Razmišljao je kojim putem da krene da bi naišao na neki trag tajne zbog koje je došao. Zna, ako u početku krene pogrešnim pravcem, da će uludo

izgubiti mnogo vremena. Zato je najvažnije da napravi nekakav plan.

Iz dosadašnjih razgovora stekao je utisak da ovde u Zagrebu ne može mnogo saznati. Ne samo što mora da bude izuzetno oprezan, nego i što oseća da to što traži ovde neće naći. Ovde je saznao, kako reče Džon, da se njegova profesija pretvorila u industriju laži. I to je za početak dovoljno. Bio je siguran da ni ta "industrija" nije bez krupnog razloga osnovana, a moguće je da je i to vezano sa onom izjavom Džordža Buša.

Posle ručka, Italijan i Hans odoše u banju. Hoće, kažu da malo plivaju u toplom bazenu, a on i Džon taksijem koji ih je čekao, krenuše za Zagreb.

Obojica su osećali potrebu da posle podne malo odspavaju.

Kad su izašli iz taksija pred „Esplanadom", Džon mu reče:

- Slušaj, Majkl, moj ti je prijateljski savet da se vratiš u Njujork.

- Ne razumem. Zašto? - začudi se Majkl.

- Video si one ljude što su došli sa Ričardom. Neke ne znaš?

- Znam samo Ričarda i one njegove.

- Tebe prate.

- Fantaziraš! Zašto bi me neko pratio?

- To ja ne znam, Majkl, ali sam dugo ovde da to mogu da osetim. To su opasni ljudi, Majkl, veruj mi. Poznajem ih.

- Pobogu, Džon, pa ti me valjda znaš. Ja sam samo reporter i ništa više.

- Ja sam ti rekao, Majkl, a ti kako hoćeš. Prijatelj sam ti. Morao sam da ti kažem.

8

Ne zna koliko je vremena prošlo dok nije postala svesna da nije sama u sobi. Čula je ženske glasove. To o čemu su razgovarale nije dolazilo do njene svesti. Jedino je znala da nije sama. Strah u njoj je jačao. Ledena zebnja kidala joj dušu. Bojala se da će ono tamo, ono što je uspelo da pobeže iz njene ugrobe, odjednom narasti i upasti ovamo.

Šta će se tada dogoditi?

Treba da ga ubije, ali ne zna kako. Možda da traži da joj ga donesu, pa da onda zajedno sa njim skoči kroz prozor.

Da li će ga tako uništiti?

Ne veruje.

Ona će ostati dole na asfaltu, a ono će preživeti. Tek tada neće uraditi ništa, jer niko neće umeti ljudima da objasni u kakvoj su opasnosti.

Ne. To ne valja. Mora da smisli nešto drugo. Mora da postoji način da ga zaustavi.

Čega li se ono tamo boji?

Setila se.

Krsta.

Jedino se krsta boji.

Mora da naće neki masivniji krst, da se prikrade tamo gde ga drže i da ga njime iz sve snage udari po glavi. Tako će

nestati. «rst ne može preživeti.

Samo, gde sada da nađe krst?

Mora da nađe krst.

- Dušo moja, što si mi ti takva? Je li, dušo moja?

Pored kreveta stajala je neka žena. Po liku i tamnoj puti zaključi da je Ciganka.

- Što samo ćutiš, dušo blagorodna?

Imala je prijatan glas. Jelena od tog glasa oseti toplinu.

- Je li te muž ostavio te si tako nesrećna? Mnogo si nesrećna, dušo blagorodna. Na licu ti se vidi.

Mnogo. Ne treba tako. I mene je prvi ostavio, pa sam našla drugoga. Ovo mi je sada peto dete. Je li tebi ovo prvo, dušo moja? Jeste, sigurno ti je prvo čim tako izgledaš i ne znaš za sebe. Proći će to. Sve će to da prođe kao rukom odneto. Ništa nije tvrđe od čoveka. Ni čelik ne može da izdrži ono što čovek može. Daj mi ruku, dušo moja. Daj. Da ti pogledam u dlan.

Da ti kažem sudbinu...

Uze joj ruku.

Jelena se ne brani. Od cigankine ruke poče joj telom toplina.

Ciganka gleda u dlan.

Dugo gleda i ćuti.

- Dušo moja blagorodna, tebe nije samo muž ostavio. Tebi se nešto još strašnije desilo. Nešto strašno ti se desilo, jadnice

moja. Kuku meni kukaloj, kako si ti ostala živa? Tebe je Bog spasio, jadnice moja. Samo Bog. Duša si blagorodna, pa je pogledao na tebe. Šta ti se ovo desilo, tugo moja? kao da si se sa samim đavolom srela. Jesi, ne pomakla se odavde. Jesi. Ti si, jadnice, srela nečastivog, ali te je Bog pogledao. Samo polako, da vidim može li to da se razbije... Može, dušo blagorodna. Može. Ciganka će to tebi da razbije.

Samo polako...

Pusti joj ruku, pa joj otkide dlaku iz kose. Vezuje je i mrmlja nešto nerazumljivo.

Jeleni se čini da je to mamin glas. Toliko je u njemu topline. Uliva joj sigurnost, kao što je to majka nekada umela. kao onog dana kada se sve ono sa ocem dogodilo...

Njoj i majci trebalo je dosta vremena da se povrate i priberu od iznenađenja. Kako to odjednom? šta se krije iza očeve iznenadne odluke da se presele u Beograd?

- Otkuda to odjednom - najzad, posle dugog ćuta pita majka.

- Nije odjednom - reče otac. Davno je to trebalo da uradimo.

- I ja više volim tamo nego ovde - nastavi majka, ali mi je ovo nekako iznenada. Čini mi se da se nešto dogodilo, da nešto kriješ.

- Ćale, genije si! Kad idemo? - pita Bata presrećan.

- U subotu. Ja u ponedeljak stupam tamo na posao.

- Pobogu, Mihailo, treba se spakovati, naći tamo stan. Nije to kao kad idemo na letovanje.

- Idemo u subotu - reče otac nekim odlučnim i odsečnim glasom. Tako mora da bude. A ti ćeš, Jelena, večeras

avionom za Beograd. Čekaće te Radovan na aerodromu. Da nađete neki stan dok mi stignemo.

Sve joj postaje još zagonetnije. Nešto joj govori da je čitava ova današnja drama vezana za nju. Počelo je u trenutku kada je otac video Sašu pred vratima.

Šta li se u tom trenutku u njemu dogodilo ?

Pokušava da odgonetne.

Da li je moguće da se on toliko uzbudio samo zbog toga što ona ima momka?

Nije on takav otac. Sam je u šali toliko puta pitao kad će već jednom nekoga da nađe.

A možda i jeste? Možda je samo tako govorio dok se nije dogodilo, dok nekog nije video sa njom? Možda je, baš od onih očeva koji bi kćerku držali pod staklenim zvonom, od onih koji ne dozvoljavaju ni da je muška ruka dodirne.

E, tata, veli u sebi, nećemo tako. I ja sam čovek, formiran, zrela ličnost, ne možeš sa mnom da gospodariš.

- Ja neću u Beograd - reče odlučno.

Izgovorila je to sigurnim, čvrstim glasom. I otac i majka bili su iznenađeni. Otac ju je dugo ispitivački gledao. Očito se lomio kako da reaguje.

- Moraš, Malena - progovori najzad.

Glas mu je podrhtavao. Bilo je u njemu straha i očaja.

- Ne, tata. Neću. Ja sam zrela ličnost. Imam pravo na svoj život.

- Moraš da me poslušaš, Malena - opet će on molećivo.

- Ovog puta neću, tata. Sad sam sve shvatila. Neću tako da živim.

- Ništa ti nisi shvatila. Ništa ti ne znaš.

- Znam. Hoćeš da me držiš pod staklenim zvonom.

- Ludice mala. 0 čemu to pričaš? Nije to što misliš.

- Pa, onda, Mihailo, pobogu, kaži više šta je! Ne može sve ovo ovako, a da ne znamo z bog čega - progovori najzad majka.

Otac ćuti.

Dugo.

- Kaži nešto, zaboga! Umalo danas da umreš, a sad odjednom idemo u Beograd. Šta se događa, čoveče?

- Nećete vi to razumeti.

- Znam ja, mama, Šta je. Sve je ovo zbog Saše. Prvi put imam momka, a on to ne može da izdrži.

- Nije on nikakav Saša - nervozno kaže otac. On može samo da se zove Safet, Sejfedin, ili Sabahudin, a ne Saša.

Jelena preblede. Pojavi se u njoj gnev.

- U tome je, znači, problem! To tebi smeta - skoči i istrča iz sobe plačući.

U svojoj sobi baci se na krevet ridajući.

Majka dođe za njom, sede na krevet. Miluje je po kosi.

- Hajde, smiri se. Smiri se, molim te. Razjasnićemo sve.

- Ne mogu da se smirim, mama! Njemu smeta što je musliman! Nisam mogla ni da pomislim da moj otac može da bude takav.

- Dobro, dobro. Smiri se. Proći će njega ovo.

U sobu uđe i otac.

- Znao sam da ništa neće shvatiti - reče stojeći kod vrata. Mislio sam da ono glavno ne kažem, ali izgleda moram.

I on sede na krevet.

- Hajde, Malena, dosta suza. Da ti tvoj matori nešto objasni.

Jelena se uspravi i sede brišući suze.

- Otkud ti njega znaš - pita, pokušavajući da ne plače.

- Ne znam ga. Nikada ga nisam video - odgovori otac.

Jelena ga gleda začuđeno.

- Pa... kako znaš da je musliman?

- Znam, Malena. Ja sam danas video đavola. Đavo je došao na moja vrata. Zlo je pred moja vrata danas došlo, zato mi moramo u Srbiju. Jedino tamo ćemo biti bezbedni.

- Ja tebe, Mihailo, ništa ne razumem - kaže majka.

- Kamo sreće da ni ja ne rezumem. Sećate li se one jame kod Gacka.

Vodio sam vas. Onog dana kad su moje pohvatali i poveli prema jami, ja sam išao za njima, kroz šumarke i između

stena, da me ne vide. Stajao sam iznad jame i sve gledao. Video sam šta je đavo od mojih učinio, a danas mi

je došao na vrata. E, vas ne dam! Ne dam! Zato idemo u Beograd! Odmah idemo!

- Bog s tobom, Mihailo. To je bilo četrdeset prve, a ovaj momak je Jelenin vršnjak. Ti, ne daj Bože, kao da si s uma sišao - kaže majka.

- Nisam ja s uma sišao, ali sam video đavola i znam da se zlo vraća!

Đavo će opet doći po svoje, a ja više nemam nikoga osim vas. Ne dam vas!

- Kako bi bilo da ti odeš kod lekara ?

- Znam, znam. Vi mislite da haluciniram. Ali znajte da je ovako. Onaj što ga je Jelena dovela i što ga zove Saša je đavo koji je moje poklao i pobacao u jamu. Ili mu je sin, ili unuk. Da li sada razumete? Taj lik ne mogu zaboraviti do smrti. Ne mogu dozvoliti da moju kćerku dodirne đavolov sin!

To je seme zla, đavolje seme, ne dam te, Malena! Zato večeras ideš za Beograd!

Ućutao je. Bio je slomljen, iznuren. Kao da je tu, pred njihovim očima, ostario.

I njih dve su ćutale pognutih glava.

Jeleni je u glavi košmar. Čini joj se da vidi krvavi pir iznad one jame.

Vidi Sašu, kako kolje neku decu, a niz ruke mu se sliva krv. Čuje jauke, zapomaganje. Vidi kako joj sav u krvi kolje oca,

dok ga dvojica drže.

Strese se od jeze.

Gluposti, kaže sama sebi. Sašu, bar poznaje dobro. On to ne bi mogao.

On prosto liči na tog koljača iz četrdeset prve. A, i da mu je sin, ili unuk, šta je on kriv? Sve to treba zaboraviti. Ovo je drugo vreme, sve je danas drugačije. Saša je najplemenitije stvorenje koje zna. Zar je kriv što oca podseća na nekog koljača iz minulih vremena.

Ne, ona neće u Beograd. Ovo je njen grad, tu je njena raja. To tamo je neki drugi svet. Beograd nema čaršiju, nema dušu kao Sarajevo. Zar zbog nečega što se davno događalo da ostavi prvu pravu ljubav? A sa njim može da bude srećna. Oseća to svim svojim čulima, celim telom. Ako ova starija generacija ne može da zaboravi taj đavolji rat, neka njenu ostavi na miru.

Njima to sećanje ne treba. Sećanje na zlo samo zlo produžava, a njena generacija hoće svih tih zala da se oslobodi, da ih zaboravi i da živi kao čitav civilizovani svet.

Odluči se.

- Tata - reče odlučnim glasom, uprkos svemu, ja neću iz Sarajeva. Volim

Sašu i hoću da budem sa njim. Sve ono što si ti ispričao je davna prošlost.

Mi smo nešto drugo od vas. Ne sećamo se toga, nemojte nas time trovati!

Nećemo da živimo kao vi.

- Šta to pričaš, Malena? - gleda je otac razrogačenih očiju.

- Tata, ja ostajem u Sarajevu!

Njemu se lice izobliči. U očima mu je bio strah. Ustade, pa nesigurnim korakom izađe iz njene sobe...

- Kako ste, gospođo - trže je poznati glas.

Pored kreveta je stajao dokgor Vuković s još jednim čovekom u belom.

- Vi malo popričajte - reče doktor Vuković. Ja ću brzo. Da pogledam neke porodilje u susednoj sobi.

Čovek sede na ivicu kreveta. Ona ga nazire krajičkom oka.

On nešto priča. Jelena ne čuje o čemu govori. Registruje jedino boju glasa.

Ne dopada joj se.

Seti se opasnosti u kojoj se svi nalaze. Kako da nađe krst?

Ne može da razmišlja. Onaj što sedi pored nje nešto priča. Misli da ona ne zna da je on psihijatar. Ovde to ne pomaže. Ono tamo je đavolje seme.

Samo krst može da pomogne.

Mora da u sobi ima nešto od čega se može napraviti krst. Večeras će, kad ostale žene zaspu, da ustane. Nešto mora da nađe.

9

Kao testo gusti mrak, progutao je Sarajevo i planine oko njega. Noćni muk zapara, poneki udaljeni rafal, ili pucalj, tek

toliko da se ne zaboravi gde se i u kom vremenu živi.

Mihailo osluškuje tišinu. Nada se da će čuti tihe korake i da će ući Redžo da mu kaže da li je Malena bar živa.

Počinje da sumnja. Možda će ga Redžo odati. Možda će se vratiti sa naoružanim muslimanskim fanaticima.

Sve je danas moguće. U ovakvim vremenima ljudi lako gube dušu. U

zlim vremenima i najplemenitiji pokleknu, pa će možda i Redžo. Istina, kad mu je prošle noći tiho zakucao na vrata, obradovao se. Iako se nisu videli punih petnaest godina, osetio je da mu još može verovati. Odmah je Redžu bilo jasno da ga je grdna nevoll primorala da se uvuče u mislimanski deo Sarajeva. Danas se to čini samo zbog nečega što je vrednije od sopstvenog života. tod mu je rekao da je došao da traži kćerku o kojoj ništa ne zna od kada je rat počeo, obećao je da će sve učiniti da nešto sazna, a njega je sakrio u šupu iza kuće. Iako je živeo sam, bojao se da neko ne naiđe.

Ne preostaje mu ništa drugo osim da čeka. Rešio je da iz Sarajeva ne odlazi dok nešto o njoj ne sazna. Mora joj pomoći ako je još živa. Ona nije mogla ni da sanja da će se ova nesreća sručiti na Balkan, a on je znao da zlo dolazi. Bio je siguran da će krv opet poteći ovom nesrećnom zemljom.

Ponovo preživljava onaj strašni dan juna 1941. godine...

Sunce je tek odskočilo iznad hercegovačkih planina. On grabi uz planinu iznad Gacka. Jedva čeka da stigne do tetke. Dole u varoši začula se pucnjava. Ne bi mu to ništa čudno. Navikao je da sluša pucnjavu pijanih italijanskih vojnika. Ubrzo je shvatio da je ova pucnjava nešto drugačija i da se

čuje iz više pravaca. Obuze ga zebnja, pa zastade. Strah mu se u dušu

uvuče.

Oseća da se nešto u Gacku događa.

Pomisli da potrči uz planinu i da isprića tetki i teči, ali se predomisli.

Mora kući. Što pre. Trčao je nazad.

Dok se približavao varoši, primeti da narod trči prema njemu. Deca vrište, žene kukaju. Većinu poznaje. Njegovi su susedi iz Gacka.

Htede da protrči pored njih, ali ga neke ruke uhvatiše.

- Stani! Kuda ćeš dole?

Poznao je čika Milinka.

- Kuda si pošao, Mišo?

- Kući - kaže tresući se od straha.

- Ne dole, kukala ti majka! Beži sa nama!

- A gde su moji, čika Milinko?

- Ne znam. Beži sa nama, doći će oni.

- Hoću kući! - završta.

- Ne, jadna ti majka! Ne smeš dole!

Milinko ga vuče za ruku, ali se on otrže.

- Stani! Mišo, stani!

Nije se obazirao. Trčao je koliko ga noge nose.

Njihova kuća nalazila se izvan varoši, prema Avtovcu. Tek kad se približio, primegio je dim i plamene jezike. Gorela je njihova kuća.

Stao je, ne znajući šta da čini. Šta li je sa njegovima?

Činilo mu se da plamen nebo dodiruje.

Sve se pretvorilo u plamen.

U daljini opazi neke ljude. Puno ih je. Čuje i pucnjavu. Potrča tamo.

Prikrivajući se iza drveća približi se da vidi šta se zbiva.

Muslimani, naoružani puškama, vodili su nekuda gomilu srpskog življa, svih uzrasta, od staraca do dece. I njegovi su bili među njima. Svi. Majka je u naručju nosila malog brata, a za ruku držala sestru.

U jednom trenutku Mihailo pomisli da im pritrči, ali ga strah zaustavi.

I dalje ih prati skrivajuć i se.

Kada izađoše iz Gatačkog polja i zađoše u kamenita brda, bilo mu je lakše da se prikriva. Šunjao se uporedo s njima, desno od puta.

Strah je u njemu rastao. Kuda li ih vode?

Na pola sata hoda od grada kolona se zaustavila. Mihailo se privukao na

samo dvadesetak metara i šćućurio u šikari. Vidi da dole, pored samog puta, zjapi ogromna jama. Crne ga slutnje

obuzimaju. Boji se one jame. Kao da iz nje čuje neki huk.

Među muslimanima je i jedan hodža. Mihailo vidi kako prilazi ovoj jezivoj jami i podiže ruke prema nebu.

- La ilahaaalalah! Muhamedaaaan resulaaaah! - zavika hodža.

Jezivi glas zapara nebo iznad Hercegovine.

Bio je to urlik zveri kakav Mihailo do tada nije čuo. Osetio je da on donosi smrt, pa se još više pribio uz stenu.

Dok se odjek zverskog urlika prolamao kamenjlrima i ostali muslimani uglas arlauknuše:

- Alaaah!

Niko od zanemelih Srba nije se pomakao niti izgovorio reč. Kao da se pomahnitali hodžin urlik nije njih ticao. Kao da se sve to događa negde daleko od njih.

U rukama muslimana sevnuše noževi. Dohvatiše najbliže i privedoše jami. Iz grla im šiknu krv, pa nestadoše u provaliji.

Privedoše sledeću grupu. Niko se ne brani. Niko ne pokušava da beži.

Samo što sami ne poturaju vratove pod noževe.

Njegovi su blizu jame. Sad će i njih. Mihailo se trgnu od straha. Uvukao bi se u stenu. Zažmurio bi da ne vidi to što se ispred njega događa, ali mu nešto ne da. Ne može da spusti kapke.

Deda Radisav sam priđe jami, prekrsti se, pa reče:

- Kolji, Turčine!

- Oću, alaha mi - iskezi se jedan pored njega, ali ćeš prvo da gledaš kako koljem ostale Vojinoviće. A tebe ću poslednjeg!

Takvo lice Mihailo nikada nije video. Nije mogao da ga uporedi ni sa čim. Mora da je to onaj đavo o kojem je baba pričala. Uvek bi govorila da je đavola lako poznati, a Mihailo je sada bio siguran da je to đavo iz babinih priča.

Đavo istrže majci iz ruku sestru, pa je vukući privuče dedi.

- Gledaj! - reče smejući se.

Jednim zamahom noža odseče joj glavu.

Telo odlete u jamu a glava ostade u ruci.

Deda Radisav pogleda prema nebu. Dok je podizao glavu, pogled mu

zastade na kamenjaru iznad jame i susrete se sa Mihailovim.

Usne mu se pokrenuše. Mihailu se činilo da čuje njegov šapat.

- Hvala ti, gospode, na milosti tvojoj.

Potom se okrenu prema đavolu koji je još u ruci držao dečju glavu, pa reče:

- Bog ne da da mi seme zatreš, Turčine!

Skoči u jamu...

Onaj đavo sa jame pojavio se na njegovim vratima u Sarajevu pre petnaest godina. Učinilo mu se tada da je mali, da ima samo sedam godina i da je onaj đavo došao da i njemu preseče vrat i baci ga u provaliju. Taj strah je trajao

kratko. Zamenila ga je spoznaja da će krvavo kolo ponovo zaigrati vrletima Bosne i Hercegovine.

Dok u mraku, u hladnoj šupi, umotan u ćebad, na nekom starom krevetu čeka Redža da mu donese neku vest o Malenoj, preispituje sebe da li je pogrešio. Da li je mogao na silu da je odvede u Beograd?

Pobegla bi. Vratila bi se u Sarajevo. Ona više nije gospodarila sobom.

Da li će ga Redžo odati?

Možda se i u njemu prevario.

Da li se i on kao i ostali rodio s mržnjom u srcu koju samo vešto prikrivaju. Šta to njih, braću po krvi, muhamedanska vera tera da toliko mrze Srbe?

Osim krvave glave njegove sestre za ceo život ostalo mu je u sećanju i da Srbi mirno stoje, ćute i puštaju da ih muslimani kolju i bacaju u jamu. Dugo o tome nije razmišljao, ali poslednjih godina sve češće traži objašnjenje. Seća se dobro, a tako piše i na onoj tabli koja je posle rata postavljena pored jame, da je poklano više od stotinu Srba. Do jame su ih doveli i u nju bacili samo dvadesetak muslimana. I onda, dok je gledao krvavi pir, pitao se zašto niko ne beži.

Kasnije je saznao da se isto događalo i iznad drugih hercegovačkih jama.

Srbi su mirno puštali da ih muslimani i Hrvati kolju, bacaju u jame i odvode u jasenovačku fabriku smrti. Retki su slučajevi da se neko opirao ili bežao...

Oči mu se neosetno sklapaju.

San ga je nekuda nosio.

Bestelesan, dok leti kroz prostor i vreme, čuo je samo tiho hukanje blagog povetarca.

Kad je kukanje prestalo, ugledao je dva monaha u kamenoj monaškoj ćeliji obučena u crne rize.

Stari monah, duge bele brade, orlovskog nosa na ispijenom licu, naglašsnih obrva i krupnih očiju, sedeo je na kamenu. Drugi, znatno mlađi, riđokosi sa još izraženijim obrvama i još krupnijim očima, staje pored njega.

Mihailu odmah bi jasno da su to otac i sin. too da ih je više puta negde video.

- Čedo moje - progovori stari, prinesi mi presvetu Bogorodicu, jer imam zavet da pred njom ispustim dušu svoju.

- Hoću, oče - odgovori mladi monah izlazeći iz ćelije.

Mihailo je tu pored njih, a i nije tu. Oni ga ne vide. Ne osećaju njegovo prisustvo.

Mladi monah se vrati sa ikonom Bogorodice i postavi je na zid ispred starca.

- Pomozi mi, čedo moje.

Mladić prihvati starca ispod ruke. Ovaj se sa naporom pridiže, priđe ikoni, prekrsti se i celiva je.

- Čedo moje - opet će starac, prostri rogozinu na zemlju i položi me na nju. I položi mi kamen pod glavu da tu ležim dok me Gospod ne pohodi i uzme me.

Mladić učini kako mu je rečeno.

Na licu starog monaha blag, topao osmeh.

Vidi se da srećan odlazi s ovog sveta. Mladi monah kleči pored njega...

tocanje na vratima trže Mihaila.

Oslušnu. Da li je Redžo sam, ili je doveo krvnike?

Ustade i otvori.

Redžo je bio sam.

- Doneo sam ti nešto da pojedeš.

Mihailo na ovo ne obrati pažnju.

- Jesi li saznao nešto? - upita.

- Ne još. Ali, saznaću.

10

Nije dugo spavao. Kad se probudio, prvo se setio Šenon. Nije joj se još javio. Pogleda na sat.

U Njujorku je pre podne. Sada je ona na univerzitetu, pomisli.

Pozva centralu i kaza broj u Njujorku.

Leškario je čekajući da telefon zazvoni. Na stočiću pored kreveta uredno složene italijanske, austrijske, nemačke i engleske novine. Domaćini su se očito trudili da mu što više ugode.

Iako je italijanski jezik malo znao, prvo uze njihov nedeljnik. Želeo je da vidi šta pišu iz Hrvatske i Bosne. Znao je da je sve do kraja drugog svetskog rata Italiji pripadao dobar deo

Jadranske obale koju sada drže Hrvatska i Slovenija i da će, verovatno, Evropu potresti i problem njihovih granica.

Dve strane posvećene Bosni, bile su bogato ilustrovane fotografijama iz razrušenog Sarajeva. Pri dnu strane bila je uokvirena fotografija američkog aviona "avaks". Prisećajući se reči koje je znao, a više i po smislu, uspe da pročita potpis. Pisalo je da je, kako se nezvanično saznaje, nedavno iznad Srbije, iako vest nije potvrđena ni u Beogradu ni u Vašingtonu, oboren američki „avaks".

Ta vest, koliko se on sećao, nije objavljena u Americi.

Zapita se kako je to uopšte moguće? „Avaks" je neuhvatljiv za do sada poznate radarske sisteme pošto ih blokira svojom elektronikom. Ometa i navođenje raketa, a leti na visini na kojoj ga je gotovo nemoguće oboriti. Do sada niko u svetu to nije uspeo.

- Isuse - prošaputa, možda tajno oružje Nikole Tesle nije izmišljotina.

Kako ga ono zovu? Teslina kugla? Jeste, Teslina kugla, ili Zraci smrti.

Nije li možda Buš mislio na to? Seća se da je bio izuzetno nervozan dok je to govorio. Možda je to razlog što se još niko nije usudio da bombarduje

Srbe.

Takva vest bila bi svetska senzacija.

Samo, kako doći do sigurnijih podataka? Kojim putem da krene? Ili da odustane?

Bar da pokuša? Da pređe kod njih, možda će dobiti neki odgovor.

Zvonjava telefona ga prenu iz razmišljanja.

- Halo - prepozna glas Šenon.

- Je li to najlepša devojka u Njujorku? - reče smejući se.

- Majkl, kako si?

Po glasu oseti da nešto nije u redu. Toliko je dobro poznaje da mu to nije moglo promaći.

- Dobro sam, draga, a ti? Šta se tamo radi?

- Majkl - kaže Šenon sada već sasvim uznemirenim glasom, - zvao je Robi.

- Šenon, šta ti se dogodilo? Što ti drhti glas?

- Slušaj, Majkl, ja se bojim. Robi je zbog nečega bio uznemiren.

- Šta ti je rekao?

- Ništa, samo je pitao da li si se javio, ali sam mu po glasu osetila da nešto ne valja. Molim te, Majkl, vrati se. Nikada te to nisam molila, ali sada te molim. Vrati se, preklinjem te, ako ti išta u životu značim. Strah me je, Majkl. Imam neko ružno predosećanje!

- Šenon, o čemu to pričaš? Nisam prvi put na ratištu. Umem da se čuvam.

- Ne znam, Majkl. Robijev glas me uplašio. Slutim nešto. Preklinjem te, vrati se.

Zaplakala je.

Nikada je do sada nije čuo da plače.

- Draga, smiri se, molim te! Sve će blti dobro. Možda ću se brzo vratiti.

Možda ću od svega da dignem ruke. Samo se ti smiri.

- Ne mogu, Majkl. Bojim se. Veruj mi! Bojim se...

- Nema potrebe da se plašiš. Ovde gde sam ja ne padaju granate, niti se bilo šta događa. Hajde smiri se, molim te.

Tešio ju je još malo, potom je vešto prešao na razgovor o događajima u Njujorku.

Uspeo je da je smiri...

Ustade i poče da se oblači.

Uplašio ju je Robertov glas. Da li da ga zove?

Bolje ne. Ako je neko posumnjao u njega i drži ga na oku, može samo da pogorša stvar. Bolje je da normalno radi svoj posao i ponaša se kao običan reporter.

Iako je još bilo rano za večeru sa Delićem, odluči da se spusti u restoran.

Možda će sresti nekog od kolega i viski će mu posle razgovora sa Šenon dobro doći.

Ispred recepcije zastade zapanjen. Ključ je upravo uzimao čovek koga je ovde najmalje mogao očekivati - Dejvid Bruk, njegov dobar znanac iz Njujorške ispostave CIE.

Pogledi im se sretoše. Dejvid uopšte nije bio izpenađen šgo ga vidi.

- Šta je Majkl? Kao da si video duha? - osmehujući se reče Dejvid pružajući mu ruku.

Majklu nije promakao zagonetan osmeh na njegovom zadriglom licu, niti čudan sjaj u graorastim očima. Imao je utisak da mu osmehom nešto daje do znalja.

U deliću sekunde shvati da ne sme da pokaže preveliko iznenađenje.

- Ko će da plati hamburger, Dejvid? - reče osmehujući se pružajući mu ruku.

- Čudno ti je što me vidiš? - ne nasede Dejvid na ovo. A ti, Majkl, čime se ti ovde baviš?

Majkl je znao da sada mora da bude obazriv. Možda su se slučajno sreli, potpuno različitim poslovima, ali opreznost nije bila na odmet.

- Robi me je angažovao da napišem seriju reportaža o silovanjima muslimanki.

Dejvidovo lice odjednom postade strogo i ozbiljno.

- I neka na tome ostane, Majkl - hladno reče. - To ti je moj prijateljski savet. Vidimo se. Odoh malo da se odmorim, jer sutra idem dalje. Možda ćemo se opet sresti, - reče ulazeći u lift.

Ovo, već zaista postaje ozbiljno, pomisli Majkl.

Šta je to toliko značajno da čak Dejvid Bruk dojuri ovamo?

Kako li su ih uopšte provalili? Sa Robertom je razgovarao u parku, nije postajala mogućnost da ih neko prisluškuje.

S tom dilemom ušao je u restoran.

- Majkl! Što se ne javiš, čoveče?

Pred njim se stvoriše Stenli Graf i Bob Raus, obojica iz "Posta". Majkl ih odavno i dobro poznaje. Nije ni čudno što je Robert nezadovoljan izveštačima, pomisli.

Pozdravili su se srdačno.

- Što nisi javio da dolaziš, čoveče? - kaže Stenli. Mogli smo da pripremimo sve što ti treba. Hajde, sedi sa nama. Na recepciji rskoše da spavaš, pa nismo hteli da te budimo. Što si odseo ovde? "Kontinental" je bolji, a i više nas je tamo.

- Iskreno da kažem, na brzinu sam pošao, a i znao sam da ću vas ovde naći - slaga Majkl.

Kad su seli, Bob reče: - Viski, kao i uvek. Je li tako, stari?

- Viski, naravno.

Nije se nimalo obradovao što ih vidi, ali će, možda, od njih nešto saznati.

To su protuve koje sve i svašta znaju.

Pošto im je ispričao zbog čega je došao, Stenli reče:

- Sjajno! Sjajna tema! kao poručena za tebe. Sve ćemo ti dati. Imamo dovoljno podataka, a daćemo ti i jedan spisak muslimanki koje možeš da citiraš. Imamo i neke fotografije bez identifikacije imena.

- Ja bih, ipak, otišao i tamo - reče Majkl.

- Nisi valjda lud, Majkl? Šta ćeš tamo? Ako su oni nesrećnici sa televizije prinuđeni da idu tamo gde se puca, mi bar ne moramo.

Jedino što je Majkl od njih saznao, jeste da im je iz Njujorka javljeno da je došao. Kažu da im je javila Robijeva sekretarica i prenela njegovu poruku da mu se nađu pri ruci. Posle razgovora sa Šenon i susreta sa Dejvidom, jasno mu je da lažu i da su došli da ispipaju njegove namere.

S gnevom su pričali o srpskoj agresiji i zločinima. Sve to je već jutros slušao, ali se pravio da ga jako interesuje, jer ima nameru, da pred svetskom javnošću do kraja razgoliti te zločince. Po njihovim reakcijama činilo mu se da ih je uverio kako ga ovde ništa drugo ne zanima.

Jedva je čekao da se pojavi Stipe, Ante, ili Josipa. Delić mu je bio dosadan, a ovi odvratni, pa se rado- vao manjem zlu.

Njih troje, nešto pre devet, zajedno uđoše u restoran. Majkl im mahnu rukom, izvini se Stenliju i Bobu, pa im pođe u susret.

Čim su seli, Josipa upita:

- Kolega Majkl, kakvi su vam planovi za sutra? Šta možemo da vam

pomognemo?

- Želeo bih da odem preko.

- Kuda preko - upita Stipe.

- Kod njih. Kod Srba.

Stipe, Josipa i Ante se zgledaše zbunjeno.

- Za ime Boga, gospodine Mišel, šta ćete tamo? - prvi progovori Mesić.

- Znate li kakvoj se opasnosti izlažete? - dodade Stipe. Pa to su zvjeri, gospodine Mišel. Krvoločne zvjeri.

- To znam, gospodo - reče Majkl. Ali, takav je moj posao. Šta mislite, kako možete pisati i o zverima ako ih bar ne vidite? Zato moram da odem kod njih. Da ih vidim, čujem, osetim.

- Kolega Majkl - reče Josipa zabrinuto, šta je, u stvari, vaša osnovna tema? Pretpostavljam da novinar i pisac vašeg ranga nije ovamo došao da bi slao samo obične izvještaje sa ratišta.

- Da, koleginice. U pravu ste. Nisam došao da šaljem izveštaje. Ima ovde izveštača dovoljno i bez mene. Povod mog dolaska je silovanje 160 hiljada muslimanki. Želim da pred svetskom javnošću potpuno razgolitim te zločince i da upozorim čovečanstvo kakva mu opasnost od njih preti.

- Da, gospodine Mišel. Svet toga još nije svjestan. Vi ste se zaista latili velikog i plemenitog posla - prekinu ga zadovoljno Mesić.

- Ipak, kolega Majkl - dodade Josipa, ja mislim da zbog toga ne morate sebe izlagati smrtnoj opasnosti. Sve podatke koji su vam potrebni mi ćemo vam pribaviti.

- Hvala, koleginice, ali moram. Ja vas molim, gospodine Deliću, da me sutra odvedete do komande snaga Unprofora. Za ostalo ću se dogovoriti sa njima.

- Da li bi, kolega Majkl, vredelo da vas molim da odustane od tog puta?

- Nemojte, molim vas. Posao zbog kojeg sam došao je veliki izazov. Ne mogu da improvizujem. Uostalom, verujte mi, nikada tako nisam radio.

- Morate biti vrlo oprezni, gospodine Mišel. Ako ti divljaci otkriju zbog čega ste došli, mrak će vas progutati kao i mnoge novinare.

- Hvala, gospodine Deliću. Do sada sam uspevao da se sam sačuvam.

- Srbi su nešto drugo. Teško da ste se do sada sretali sa sličnim ljudima.

Večera je bila obilna i bogata kao i prošle noći. Jeo je preko volje. Sve je, ipak, drugačije nego što je očekivao.

Od pomisli da od svega digne ruke je odustao. Ulog je bio preveliki ali izazov je tako krupan da nije mogao da se povuče.

Odmah posle večere izvinio se, rekavši da je premoren, i otišao u svoj apartman.

11

U komandi Unprofora nije bilo nikog od viših oficira koji bi mu omogućio da pređe na srpsku teritoriju, pa je morao da čeka u kancelariji jednog Kanađanina, službenika civilnog sektora. Bio je govorljiv, ali je odmah napomenuo da ovo što on priča nije za štampu, jer nije ovlašćen da daje izjave.

- Recite mi privatno, gospodine - pita Majkl, šta se, u stvari, u ovoj zemlji događa? Imam oseđaj da nije baš tako jednostavno kao što se nama preko Okeana čini.

- Ovo je luda zemlja gospodine Mišel. Obišao sam dosta sveta, ali luđe zemlje nigde nema. Ovde je sve drugačije nego u drugim zemljama.

Drugačije od našeg poimanja sveta. Nikada tačno ne znate šta se događa.

Čak kada nešto i gledate, nije vam sasvim jasno zašto se to događa. Traganje za istinom ovde je isto što i pipanje po mraku. Što više tragate, mrak je sve gušći, a istina dalja.

- Hvala vam puno na iskrenosti. Pomogli ste mi više nego što mislite.

Recite mi, kako najlakše da odem na drugu stranu, kod Srba, u onaj grad...

Samo da se setim kako se zove... Knin?

- Bez nas, tamo ćete teško stići. Vrlo je opasno, a i putevi su zavejani.

Najbolje je da vidite sa našima u komandi da vas prime u neki helikopter.

Lete gotovo svakodnevno.

Ljubazni Kanađanin ga potom povede u komandu vojnog sektora.

- Čudno - kaže mu usput, da želite tamo. Malo koji novinar sa našeg kontinenta je to poželeo.

- Hoću da čujem njihovu istinu - odgovori Majkl. U mom poslu je to osnovno pravilo.

- I u našem - nasmeja se Kanađanin, ali je uzaludno. Izveštaji koje odavde

šaljemo, kad stignu do Saveta bezbednosti, više ne liče na sebe. Bojim se da će tako biti i sa vašim.

- Videćemo - odgovori Majkl.

Jedan major u glavnom štabu primi ga vrlo ljubazno. Kaže da nema nikakvih problema da ode tamo, samo da proveri kada će leteti za Knin i da li će biti mesta u helikopteru.

Sve je bilo jednostavnije nego što je očekivao. Let je bio zakazan za 11

časova. Imao je vremena da se vrati u hotel po stvari. Ko zna koliko će ostati i šta će mu sve tamo trebati.

Uze taksi i ode do hotela.

Recepcioner u „Esplanadi" se osmehnu.

- Gospodine Mišel, odustali ste od puta? - upita.

- Ne. Samo sam došao po svoje stvari.

- Ali, tek ste došli!

Majkd ne odgovori ništa.

Dok pakuje stvari, pita se kakvi su ti Srbi. Onaj što ga je upozpao u avionu deluje kao i svaki drugi čovek, ali on živi u Americi. To je, ipak, nešto drugo.

Kad od recepcionera zatraži račun ovaj ga začuđeno poglsda.

- Gospodine Mišel, vi ste naš gost. Vaš račun je u redu.

- Ne dolazi u obzir. Samo vi meni dajte račun.

Recepcioner, nemajući kuda, pruži mu račun.

U komandi se upoznao sa svojim saputnicima. Svi su bili oficiri, Francuzi, osim dva Kenijca.

Posle nekoliko minuta leteli su iznad teritorije pod kontrolom Unprofora.

Ispod njih belele su se planine prekrivene snegom.

- Lepi predeli - reče Majkl.

- Surova, ali lepa zemlja - odgovori Francuz.

Kasnije nadleteše jednu još višu planinu. Francuz reče da se zove Dinara.

Iza nje je Dalmacija. Tamo je zbog uticaja Mediterana mnogo toplije.

Zaista, u Kninu se već osećala blizina mora.

Francuz ga upozori da u ovom gradiću nema hotela. Postoji jedino Dom penzionera koji je večito pun, pa nije sigurno da će naći prenoćište. Zbog toga, kaže, najbolje je da kod njih dođe na spavanje.

Odvedoše ga džipom do centra grada i pokazaše zgradu u kojoj je

smeštena lokalna vlast.

Majkl sa koferom u ruci uđe u oronulu dvospratnu zgradu. U holu ga zaustaviše dva policajca sa mašinkama. Pitali su ga nešto na svom jeziku.

Pretpostavljajući da ga pitaju ko je i šta ovde traži, izvadi pasoš i pokaza im ga ponavljajući da je žurnalist.

Jedan je bio srednjeg rasta, dvadesetih godina, a drugi krupan brkajlija star oko 50 godina. Brkajlija ga neprijateljski odmeri i nešto reče mladiću.

Potom mu pokaza rukom da tu čeka, a onaj mlađi ode nekuda.

Majklu se učini da ovde nije dobrodošao. Brkajlija je šetao holom i sve vreme ga podozvrivo gledao. Iz iskustva Majkl je znao da je u ovakvim situacijama najpametnije biti strpljiv i hladnokrvan.

Čekao je u holu oko pstnaestak miputa. Najzad, mladi policajac se pojavi sa čovekom tridesetih godina u civilnom odelu.

- Šta možemo da učinimo za vas, gospodine - pita čovek na korektnom engleskom jeziku.

- Ja sam Majkl Mišel, novinar iz Njujorka - odgovori. Želeo bih da vidim ove krajeve, da razgovaram sa vašim ljudima. Čujem da je kod vas problem smeštaj?

- Nekako ćemo se snaći. Molim vas da pogledam vaš pasoš.

Majkl mu predade pasoš.

Čovek ga pažljivo prelista, pa vraćajući ga reče:

- Oprostite zbog ovoga. Ovde je rat. Moramo biti oprezni. Hoćete li kod mene u kancelariju da se osvežite, ili želite prvo da se smestite?

- Rado bih se oslobodio ovog kofera, a posle kako hoćete.

- Mi vam, na žlost, ne možemo pružiti uslove na koje ste navikli. Imamo samo Dom penzionera, ili da vas smestimo kod neke porodice?

- Ne bih nikog da uznemiravam. Radije ću u taj dom.

- Onda možemo da pođemo - reče čovek i krenu ispred Majkla.

Pređoše ulicu, pa čovek otključa jedan mali automobil.

- Stavite kofer pozadi - reče sedajući za volan.

Na prvoj raskrsnici, okrenu levo, pa uz jednu blagu uzvišicu. Za dva-tri minuta stigoše pred zgradu okruženu borovim stablima.

- Stigli smo - reče čovek kad zaustavi automobil.

Zgrada je imala omanji hol i sasvim malu recepciju, ako se tako može nazvati. Čovek nešto reče ženi koja je tu sedela, a potom se obrati Majklu:

- Dajte pasoš, gospodine.

Žena uze pasoš, pružajući mu ključ.

- Smestite se, a posle - kako vam je volja. Možete ići kuda hoćete i razgovarati sa kim hoćete. Radno vreme je za danas isteklo, pa sutra možete razgovarati i sa ljudima iz vlasti. Ja ću biti u kancelariji, možete doći do mene, prevodiću vam. Zovem se Milovan Vukadin. Upamtite samo prezime Vukadin.

- Ako ne žurite, gospodine Vukadin, rado bih sa vama popio jedno piće -

reče Majkl.

- Biće mi zadovoljstvo. Ja samo ne želim da vas opterećujem svojim prisustvom.

- Mogu li pre toga da se oslobodim ovog vražjeg kofera?

- Svakako, gospodine. Soba vam je na spratu. Čekaću vas u kafani.

Kafana je kroz ova vrata, pa levo.

Majkl se pope uz stepenice i otključa vrata. U tesnoj sobi bila su dva kreveta, jedan stočić i kupatilo. Pošto baci kofer na bliži krevet, vrati se nazad.

Vukadin je odabrao sto u ćošku. Kafana je bila gotovo puna. Majkl se iznenadi što vidi tek poneku uniformu. Dok je prilazio stolu osećao je da su se mnogi okrenuli prema njemu. Očigledno da se ovde svi između sebe poznaju.

- Gospodine Vukadine - upita pošto sede, šta se kod vas ovde obično pije?

Vukadin se osmehnu.

- Nas je ovde i Bog zaboravio, ali se snalazimo. Ako želite za vas će se naći i viski.

- Ja sam pitao za vaše goste.

- Onda rakija. Domaća rakija.

- Rado bih probao... Pušite li, gospodine Vukadin?

- Nisam strastan pušač, ali pušim.

- Ja, kao i većina novinara, imam dva poroka: piće i cigarete - reče Majkl pružajući paklu "vinstona" prema Vukadinu.

Kelner priđe. Vukadin poruči piće, pa se ubrzo na stolu nađoše dve čašice potpuno bistrog alkohola.

- Živeli! - reče Vukadin, podižući čašu.

- Živeli! - odgovori Majkl.

Nisu se kucnuli. Majkl je osetio da je čovek suzdržan i da je ljubazan samo koliko treba.

- Imam osećaj, gospodine - odluči Majkl da pita otvoreno, da ovde nisam dobrodošao. Čovek ga pogleda, poćuta sekundu-dve, pa odgovori:

- Postoji li, gospodine Mišel, ijedan razlog da budete dobrodošli?

- Gospodine Mišel, Srbi ne mogu nikoga da mrze. Mi smo takav narod.

Ne mrzimo ni vas Amerikance, ali posle svega što ste nam uradili - ne možete očekivati da se radujemo što vas vidimo.

Majkl malo poćuta.

- Moram priznati - reče, da tek sada ništa ne razumem. Šta su to Amerikanci vama uradili?

- Mnogo ste nam zla naneli. Ne mislite, valjda, da je ovaj rat sam od sebe počeo. Nama rat nije trebao. Trebao je vama. Rat ste nam podmetnuli vi i Evropa.

- Hoćete da kažete da smo mi nagovorili vas Srbe da napadnete Bosnu i Hrvatsku.

Vukadin se nasmeja.

- Gospodine Mišel, da li ste vi zaista toliko neobavešteni, ili se pravite?

- Hoćete da kažete da vi niste počeli ovaj rat?

- Vi to dobro znate, gospodine - reče Vukadin mirno, polako ispijajući rakiju.

Mahnuo je rukom kelneru, poručujući drugu turu pića.

- U vaše zdravlje, gospodine. Nadam se da će se sve ovo jednog dana vratiti i vama i staroj "civilizovanoj" Evropi. Vratiće se ako ima Boga.

Iz njega je izbijala srdžba. Čudan sjaj mu se video u očima.

- Gospodine Vukadin, zaista ne bih želeo da se s vama prepirem, ali bih vas molio da mi to o čemu govorite malo bolje objasnite. Ujedinjene nacije su uvele blokadu prema Srbima upravo zbog ovog rata, a vi kažete da ga niste počeli.

- Ne gospodine. Mi rat nismo počeli ni ovde, ni u zapadnoj Slavoniji, ni u Baranji, ni u Vukovaru, ni u Bosni, ni u Hercegovini. Svuda smo mi bili napadnuti.

Majkl ga s nevericom sluša. Pita se da li taj čovek misli da će mu to neko poverovati.

- Dobro, gospodine, pošto tvrdite da su vas svuda napali, da ste nevini, možete li mi vi odgovoriti: šta vi uopšte tražite u ovim krajevima?

- U kojim krajevima? - pogleda ga Vukadin začuđeno.

- U Hrvatskoj i Bosni. Zašto ste čak iz Srbije došli ovamo i okupirali ove krajeve, a sada tvrdite da su vas oni prvi napali i tako otpočeli rat.

- Znate li vi gospodine šta pričate? - upita ga začuđeno Vukadin.

- Znam. Ko još u svetu ne zna da su Srbi okupirali trećinu Hrvatske i dve trećine Bosne - odgovori Majkl.

Vukadin ga dugo gleda prodornim pogledom.

- Gospodine Mišel - najzad progovori. - Do mraka ima još tri sata.

Hoćete li da vam nešto pokažem.

- Sa zadovoljstvom - reče Majkl. Ja sam ovamo došao da vidim i čujem istinu.

- Odlično. Onda ćete je videti.

Ponovo mahnu rukom kelneru i plati račun.

- Ja sam vas zvao na piće, gospodine Vukadin. Ja ću da platim - pobuni se Majkl.

- Vi ste u mojoj kući, a ne ja u vašoj.

Majkl je video da je to čovek s kojim se ne vredi ubeđivati, pa odustade.

- Idemo - reče Vukadin.

Kolima izađoše iz grada uz jednu uzbrdicu, pa produžiše ravnicom.

Pokazivao mu je usputna sela. Prođoše kroz sasvim malu varošicu za koju Vukadin reče da se zove Kistanje. Nešto kasnije naglo počeše da se spuštaju.

- Smem li da vas pitam, gospodine Mišel, koje ste veroispovssti?

- Protestant.

- To mi je drago. Sa vama se lakše sporazumevamo nego sa katolicima.

A, recite mi, jeste li nekada bili u pravoslavnoj crkvi, ili, kako vi tamo kažete, ortodoksnoj?

- Video sam dosta crkava u Moskvi.

- Odlično. Onda, znači, dobro razlikujete katoličku od pravoslavne crkve.

- To je bar lako razlikovati.

- Odlično - opet će Vukadin.

Ispod njih se ukaza reka, gotovo zelene boje. Iza sledeće krivine Majkl spazi manastir, a potom stigoše pred kapiju.

- Stigli smo - reče Vukadin.

Kroz kapiju uđoše u popločano dvorište, na čijoj sredini je bila česma. Sa desne strane trem, a sa leve i prednje novopodignuta zgrada. Desno napred bila je crkva.

Dočeka ih mlad kaluđer.

- Šta mislite, gde se nalazimo, gospodine Mišel - pita Vukadin.

- U manastiru.

- Kakvom manastiru?

- Jasno je da je ortodoksni.

- Šta mislite, gospodine, koliko je star ovaj manastir? Konaci su nedavno renovirani, ali pogledajte crkvu.

- To zaista ne bih umeo da kažem - odgovori Majkl.

- E vidite, gospodine Mišel, ovaj manastir je podignut u 14. veku. Pazite dobro, gospodine, u 14. veku, ne varaju vas uši. Podigla ga je sestra srpskog cara Dušana.

- Kako je to moguće? - reče Majkl, iznenađeno.

- Dragi moj gospodine Mišel, vi izgleda stvarno ništa ne znate o nama.

Srbi ovde žive duže od hiljadu godina, a kažete da smo mi okupirali ove krajeve. Desetine generacija mojih predaka su se ovde rađale i umirale. Ovo su srpske zemlje, dragi gospodine. Pa, sad vi meni recite, samo recite, jesmo li mi okupatori, ili smo napadnuti?

Majkl je ćutao. Niti je više imao šta da pita, niti je šta umeo da kaže.

Kaluđer je nešto govorio Vukadinu.

- Gospodine Mišel, ovo je iguman. Starešina manastira. Poziva nas da razgledamo crkvu i pećinu... To vam nisam rekao. Ispod crkve, videćete posle, nalazi se pećina građena gotovo pre dve hiljade godina, u vreme pojave hrišćanstva. A potom ćemo na manastirsku rakiju. Znate li, gospodine Mišel, da nema nigde bolje rakije nego u pravoslavnim manastirima.

Majklu se činilo da više ništa ne zna. Još nije mogao da se pribere od iznenađenja. Izgubi opreznost i samokontrolu.

- Kako ste rekli, gospodine Vukadin? Ispod crkve je, kažete, pećina od pre dve hiljade godina? Čemu je služila ta pećina?

- Da, to vam nisam rekao. U toj pećini okupljali su se i molili Bogu prvi hrišćani. Rimljani su, kao što znate, nemilosrdno

proganjali hrišćane, pa su prve bogomolje morali da skrivaju ispod zemlje. Mnogo je Hristovih

sledbenika u to vreme zbog Hrista pobijeno, a čini mi se da antihristi i danas gospodare Rimom.

- Tu opasku nisam razumeo - reče Majkl.

- Možda - odgovori Vukadin. Možda izigravate naivnog čoveka, a možda zaista to i ne razumete.

Iguman ih povede u crkvu, a kasnije ih uvede u pećinu koja se palazila ispod nje.

- A, recite mi, gospodine Vukadin, ko su bili ti prvi hrišćani? Mislim koji narod?

- Toliko već ne znam ni ja. Možda su to bili i moji preci. Mi Sloveni o svom poreklu ne znamo mnogo. Stav zvanične istorijske nauke je da smo u ove krajeve došli u šestom veku. Ima indicija da smo tu bili i u staroj eri.

Majkl je osetio zajedljivost u njegovom glasu, ali se pravio kao da je prečuo.

Vratili su se u manastirsko dvorište, i ušli u jednu prostoriju za koju Vukadin reče da je manastirska trpezarija. Rakija koju iguman iznese bila je bolja od one u Domu penzionera.

- Iguman pita otkud je vas put ovamo naveo, pa sam objasnio da sam vas doveo da se sami uverite otkada ovde žive Srbi. Mislite li i dalje da smo mi okupirali ove krajeve?

Majkl nije znao šta da odgovori.

- Ne znam - reče. Možda mi o svemu što se ovde događa ne znamo dovoljno, a vi nama, opet, ako me utisak ne vara,

malo verujete. Možda bi bilo bolje da kažem da nam ništa ne verujete.

Milovan se opet nasmeja.

- Pobogu, gospodine Mišel, zašto vas to čudi! Navedite mi, bar, jedan valjan razlog zbog kojeg bi u vas trebalo da imam poverenja.

Majkl poćuta. Razmišljao je kako da mu doskoči, a da istovremeno kod njega ne izazove još veće nepoverenje.

- Da li je, gospodine Vukadin, toliko vaše nepoverenje prema Zapadu razlog što se suprotstavljate novom svetskom poretku?

Milovan se opet nasmeja, ali sada bez ironije.

- Srpski narod ima izreku: „Koga su zmije ujedale i guštera se boji".

Majkl je ovo shvatio, ali se pravio nevešt.

- Ne razumem.

- Pa, dragi gospodine, jedan „novi svetski poredak" ste nam, već jednom poturili. U tom vašem „novom svetskom poretku" bili smo zaboravili i ko smo i šta smo. Jedva smo ga nekako preživeli, zato vam unapred zahvaljujemo na ovom još novijem.

Ovo Majkl zaista nije shvatio.

- Pobogu, gospodine Mišel, govorim o komunizmu!

Majkl ga pogleda začuđeno.

- Gospodine Vukadin, kakve mi veze imamo sa vašim komunizmom, osim ako nas ne optužujete za njegovo rušenje?

- Opet niste u pravu, gospodine Mišel. Sve je obrnuto. Rušenju komunizma mnogo više su doprineli Srbi nego vi. Antikomunistički talas krenuo je iz Srbije, pa se odatle preneo na Rumuniju. Nije reč o tome. Reč je o stvaranju komunizma. Vi ste nam ga podmetnuli kao kukavičje jaje.

- Moram da priznam, gospodine, da u životu ništa smešnije nisam čuo. Mi vama podmetnuli komunizam?!

- Da, gospodine. Upravo to kažem. Zapad je podmetnuo komunizam naivnim pravoslavnim Slovenima.

- Imate li, molim vas, ijedan dokaz za to?

- Kako da ne. Pa to je objavljeno baš kod vas u Americi još 1980.

godine. Izvesni gospodin Storn, mason najvišeg stepena, otkriva u svojoj knjizi "Hrišćanstvo i masonerija" da je Natan Ratšild, mason, platio Karlu Marksu da ideje iluminata stavi na papir za poluobrazovane mase. Tako je nastao „Komunistički manifest", pa je nemački car Viljem Kajzer poslao u Rusiju Jevreja Lenjina da digne komunističku revoluciju. Potom je Čerčil preko Josipa Broza komunizam nametnuo i Srbima. To je bio vaš "novi svetski poredak", a sada ste smislili još jedan, i hoćete da vam opet verujemo. Ne, gospodine Mišel. Mi vama više ne verujemo. Naučili smo lekciju. Vi mislite da mi ne znamo šta vam je sada taj „novi svetski poredak".

- Ja, zaista, mislim da ste vi neupućeni u suštinu novog svetskog poretka.

- Varate se, gospodine Mišel. Dobro mi znamo šta je njegova suština. I na sreću, ovog puta smo ga na vreme razumeli.

12

Čuje samo jednolična disanja. Sigurno su sve zaspale.

Sa bolom u stomaku uspravi se i sede na krevet. Ne zna koliko dugo ovde leži, ali sobu kao da vidi prvi put. Prostrana je, ima pet kreveta.

Ciganka je pored nje, krevete im razdvaja samo ormarić.

Jelena je posmatra. Mirno spava okrenuta na stranu.

Drago joj je što je Ciganka tu. Ona joj uliva sigurnost.

Gleda po sobi. Mora da postoji neki predmet u obliku krsta. Pored njenog kreveta je stalak na koji vešaju flaše za infuziju. Ne liči na krst, a i suviše je veliki. Nema ničega od čega bi se satana uplašio, od čega ne bi mogao da se odbrani.

Nešto mora da postoji. Nešto mora da pronađe i to brzo. Ono tamo kad ojača niko i ništa neće moći da zaustavi. Zavladaće svetom, pretvoriće ga u pakao.

Ona mora zaustaviti zlo. Ako to ne uradi, postaće majka đavorodica.

Majka Bogorodica biće zaboravljena. Slaviće je sile zla kao što ljudi slave majku Bogorodicu. Zvaće je Jelena đavorodica.

Ispuni se jezom. Čitavo telo pretvori joj se u bol.

Odupirući se bolu, ustade. Oseća da joj noge podrhtavaju i da će se srušiti, pa sili sebe da izdrži.

Lagano, stopu po stopu, stiže do sredine sobe. Gleda.

Ničeg nema. Nema krsta.

Možda će nešto naći u hodniku.

Krenu prema vratima. Čini joj se da se kreveti i žene koje spavaju ljuljaju, i da joj pod izmiče ispod nogu. Ne sme da padne.

Stiže do vrata. Nasloni se na njih i stade da predahne. Da prikupi snagu.

Oseti nečiju ruku na ramenu.

- Kud si pošla sama, dušo blagorodna - čuje Ciganskin glas.

Nesrećnica. Ne zna šta se događa. Ne zna da je njena duša blagorodna.

- Što ne zoveš sestru da ti pomogne, dušo moja? Nećeš da govoriš?

Znam. Nećeš ni sa kim da govoriš. Neka, neka. Samo ti ćuti, ako ti je tako lakše. Tu je klozet, blizu je, ja ću ti pomoći.

Ciganka je pridrža ispod ruke, pa otvori vrata.

- Hajde, dušo moja, pomoći ću ti.

Sada je besmisleno da izlazi u hodnik. Mora biti sama.

Oseća toplinu ciganskinih ruku. Želi da joj kaže: Ne dodiruj me čovekoljubice. Ne prljaj ruke. Iz mene je satana izašao.

Nema snage bilo šta da kaže. Zajedno sa onim tamo iz nje je izašao i glas. Ostali su joj samo jeza i očaj. Ostao joj je samo bol.

- Kuda si ti pošla, dušo blagorodna? Šta si to naumila?

To što je ona naumila niko ne sme da zna, Niko. Ako ljudi saznaju, sprečiće je da ih spase. Zato ni ovoj čovekoljubici ne sme reći. Dobro je što više nema glasa, možda bi se odala.

- Ti si nešto strašno naumila, dušo moja. Nešto ti je strašno na pameti.

Nemoj, dušo moja, ne valja tako. Muka je velika na tebi, po licu ti vidim, ali ne čini to. Ne znam šta hoćeš, ali vidim da to što hoćeš nije dobro. Nije to dobro, dušo blagorodna? 'Ajde, vrati se u krevet. 'Ajde, ja ću ti pomoći.

Poslušno, krenu nazad. Ciganka je pridržavala ispod ruke.

- Tako. Samo polako. Samo polako. Sve će to da prođe. Ostavila sam ti ja nešto ispod jastuka da ti to razbijem. Umem ja to. Proći će to kao da nikada nije ni bilo.

Ciganka je spusti na krevet. Pomognu joj da legne, pokri je.

- Tako. Tako, dušo moja. Moraš da budeš dobra.

Davno. Mnogo davno je bila tatina Malena, dobra devojčica, Kasnije, se sve naglo promenilo...

...Otac, majka i Bata su se preselili u Beograd. Ona je ostala u Sarajevu. Čvrsto je bila ubeđena da treba tako.

Prazninu koja je nastala njihovim odlaskom ispunjavao je Saša. Bez njega tu naglu promenu ne bi mogla da izdrži.

Oboje su počeli da rade i venčali su se. Posle toga bila je još sigurnija da je postupila kako treba.

Majka ju je često zvala telefonom. I ona nju. Nikada je nije prekorevala, samo bi često u slušalici čula njene tihe jecaje.

Otac nikada nije zvao. Posle njene izjave da neće u Beograd, majci je rekao da je ona za njega mrtva, da više o njoj neće da razgovara, da se pred njim njeno ime ne spominje.

Sa bolom u duši je to primila, ali je rešila da istraje. Majka ju je tešila da će se on kad -tad promeniti.

Stan su našli u starom gradu u jednoj porodičnoj kući. Stanodavci, muž i žena u godinama, bili su prijatni ljudi. Ponovo je osetila toplinu sopstvenog doma.

S proleća, Saša reče da bi trebalo da odu kod njegovih u Fazlagića Kulu kod Gacka. Da ih upozna. Siguran je, kaže, da će ih zavoleti kao i oni nju.

U Fazlagića Kuli, u staroj kamenoj kući pokrivenoj ćeramidom, živelo je više njih. Sašin otac, majka, dva brata sa ženama, deca. Jelena nikada nije tačno mogla da utvrdi koliko ih ima.

Sve joj je u toj kući bilo čudno, neobično.

Činilo joj se da je debeli kameni zidovi kuće odvajaju od sunca i sveta.

Ma koliko napolju peklo sunce, temperatura se unutra nije menjala, kao u pećini. I u podne unutra je bio polumrak, jer kroz male prozore nije moglo da uđe dovoljno svetla. Sa unutrašnje strane imali su drvene rešetke, zatim krila sa staklom, a iza njih drvene kapke.

Nije mogla da se otme utisku da ovo nije kuća već karaula. Činilo joj se da su prozorčići puškarnice, a da je kuća neosvojiva tvrđava.

Imala je osećaj da se svi u toj kući prema njoj čudno ponašaju.

Jetrve, izrazito belog lica, obučene u svilene dimije i svilene bluze, zabrađene svilenim maramama, kretale su se kroz kuću kao senke. Stizale su svuda, a bile su gotovo neprimetne. Prema njoj su bile vrlo ljubazne.

Trudile su se da joj ugode kad god mogu. Dva devera, koji su bili fizički dosta slični Saši, ali krupniji i surovih izraza lica, prikrivali su nepoverenje prema njoj. Kad god bi ona naišla tiše su govorili. Svekrva Hajra, nije se mnogo trudila da prikrije svoju podozrivost. Najčudnije se ponašao Hasan, Sašin otac, koji je uvek izbegavao da sa njom ostane nasamo.

Saša je osećao njenu nelagodnost.

- Oni se malo stide. Ti si za njih varošanka, gospođa. Inače, da znaš, svi te mnogo vole.

Jelena je primećivala da je i njemu nelagodno. Nije se ponašao kao u Sarajevu. Nijednom je nije za ruku uhvatio.

- Znaš, ovo je selo. Čitava bi se Fazlagića Kula podrugivala da nas vide kako se drižmo za ruke i ljubimo.

Jelena je pokušavala sve to da razume i da im se približi. Htela bi i da nešto pomogne u kući, ali su joj uvek govorili da nema potrebe.

- Sedi ti, odmori se. Sami ćemo.

Jednom, kad nikog od starijih ne beše kod kuće, odluči da iznenadi decu, da im spremi kolače. Jedva je čekala da ih obraduje.

Kad je sve bilo gotovo sa šerpom punom kolača izađe u dvorište nasmejana. Deca su se galameći igrala.

- Ko voli strinu - viknu. Hajde da vidimo ko ovde voli strinu?

Očekivala je da će deca grajeći pojuriti prema njoj. Međutim, svako dete stade na mestu gde se zateklo.

- Ko voli strinu, dobiće kolača!

Ni jedno dete se ne pomeri. Ona pomisli da se stide pa im priđe.

- Hajde, uzmite! Ovakve kolače još niste probali.

Deca počeše da se izmiču.

- Šta vam je? Uzmite kolače - reče idući za njima.

- Neću. To je prljavo - reče jedan dečačić sav prašnjav.

- Kako prljavo? - začudi se Jelena.

- Ti si prljava - prkosno će dečačić. - Ti jedeš krmetinu.

Stala je zbunjena. Zemlja poče da joj se ljulja. Maglilo joj se pred očima. Činilo joj se da se vrhovi brda iznad Fazlagića Kule ruše.

Kroz neku koprenu videla je gomilu dece kako se keze.

- Krmačo vlaška, idi iz ove kuće! - Čuje dečiji glas.

- Krmača! Krmača! Krmača!

Uzvikujući tu reč deca odjuriše iz dvorišta. Šerpa sa kolačima joj ispade iz ruku, a ona plačući pobeže u kuću.

Pošto se dobro isplakala, sela je na krevet razmišljajući šta da uradi.

Kako da premosti jaz između sebe i ove kuće?

Seti se da joj je šerpa sa kolačima ispala iz ruku. Prvo će da skloni nju, dok neko od starijih ne naiđe, da ne bi objašnjavali šta se dogodilo.

Pokupi kolače u šerpu pa ih baci u trnjak iza kuće.

Tada oseti strah. Strah od ove polumračne kuće, od svega što je u njoj.

Imala je osećaj da nije sama, kao da se seni nekih čudnih aveti motaju oko nje.

Iako je bilo toplo, osetila je hladnoću. Izbijala je iz zidova. Dok se tresla od hladnoće, osećala je da je ni zidovi ne vole.

Kuća se nalazila na izlazu iz sela, pa ne znajući kuda će krenu putem.

Sede na jednu stenu pored puta. Nije smela da se vrati kući dok Saša ne dođe.

Prvo odnekuda naiđe jetrva Fatima. Kad je primeti, skrenu s puta, praveći se da je ne vidi, pa zaobilazno ode kući.

Sašu je primetila još iz daleka. Bio je u Gackom da se vidi sa prijateljima. Njoj je, polazeći, rekao da se ne ljuti što je ne vodi sa sobom.

Ovde nije običaj da se žena vodi u kafanu.

Kad ga spazi htede da skoči i potrči mu u susret, ali se predomisli.

Uplaši se da će i to služiti za podsmeh.

- Šta činiš tu? - upita je Saša kad joj priđe.

- Ništa. Izašla sam malo na sunce.

Glas joj je podrhtavao, pa je Saša to osetio.

- Šta se dogodilo?

- Ništa. Šetala sam malo, pa ovde sela.

- Hajdemo kući - reče joj.

Krenuše ćuteći. Odlučila je da ni njemu ne kaže šta se dogodilo.

- Slušaj - reče joj, nemoj ovde da me zoveš Saša. Znaš, nezgodno je. Oni to ne mogu da shvate.

- Dobro - odgovori kratko.

U dušu joj se uvuče neka zla slutnja, i strah.

Poče da joj se javlja osećaj da njena ljubav nije uzvraćena. Često joj se činilo da se Saša dosta izveštačeno ponaša i da sam sebe sili da joj pokaže koliko je voli. A sada, otkad su došli u Fazlagića Kulu, gotovo ne može da ga prepozna. Kao da se stidi što mu je ona žena.

Možda sam, ipak, pagrešila što sam požurila sa brakom. Možda je trebalo pustiti da vreme učini svoje. Prvi put pomisli da je otac bio u pravu.

Istovremeno, pade joj na pamet da još nije kasno. Možda je, ipak, njoj mesto sa njima, tamo u Beogradu.

Tog trenutka osetila je dete u sebi. Oživelo je.

Bila je na to zaboravila. Sa gorčinom shvati da bi otac teško podneo to

dete u kući. Kad odraste podsećalo bi ga na onog koljača sa jame.

Možda joj se sve ovo samo pričinjava? - pomisli. Njih dvoje se vole.

Možda bi mogli da budu, ipak, srećni.

Prisili sebe da odagna mračne misli, pa reče Saši.

- Osećam ga.

- Koga?

- Dete. Oživelo je. Igra se.

Zaboravi strah i sve ono što se toga dana dogodilo. Osećala je dete u sebi, materinski instinkt nadvladao je sve ostalo.

- Naše dete, Saša!

- Molim te ne zovi me tako.

Njegov oštar glas, kakav ranije nije čula, vrati je u realnost Fazlagića Kule. Opet oseti strah...

Najstrašnije je bilo noću.

Kad dečiji glasovi utihnu i u kamenoj kući zavlada muk, u nju počne da se uvlači jeza. Zna da će ponovo čuti one čudne zvuke sa tavana.

Posle prve noći pitala je Sašu šta se to na tavanu događa, a on se nasmeja i reče da joj se priviđa. Čula je to i narednih večeri, ali više nije pitala. Ježila se sileći sebe da zaspi.

Opet je sama u kući. Svi su nekuda otišli. Ni dece nema u dvorištu.

Šeta po kući.

Primeti merdevine prisloljene uza zid ispod tavanskog otvora.

Šta li to gore ima?

Zakorači na prvu prečku merdevina, pa stade. Srce poče jače da joj udara.

Nema hrabrosti da krene dalje. Boji se da gore može nešto naći.

Primorava sebe da se popne. Da se uveri da na tavanu nema ničega i da su noćni zvuci samo plod njene uobrazilje.

Krenu dalje. Lagano, potiskujući strah.

Kad joj glava prođe kroz otvor za tavan, zatvori oči. Osluškuje. Ne čuje ništa.

Da se vrati? Da odustane?

Ne. Mora da savlada taj strah. Mora da se uveri da na tavanu nema ničega.

Polako otvara oči. Kroz polumrak razaznaje neke starudije.

Skupi hrabrost i pope se.

Pogled joj pade na jedan crni drveni sanduk. Nešto je vuče prema njemu. Htela bi da se vrati, ali joj neka sila ne da.

Lagano, na prstima, bojeći se da ne poremeti tavanski muk, priđe i kleknu pored sanduka. Da li da ga otvori ?

Dohvati desnom rukom poklopac i podiže ga. Začu se škripa zarđalog gvožđa. Htede da odustane i da spusti poklopac.

Bulji u sanduk. Kroz polumrak raspoznaje gomilu čudnih sitnih predmeta. Ima ordenja, krstova, tu je i kandilo. Pričini joj se da su ti predmeti obliveni krvlju. Ruka joj sama poče prema unutrašnjosti sanduka.

Od tog što je uzela u ruke celo telo joj zadrhta. U šaci oseti vrelinu, a znoj joj obli slepoočnice.

Dok joj je srce lupalo, kao da će da iskoči, spusti se niz merdevine.

Kada se malo pribrala, lagano otvori šaku. Na dlanu joj se ukaza čudan, veliki prsten gotovo crne boje. Učini joj se da oko njega zaiskri neka svetlost prelamajući se u hiljade fantastičnih boja. U tom trenutku osetila je čudnu toplinu i neslućenu blaženost. Ne zna koliko je to trajalo. Možda samo delić sekunde.

U stvarnost kamene kuće vratiše je nečiji koraci.

Gurnu prsten ispod košulje, pa izađe iz sobe.

Ispred nje, u hodniku, stajao je Saša.

- Šta ti se desilo - upita.

- Ništa.

- Čudno izgledaš.

Bila je svesna svog izgleda. Obrazi su joj goreli i odavali uzbuđenost.

- Kako misliš - pita ne znajući šta da kaže.

- Ne znam. Nikada te takvu nisam video.

Ni sama nije mogla da objasni tu blaženost u koju je zapala. Prsten ju je ispunjavao takvom energijom da je odjednom izgubila bilo kakav osećaj teskobe i straha. Osetila je da će je on štititi od svih ukućana i od onih aveti koje se motaju u polumračnoj kući. Zausti da pita Sašu otkuda im na tavanu krstovi i kandilo kad su oni muslimani, ali se suzdrža...

- Kako smo danas -aču poznati glas doktora Vukovića.

Opet je bio nasmejan.

Jelena ga je gledala pravo u oči. Pokušavala je da u njima pročita da li je on čovek kome bi sve mogla da kaže i od koga bi mogla da traži pomoć.

- Ponovo nećeš da jedeš - reče doktor, moraćemo mi da te hranimo.

Daćemo ti infuziju. Sestra joj zavrnu rukav. Nije se opirala.

Oseti ubod igle.

13

Sanjao je Dejvida Bruka, Džona, Ričarda, trgovca oružjem, svog prijatelja Robija.

Budio se i bežao iz košmarnih snova i ponovo tonuo u njih.

Seća se da ga zbog nečega progone, da je Robert u opasnosti i da se sve događa u rimskoj imperiji. Robert je nekako u daljini, pokušava nešto da mu kaže, objasni, ali ne uspeva. Ne zna tačno zašto ga progone. Jedino zna da je zbog nečega opasan za imperatore. Njih nije video, ne zna ko su. Video je samo Dejvida, Ričarda i neke koje poznaje odranije.

Kad se po ko zna koji put probudio, zapalio je cigaretu. Hteo je neko vreme da ostane budan kako bi se oslobodio

košmarnih snova. Pri svetlosti upaljača video je da je četiri sata i petnaest minuta.

Pušeći u mraku pokušava da shvati poruke sna. Istina za kojom traga skrivena je u ovoj zemlji. Da nije tako, na njega sigurno ne bi goliko obraćali pažnju.

Trgnu ga nekakav šum ispred vrata. Naćulji uši. Tišina.

Povuče ponovo dim, pa pođe rukom da u pepeljari ugasi cigaretu kad mu do ušiju dopre jedva čujni šum oko brave. Neko je pokušavao da je otključa.

Tiho se izvuče iz kreveta, uze stolicu pa pa prstima priđe vratima. Sada je sasvim jasno čuo da ih neko otključava.

Čekao je leđima naslonjen na zid iza vrata sa stolicom uzdignutom iznad glave.

Brava tiho škljocnu, pa vrata lagano počeše da se otvaraju. Nezvani gost se nečujnim korakom prikradao krevetu. Znao je da je njegova samo ta sekunda dok čovek ne shvati da on nije u krevetu. Iz sve snage zamahnu stolicom i uljeza udari po glavi. On se bez glasa sruši na pod. Još sekundu, dve stajao je iznad njega sa stolicom u rukama, spreman da ga ponovo udari

ukoliko pokuša da ustane.

Čovek se nije ni pomerio.

Upali svetlo.

Obijač je ležao potrbuške. Prekrsti mu ruke na leđima, pa ih veza kaišem, koji je izvukao iz svojih pantalona.

Otcepi od čaršava široku traku, uvi je u konopac, pa mu veza i noge.

Tek tada odahnu.

Sada je već bio bezbedan.

Okrenu ga na leđa da ga osmotri.

Lice čoveka na podu bilo mu je dobro poznato. Marsel Dipon. S njim se već sastao nekoliko puta na raznim ratištima. Uvek se pojavljivao tamo gde se ljudi ubijaju. Majkl je znao da je izuzetno opasan čovek.

Razmišljao je šta dalje da radi. Da li da obavesti policiju?

Za to ima vremena, pomisli, Bolje da prvo porazgovaraju.

Ode u kupatplo, napuni čašu vodom, pa mu je sruči u lice.

Marsel polako otvori oči.

Bezuspešno pokuša da se pridigne.

Pogleda u Majkla i čak se osmehnu.

- E, jebi ga, Majkl. Potcenio sam te. Mislio sam da lakši posao u životu neću imati od ovoga. Majkl je ćutao.

- Kad si me, već sredio, uspravi me - reče Marsel. Ne plaši se. U ovom stanju ti ne mogu ništa. Majkl ga pridiže i ostavi da sedi na podu, a sam se smesti na stolicu ispred njega.

- Želeo bih da mi ovo razjasniš!

- Ne zajebavaj, Majkl. Nisi dete. Valjda ti je sve jasno.

- Za koga radiš, Marsel?

- Ne misliš valjda da ću ti to reći?

- A, ako pozovem policiju?

- Ne verujem da ti se isplati. Ja sam oficir snaga Ujedinjenih nacija. Ti si mene napao.

- Ali ti si upao u moju sobu.

- Pogrešio sam broj sobe.

Majkl oseća da tek sada počinju prave nevolje. Ne sme da ga pusti, a ne sme ni da zove policiju.

- A, ako te ubijem? - pokuša da ga uplaši.

- Ne lupaj gluposti, Majkl. Strpali bi te u zatvor, jer bi Srbi morali svetu da objasne ubistvo oficira Ujedinjenih nacija. Odveži me i ne zajebavaj.

Majkl ga pogleda začuđeno.

- Ti si lud čovek. Došao si da me ubiješ, a sad hoćeš da te odvežem.

Marsel poče glasno da se smeje.

- Ti si, Majkl, stvarno budala. Tek kad bude naređeno, bićeš ubijen. U

stvari, ti si već mrtav čovek. Nema ti spasa, Majkl.

- Zašto si, onda, upao u sobu ako nisi hteo da me ubiješ?

- Pošto sam uprsko stvar - reče Marsel, - reći ću ti istinu. Došao sam da te malo propustim kroz šake da bi sutra sva svetska štampa brujala o tome kako su Srbi u Kninu premlatili čuvenog američkog reportera. A za ubistvo, ne brini. Ima vremena. Koliko ja znam, iz ove zemlje nećeš otići. Moj ti je savet, Majkl, da se maneš ćorava posla i da bežiš

nekuda. Ali, u Ameriku se ne vraćaj. Hajde, odveži me. Dajem ti reč, od mene ti, dok si ovde, ne preti opasnost. Od drugih se čuvaj.

Majkl ga gleda i razmišlja šta da čini. Ne zna ni sam zašto, ali veruje mu.

- Kad treba da me ubiju?

- E, drugar, toliko već ne znam... U šta si se to uvalio, čoveče?

- Došao si da me isprebijaš, a ne znaš zbog čega?

- Nije moje da razmišljam.

Morao je da rizikuje. Odveza ga.

Pošto ustade i ispravi ruke, Marsel opipa glavu.

- Dobro si me odalamio.

Majkl je bio na oprezu, čekao je hoće li ga napasti. Marsel se nasmeja.

- Ne boj se, čoveče! Rekao sam ti. Odoh ja, a ti slobodno lezi i spavaj.

Za noćas si miran. Odlazeći, na vratima se okrenu.

- Simpatičan si mi. Žao mi je što će da te ucmekaju.

Ode.

Majkl je još dugo stajao na sredini sobe.

Onda sede na krevet razmišljajući šta da učini.

Da posluša Marsela i nekud pobegne?

Zna da ne može.

Sada je još odlučniji da treba da otkrije istinu. Tačnije - dve istine: skriveni smisao Bušove izjave i pravu istinu o događajima na Balkanu.

Seti se da je ove noći u Belu kuću ušao novi američki predsednik Bil

Klinton.

Hoće li on nešto promeniti?

Sačeka jutro i siđe u hotelski restoran.

Bio je, gotovo, prazan.

Sede za sto od juče. Kelner mu priđe.

- Viski - reče Majkl.

Kelner donese viski, ali bez leda.

- Budite dobri i led - reče Majkl.

Kelner sleže ramenima. Majkl pokuša da mu objasni rukama.

Razumeo je. Pričao je nešto i rukama pokazivao da nema leda.

Viski nije bio najbolji. Ni leda nije bilo, ali mu je prijao. Krv mu brže prostruja, mamurluk poče da ga prolazi.

Poruči još jedan viski. Pošto je osetio glad, upita šta ima za doručak.

Posle desetak minuta stiže i kajgana.

Dok je završavao s doručkom pojavi se Vukadin. Majkl mu se obradova kao da je video starog prijatelja.

- Jeste li mogli da spavate, gospodine Mišel - upita Vukadin pošto se pozdraviše.

- Jesam. Doduše, malo sam mamuran, ali prolazi. Nego, recite mi gospodine Vukadin, imam utisak da je jezik kojim vi govorite dosta sličan jeziku Hrvata.

Vukadin se nasmeja.

- Samo ste se za nijansu prevarili. To nisu slični jezici, to je isti jezik.

Veći deo Hrvata govori srpski, osim u nekim krajevima Zagorja, to je blizu Zagreba, gde je dijalekat malo drugačiji. Doduše, oni to ne priznaju i sada pokušavaju da naprave neki svoj novi jezik. Svoj "novogovor".

- Nisam siguran da sam vas razumeo. Ako se ne varam, vi ste rekli da Hrvati sada prave, drugim rečima izmišljaju, novi jezik. Kako je to moguće?

Kako se jezik može izmisliti?

- Jeste, gospodine Mišel, vi ste u pravu. To je apsurd za normalne narode, ali ne i za njih. Oni su u drugom svetskom ratu izmislili nekakav novi jezik Nezavisne Države Hrvatske, pa ga sada obnavljaju. Hoće po svaku cenu da se razlikuju od Srba.

- Iskreno da vam kažem, niste me ubedili.

- Dragi moj gospodine, mnogo šta ćete u ovoj nesrećnoj zemlji i čuti i

videti.

- Ali, molim vas, kako se može izmisliti jezik?

- Može. Eto, na primer, vi ste novinar, bliska vam je reč „dopisnik". Oni su to izmenili pa s ada kažu, kako bih vam to samo preveo „tiskodojavnik".

Ili, na primer, umesto reči komanda reč „stožer", umesto reči kaiš za pantalone „okolotrbušni pantalodržač". I eto, pokušavaju da zamene svaku reč kako bi u svom jeziku sakrili srpski koren.

Majkl je počeo da se smeje.

- Pa to je potpuno suludo.

- Nije, varate se. Njihov novogovor će brzo preovladati. Za pedesetak godina nove generacije potpuno će zaboraviti svoj pravi jezik, i tako više neće imati ništa zajedničko sa Srbima. Uostalom, u ovoj zemlji su i ranije stvarani novi jezici i nove nacije. Eto, na primer Makedonija. Prvo je izmišljena makedonska nacija, a kasnije i makedokski jezik. I to je uspelo, gospodine Mišel. Nego, vas čekaju u Ministarstvu za informisanje. Izrazili ste želju da obavite neke razgovore.

- Oprostite, čini mi se da ste rekli Ministarstvo. Zar Ministarstvo nije u Zagrebu?

- Njihovo da, a naše je ovde.

- Čije vaše?

- Naše. Republike Srpske Krajine, gospodine Mišel. Ovo je država, sa svim organima vlasti.

- Čekajte malo, molim vas. Zbunili ste me. Ovo je država Hrvatska, a ovi krajevi su pod zaštitom Ujedinjenih nacija.

- Ne, gospodine Mišel. Ovo nije, niti će ikada biti Hrvatska. Ovo je Republika Srpska Krajina, koja ima svoj ustav, parlament, vladu, policiju, vojsku... Uostalom, sve što vas u vezi s tim interesuje dobićete na zvaničnom mestu, u Ministarstvu. Vreme je da krenemo.

Dok se voze prema centru grada Majkl razmišlja na kakvo li će iznenađenje još naići. Morao je pre polaska skupiti više informacija o tome šta se ovde zbiva, pomisli.

U svakom slučaju moraće da mu objasne one jezive zločine. Rat je rat, razume on to, ali ono na fotografijama je nešto više od rata. To je nešto drugo, nešto za šta je on verovao da je, bar na evropskim i američkim prostorima ostalo u davnoj prošlosti.

U Ministarstvu ga primi čovek srednjih godina. Pozdravi ga na engleskom, ali se odmah izvini rekavši da je njegovo znanje engleskog skromno, pa će gospodin Vukadin prevoditi. Dodade da mu je drago što je konačno neko od američkih novinara došao i ovamo.

Majkl izvadi fotografije i razgrnu ih po stolu.

- Možete li mi objasniti ovo, gospodine - upita gledajući domaćina, koji reče da se preziva Štrbac, pravo u oči.

Na Štrpčevom licu se ne pomeri nijedan mišić. Ni u očima nikakve promene. Mirno je razgledao fotografije.

Posle nekoliko minuta reče:

- Naravno. Mogu da vam objasnim šta je to... Sačekajte samo trenutak.

Vukadin je prevodio bez komentara.

Štrbac otvori ormar i iz njega izvadi fasciklu.

- I ja ću vama nešto da pokažem, gospodine Mišel. Pogledajte ovo!

Izvadi iz fascikle fotografije i pruži mu ih. Neke su bile iste kao one koje mu je dala Josipa u Zagrebu. Isti izmasakrirani i spaljeni leševi.

- Ne razumem - reče Majkl zbunjeno. Ovo su uglavnom iste fotografije.

Odakle kod vas?

- Pre bi trebalo to ja vas da pitam - odgovori Štrbac.

- Ja sam ove fotografije dobio u Zagrebu.

- U to ne sumnjam - osmehnu se Štrbac ironično. Mogli ste ih dobiti i u Njujorku pre polaska ovamo.

Majkl oseti zajedljivost.

- Molio bih da mi to objasnite?

- Ovo su, gospodine Mišel, fotografije koje smo mi poslali u svet. Ovo ovde, ovi izmasakrirani leševi, to su naši vojnici koji su upali u zasedu na mostu, na reci Korani. Imam i sva njihova imena. Ovi spaljeni leševi su Srbi, civili iz okoline Gospića. Znamo mi, gospodine, da su ove fotografije u svetu korišćene protiv nas. Na žalost, Hrvati su se za ovaj rat pripremali decenijama, pa su na vreme organizovali propagandu.

Majkl ćuteći razgleda fotografije.

- Gospodine Štrbac, kako vi ovo što tvrdite možete dokazati?

- Ako ste unapred ubeđeni da su Srbi zločinački narod nikako vam ne mogu dokazati. Ako zaista želite da o ovom ratu saznate i objavite istinu, to neće biti teško. Svi ovi poklani ljudi imaju i porodice. Možete ih obići.

Možete obići i njihove grobove. Organizovaćemo vam prevoz i obezbeđenje, no, bojim se, da je uzalud. A znate li vi, gospodine Mišel, da u čitavoj svojoj istoriji Srbi nisu nikoga napali. Samo su se branili. Ponekad nisu umeli ni da se brane, kao u prošlom ratu. Ovaj rat je planiran tamo kod vas. Mi taj plan imamo. Ovim ratom trebalo je da se srpski narod rasturi u nekoliko država, da se više nikada ne sastavi i da vremenom iščezne. Planeri su napravili samo jednu grešku. Nisu računali da Srbi više neće mirno ići na ustašku klanicu i da neće sami skakati u jame kao u prošlom ratu. Tu su planeri pogrešili, zato se ovaj rat odužio.

Majkl pažljivo sluša.

- Ja bih vas zamolio, gospodine Štrbac, da mi to malo bolje objasnite.

- Hrvati su u prošlom ratu ubili blizu milion i po Srba... Da, da, gospodine Mišel. Samo u Jasenovcu je ubijeno izmeću 700 hiljada i milion.

Vi verovatno niste čuli ni za Jasenovac.

- Moram da priznam.

- To je jedno mesto na reci Savi u Slavoniji gde se nalazio jedan od najvećih fašističkih koncentracionih logora u Evropi. Tu je više ubijeno ljudi nego u nemačkom logoru Dahau. To su bili mahom Srbi i nešto Jevreja i Cigana.Pobili su ih Hrvati, gospodine Mišel. Čitava Nezavisna Država Hrvatska bila je za Srbe koncentracioni logor, a granica joj je bila na Drini.

To je, gospodine, bio genocid. Da je rat još malo potrajao sa ove strane Drine nas više ne bi bilo.

- Ima li o tome kakvih dokumenata?

- Koliko hoćete, gospodine Mišel. Ima i nekoliko knjiga. Na žalost, nisu prevedene, na srpskom su, ali će vam gospodin Vukadin pomoći da nešto više o tome saznate.

Iz jedne vitrine Štrbac vadi knjige.

- Dosta će biti ove tri. Evo, ovo vam je o Jasenovcu. Pogledajte ovu fotografiju. Vidite ove

kosture. Ovo nije viđeno ni u jednom drugom logoru. A ovo vam je knjiga, gospodine Mišel, o jamama.

- O kakvim jamama?

- O jamama u Krajini i Hercegovini. U ovim našim krajevima ima mnogo jama. Ovo su kraški predeli. E, u te jame su Hrvati i muslimani u prošlom ratu bacali Srbe. Iznad jama su ih ubijali maljevima, klali noževima, a mnoge

žive bacali.

Majkl oseća da se upliće u nešto iz čega se lako neće moći izvući.

14

Stajao je na vratima bolničke sobe. Visok, nasmejan, onakav kakvog ga je upamtila.

Bože, nije se uopšte promenio, pomisli. Nije ostario, a prošlo je od onda 15 godina.

Govori joj nešto, ali ga ona ne čuje. Kao da je izgubio glas pa samo miče usnama. Možda ona ne može da ga čuje, pomisli. Ostale žene u sobi se okreću i razgovaraju s njim.

Dugo je tako stajao na vratima pričajući, a onda krenu prema njoj. Iako je bio nasmejan, Jelena se uplaši. Zašto li je došao? Šta li će joj reći?

Da li je ona još uvek njegova Malena?

Nije. Zna ona da, već godinama, za njega ne postoji.

Stao je pored kreveta. Prestao je da se smeje. Bio je ozbiljan i gledao u nju prodornim pogledom.

Šta da mu kaže?

Da pokuša da mu sve objasni?

Bolje je da mu odmah kaže za ono tamo. On jedini zna da je ona đavorodica.

Napreže se, ali glasa nema. Ne može da izgovori ništa. Učini joj se da je on sve razumeo. Zaključila je to po njegovom licu. Na njemu se pojavi strah.

Jednom je na njemu videla takav strah, ali ne može da se seti kada. On može da oseti đavola, pomisli.

Pridiže se. Pruži ruku da dohvati njegovu, ali nije bilo ničega. Nestao je.

Kako je to moguće? Bio je tu, sigurna je. Nije spavala. Videla ga je.

Pogleda oko sebe. Bila je noć. Svetlela je jedino sijalica iznad vrata. Sve žene su spavale. I Ciganka je spavala.

Možda je sanjala?

Ne. Sigurna je da nije. On nije bi tu, ali njegov duh jeste. Došao je da joj nešto kaže.

Zašto li je otac dolazio? Šta li je hteo da joj kaže?

Zbog onoga tamo je došao, pomisli. Upozorava je da ga zaustavi.

Podiže se sa kreveta. Bol u stomaku nije osećala. Pogleda još jednom po sobi da se uver i da li sve žene spavaju. Da li i Ciganka spava. Da je opet ne zaustavi.

Hodajući na prstima priđe vratima. Lagano pritisnu kvaku i izađe.

Osmotri dugi hodnik. Prazan je. Nema nikog.

U hodniku ni jednog jedinog predmeta.

Setila se klozeta.

Poslednja kabina bila je pretvorena u ostavu. Pored kanti, četki i krpa, tu su bile i motke poput krsta na koje navlače krpe za pranje.

Srce joj zaigra. Našla je.

Dohvati jednu motku. Krenu napolje, pa se predomisli. Ona i ne zna gde ga drže, u kojoj je sobi. Ako sa ovim dugim krstom bude išla da traži tu sobu može sve da pokvari. Može neko da je vidi. Bolje je da prvo pronađe tu sobu.

Vrati motku na svoje mesto, pa izađe iz klozeta, i k renu nasumice.

Zastaje ispred svakih vrata. Čuje plač. Krenu za tim glasom. Plač je sve glasniji. Čuje ga sve jasnije.

Stala je ispred vrata iza kojih je čula plač.

Osluškuje kako bebe plaču. Pokušava da prepozna njegov glas. Ostali glasovi su glas ljudskog poroda, a glas đavoljeg mora da bude drugačiji.

Možda ono i ne plače?

Tako je. Kako se nije setila? Kako bi đavolji porod mogao da plače?

Samo dobre duše mogu da plaču, a bezdušna bića ne.

Krenu prema klozetu da uzme onu motku koja liči na krst.

Trže je nečija ruka na ramenu.

- Kuda ste pošli? Prehladićete se. Hladno je na hodniku. Pazimo mi bebe.

Nemojte da brinete.

Bila je to sestra koja joj je davala injekcije.

- Idite u krevet, molim vas. Još se niste oporavili.

Povede je. Pošla je bez reči.

Neka sila ga čuva, spasava, ali ona mora da uspe. Ako ne sada, onda

iduće noći. Sada ima krst i zna gde je.

Sestra otvori vrata njene sobe.

- Pomoći ću vam da legnete - povede je prema krevetu.

Ciganka se probudi. Pogledi im se sretoše.

Čim sestra ode, priđe.

- Dušo blagorodna, - govori joj tiho, - šta te to muči? Šta li je u tvojoj duši? Ti ćeš neko zlo da učiniš. Vidim ja, vidim. Na licu ti se vidi. Ne daj se, dušo blagorodna. Ne daj se. Odupri se tome što te na to goni. Pobedi to u sebi. Možeš ti to, dušo blagorodna, možeš. Sve živ čovek može...

Može li baš sve, pita se Jelena ne slušajući je dalje. Da li baš sve?

... Kad im se rodio sin, Saša je hteo da mu nadene neko pravo muslimansko ime. Ona je smatrala da je vreme takvih imena prošlo. Bila je za neko savremeno, ni srpsko ni muslimansko. Saša je jedva pristao na ime Damir.

Kad su dobili kćerku otišao je u opštinu i prijavio je na ime Amira.

Od početka je nastojao da Damira veže za sebe. Osećala je da se Damir sve više otuđuje od nje. Patila je i povlačila se u sebe.

Deobe između Srba i muslimana postajale su sve vidljivije, a ona sve nepoželjnija i kod jednih i kod drugih. Za Srbe je bila Turkinja kojoj se ne može verovati, a za muslimane, čeljade tuđe vere.

Odlučila je da ubedi Sašu da se presele u Srbiju. Tamo je sve drugačije.

Kad mu je to saopštila, Saša se ironično nasmeja i reče:

- Tebi niko ne brani, a mi nemamo šta tamo da tražimo. Damira ćemo u idući petak da sunetimo.

- Ne mislič valjda ozbiljno? - promucala je.

- Najozbiljnije - odgovorio je.

- Tako je. Neću da ostanem nesunećeni krmak pa da mi se svi smeju -

rekao je Damir.

Zle slutnje u dušu su joj se uvukle. Danima je prisiljavala sebe da se pribere i smiri. Dvoumila se da li da tog petka, kad bude sunet, ode nekuda iz kuće, da to ne gleda. Zaključila je da to ne bi bilo pametno. Ona mora da se bori za svoju decu.

Saša je pripremio pravu svečanost. Želeo je da se pamti sunet njegovog sina.

Kuća se napuni gostima. Gomilali su se pokloni. Sve je teklo po pravom muslimanskom običaju. Ona je služila goste ne dozvoljavajući da na njoj primete nezadovoljstvo.

Kad Damira odvedoše u dečju sobu, srce joj se steže. Uspela je da se savlada, ali je čula njegov vrisak. Bol je preseče.

Kad izađoše i saopštiše da je sve gotovo, poče čestitanje. Saša je sijao od zadovoljstva. Zaori se pesma:

,,Safet-beže na kuli seđaše..."

Kao da je nešto udarilo u glavu. Htela bi da to ne čuje, da se to ne događa, da se odupre strašnom saznanju da je zalutala u srednjovekovni mrak. Ljudi, koji su sedeli za stolom i sijajući od zadovoljstva pevali, ličili su joj na aveti prošlosti.

Gosti su očito primećivali u kakvom je ona stanju. Sa još većim zadovoljstvom, još glasnije, zapevali su drugi deo pesme.

.....verna ljubo, ženiću se drugom, ženiću se drugom! "

Osetila je da ova pesma najavljuje nešto strašno. Ne pevaju oni zbog nje, već najavljuju povratak u vreme zla.

Pobegla je u svoju sobu, i zaridala.

Iz dnevne sobe je i dalje odjekivalo: „Verna ljubo, ženiću se drugom..."

Posle Damirovog suneta sve se izmenilo. Činilo joj se da su se izmenili ljudi oko nje. Sarajevo, čitav svet. Opasni vetar počeo je da duva iz Ljubljane i Zagreba, a Jelena je znala, da ukoliko se ti vetrovi pretvore u oluju, da će najstrašnije biti u Bosni.

Tek tada joj je postalo jasno šta je to, onog dana kad je Sašu dovela kući, naslućivao otac Mihailo. Jedino nije bila sigurna da li je onaj koljač iznad jame u Koritima bio Sašin otac Hasan, ili je Mihaila Saša samo podsećao na tog koljača. Često je, kad su odlazili u Fazlagića Kulu, posmatrala Hasana bezuspešno pokušavajući da po njegovom licu zaključi da li je on taj koljač.

Pomišljala je da uzme decu i ode za Beograd. To su njena deca, ima pravo da ih spasava. Samo, da li bi Damir pošao sa njom? Što je situacija u Sarajevu bivala na - petija on se sve više vezivao za oca. Mogla je da povede samo Amiru, ali nije imala snage da ostavi sina. Nadala se da će u nekom pogodnom trenutku uspeti i njega da prelomi.

Razdiralo ju je pitanje kome ona pripada: Srbima ili muslimanima? Na

čijoj je strani njena duša? Ona je Srpkinja, i to od Vojinovića, muž joj je musliman, sin musliman, obrezan, a ćkerka ima čisto muslimansko ime.

Može li da se opredeli ?

Napetost u Sarajevu svakodnevno je rasla.

Početak rata zatekao ju je u školi. Učenici nisu slušali njeio predavanje.

Bili su na čudan način odsutni, ćutljivi, zamišljeni. Čak i oni najbolji, koji su engleski jezik govorili gotovo kao maternji, nisu mogli da se skoncentrišu i odgovore na pitanja.

- Dobro, šta je sa vama danas? Šta se događa? - pita ih u jednom trenutku.

Dugo su svi ćutali.

- Profesorice - ustade najzad jedan. Na Baščaršiji su napali svatove, pred crkvom. Jedan je ubijen.

Među učenike se uvukla neka hladnoća, strah. Osetila je to posle i u zbornici, među kolegama. Nepoverljivi pogledi, ćutanje. Razdvojili su se po grupama. Muslimani na jednu, Srbi na drugu, Hrvati na treću stranu.

Šapatom se razgovara. Kad ona priđe bilo kojoj grupi, razgovor se prekida.

Oseti da joj niko ne veruje. Ne prilazi nikome.

Sela je za sto, gledala ispred sebe i čekala da zvono najavi početak sledećeg časa.

I u sledećem odeljenju bilo je isto. Tišina. Kao da to više nisu ona deca koju poznaje.

Dok se vraćala kući hladnoća oko srca joj se pojačavala. Korača ulicama grada u kome je rođena i odrasla, a čini joj se da ga ne poznaje.

Kao da su se promenile zgrade i ljudi koje sreće. Verovala je da može da prepozna svakog Sarajliju, makar ga prvi put u životu videla. Po liku, izrazu lica. Po nečemu samo njoj dokučivom. Danas joj to ne uspeva. Danas su svi koje sreta u njenom Sarajevu, stranci.

Svrati pred Amirinu školu, da je sačeka. Uvek se radovala kad je sačeka, pa zajedno produže kući.

Nije dugo čekala. Začu se zvono, pa reka dece pohrli kroz školska vrata.

Amira joj polete u zagrljaj.

- Mamice, ja se bojim - reče, grleći je.

- Čega, srećo mamina? Ko te uplašio?

- Bojim se rata.

Steže joj se oko srca. Plakala bi. Pribra se, skupi snagu, pa joj reče:

- Ne boj se, srećo mamina. Ne da tebe tvoja majka. Ničega ti nemoj da se plašiš.

Spusti je na zemlju, uze za ruku, pa pođoše.

Neko vreme ćutaše. Jelenu bole oči od suza koje pokušava da sakrije.

- Hoće li biti rata, mama - upita Amira iznenada.

- Ko je to tebi rekao?

- Deca. Deca pričaju da će rat. Bojiš li se ti, mama?

Ne zna šta da joj kaže. Ko se ne boji rata?

- Ne, srećo, neće biti rata. Nemaš čega da se bojiš.

Noge joj klecaju. Podrhtava. Strah u njoj narasta.

Damir još nije došao iz škole. Seti se da on danas ima pet časova.

Sprema ručak. Brzo će Damir i Saša, taman da bude vruće kad stignu.

Amira u dnevnoj sobi gleda crtane filmove.

Ubrzo dođe i Damir.

- Kako je bilo u školi, sine?

On ćuteći prođe pored nje i ode u sobu.

Mora da mu se nešto desilo, pomisli i pođe za njim.

- Šta se dogodilo? Da nisi dobio jedinicu?

Damir baci knjige na sto. Sede i ne podiže glavu.

- Hoćeš li da mi odgovoriš ? Šta je bilo ?

On je i dalje ćutao i gledao ispred sebe.

- Čuješ li ti - drmnu ga za rame.

On skoči.

- Ostavi me na miru! Ne diraj me!

Sevnulo mu je nešto u očma. Nešto od čega se Jeleni sledi krv u žilama.

- Sine, šta ti je? - promuca.

Glas joj je podrhtavao.

- Ne diraj me! - prosikta Damir.

Nije to više bilo ono toplo, plemenito, razmaženo njeno dete. Bilo je to neko stvorenje njoj nepoznato, strano, od kojeg se plašila.

Skrhana, izađe iz njegove sobe i vrati se u kuhinju.

- Šta viče bata, mama - dovikuje Amira iz dnevne sobe.

- Nešto je ljut.

Sede na stolicu i gleda kroz prozor. Vidi deo Sarajeva koji je sa istog

mesta posmatrala godinama. I ta slika se promenila. Ni ona više nije ista.

- Mama, gladna sam - reče Amira.

- Hajde sedi da jedeš - veli skrhana i ustade da joj postavi. Tate nema još. Idi zovi brata da ruča, možda će tata kasnije doći.

Amira ode, pa se brzo vrati.

- Kaže da neće da ruča.

- Dobro, srećo mamina. Sedi ti i ručaj.

- A ti, mama ?

- Ručaj ti, ja ću da čekam tatu.

Sede i opet se zagleda kroz prozor.

Zazvoni telefon. Ustade, umornim korakom ode do hodnika i podiže slušalicu.

- Jelena, šta se to tamo događa, sine?

Bio je to mamin glas. Otac sigurno nije kod kuće. Uvek zove kad on nije u kući. Sekundu-dve je ćutala.

- Jelena, čuješ li me?

Iz nje probiše suze.

- Mama! Teško mi je, mama!

- Šta se dogodilo? - Čuje njen preplašen glas.

- Ništa, mama. Ništa, ali mi je teško.

- Smiri se, čedo moje. Smiri se. Važno je da ste svi dobro.

- Teško mi je, mama.

Nije umela ništa drugo da izgovori.

- Jelena, sine, smiri se. Sve će biti dobro. Sve će ovo proći.

- Neće, mama. Neće. Ovo neće proći. Ovo je nešto strašno. Bojim se, mama...

Majka ju je još dugo teišla. Sve dok nije prestala da plače. Tek kad je spustila slušalicu, primetila je pored sebe malu Amiru. Uplašeno je gledala u nju.

- I ti se, mama, bojiš rata.

- Bojim se, srećo moja. Bojim.

Uze je u naručje.

- Hajdemo ti i ja da radimo zadatke, ljubavi moja jedina - šapuće ljubeći je.

Dosetila se da je bolje da se nečim zabavi, da ne misli na sve ono što se

događa.

Uradile su zadatke iz matematike.

Pogleda na sat. Kasno je, a Saše još nema.

Smrkavalo se.

Zvono.

Skočila je i potrčla da otvori. Bio je to Saša. Htela je da mu se baci u zagrljaj, ali je njegovo smrknuto lice zaustavi. Preseče je.

- Stigao si.

On ništa ne odgovori. Ode u njihovu sobu. Ona zbunjeno pogleda za njim, ćuteći. Ode ponovo u trpezariju i skupi se na stolici.

- Je li stigao tajo ? - upita Amira.

- Jeste. Stigao je.

- Ja hoću da spavam, mama.

- Idi, srećo moja, spavaj. Idi.

Amira ode, a ona ostade u trpezariji.

Uskoro ču da je on izašao u hodnik. Otključava vrata. Ustade i priđe mu.

- Kuda ćeš u ovo doba?

- Da branim Sarajevo, od onih tvojih.

Bio se presvukao u neke stare pantalone, stari džemper i jaknu.

- Kojih mojih, Saša? Svi moji koje u Sarajevu imam u ovoj su kući.

- Znaš ti dobro kojih - procedi i izađe.

Iznenada se vrati.

- I da si me poslednji put tako nazvala! Upamti! Biće bolje za tebe!

Zalupi vrata za sobom.

Jedva je došla do trpezarije, sela, stavila ruke na sto i spustila glavu na njih.

Oseća zlo pred vratima. Poslednji je trenutak da spasava decu.

Seti se Vesne, prijateljice s fakulteta. Radi u Jugoslovenskom aerotransportu, možda može da joj obezbedi karte.

Ustade i nazva je telefonom.

- Kasno je sada, sestro - reče Vesna. Kasno je i tebi i meni. Pametni su na vreme otišli. Avioni u Sarajevo više ne sleću.

- Onda nam ostaje da idemo vozom ili autobusom - uzdahnu Jelena.

- I za to ti je kasno. Iz grada se ne može izaći. Svuda su barikade, a svi

putevi okolo su blokirani. Ti kao da ne vidiš šta se događa. Rat je počeo, sestro, kako ne shvataš ? Ostaje nam jedino da se molimo Bogu.

Potpuno skrhana vrati se u trpezariju i ponovo sede za sto.

Tu je sedeći zaspala. Probudila se u svitanje...

I sada je zora, ali u Beogradu. One dve žene desno od nje nešto su pričale. Tada opazi da je gleda Ciganka, koja joj priđe.

- Pa ti uopšte ne spavaš, dušo blagorodna. Moraš malo da spavaš, dušu da odmoriš. Moraš sebi da pomogneš. Niko ti ne može pomoći ako sama to ne učiniš...

15

Još dok je prilazio stolu, Majkl je po Vukadinovom licu zaključio da nešto nije u redu.

- Nešto se događa, gospodine Vukadin? - upita sedajući.

- Napali su nas.

- Recite mi, gospodine Vukadin, kako su mogli da vas napadnu kad je ova teritorija pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija?

- E, na to vam ja ne bih mogao odgovoriti. To morate pitati ustaše i komandu snaga Ujedinjenih nacija.

- A gde su vas napali? - pita Majkl.

- Za sada na južnom području, uz obalu. Ni ja još mnogo ne znam.

- Otišao bih tamo. Da vidim.

- Nemojte još, gospodine Mišel. Opasno je dok ne saznamo šta se zbiva.

Predlažem da sada odemo dole, u Ministarstvo za infromisanje, a kasnije ćemo videti. Ja ću možda morati da obučem uniformu. Još se ništa ne zna.

Majklu se to u ovom trenutku učini najpametnije, pa predloži da odmah krenu.

Grad čudno pust. Oni, koje vide na ulici, gotovo trče.

Milovan ga uvede u istu onu kancelariju. Gospodin koji ga je juče primio razgovara sa nekim telefonom. Pokaza im rukom da sednu.

Razgovor je dugo trajao. Majkl i Milovan su ćutali.

Čovek najzad besno zalupi slušalicu, ustade, dođe do sredine sobe, pa tu stade, očito ne znajuđi kuda je krenuo. Besno je nešto govorio gledajući u Milovana.

- Šta se događa? - upita Majkl.

- Francuski vojnici su propustili ustaše bez ikakvog otpora. Oni su upali u naša sela i sada tamo kolju i pale!

Besno je šetao po sobi i psovao.

- Šta je sa vašom vojskom? - pita Majkl.

- Po Vensovom planu, naša vojska je raspuštena. Teško naoružanje je u magacinima snaga Ujedinjenih nacija. Mi imamo samo miliciju sa lakim oružjem. I njih je malo, pa ustaše sada tamo čine šta hoće.

Majkl neko vreme ćuti. Ko zna šta je tu istina. Zašto bi Francuzi propustili Hrvate? Već se uverio da u ovoj zemlji svako ima svoju istinu.

- Ne razumem, gospodine Vukadin - reče Majkl, zašto bi Francuzi pustili Hrvate da napadnu srpska sela? Oni su vojska Ujedinjenih nacija, trebalo bi da prema svima imaju isti odnos. Milovan se opet ironično nasmeja.

- Dobro ste rekli, trebalo bi.

Majkl nije imao šta da kaže. Uostalom, zašto ne bi otišao u komandu da pita. Ako su zaista propustili Hrvate preko linije razgraničenja, moraju mu objasniti zašto su to uradili. Neki razlog sigurno postoji.

- Znate šta, gospodine Vukadin, mene to zaista interesuje. Otišao bih do komande

Unprofora da ih pitam. Ako su propustili Hrvate, kako vi kažete, moraju mi objasniti zbog čega.

- Odvešću vas tamo. Sigurno već imaju spremno objašnjenje.

Dok su išli prema komandi, Majkl pred jednom zgradom primeti oveću grupu ljudi.

- Šta se tamo događa?

- Naši se okupljaju. Sami. Traže oružje.

Majkl je na francuskom stražaru na kapiji objasnio šta želi. Pošto je s nekim razgovarao telefonom, vojnik mu pokaza

kuda treba da ide.

Dok je išao hodnikom iz jedne kancelarije, čija vrata behu otvorena začu žučnu prepirku. Jedan glas mu bi poznat, pa proviri unutra. Stojeći jedan prema drugom dva oficira nešto su se objašnjavala. Jedan je bio onaj govorljivi Francuz, njegov saputnik iz Zagreba, a drugi u ovdašnjoj uniformi sa činom koji Majklu nije bio poznat. Govorili su engleski.

- Molim vas, gospodine pukovniče - govorio je Francuz. Naša komanda u Zagrebu je obaveštena. Rekli su da će hitno zatražiti od vlade u Zagrebu da se napad zaustavi.

Majkl stoji na vratima. Ne primećuju ga.

- Molim vas, gospodine pukovniče, smirite se. Budite malo strpljivi. Sve

će biti u redu.

- Znate li vi šta govorite?! Tražite da budemo strpljivi dok ustaše kolju žene i decu po našim selima i pale kuće! Da li biste vi bili strpljivi da neko ovako napadne Francusku!

- Ali, molim vas, ovo je nešto drugo.

- Ne, gospodine, nije drugo! To je isto! Jedino ako ne mislite da Srbi nisu ljudi kao ostali narod.

- Molim vas, gospodine pukovniče, o čemu vi govorite?!

- Ja vam ponavljam još jednom: ako ne možete da ih zaustavite dajte nam oružje! Mi znamo kako treba sa njima!

- Ja ta ovlašćenja nemam.

- Onda da znate, gospodine majore, ovaj narod ima ovlašćenja. Narod ima pravo da se brani i on će to učiniti!

Oružje ćemo uzeti i bez vaše dozvole! I inače je naše!

- Molim vas, to bi bilo kršenje ugovora!

- Za vas bi to bilo kršenje ugovora? A to što su ustaše napale goloruki narod nije kršenje ugovora!?

- Ja to nisam rekao!

- Niste rekli, ali se tako ponašate. Ništa ne preduzimate!

- Preduzeli smo sve što smo mogli.

- Ja vam, gospodine majore, poslednji put ponavljam: Ukoliko odmah ne prestane hrvatska agresija na Srpsku Krajinu uzećemo oružje i borićemo se!

- Ali, molim vas...

- Nemamo više štta da razgovaramo!

Pukovnik krenu napolje.

Na vratima se sudari sa Majklom, grubo ga odgurnu i ode. Francuz tek tada primeti Majkla.

- To ste vi, gospodine. Uđite.

- Dobar dan - reče Majkl. Došao sam da vidim šta se događa.

- Pravo da vam kažem, ni mi još nemamo pouzdane podatke.

- Je li tačno, gospodine majore, da su vaši pustili Hrvate da napadnu Srbe?

- Još ne znamo tačno šta se događa.

Majklu ovaj odgovor nije delovao ubedljivo. činilo mu se da Francuz nešto krije.

- Morate znati ko je koga napao.

- To znamo. Hrvatska vojska je zauzela Maslenički most i aerodrom Zemunik. Hoće da uspostave vezu sa Dalmacijom.

- Niste mi mnogo objasnili - reče Majkl.

- Evo, pokazaću vam na mapi - kaže Francuz. Pogledajte! Ovo je teritorija pod zaštitom Unprofora. Ovde Srbi izbijaju na more i seku Hrvatima vezu sa jugom. Tu je bio most koji je srušen. Severni deo Hrvatske sa jugom ima samo pomorsku vezu, zato je Hrvatima ova komunikacija značajna. Ovo ovde je Zadar, a ovo je aerodrom Zemunik koji je, takođe za Hrvatsku od izuzetnog značaja. Ovom akcijom oni žele da obezbede vezu severnih i južnih područja.

Majkl je imao utisak da Francuz opravdava napad Hrvata na srpske krajeve. Čak, činilo mu se, nije ni iznenađen što je do ovoga došlo, kao da je sve to unapred znao.

- Ne mislite li, ipak, da su ovim napadom Hrvati prekršili ugovor i ugrozili plan Ujedinjenih nacija? - reče Majkl.

- To tek treba videti. Hrvati su više puta insistirali da se pregovorima ovim pravcem omogući civilni, saobraćaj, ali to nije uspelo. Zato je do ovoga i došlo.

Sada mu je jasnije. Očito je da ovaj incident ima i svoju pozadinu i da ni Srbi nisu nevini.

- Jeste li za piće, gospodine Mišel?

- Rado, hvala.

Ostao je dugo kod Francuza.

Saznao je da su Hrvati prošli pored kontrolnog punkta koji drže Francuzi i da među francuskim vonicima nema žrtava.

Iako je bilo prilično hladno, odluči da sam malo prošeta gradom.

Na ulicama je bilo mnogo više ljudi neto jutros. Policijski automobili su jurili prodorno zavijajući. Čule su se sirene kola hitne pomoći. Sreta ljude u uniformama koji nekuda žure.

U centru pored jednog semafora spazi poveći restoran. Kroz stakla vide da je pun. Požele da uđe, da oseti atmosferu.

Pronađe jedan slobodan sto i sede. Bilo je toliko bučno da su se ljudi unosili jedan drugom u lice da bi se čuli.

Kelner dođe.

- Viski!

Kelner na nemačkom odgovori:

- Nema viski. Samo šnaps.

Majkl ne zna šta je šnaps. Gleda u kelnera ne znajući šta da kaže.

- O.K. Rakija.

Majkl se seti. To je ono što je pio kod igumana u onom manastiru.

Piće je bilo mnogo lošije nego ono u manastiru.

Posmatra ljude oko sebe. Gruba tamna lica. Ne vidi strah na njima. Kao da rat nije na samo dvadeset- trideset kilometara od njih. Pokušava da ih shvati, da im uđe u dušu.

Polako, Majkl, kaže sam sebi. Ne zaključuj prerano.

Odjednom svi ućutaše i okrenuše se prema radio- aparatu na šanku.

Muziku zameni muški glas. Svi pažljivo slušaju. Sigurno je izveštaj sa ratišta, pomisli Majkl.

Onaj glas umuknu. Začu se ponovo muzika u ritmu marša.

Ljudi ustaju i odlaze. Za minut-dva Majkl ostade gotovo sam.

Pozva kelnera i upita ga kuda svi ti ljudi tako naglo odoše.

- Mobilizacija - reče kelner. Napali su nas, to sigurno znate.

- Da, znam - reče Majkl.

- Jeste li vi iz Unprofora?

- Ne. Ja sam novinar. Iz Amerike.

Kelner se osmehnu.

- Čudno da ste došli ovamo?

- Želim da sve lično vidim - odgovori Majkl.

- Još kad biste videli kako treba.

- Ne razumem - reče Majkl.

- To je prosto, gospodine. Svi koji oguda dolaze vide ono što hoće, a ne ono što jeste.

Ovo Majkl ne čuje prvi put za ova dva dana. Ovi ljudi, jasno mu je, izgubili su poverenje u sve što dolazi sa Zapada.

- Možda nisu svi isti - reče ustajući. Doviđenja.

- Doviđenja, gospodine.

Ima nečeg posebnog u ovim ljudima. Nečeg što nigde nije video. Ne zna tačno šta je to, ali oseća. Po nečemu su posebni.

Sada je na ulicama bilo još više ljudi. Većina je išla u istom pravcu, dole,

prema železničkoj stanici.

Milovan ga je očekivao.

- Dugo ste ostali, gospodine Mišel - reče mu. Jeste li saznali nešto značajno?

- Ništa posebno. Vidim da mobilišete vojsku.

- Očigledno je da ćemo morati sami da se branimo. Francuzi, ne samo da nas nisu zaštitili, nego su još i pomogli Hrvatima da što dublje uđu u našu teritoriju.

Majkl se seti da je onaj major gotovo pravdao hrvatski napad.

- Koliko znam, oni ih jedino nisu zaustavili.

- To je bilo na kontrolnom punktu. Deo francuskog bataljona koji se nalazi nešto dalje povlačio se ispred Hrvata. To što nisu hteli da pucaju nekako bi se dalo i shvatiti, ali način povlačenja teško.

- Voleo bih da mi objasnite.

- Francuzi su se povlačili tako da su sve vreme onemogućavali našu miliciju da puca. Naši nisu mogli ni da se brane, jer bi morali da pucaju na Francuze. Razumete li vi to, gospodine Mišel?

- Iskreno rečeno, ne.

- I to nije ono najgore. Naši su uhvatili radio- vezu između Hrvata i Francuza. Vojnici mira navode njihovu artiljeriju na nas.

Majkl se iznenadi.

- Imate li vi za to dokaze?

- Sve je snimljeno, gospodine Mišel. Dokaze ćemo poslati komandi u Zagrebu, ali ni od toga, kao ni od mnogo čega do sada, neće biti koristi.

Majkl pokušava da ostane pribran i smiren. Ovi Srbi su toliko ubedljivi da lako može napraviti katastrofalnu grešku. Može mu se dogoditi da ne vidi istinu, a nije siguran da je ona na strani Srba.

- Znate, gospodine Mišel - reče Milovan iznenada, najbolje bi bilo da nas sve pobijete.

Majkl ga pogleda radoznalo, ne verujući da je dobro čuo.

- Koga, gospodine Vukadin?

- Nas. Srbe. Izgleda da smo mi danas jedini problem čovečanstva. Zašto nas ne pobijete, kad nas toliko mrzite?

- O čemu to govorite?

- Da, gospodine Mišel. Vi otuda sa Zapada, toliko mrzite nas Srbe da nas

primoravate da se sami poubijamo. Pa, kad bismo se i poubijali, opet bi za vas mi bili zli Srbi, koji su se poubijali da bi vama podvalili.

- Mislim da nije baš tako, gospodine Vukadin - reče Majkl nekim i njemu čudnim glasom.

- Ja bih voleo da nije. Na žalost, jeste. Koliko god o tome razmišljao, pravi uzrok vaše mržnje ne umem da dokučim.

Majkl htede da nešto kaže, objasni, ali je unapred znao da to neće biti ovom čoveku dovoljno ubedljivo.

- Moram da priznam, gospodine Vukadin, da jako malo znam i o vama i o svemu što se ovde zbiva. Ne znam da li je to što govorite tačno, ali, i ako je tačno, zašto je tako. Nego, predlažem vam da negde odemo na ručak i nastavimo ovaj razgovor. Učinite mi to zadovoljstvo.

- Nemam ništa protiv, ali imam drugu ideju. To možemo da ostavimo za večeras ili za sutra, ukoliko još budem sutra tu. Ja vas pozivam kod mene kući. Želim da upoznate moju suprugu i moju decu. Želim da upoznate jednu srpsku porodicu.

Majkl se osećao dosta neugodno. Iako bi radije otišao na ručak u neki restoran, ipak je prihvatio poziv. Bojao se da ne uvredi Milovana, a možda će nešto i saznati o ovim ljudima. Milovan je stanovao u blizini, u porodičnoj kući.

- Jeste li najavili supruzi posetu? - pita Majkl, pošto stigoše pred kuću.

- Nisam. Kod nas je to malo drugačije, gospodine Mišel. Kod nas gosti mogu da dođu bez najave. Znate, mi smo prost narod, ali volimo da se družimo. Kod nas se kaže da kuća nije kuća ako u nju gosti ne dolaze. Moja supruga, takođe govori engleski. Ne baš najbolje, ali se sasvim dobro sporazumeva.

Gospođa Vukadin se nije iznenadila što joj muž dovodi gosta na ručak.

Bila je ljubazna i predusretljiva. Imali su sinčića od desetak godina i nešto mlađu kćerku. Deca su odmah otišla u svoju sobu.

- Ručak će biti skroman, gospodine Mišel - reče Milovan. - Nadam se da nećete zameriti. Mi ovde dosta siromašno živimo. Oskudica je. Prodavnice su prazne. Naše zarade su za vaše uslove više nego smešne. Supruga i ja zajedno zarađujemo manje od 50 dolara.

- Dnevno? - upita Majkl.

Milovan se od srca nasmeja.

- Mesečno, gospodine Mišel.

- Gospode - reče Majkl. Pa od čega živite?

- Mi smo čudan narod. Možemo, ako treba, da živimo i od kamenja. Ne možete vi to tamo da razumete. Kod vas je dolar svetinja, merilo svih vrednosti. Ovde je sve drugačije. Vi vrednost čoveka merite po tome koliko dolara ima na računu, a mi imamo merila druge vrste.

Majkl se nije pokajao što je došao u ovu kuću. Milovan je toliko zanimljivo govorio da on nije osetio kako vreme prolazi. Gospođa Vukadin se nije mnogo mešala u razgovor, više je slušala. Popila je dva tri gutljaja vina, a njima dvojici je, dok se napolju spuštao mrak, donela i treći bokal.

Majkl je osećao da ga vino omamljuje. U Njujorku nikada nije mogao da popije mnogo vina. Noć je odjednom zaparao prodoran potmuli zvuk.

- Šta se događa? - pita Majkl gledajući u Milovana.

- Očekuje se bombardovanje. Ovo je upozorenje da se ljudi sklone.

Ustade i na prozorima zatvori spoljne drvene poklopce.

- Mi smo na ovo navikli. Doduše, evo godinu dana bili smo mirni. Od kada su došli vojnici Ujedinjenih nacija ovo je prva uzbuna.

Majkl je gledao sa kakvom mirnoćom ovaj čovek govori o svemu tome.

Svakog trenutka mogu da počnu da padaju granate, a on se ponaša kao da se ništa ne događa.

- Plašite li se, gospodine Mišel?

- Kao i svaki čovek.

- Pitam vas zbog toga što bih rado prošao gradom. Da vidim šta se zbiva.

- Ako na to mislite, sve je u redu. Rado ću vam praviti društvo. I mene to interesuje.

Izađoše u mrak.

Nekoliko stotina metara dalje puno ljudi. Sudaraju se u mraku, galame, nekuda idu.

- Ko su ovi ljudi? - pita Majkl.

- Naša vojska - odgovara Milovan. Mobilizacija je. Idu u svoje jedinice.

- Ali, ima žena, dece, starijih. Kuda oni idu?

- To su izbeglice iz napadnutih krajeva.

- Pa kako će se smestiti ti ljudi noćas?

- Ništa ne brinite. Svaka je kuća u ovom gradu za njih otvorena. Niko neće ostati na ulici. Majkl malo poćuta, pa onda reče:

- Ako dobro razumem, sada će neko od njih doći i kod vaše kuće i vaša supruga će ih primiti po ovom mraku, iako ih nikada nije videla.

- Naravno da će ih primiti. Zašto bi morala da ih poznaje? Dovoljno je da zna da su ti ljudi ostali bez svog doma. Čekajte, da pitam nekog od njih šta se tamo zbiva.

Zaustavi jednu ženu sa dvoje dece. Zatim i dvoje starih.

- Izgleda da je tamo strašno - reče Milovan Majklu. Neke jedinice naše milicije su opkoljene u

Novigradu i na aerodromu Zemunik. Hrvati su upali u naša sela u zaleđu Zadra. Ona žena sa decom je iz Islama Grčkog. Priča da ustaše vešaju i kolju sve koji nisu uspeli da pobegnu. Fotografije sa zaklanim dobijene u Zagrebu su nešto drugo. Ali sada, kada se to događa u njegovoj blizini, Majklu izgleda verovatno i moguće.

- Da, gospodine Mišel - kaže Milovan. Ovde ljude kolju u pravom smislu.

- Da li će biti moguće da se to vidi?

- Hoće, ne brinite, čim je rat počeo nagledaćete se toliko toga da će vam se smučiti.

- Zamoliću vas da mi prvom prilikom omogućite da to vidim. Hoću da to vidim svojim očima, da se uverim.

Prodoran zvuk sirene ponovo je odjeknuo iznad grada. U opštem metežu, niko na to upozorenje ne obraća posebnu pažnju.

- Ovi se ljudi uopšte ne plaše - više za sebe reče Majkl.

- Gotovo da ste u pravu. Toliko je smrti oko nas bilo da smo se svikli i da je se ne plašimo. Ovi ljudi se na plaše ustaških granata, već noža.

Majkl oseti umor. Kaže da bi otišao u svoju sobu da se odmori.

- Izgleda da ni vas nije lako uplašiti, gospodine Mišel. Zar nećete u sklonište?

- Iskreno da vam kažem, kad vidim sve ove ljude kako se ne obaziru na upozorenje sirena, nekako sam potpuno miran. Ni ja se ne bojim granata.

Dom za stare bio je u mraku. Portirka pored koje je bila sveća, reče da je struja isključena.

- Da vas otpratim do sobe? - pita Milovan.

- Ne treba. Snaćiću se nekako sam. Voleo bih da ujutru popijemo kafu.

Dogovoriše se da se oko osam nađu u rsstoranu. Milovan ode, a Majkl

lagano pođe uz mračne stepenice. Portirka ga stiže i pruži mu upaljenu sveću.

Loše je spavao. Izmučen i umoran dočekao je zoru.

Tek što je u restoranu počeo da pije kafu, Milovan se pojavi.

- Gospodine Mišel, ako hoćete da vidite ono što ste sinoć tražili, moramo odmah da pođemo. Majkl ustade.

- Idemo.

U centru grada uđoše u vojni džip. Pored vozača sedeo je oficir. Njih dvojica se smestiše pozadi, pa džip odmah krenu.

- Kuda idemo? - pita Majkl.

- Prema frontu.

Na izlazu iz grada stigoše kolonu vojnih transportera, tenkova i kamiona koji su vukli topove.

- Ovo su naši - objašnjava Milovan. - Kreću na front.

- Znači da su im u komandi Unprofora dali oružje.

- Nisu. Naši su obili magacine i sami uzeli svoje oružje. Pošto Francuzi nisu hteli da nas zaštite moramo se sami braniti.

Vozač vešto obilazi kolone. Milovan objasni da je varošica u koju ulaze Benkovac.

Brzo prođoše kroz gradić pun vojske.

- Sada idemo prema Karinu - reče Milovan.

Čuju se topovi.

Uskoro se ukaza more.

- Karinski zaliv - objašnjava Milovan. Srpsko more.

Kod nekog mosta stoji stražar, starac u godinama. Nešto objašnjava i pokazuje rukom prema planini.

- Pokazuje nam odakle ustaše pucaju. Tamo su gde je ona crvena zemlja -

reče Milovan Majklu.

Krenuše dalje.

- Blizu smo.

- Blizu čega? - pita Majkl.

- Sad ćete videti.

Uskoro stadoše. Nedaleko od njih stajala je grupa vojnika. Ćuteći pođoše za oficirom prema njima.

Pored puta ležalo je dvadesetak iskasapljenih leševa. Nekima odsečene noge, nekima ruke, drugima glava, rasporeni stomaci, izvađene oči...

Majkl gleda u taj nestvarni prizor.

- Verujete li sada, gospodine Mišel? - pita ga gotovo šapatom Milovan.

To su uradile ustaše. Prvo su ih ubile puškama kad su im upale u zasedu, a potom unakazile srbosekom.

- Čime?

- Srbosekom. To je specijalni nož kojim su klali Srbe u Jasenovcu.

Najmonstruoznije oružje drugog svetskog rata. To je nož koji ima nešto kao narukvicu. Ustaša ga navuče na ruku, pa

jednim zamahom čoveka zakolje...

Svu tu kasapnicu gledali su francuski vojnici i nisu im pritekli u pomoć Možete li to da shvatite, gospodine Mišel? Nisu dozvolili ni našima da im pomognu.

Majkl je ćutao.

16

Zle slutnje obuzimaju Mihaila. Ako Redžo Kalač, koji toliko prijatelja u Sarajevu ima među ljudima sve tri vere, ne može ništa da sazna o Jeleni, onda se sigurno neko zlo desilo. Nije mogla u zemlju da propadne, mada se u ovakvim vremenima događa i to, da čovek nestane.

- Nije ovo, moj Mihailo, Sarajevo koje ti poznaješ. - veli mu Redžo. Ovo je neki drugi grad, a u njemu žive neki drugi ljudi. Godinama ih znam, a tek sada vidim da ih nikada nisam poznavao. Mnogi za koje si verovao da mrava ne bi zgazili, preklaše te iz zadovoljstva. Ili su ranije bili prikrivene zveri, ili danas ne vladaju svojim razumom. Kao da im nikada nije dovoljno ljudske krvi.

Sa Redžom se poznaje još od prve godine studija. U početku ga je, kao i sve muslimane, zbog onog što se dogodilo iznad jame u Koritima, gledao s nepoverenjem, ali su se vremenom sprijateljili. Redžovo prijateljstvo je, verovatno, najviše doprinelo da to nepoverenje vremenom nestane, a da počne da veruje da su nož i jame prošlost.

Kada je pre petnaest godina napustio Sarajevo, nije mu se javio. Nije znao kako da mu objasni svoj odlazak. Redžo je posle mesec dana došao u Beograd da ga poseti. Ni jednom ga nije pitao zašto je otišao iz Sarajeva.

Sada je njihovo prijateljstvo na najtežem iskušenju. Ko zna kakve bi zasluge među muslimanima mogao da stekne ako ga preda, a život mu neće vredeti ni prebijene pare, ako se sazna da ga je u kući skrivao.

U jedno je siguran: Redžo je jedan od onih, doduše retkih, muslimana koji je svestan da ovaj rat nikome dobra doneti neće.

Tek jutros, kad mu je doneo doručak, primeti koliko je oronuo. Posedeo, omršavio, oči mu upale u duplje.

- Od čega živiš, Redžo? - pita ga.

On se sa tugom osmehnu.

- Od vazduha i vode, mada u Sarajevu danas ni vode nema. Jedino vazduha imamo dovoljno, ali je i u njemu više barutskog dima no kiseonika.

- Odakle ti ovo što mi donosiš da jedem?

- Ne mogu da kažem da je od dobrih ljudi, jer ih je sada malo. U ovakvim nesrećama dobrota lako potanja. Sačuvao sam nešto para za crne dane, pa nekako preživljavam.

Mihailo izvadi novčanik iz unutrašnjeg džepa sakoa, odbroja dve novčanice od po 100 maraka i pruži ih Redžu.

- Šta ti je to? - pita Redžo.

- Uzmi. Trebaće ti.

- Ne mogu da uzmem.

- Ne budi lud. Ne plaćam ti uslugu. Ovo što mi činiš ne može se platiti parama.

- Ipak, ne mogu. Imam osećaj da mi ne veruješ i da me time kupuješ. Da znaš samo da još nisam izgubio dušu i da te neću prodati. I među nama muslimaiima neki moraju sačuvati

duše. Ako tako ne bude, zatrće nam se trag kao šarenim konjima.

Mihailu bi krivo što je Redžo osetio njegovu zebnju.

- Jesam, Redžo. Pomalo sam strepeo da me ne odaš - reče pognute glave.

Takvo je vreme.

- A bi li ti mene odao?

- Valjda ne bih. Uzmi ovo. Ja ću danas-sutra da odem. Tamo je ipak drugačije.

Gurnu mu novčanice u džep. Redžo je ćutao. Nije se više opirao. Te novčanice mu mogu sačuvati i život.

Dugo su ćutali. Prvi progovori Redžo.

- Šta nam se ovo događa, Mihailo?

- I ja sam upravo to hteo tebe da pitam?

- Ne znam, prijatelju. Nisam siguran da na to mogu da ti odgovorim.

Pročitao sam negde da nijedna istina ne može da bude uverljiva kao velika laž. Tako je i sa islamom.

- Moram da ti priznam da i o hrišćanstvu saznajem nešto više tek poslednjih godina, a da o islamu ne znam gotovo ništa.

- Verujem ti. Doskoro nam religija i nije bila važna. Pitam se da li bi bilo

bolje da je tako i ostalo. Možda danas ne bi bilo ovog krvoprolića. Vekovima se ovde ratovalo zbog vere. Kuran je dvadeset godina pisala čitava ekipa ljudi, a Muhameda su podmetnuli kao proroka, Alahovog izaslanika. Šta misliš, koliko je miliona ljudi od tada do danas glavom platilo tu prevaru.

Broja im se ne zna.

Redžo ode. Mihailo razmišlja o zlu koje je snašlo ovu zemlju. Jeste da su se na malom bosanskom prostoru sudarile tri velike svetske religije: katolicizam, pravoslavlje i islam, jeste da im je tesno između bosanskih planina pa i zbog toga krv teče, ali ima tu i nečeg drugog, nečeg što oni koji se međusobno kolju ne shvataju i ne znaju. Nije se mržnja u njihovo srce usadila samo zbog vere i prostora.

Seti se monaha iz sinoćnjeg sna. Odjednom shvati ko su. Video ih je na freskama u Studenici. Sveti Simeon - Stevan Nemanja i njegov sin Rastko -

Sveti Sava.

- Isuse - prošaputa.

Zašto je sanjao baš njih? Šta su to hteli da mu saopšte? Šta je ono Sveti Simeon rekao?

Otkrij veliku tajnu!

Jeste. Tako je rekao. Još mu je rekao da negde otputuje.

Seti se da je Sveti Sava odista dva puta išao na duga putovanja. Obišao je čitavo istočno Sredozemlje, kolevku

civilizacije. Za čim li je on to tragao?

Trže ga tiho kucanje na vratama. Skoči sa kreveta i otvori.

- Ima li šta? - pita Redža nestrpljivo.

- Ima ono najvažnije. Nema je u spiskovima poginulih. Biće sve dobro, Mihailo. Naći ćemo je.

- Bojim se, Redžo. Nečega se bojim. Imam osećaj da joj se nešto strašno dogodilo.

- Saznaću. Naći ću je makar čitavo Sarajevo prevrnuo. Došao sam samo da ti ovo kažem da se malo smiriš. Znam kako ti je.

- Hvala ti, prijatelju.

- Neka. Za ovakve stvari se nikada ne zahvaljuje. Odoh ja. Doći ću čim nešto saznam.

Iako je i dalje pun zebnje oseti olakšanje, neku nadu. Možda će, ipak, ponovo videti svoju

Malenu. Odvešće i nju i decu iz Sarajeva. Jesu satanino seme, ali su i

njena krv. Ona ih je svojim mlekom othranila. Decu treba spasiti od mržnje i zla.

A možda je i prema njenom mužu pogrešio. Ako je slika i prilika satane i možda njegov sin, ne znači da je i sam đavo. Možda je dobra duša kao ovaj Redžo?

Da li bi mogao i njega da povede?

Da li bi mogao da živi u kući sa nekim čiji je otac sve Vojinoviće poklao i bacio u onu jamu? Imaš li snage za tako

nešto, Mihailo? Hoćeš li moži da ga uvedeš u kuću?

Šta li bi ti savetovao Sveti Sava?

Opet se seti sna. Oči počeše da mu se sklapaju kao da ih nešto pritiska.

Opet vide Svetog Savu. Sada nije u monaškoj rizi, već u zlatom optočenoj odeždi arhiepiskopa. U lađi je koja plovi morem. Oko njega monasi i oružana pratnja.

U daljini se pojavljuju neke galije. Brzo se približavaju. Na jarbolima se vijore gusarske zastave sa mrtvačkim glavama.

Svetom Savi prilazi visok čovek. O pasu mu visi dugi mač. Otmenije je obučen od ostale pratnje.

- Gusari, sveti oče - reče. Molim te da se skloniš.

- Ne, Vojinoviću, ako Bog hoće da ne stignem tamo gde sam pošao - tako će i biti.

Gusarske galije su sve bliže.

- Spremite se za borbu! - povika Vojinović.

Posada zauzima položaje za odbranu. Sa galija poleteše prve strele.

Odjednom se spusti magla. Gusta kao testo. Gusarske galije nestadoše u njoj.

- Bog tako hoće - reče Sveti Sava i prekrsti se.

17

Lekar joj skida zavoj sa stomaka. Oseća njegove ruke. Opet je podseća na oca.

- Napredujemo, napredujemo - govori doktor Vuković više sebi nego njoj.

Sasvim je dobro, brzo ćemo kući. Je li još nećemo da kažemo kako se zovemo? Neka, neka. I to će proći. Sve će biti dobro.

Ne, neće proći. Neću ti reći kako se zovem. Nikome neću reći. A kada ono tamo, onog nečastivog, uništim, pokidaću sve zavoje. Prvo ću njih pokidati, pa ću onda rukama svoju utrobu iščupati. Moram i nju očistiti, jer se u njoj zlo seme začelo i devet meseci živilo. I dušu svoju ću zajedno sa utrobom iščupati. Sve što je đavo dotakao moram da uništim. Zato ne smete da znate ni ko sam, ni odakle sam. Ne smete da znate šta se dogodilo. Neće biti ni njega ni đavorodice...

- Kažu da si išla da tražiš bebu - Čuje opet doktorov glas. Hoćeš li da ga vidiš? Hoćeš li da ti donesemo sina. Najlepša beba u porodilištu. Osedeo sam na ovoj klinici, a lepšu bebu video nisam. Samo klimni glavom ako hoćeš da ga vidiš. Ili mi daj znak očima, donećemo ga.

Opet je jeza hvata. Znala je da će ono tamo uspeti ljude da zavara da ga ne prepoznaju. Nju ne može. Zato mora da požuri. Kad večeras svi zaspu, sve mora da završi.

- Dobro, dobro - kaže doktor Vuković. Nećemo te uznemiravati.

Videćemo se sutra. Sutra će sve biti drugačije... Sestro, dajte joj infuziju.

Ubod igle u ruku, pa peckanje. Zna da je potekla tečnost u njenu venu.

Oseća žar u utrobi. To je njegov otrov. Zato je peče. Samo da ne umre preran o. Da ne umre pre nego što njega uništi.

Poboja se da će se otrov proširiti na čitav organizam, da više neće imati snage da učini ono što mora.

Tutnji joj u glavi.

Gruva kao topovi iznad Sarajeva...

... Prvo su se čuli pucnji, potom rafali. Čitave noći presedela je u dnevnoj sobi osluškujući. Damir se zatvorio u svoju sobu i ne izlazi, Amira joj je od straha zaspala u krilu. Saša tog dana nije dolazio kući. Ni čitave noći se nije pojavio. A kad je svitanje zaparala potmula grmljavina topova, znala je da je zlo u taj grad ušlo na velika vrata.

U hodniku se začu vriska i buka. Neko lupa na vrata. Otvori.

Komšinica Hatidža.

- Šta čekaš tu, crna drugo - veli joj. Vodi decu u podrum!

- Hoću. Sad ćemo i mi - odgovori Jelena.

Preplašena Amira samo gleda u nju.

- Obuci se, srećo mamina. Idemo u podrum.

Uđe u sobu kod Damira.

- Sine, moramo u podrum. U sklonište. Svi idu tamo.

On je neprijateljski pogleda.

- Znam ja i bez tebe gde je podrum.

Damir ode. Jelena je s tugom gledala za njim.

- Mama, plašim se - viče Amira.

- Evo, odmah idemo, srećo mamina.

Grmi nad Sarajevom.

Šta da ponese?

Ćebad. Kako se toga nije setila. Ako ostanu uveče biće hladno u podrumu.

Spakova dva ćebeta, ali još ne polazi.

Nešto je zaboravila. Nešto mnogo važno. Zna da nešto ne treba da ostavi ovde, da mora da ga ponese, ali ne može da se seti šta je to.

Uđe u spavaću sobu. Otvori plakar. Gleda. Šta li je to što treba da ponese?

Ono malo para već je u tašnici. Devize je Saša uložio u banku. Zlato, takođe, nema. Ima samo venčani prsten a i on je na ruci.

Prsten!

Gospode, pa to je!

Odjuri u kuhinju. S kuhinjske police skide kutiju s brašnom, otvori

poklopac i zavuče ruku. Na dnu, ispod brašna, napipa prsten i izvuče ga.

U toj kutiji ga krije 14 godina, od kada ga je pronašla na tavanu kamene kuće u Fazlagića Kuli.

Nije onog dana rekla Saši za prsten. Nešto joj je govorilo da nikom ništa ne kaže i da ga krije. Bila je svesna da je lopov, da je ukrala, ali je shvatila, dok je plovila kroz beskraj na

onoj svetlosti, da je to nešto što pripada njoj. Kao da je taj potamneli prsten deo nje. Kad sledeće noći nije čula one zvuke sa tavana, bila je još sigurnija da nije ukrala, već da je uzela nešto svoje. Na čudan način je bila sigurna da su ti zvuci dolazili od prstena, da je to bio poziv da ga pronađe.

Sve do povratka u Sarajevo razmišljala je gde da ga skloni a da ga Saša ne pronađe. Prvi put je od njega nešto skrivala, ali je osećala da mora.

Dok je jedne večeri spremala krofne, dosetila se. Kutija za brašno. Tu ga niko neće pronaći.

Stavi prsten u tašnu, pokupi stvari, pa reče Amiri:

- 'Ajdemo, srećo mamina.

Podrum prepun žena, dece, staraca. Ima i nepoznatih, verovatno iz susednih zgrada.

Svi ćute. Samo se povremeno čuje plač male dece.

Amira se pripija uz nju. Drhti. Oseća kako joj srce snažno udara. U

očima joj vidi strah. Šapuće joj na uvo:

- Ne boj se, rano moja, ne boj se. Ne da tebe tvoja mama. Ne boj se, sve će ovo da prođe.

Damir se izmakao u jedan ćošak sa vršnjacima. Nekom igrom pokušavaju da razbiju strah. Jelena zna da on nije otišao u taj ćošak samo zbog igre. Postoji i nešto drugo, što ga muči.

Zna šta se u njemu događa. Strah ju je zbog toga. Pokušava da od sebe odagna te misli, ali ne uspeva.

Grmi. Zemlja povremeno podrhtava. Granate padaju tu negde pored njih.

Na vratima se pojaviše ljudi u čudnim uniformama, sa zelenim beretkama na glavama. Jelena se sledi. Krvoločno izgledaju.

- Ima li ovde vlaških krmaka?! - prodra se jedan.

Niko ništa ne odgovara. Jelena zna da u skloništu ima i srpskih žena i dece. Zajedno su živeli gore u zgradi, zajedno su i sada u podrumu. Nada

se da ih niko neće odati.

Posle dugog ćutanja, праču se jedan glas, ni muški ni dečiji:

- Ima! Ima Vlaha!

Htela bi da taj glas ne čuje. Želela bi da ovo nije stvarnost, ali uzalud.

Vidi Damira kako prilazi onim ljudima.

- Ja znam ko su Vlasi!

Zakratko mu je videla oči. Opet je iz njih izbijao onaj čudni sjaj.

Amira se pripijala uz nju tresući se od straha.

- Mama, bojim se, mama.

Nije mogla ništa da joj kaže. Nije imala reči da je uteši i smiri. Samo ju je čvrsto privijala na grudi.

- Svi Vlasi napolje!

Žene, starci i deca ćuteći ustaju i polaze. Niko ništa ne progovara.

Prvi šok i tugu u Jeleni nadvlada bes i inat.

Ako njih vode i ona će sa njima. I ona je Srpkinja, Vlahinja kako oni kažu.

Do nje je sedela Hatidža sa troje dece. Godinama su prijateljice, jedna drugoj iz kuće nisu izlazile. Pogleda Hatidžu zanemelu od straha, prigrli još jednom čvrsto Amir u, poljubi je, pa je pruži susetki.

- Čuvaj mi dete, Hatidža. Tvoje je i Božje.

- Kuda ćeš? - gleda je Hatidža zbunjeno.

- Meni je mesto sa njima - odgovori i htede da ustane.

Hatidža je snažno uhvati za ruku i povuče nazad.

- Sedi, kukala ti majka. Ne pomeraj se.

Čvrsto je Hatidža drži, ne da joj da se pomeri.

- Pusti me, drugarice moja - kaže Jelena. Pusti me, nije pravo da njih odvedu, a ja da ostanem.

- Ne mrdaj - procedi Hatidža strogo kroz zube. Imaš decu. Zbog njih moraš da ostaneš.

- I oni imaju decu.

- U ovakvim vremenima svako svoju glavu čuva. Ti čuvaj svoju i svoje dece.

Napolju grmi. Trese se zemlja od detonacija. Srbi pognutih glava odlaze.

Opet pokuša da se otrgne Hatidži iz ruku.

- Ne mrdaj! - čuje opet strogi Hatidžin glas.

Na vratima se pojavi on. Bio je u uniformi sa zelenom beretkom na glavi.

Jeleni se u tom trenutku učini da je podrum obasjalo sunce i da je prestala ona grmljavina napolju.

- Saša! - viknu iz sveg glasa.

Otrže se Hatidži iz ruku, spusti Amiru na pod, pa potrča, saplićući se.

- Saša! Ne daj, Saša, da ovo rade!

On za sekundu zastade. Zastadoše i oni koji su odlazili. Ljudi u uniformi se okerenuše prema njoj.

Dok je prolazila pored Damira, u deliću sekunde spazi mržnju u njegovim očima. Nije imala vremena da misli na to, baci se Saši u zagrljaj.

- Zaustavi ovo, molim te - zavapi, a suze grunuše.

Oseti njegove ruke na svojim mišicama. Iščupa joj se iz zagrljaja a onda je snažno odgurnu.

- Gubi se! - dreknu.

Dok je leđima padala prema podu uhvati mu pogled ispunjen mržnjom.

Nije osetila bol od pada, već od onog što je videla u njegovim očima. To više nisu bile oči koje je toliko volela. To su bile neke druge, tuđe oči, pune zla i mržnje. Ni lik mu više nije isti. I on se izmenio.

Oduzeta od šoka leži na podu i gleda kako Saša grli nasmejanog Damira.

Vide, potom, kako sa onim naoružanim ljudima odlazi, a Damir uzdignute glave ide prema svom ćošku.

Sve se u njoj sruši. Oseti malaksalost, izgubljenost, beznađe. Ona grmljavina napolju pretvori se u jednolični huk koji je nekuda ponese.

Čula je pored sebe šapat.

- Ustani! Hajde, polako, pomoći ću ti.

Hatidža je uhvati ispod ruke i pomože da ustane.

- Dođi ovamo - šaputala joj je.

Polusvesna i polumrtva spusti se na mesto gde je do malopre sedela.

Amira joj se nađe u zagrljaju.

- Samo si mi ti ostala - prošaputa joj na uvo. Samo tebe još imam...

Prenu je bol u stomaku.

Da se opet nije začelo. Možda ih ima još u njenoj utrobi? Možda će čitava satanina vojska iz nje izaći.

Dosetila se. Spaliće se. Sa njom će izgoreti i đavolja vojska.

Kako to da uradi? Mora brzo da izgori da se ovi iz nje ne probiju kroz ranu na stomaku i ne umaknu. Mora naći benzin. Gde ovde da nađe benzin?

Možda alkohol. I on gori gotovo kao benzin. Tako je. Toga bar u bolnici ima dovoljno.

Sada prvo mora da ukrade jednu flašu alkohola i da je sakrije u klozetu.

Staviće je iza šolje. Kad ono tamo uništi, zatvoriće se u klozet, posuti alkoholom, kresnuti šibicu i sataninoj vojsci više neće biti spasa.

U sobi je mirno. Čuje se samo ravnomerno disanje. Podiže se i sede.

Osmotri. Sve su čvrsto spavale.

Lagano pređe preko sobe, otvori vrata i nađe se u hodniku.

Gde li drže medicinski materijal?

Obično u sobama za dežurne sestre. Čini joj se da je ta soba desno, videla je prošle noći. Mora da priđe i priviri. Ako su dežurne sestre budne, moraće kasnije.

Vrata sobe za dežurne sestre bila su odškrinuta. Gurnu ih lagano još malo, pa proturi glavu. Nema nikog. Srce poče snažno da joj udara. Uvuče se unutra, osmotri. U vitrini primeti zavoje, vatu, boce... Otvori, uze jednu na kojoj je pisalo „alkohol". Zatvori vitrinu, pa brzo izađe napolje. U hodniku nije bilo nikoga. Požuri prema klozetu. Otvori najbližu kabinu, pa bocu gurnu iza šolje. Pogleda da li se primećuje. Ne vidi se.

Dobro je, pomisli. A sada krst, pa ono tamo.

Iz kabine za spremačice uze drvenu motku. I gleda je. Nije baš pravi krst, ali ništa drugo ne može da nađe. Moraće ovim.

Ponovo izađe u hodnik. Osvrnu se, pa na prstima pođe prema onoj sobi.

Ispred vrata zastade, oslušnu. Neke bebe su unutra plakale.

Da li će ga poznati, pomisli. Naravno da hoće. Ono je drugačije od ostalih beba. Ono nije beba, a čim nije beba, lako će ga poznati.

Lagano otvori vrata i proviri u sobu...

- Hajde uđi - trže je ženski glas.

Ispred nje je stajala babica.

- Uđi - reče joj smešeći se. Uđi slobodno. Da ga vidiš.

Sekundu-dve stajala je zbunjeno.

Šta sada da radi? Zaboravila je da bebe nikada ne ostavljaju same. Uvek je sa njima, bar jedna babica.

Motku je držala iza leđa.

Babica otvori vrata.

- Hajde. Eno ga tamo - pokazuje rukama.

Nije smela da pogleda. Bojala se da će to što će videti biti strašno, a neće moći da ga uništi jer je babica tu.

Zatvori oči da ga ne vidi. Oseti strah, pa krenu nazad. Motku ostavi pored vrata.

- Zašto ideš. Uđi.

Htela je da vrisne iz sveg glasa, ali nije mogla. Steglo ju je nešto u grlu, glasa u njoj nije bilo. Uzmicala je hodnikom

natraške, zatvorenih očiju.

- Dođi, šta ti je.

Okrenula se i potrčala prema svojoj sobi.

Ako je ono primetilo da je bila na vratima, stići će je i udaviti. Mora mu pobeći. Mora.

Upala je u sobu zadihana. Naslonila se na vrata. Nije mogla dalje. Gubila je svest.

Neke ruke je prihvatiše.

- Kuda si ti to išla, dušo blagorodna? Gde si bila? Ne daj se, dušo blagorodna. Ne daj se. Sve će biti dobro.

18

Desetkovani, pognutih glava, vraćaju se Safet-beg i njegovi ratnici prema Sarajevu.

Ostade Drina daleko iza njih, a Sandžak i Kosovo još dalje.

Nadao se Safeg-beg da će osvetiti Kulin-kapetana i sve one koje u prošlom ratu po Sandžaku pobiše i popališe četnici Pavla Đurišića.

Verovao je da ništa ne može zaustaviti njegove „ljiljane" da pređu Drinu i uđu u Sandžak. Zna da su mnoge Sandžaklije, željne srpske krvi, na njih čekale da se podignu i sve što je pod znakom krsta pobiju ili proteraju.

Nadao se da će se posle zajedno s njima kao lavina srušiti na Kosovo i podići stare srpske krvnike šiptare. Priželjkivao je u svom životnom snu i veliki ratni pohod prema Istanbulu i stvaranje „zelene transverzale". Sanjao je da će postati veliki osvajač poput Mehmed-paše Sokolovića, da će se, kad

na čelu svojih ratnika sa ljiljanima na zelenim beretkama bude ulazio u Istanbul, zemlja prolamati:

„Od Sarajeva do Irana,

Biće zemlja muslimana".

Raspršiće se snovi na planinama iznad Drine. Zemlja je oko njih gorela. I snežni đuvici iznad Drine pocrneli su od silnih eksplozija. Verovao je da će se Vlasi već posle prvog njihovog naleta razbežati, da će Drinu pesmom prebroditi, a sada sami beže. Umesto da on ide prema Istanbulu, ratište se približava Sarajevu. Sve je naopačke krenulo. Ako se ovako nastavi, muslimana u Bosni više neće biti.

A. sve je moglo da bude drugačije. Sve vlaške crkve i ovde i preko Drine, i do Istanbula, odavno su mogle da budu džamije samo da je babovog baba babo bio pametniji. Sve je još za turskoga vakta trebalo završiti da se danas ovako ne gine, da danas najbolji muslimani ne ostavljaju glave po

bosakskim planinama. Još za turskoga zemana je trebalo sve što neće u džamiju pod jatagan staviti, pa bi danas zemlja bila čista od nevernika. Ne bi danas fukara vlaška halakala Bosnom i rušila sela i gradove.

I prošloga rata je sve drugačije moglo da bude da je više pameti i hrabrosti bilo. U Gacku, bar, ni jedna vlaška glava nije trebalo da ostane. Sve je ona jama mogla da proguta da se pametnije radilo. Hasan babo se pravda da se više nije moglo, a moglo se. Kako su sada Vlasi sve njih mogli da pobiju ili proteraju. Ne zna je li ko od njegovih pretekao, i ako je pretekao, gde je sada.

A to je moglo da se očekuje. Moglo je. Koliko puta je babo rekao:

- Ne d’o ti Alah, sine, da im padneš šaka.

Svi su oni to znali, a ne iskoristiše prošli rat da zemlju očiste od pogani.

Uzalud su se posle na teferičima vajkali za turskim zemanom i šalili kako se od krmske vere kroz Gacko proći ne može.

Okupili se, seća se, kod njih komšije iz Fazlagića Kule. Sa drugom decom smestio se u ćošak velike sobe. Ne smeju živi da se čuju, jer stariji ispijaju fildžane kafe i pričaju o ratu i krmskim Vlasima.

- Dina ti, Hasane - pita stari komšija Fejzo, koliko ih ti „smiri" oni put?

Babo se smeška. Srknu gutljaj kave, pa veli:

- Dina mi, Fejzo, ja ih brojio nijesam. Koliko sam mog'o dohvatit. Ma mi, vala, osta krivo što mi onaj stari krmak Vojinović sam skoči u jamu.

- E, vala - opet će Fejzo, zakratko bi naše.

- Zakratko, vala - dodaje komšija Munib. Opet se od fukare vlaške živjet'

ne može.

- Ne vala - kaže Fejzo. Ne moš’ u varoš otić, a da te fukara vlaška podsmešljivo ne gleda. Ni surutke se najeo nije čitavog života, a digo glavu i misli da je bolji od tebe.

- Vala jes - dodaje neko. Tako bezobraznih stvorenja u čitavom dunjaluku nema. I ona zadnja fukara što mu rite niz guzicu vise nekako te sa visine gleda i misli da je i od bega bolji.

- Pogana vjera, pa to ti je.

- Valahi, jes - kaže babo Hasan. To čoek vidjet ne može. Nož mu nod grlo podneseš da ga kolješa on te gleda u oči i smije ti se. I kad mu život uzimaš, on te prezire. I tada mu se čini da je od tebe bolji i da mu ništa ne možeš.

Safet nije razumeo ovaj razgovor, samo je osećao strah od krmskih Vlaha.

Bio je to neki nedovoljno jasan strah, ali mu se pod kožu uvukao i nikada više nije uspeo da ga se oslobodi. A to o čemu su one večeri stariji pričali razumeo je kad se zagledao u drugaricu iz odeljenja, Draganu Skoko. Kad je pokušao da joj se približi pogledala ga je tako prezrivo da to čitavog života neće zaboraviti. Njen pogled mu je govorio da je on biće niže vrste, iako je bio i krupniji i lepši i bolji učenik od Miladina sa kojim je kasnije počela da se zabavlja.

Pritajena mržnja prema Srbima, koju je iz kuće u sebi nosio, tada se razbuktala. Činilo mu se da mu se svaki učenik Srbin podsmeva i da ga podsmešljivo gleda.

Osećao je neodoljivu potrebu da sa nekim o tome porazgovara. Nije smeo da pita baba, jer se bojao da se ne razbesni, pa je jednog dana ugrabio priliku da nasamo porazgovara sa dedom koji ga je mnogo voleo.

Stari Abdulah ga je ćuteći pažljivo slušao. Grickao je travku krajem zuba zagledan negde u daljinu.

Kad Safet završi, Abdulah uzdahnu:

- Sve ja to znam, moj Safo. Oni nas preziru ko da smo gubavi, jer ne pristajemo ni na jednu bandu. Nijesmo ničiji.

- Kako to, đedo, nijesmo ničiji. Zar mi nijesmo Turci iz Anadolije, kako babo priča.

- Nijesmo, moj Safo. Odrastao si, treba da znaš istinu. Nema Turaka u Hercegovini. Nema ih ni u Bosni, ni u Sandžaku. Turci su otišli u Tursku, a mi smo ovdje ostali.

- Pa ko smo, onda mi? - čudi se Safet.

- Mi potičemo od njih.

- Od koga?

- Od njih. Od Vlaha.

Safetu se javi neka mučnina u stomaku, bes ga obuze.

- Ja nijesam Vlah! Neću da budem krmski Vlah. Oni se krste i idu u crkvu, a mi u džamiju. Mrzim Vlahe. Ja nijesam Vlah.

- Smiri se, Safo moj - pomilova ga Abdulah po kosi. Nijesmo mi Vlasi no je muka što ne znamo ko smo. S njima nećemo, a Turci nijesmo. Mi smo se, moj Safo, nekad preživali Miljanići. Živjeli smo dolje blizu Bileće i slavili smo svetog Nikolu. Babo mog baba se, Šućur Alahu, poturčio i došao ovamo. Sa sobom je kandilo doneo, eno ga još na tavanu.

- Je li to ono s lancima što stoji u starom sanduku?

- Jeste. To je naše kandilo, moj Safo.

Glas starog Abdulaha je podrhtavao. Bilo je u njemu neke tuge i gorčine.

- A što to ne bacimo, đedo, no nam pogani kuću - pita Safet.

Abdulah gricka travku, pogledom luta po plavom nebu iznad Hercegovine.

- Još si ti mali, Safo. Jednog dana ćeš razumjeti.

- Što mi ne objasniš, đedo?

- Ne znam hoćeš li razumjeti, moj Safo. Još si mali da to razumiješ. Veliki si da znaš ko smo, a mali da razumiješ da nijesmo ni Srbi ni Turci i da kandilo ne smije da se baci.

- Ja ću kad porastem da ga bacim.

Ćuti Abdulah. Ispljunu iżvakanu travku, ubra drugu i stavi je među zube, pa posle dužeg ćutanja veli:

- Možda. Možda ćeš i da ga baciš, Safo moj. Možda hoćeš, a možda nećeš.

- Hoću, đedo. Baciću ga sigurno.

- Možda. Možda. Safo moj. Možda hoćeš, a možda nećeš. Samo Alah sve zna.

- Alah ne voli kandilo, đedo. On ne voli ni Vlahe.

- Ko će to znati, Safo moj. Bog je jedan i naš i njihov.

Safet ga gleda zbunjeno.

- Kako to, đedo? Oni ne vole Alaha.

- Sve ćeš ti to jednog dana shvatiti, Safo moj.

- Molim te, đedo, baci ono sa tavana.

Abdulah uzdahnu.

- Neću. Neću, Safo moj. Dok sam ja živ neću, a vi poslije činite šta hoćete. Daće Alah da ja umrem da vam zla ne vidim.

Safet je uporan.

- A što, đedo? Objasni mi. Zašto nećeš da baciš ono sa tavana?

Ćuti Abdulah. Gricka travku, žmirka očima.

- Slušaj dobro, Safo moj - kaže napokon. Slušaj dobro i upamti. Dobro upamti, ne moraš sada da razumiješ, razumjećeš kad bude trebalo. Ova dva rata su nam išla naruku. Alah nam je pomogo pa smo Vlahe u oba rata razrijedili. Ali, opet ih je puno ostalo. Neće nam zaboraviti, a ne zna se šta

nosi dan, a šta noć. Može i njihovo da dođe. Zato nam treba ono kandilo, Safo moj. Ako njihovo dođe, uzmi kandilo i ikonu svegog Nikole, ima na tavanu i ikona, Safo moj, upali kandilo i prozovi se Stojan. Tako ćeš glavu da sačuvaš. Jesi li utuvio, Safo moj?

- Jesam, đedo, ali ja neću da budem Stojan.

- E, moj Safo - opet uzdahnu Abdulah, vakat kule po primorju gradi, vakat gradi, vakat razgrađuje.

- Šta ti to znači, đedo?

- Moli se Alahu da nikada ne saznaš šta to znači.

Razume sada Safet-beg poruku starog Abdulaha. Dobro je razume.

Pribojava se da se sada posle ove pogibije na planinama iznad Drine, i ono vreme za kandilo i ikonu približava.

Hoće li moći da bude Stojan?

Jeza ga obuzima od same pomisli. Mržnja u srcu još više narasta. Čak i sebe mrzi što se oženio Vlahinjom, pa mu sada deca u sebi i krvi vlaške imaju. Damir, doduše, nema u sebi ničeg njenog, pravi je musliman, ali Amira još pati za njom. Povukla je vlašku krv.

Mogao je da se oženi muslimakkom i da danas u kući ima gomilu pravih Alahovih sledbenika. Sada zna da se Jelenom oženio iz osećanja poniženosti koji je iz Gacka poneo. Svakako i iz osvete prema Dragani. U inat i njoj i svim onim nadmenim Vlasima iz Gacka.

Posle je, čak, na neki način i zavoleo. Mora to, hteo - ne hteo, sebi da prizna. Dopadao mu se njen vragolasti osmeh, njena duga crna kosa, kao ugljen crne oči, njeno vižljasto telo.

Sumnja da s njom nije trebalo da se ženi javila se kada je odveo prvi put u Fazlagića Kulu. Hasan, kad je video, kao grom da ga je pogodio.

Odvede ga Hasan podalje od kuće, pa pita:

- Koja ti je ovo?

- Vlahinja, babo, šta smeta? Zar nijesi uvijek govorio da nije grijeh Vlahinju. Da je i alahu milo da od njihovih svoje činimo, da Vlahinje najbolje Turke rađaju...

- Ne smeta što je Vlahinja - kaže Hasan. No od kojih je. Da nije od Vojinovića?

- Kako znaš, babo - začudi se Safet.

- Zlo će biti, Safete, sine. Zlo.

- O čemu to pričaš, babo? Šta ti je?

Hasan je podrhtavao, zebnja mu je bila u očima.

- Ti znaš za onu jamu u Koritima?

- Znam. Još dok sam bio mali, slušao sam kako o tome pričate.

- Zlo je, sine Safete, zlo - trese se Hasan od straha. Ona se vratila iz jame.

Došla je da mi sljeme oburva.

- Šta pričaš to, babo?

- Zlo, Safete. Zlo. Ja sam je svojom rukom 41. preklao i u jamu bacio, a sada mi se u kući pojavila. Trag će mi se zatrti. Neće se znati ni gde je bila kuća Fazlagića.

- Neka, babo, Alaha ti - kaže Safet. Kad je to bilo. Ovo je drugo vrijeme.

- Jeste drugo. Njino vrijeme. Njino vrijeme dolazi. Zakukala je crna kukavica iznad Fazlagića Kule.

Posle razgovora sa babom, setio se Safet onog susreta sa njenim ocem na vratima stana u Sarajevu. Izgledao je kao da je samog đavola video. Tada on, a sada Hasan.

Zebnja se Safetu u dušu uvukla, ali je vreme učinilo svoje. Deca su se rodila, rasla.

- A što ti nijesi uspeo, ja sam dovršio - rekao je jednom Hasanu. Najlepši cvijet Vojinovića sam ubrao. Umesto krmke, mudžahedine mi rađa, vikao je.

Samo dok mi djecu podigne, preko Drine ću je protjerati.

Svesno suzbijana ljubav prema Jeleni, pretvarala se u mržnju, prezir. Sve duže je izbijao iz kuće, a sve češće odlazio u džamiju. Bacio se na islamsku versku literaturu. U muslimanskom društvu počeli su da ga cene kao vrsnog tumača „Muslimanske deklaracije".

Kad je u aprilu zapucalo, i stara mržnja u Safetovom srcu, doneta još iz Gacka, buknula je kao požar raspirivan vatrom. Među prvima je sa svojim jaranima, koje je organizovao odmah, podigao barikade na sarajevskim ulicama, a potom okupio oko sebe mnoštvo istomišljenika spremnih da ginu za Alaha. Nametnuo se kao vođa, a oni su ga prozvali Safet-beg.

Godilo mu je to. Davalo mu moć, razbuktavalo u njemu snove o novom turskom carstvu ,,Od Sarajeva do Irana".

Kompleks poturice odjednom je nestao. I Mehmed-paša Sokolović i Omer-paša Latas, govorio je sebi, istog su porekla kao i ja, pa su bili velikani turskog carstva i za sva vremena ušli u istoriju. Nema ni on čega da se stidi,

osim onog kandila na tavanu koje će, kad prvi put stigne u Fazlagića Kulu, izgaziti, da mu traga ne ostane.

Sila je postao Safet-beg. I njegovi ga se pribojavaju. Pribojavaju, ali, osluškuje on, i ogovaraju. Tiho se došaptavaju da on, ipak, nije za vođu, da mu se ne može potpuno verovati, jer mu je žena Vlahinja. Sefer Mahmutović, Sandžaklija, najopasniji među njima, čak je počeo i otvoreno da provocira.

Kad je naredio da se sve mlade Srpkinje koje pohvataju, dovedu u podrum hotela „Evropa", cinično se nasmejao:

- Je li baš sve, Safet-beže?

Safet ga je presekao pogledom, ali je to „prečuo".

Kad su prve večeri pijani upali među mlade Srpkinje u podrumu, nije ih bilo dovoljno za sve. Sefer je, opet, provocirao:

- Da dovedemo još koju, Safet-beže?

Safet je prebledeo, počeo je da kipti od besa.

- Dovedite! - viknuo je. I nju!

Svi su zanemali. Sefer se uplašio.

- Nisam na nju mislio, Safet-beže, dina mi.

- I nju, rekao sam! - dreknu Safet. I to ti da je dovedeš, Sefere! Sutra uveče hoću da bude ovde!

Želeo je da im pokaže ko je, da je pravoverniji od svih njih zajedno i da mu je islam na srcu više nego bilo kom od njih.

Sada, kad kamionom, zajedno sa svojim preživelim „ljiljanima", ulazi u Sarajevo, oseća da je Istanbul isuviše daleko, a vreme za kandilo, kako je govorio stari Abdulah, isuviše blizu.

19

U dugogodišnjoj novinarskoj karijeri imao je Majkl prilike da vidi svašta.

Viđao je svašta po raznim ratištima, ali ovo što mu je Milovan pokazao - bilo je, čak, i za njega previše.

Ma koliko pokušavao da iz sećanja izbriše onu sliku, ona se stalno vraća i stalno mu je pred očima.

Milovan ga je poveo na ručak u jedan restoran u staroj tvrđavi iznad grada.

Majkl je ćutao. Nije jeo. Samo je ispijao rakiju, jednu za drugom. Želeo je da se napije...

- Kako je to moguće? - reče.

- Na šta mislite?

- Na ono tamo. Za tako nešto morao sam znati još u Njujorku... Nešto se ne slaže - odgovori zamišljeno Majkl.

Obojica su ćutali.

Onda Majkl progovori tonom u kojemu nije bilo emocija.

- Zašto se toliko međusobno mrzite?

- To je interesantno pitanje. Međutim, pitanje bi trebalo postaviti malo drugačije - zašto Hrvati toliko mrze Srbe? Istina je da ni mi njih baš ne volimo, ali je razlika između njihove mržnje i našeg nevoljenja ogromna -

odgovori Vukadin.

Majkl ga je gledao ispitivački.

- Voleo bih da mi to i dokažete - reče.

- Mislim da mi to neće biti teško. Njihova mržnja prema nama nije od juče. Iako su Hrvati još krajem prošlog i početkom ovog veka nekoliko puta dizali hajke na Srbe, njihova mržnja je na videlo izbila pred početak prvog svetskog rata. Naravno, rat je bio samo povod, ali ne i razlog... Na početku

rata poklič Slovenaca i Hrvata je bio: ,,Srbe na vrbe!", a kad su izgubili počeli su da viču: Dobrodošli, braćo Srbi! Oslobodioci! Stvaranje Jugoslavije su oni sami tražili. A znate li zašto?

- Ne - reče kratko Majkl.

- Pravi razlog je da im se teritorije na kojima žive Srbi ne izmaknu iz ruku, pre nego što ostvare zadatak da preko Jugoslavije dođu do nezavisne države Hrvatske. Da nisu ušli u Jugoslaviju ostali bi u Austriji i nikada ne bi dobili svoju državu. Srpski vekovni san bio je oslobođenje i ujedinjenje svih južnoslovenskih naroda u zajedničku državu Jugoslaviju. Krvavo su Srbi platili taj svoj san i u prvom i drugom svetskom ratu, a plaćaju ga i danas...

Ućutao je. Majkl mu je na licu video tugu, bol, zabrinutost.

- Zakleo bih se gospodine, Vukadin, da vi još žalite za Jugoslavijom.

- Mi Srbi ćemo dugo žaliti za Jugoslavijom. Ne zbog toga što nam je ona donela sreću, već zato što smo romantičari i sanjari. Morali biste dugo da živite sa nama da biste nas razumeli. Mi smo verovatno jedini narod na svetu koji slavi najveći poraz u svojoj istoriji.

- Ne razumem.

- Pametni narodi to i ne mogu razumeti. Čuli ste za Kosovo?

- Naravno.

- Da li ste čuli za boj na Kosovu?

- Nešto neodređeno.

Milovan se nasmeja.

- Ta bitka o kojoj vam govorim bila je pre 600 godi- na.

- I vi to još pamtite?

- Da, gospodine Mišel. Mi to još pamtimo i ta bitka će se pamtiti dok bude postojao i jedan Srbin na svetu.

- Zašto je ta bitka za vas tako značajna?

- Pokušaću da vam objasnim, mada nisam siguran da ćete vi to razumeti.

U 12, 13. i 14. veku Srbi su imali svoje veliko carstvo. Bila je to jedna od najmoćnijih država Evrope, naslednik vizantijske kulture. U 12. veku, kada evropski vladari nisu znali ni slova, rodonačelnik naše vlalarske loze Stefan Nemanja pisao je knjige. Vi ste poreklom Englez, zar ne, gospodine Mišel?

- Da, moji preci su došli iz Engleske.

- E, vidite, u 14. veku, u vreme te kosovske bitke, Srba je bilo oko četiri miliona, isto koliko i Engleza. Danas Engleza i njihovih potomaka po svetu

ima preko 100 miliona, a nas Srba jedva desetak. Znate li, zašto? Zato što smo podigli kuću na sred puta.

Majkl se nasmeja.

- Lepo rečeno.

- To pokušavam da vam objasnim. Mi živimo na prostoru gde se sudaraju Istok i Zapad.

Dakle, u 14. veku našli smo se na putu tada najvećoj svetskoj sili, Otomanskoj imperiji, koja je krenula na Evropu.

Naša i turska vojska su se tačno pre 600 godina sudarile na Kosovu. Dva cara su u tom boju poginula: i turski i srpski. Turci su toliko izginuli da im je trebalo punih sto godina da se oporave i ponovo vrate u naše krajeve. Ali, gospodine Mišel, Srbi su još više izginuli. Mi se nikada od toga strašnog poraza nismo oporavili, a prošlo je 600 godina. I sada, možete li razumeti narod koji taj dan, dan te strašne pogibije, slavi kao svoj najveći praznik.

- Teško da mogu.

- Naravno, gospodine Mišel. Bilo bi čudno da razumete. Sve ovo sam vam ispričao da biste nas bolje razumeli i da bih vas nešto pitao.

- Pitajte.

- Šta mislite, može li takav narod da mrzi?

- Ne znam. Morao bih da vas bolje upoznam da bih na to mogao da odgovorim.

- Nadam se da ćete nas upoznati i da ćete se u to uveriti. Vidite, mi Srbi bismo imali puno razloga da posle ove velike pogibije mrzimo čitavu Evropu, a mi je ne mrzimo.

- Interesantao. U čemu je krivica Evrope?

- Dobro pitanje, gospodine. Mnogo je kriva Evropa. Da je Evropa htela tada da nam pomogne mi bismo Turke vratili u Aziju i danas bi sve bilo drugačije. Evropa, međutim, nije htela da nam pomogne. Ostavila nas je same protiv najveće sile sveta, jer su i evropske države čekale priliku da otmu naše zemlje. Zbog toga je Evropi odgovaralo da nas Otomanska imperija uništi, a mi Srbi, sanjari, okrenuti Bogu i carstvu nebeskom, nismo hteli da joj doskočimo. A

mogli smo.

- I to je interesantao. Na šta mislite?

- Zar mi nismo mogli da propustimo Turke prema Evropi, pa čak, i da im

pomognemo? Šta mislite, da smo tako uradili, kako bi danas izgledala Evropa?

- Ne mogu da pretpostavim.

- E, dragi moj gospodine Mišel, da se turska sila nije slomila na nama Srbima, možda bi hodža rikao i u Londonu, Parizu, u Rimu. Turska se na nama slomila, pa je samo do Beča uspela da stigne.

- Ako mogu dobro da shvatim, Srbi su spasili Evropu.

- Da, da, gospodine Mišel. Dobro ste shvatili. Upravo tako. Turcima je posle one strašne bitke, rekoh vam, trebalo još sto godina da stignu na Dunav i osvoje Smederevo. Na nama su se istrošili, a mi smo postali mali narod.

Spasili smo Evropu, a ona nas je večito kažnjavala, pa evo i danas.

Ovo Majkl gotovo da preču. Sve vreme je razmišljao da li da rizikuje i upita Vukadina zna li šta o ,,avaksu" i „Teslinoj kugli". Imao je utisak da je uspeo da zadobije poverenje ovog čoveka, da više nije sumnjičav, a opet se pribojava da to ne pokvari. Siguran je, da ga nikada više neće videti, a opet, ne bi želeo da pomisli da je došao da špijunira.

Ipak, zašto da ne?

- Gospodine Vukadin, u jednom italijanskom časopisu sam pročitao da je iznad Srbije oboren jedan „avaks". Piše, doduše, da je to neproverena vest, pa me interesuje šta se kod vas o tome priča?

- O tome bi trebalo više vi da znate od mene. A kod nas se priča svašta.

Znate, mi smo narod koji voli mit. Možda je „avaks" oboren, a možda i nije.

Priča se da se iznad Srbije mogla videti svetleća kugla koja pada. Verovatno

„avaks" i nije oboren, ali naš čovek, običan čovek, hoće da bude tako. To našem čoveku godi, uliva mu snagu, vraća mu veru u sebe. Srbi su neuništivi, oni mogu sve. Taj mit nas je održavao i kroz vekove. Mi hoćemo da verujemo da je „avaks" oboren iznad zemlje Srbije i za nas je on oboren.

Uostalom, tome verovanju ste i sami doprineli.

Za Majkla je razgovor dobro krenuo. Poslednja Milovanova rečenica dobro mu je došla, jer je pretpostavljao na šta misli.

- Ne razumem - reče lukavo. - Kako smo mi doprineli?

- Nije li vaš predsednik Buš, neposredno pošto se kod nas pojavila priča o „avaksu", izjavio da Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike?

Nema televizije u svetu koja to nije prenela. Našoj mitomaniji veći doprinos nije mogao da učini. Sada kod nas ni nepismenog seljaka ne možete razuveriti

da iznad Srbije nije oboren „avaks"!

Milovan zaćuta. Gledao je negde u prazno ispred sebe.

Iako su neke izjave bile dosta čudne, Majkl ga je razumeo. Sada je bio siguran da može da pita šta hoće. Milovan mu je otvorio srce.

- Gospodine Vukadin - reče, da li je priča o tajnom oružju Nikole Tesle, takozvanoj „Teslinoj kugli", ili „zracima smrti", kako neki kažu, isto rezultat narodne sklonosti ka stvaranju mitova?

Milovan podiže pogled, osmehnu se zagonetno.

- Vi ste vrlo vešt čovek, gospodine Mišel. Ne znam zašto ste došli kod nas, a neću to ni da vas pitam. Ja sam običan čovek, ne znam da li mi Srbi imamo „Teslinu kuglu". Možda je imamo, a možda nemamo.

Gledao ga je u oči prodornim pogledom od kojeg se, čak i Majkl na trenutak oseti nelagodno. Potom se osmehnu i podiže čašu:

- Živeli, gospodine Mišel.

Odozdo iz grada zaurlaše sirene upozoravajući na vazdušnu opasnost.

Obojicu ih to vrati u stvarnost.

- Hoćete li, možda, da se odmorite posle ručka?

- Posle svega što sam danas doživeo odmor mi zaista treba.

Vraćaju se automobilom sa tvrđave. Iza krivine Majkl spazi da jedan džip sa oznakama Ujedinjenih nacija punom brzinom ide levom stranom puta pravo na njih.

- Pazi! - viknuo je.

Skrećući naglo na svoju levu stranu Milovan jedva izbeže sudar. Džip im samo okrznu zadnji blatobran i branik, i bez zaustavljanja produži prema tvrđavi.

Milovan zaustavi svoj automobil, izađe i pogledom isprati džip. Majkl izađe za njim.

- Dobro smo prošli. Sigurno je vozač pijan - reče.

Milovan zavrte glavom.

- Ne bih rekao - izgovori, pa ga pogleda ispitivački. Ovo je vama bilo namenjeno, gospodine Mišel.

- Ne razumem - pravio se Majkl iznenađen.

- Mislim da razumete. Zato ćete sada u mojoj kući da se odmorite i noćas da spavate.

20

Ne može da smisli način kako da dođe do njega i da ga udari krstom u glavu. Ako pokuša da mu priđe, sprečiće je babica, a potom će pomisliti da je luda, pa će ga negde skloniti.

Neki način mora da postoji. Neko rešenje mora da nađe.

Odnekuda, čuje glas:

- Mi dolazimo, majko đavorodice. Iz tebe dolazimo. Ti si naša majka, ne zaustavljaj nas. Mi smo tvoji, majko đavorodice!

Mora nešto da uradi. Nešto mora da smisli i satanski pohod na ljudski rod zaustavi.

Da se obrati svetoj majci za pomoć? Majci Bogorodici. Ona je rodila Boga, a Bog je, još uvek, jači od onog tamo.

- Majko Bogorodice, čuj nesrećnu đavorodicu. Uništi zlo seme, đavolji nakot, spasi ljudski rod. Pomozi sada ljudima, ako meni nisi onda. Spasi ih, majko Bogorodice. Nauči me kako da ono tamo uništim. Ne molim ti se za sebe, jer tvoju pomoć ni zaslužila nisam, molila je šapatom.

Hoće li pomoći majka Bogorodica? Da li je čuje?

Onda je nije čula. Nije se osvrnula na nju onog jutra u Sarajevu...

...Tračak svetlosti najavio je jutro kroz uzani prozor podruma. Neki su još spavali. Jedva da poneko nešto progovori.

Hatidža je izlazila i donela hleba. Dale su deci. Njih dve trpe glad. Ko zna da li će i sutra šta uspeti da nabave.

Odnela je Damiru parče hleba. Kad mu ga pruži on je udari po ruci i hleb pade na pod. Ćuteći, s bolom u duši, podiže hleb, oduva prašinu i vrati se na mesto.

Hatidža je sažaljivo pogleda.

- Neće?

- Neće. Odnesi mu ti, molim te. Od tebe će uzeti. Crći će gladan.

Hatidža ustade i odnese mu parče hleba. Uze bez reči.

Jelena je gledala kako jede.

Dobro je, reče u sebi. Važno je da nešto pojede, a ovo će ga proći.

Zna ona šta je u njegovoj duši i da mu nije lako. Samo da mu se ništa ne desi, opet će on biti mamino sunce jedino na

svetu.

Hatidža je osetila o čemu ona razmišlja.

- Proći će ga - kaže.

- Znam. Samo da ovo stane.

Hatidža uzdahnu.

- Predaleko je otišlo da bi lako stalo. Bojim se da više nikada neće biti kao pre.

- Mrziš li me, Hatidža - zapita, ni sama ne znajući zašto.

- Pobogu - kaže ona. Zašto bih te mrzela ?

- Zato što sam Srpkinja.

- Ne budi luda. Nismo nas dve za ovo krive.

Na vratima se začu neka galama. Upade grupa uniformisanih ljudi s mašinkama. Razgledaju ko je sve u podrumu.

- Ima li Srba ovde - pita jedan strogo, a Jeleni se čini da gleda u nju.

- Miruj - prošaputa Hatidža.

Svi ćute.

- Ponovo pitam, ima li ovde Srba?

- Ima!

Taj glas preseče Jelenu, ošamuti je.

- Ima! - začu se ponovo. Eno ona tamo!

Damir je iz ćoška došao do sredine podruma i prstom pokazivao na nju.

Jeleni se smrče pred očima. Gubila je dah.

Onaj čovek priđe bliže i strogo je pogleda.

- Diži se! - reče.

- Čekaj - skoči Hatidža i stade ispred njega. Ona je naša!

- Ti gledaj svoja posla! - odbrusi čovek.

- Nije naša! - uskočoperi se Damir.

- Ćuti, balavče! - viknu Hatidža. - To ti je majka!

- Ja nemam majku! Slobodno je vodite!

Amira ulete Jeleni u zagrljaj.

Čovek odgurnu Hatidžu.

- Skloni se - veli joj. - A ti, diži se!

- Čekaj, bre - stade Hatidža opet ispred njega. Znaš li ti čija je ona žena

?

- Znam - reče čovek hladno. Znam, ali je Srpkinja.

- Nije ona ničija žena! - gnevno će Damir.

Jelena ustade. Amira zavuče glavu u njena nedra i rida.

- Ne plači, rano moja - šapnu joj. Ne boj se, ništa neće da bude, vratiće se mama. Priđe Hatidži, pa začuđujuće smireno reče:

- Evo ti dete, Hatidža. Čuvaj je, Bog će ti platiti.

Amira joj sklopi ruke oko vrata. Neće da je pusti.

- Mama! Ne idi, mama!

- Ne boj se, rano moja. Ostani kod tetka Hatidže, brzo ću ja doći.

Hatidža je s naporom zadržavala Amiru. Ona je vrištala i pruža la ruke prema majci. Jelena nije imala snage da je pogleda. Oborene glave pošla je prema izlazu. U jednom trenutku je zastala, okrenula se i pogledala u Damira.

- Neka ti Bog oprosti, sine, a majka ti je već oprostila!

Damir je pogleda s neskrivenom mržnjom. Prosikta:

- Kurvo srpska!

Jelenu nešto ošinu po glavi. Dok gubi svest i pada, čuje Amirino vrištanje.

Kad se osvestila, zapazi kako pored nje promiču poznate zgrade u glavnoj sarajevskoj ulici. Shvatila je da je na nekom kamionu. Pored nje su sedele nepoznate žene i dva uniformisana muškarca s oružjem.

Uspravila se i sela. Kamion se kretao prema starom delu grada, pored Miljacke.

Gleda svoje toliko voljeno Sarajevo. To više nije onaj grad. Puste ulice, izgoreli automobili, soliteri crni od požara. Sve deluje avetinjski nestvarno.

Htela bi da je sve ovo, što se događa i što vidi ružan san. Htela bi da se probudi, da sve opet bude kao ranije, ali zna da iz ovog košmara nema izlaza.

Kamion se zaustavi ispred hotela ,,Evropa".

Ona dva čoveka skočiše iz kamiona i otvoriše zadnji poklopac.

- Silazi!

Silazile su sa kamiona bez reči. Pomagale su jedna drugoj da se spuste.

- Unutra!

Zašto li su ih tu doveli, pita se Jelena.

Poznaje dobro ovaj hotel. Još pre nego su se venčali ona i Saša voleli su ovde da dolaze na kafu.

U holu puno ljudi u uniformama.

- Stigla nova roba - reče jedan cereći se.

- Sad ćete da vidite šta je k...c Sad ćete da vidite: Idu Turci, vide im se k....!

Jelena se naježi.

Da li je to moguće? Zar to može u njenom Sarajevu?

Odjednom, pojavi se Saša.

- Gde ćemo ove - pita Safeta jedan od sprovodnika.

- Dole - pokaza on prema suterenu.

- A nju? - pokaza čovek na Jelenu. Šta ćeš sa njom?

- Što i sa ostalima - odgovori on jezivim i Jeleni tuđim glasom. Sve su to srpske kurve.

- Aferim, Safet-beže!

Jelena više niti šta vidi niti šta čuje. Mirno je pošla sa ostalima.

Poveli su ih u podrum sporednim stepeništem.

Našla se u velikoj polumračnoj prostoriji. Kroz uzane prozore ulazilo je malo svetlosti. Kad su joj se oči privikle, videla je mnoštvo žena. Sedele su na dušecima rasprostrtim po betonskom podu. Nemo su ih posmatrale. Na njima su se jasno videli tragovi nasilja. Pocepana odeća, raščupane prljave kose, masnice na licima. Pogledi su im bili pomućeni, a u očima se videla tuga, bol, nesreća.

Tišina. Zloslutna, podmukla.

Iz njihovih pogleda Jelena je shvatila gde su je doveli. Ništa nisu morale da kažu, njihove oči su sve govorile.

Novopridošle su dugo stajale pored vrata kao okamenjene. Potom su jedna po jedna, bez reči, odlazile i zauzimale mesta na slobodnim dušecima.

Još potpuno ošamućena Jelena je ostala poslednja. Pokušavala je da se pribere, smiri i shvati šta ju je snašlo.

Pred očima sve vreme joj je Damirovo izobličeno lice a u glavi joj

odzvanjaju njegove reči:

- Kurvo srpska!

Damirovo lice se pretapa u Sašino. Gleda je sa mržnjom. Strah ju je od tog njegovog pogleda.

Lice puno mržnje opet je Damirovo. Više ju je strah od njega nego od Saše.

Ima nečeg u njihovim licima što do sada nije videla. Gospode, pita se, kako je to moguće? Jesu oni, a nisu oni. Ista lica, a potpuno drugačija.

- Majko Bogorodice, pomozi - prošaputa.

Prvi put u životu je to izgovorila. Nikada nije pominjala Boga, ni majku Bogorodicu. Odjednom je sada to iz nje spontano izletelo.

- Majko Bogorodice, pomozi - ponovi i prekrsti se.

Prvi put se i prekrstila. Verovala je da to i ne ume.

Na ulazu u podrum začu se neka buka, pa se vrata otvoriše. Unutra upade grupa uniformisanih ljudi.

- U Turčina, u Turčina velika kurčina - pevao je iz sveg glasa jedan sa flašom u ruci. Jelenu podiđoše ledeni žmarci.

- Majko Bogorodice, pomozi - prošaputa opet i ponovo se prekrsti.

- Krstiš se, kurvo srpska! Neće ti više pomoći ni stotinu svetaca! Skidaj gaće, krmačo srpska!

Taj glas, to lice, Gospode! Pa to je on!

- Svlači se, kurvo! - prosikta i trže joj rukom bluzu tako da sva dugmad odleteše.

Nije se pomerila. Gledala je u njega kao u utvaru.

Buljila je u lice koje je toliko puta ljubila. Da li je to ono isto lice, onaj čovek kome je svu ljubav darovala, sav život žrtvovala.

Htela bi da mu kaže: Šta radiš to, Saša?! Pa to sam ja! Šta to činiš ?

Nema glasa. Samo grč u grlu. Čitavo telo je samo jedan grč.

- Safet-beže - dere se jedan. Da vidimo prvo imaju li šta?

- Pretresite! Uzmite sve - viče Saša. A ti, kurvo, daj taj prsten!

Jelena, ošamućena, skide prsten i ne dižući glavu pruži mu ga. Kupio joj ga je na Baščaršiji onog dana kada su pošli kod matičara.

Saša dohvati presten, baci ga na pod i besno izgazi.

Ostali pijani ljudi u uniformama skidali su prstenje drugim nesrećnicama i pretresali im torbe. Uzimali su sve što im se dopadalo.

- Daj tašnu, kurvo srpska! - prodra se Saša.

Opet ne dižući pogled, pruži mu malu tašnu. U njoj se pored ženskih sitnica nalazio i onaj prsten sa tavana kamene kuće u Fazlagića Kuli.

On besno otvori tašnicu, pa u levu šaku istrese njen sadržaj.

Sekundu-dve je gledao u ono šta mu se našlo na dlanu. Lice mu odjednom dobi čudnu boju, a potom se gotovo iskrivi od straha. Ruka poče da mu se trese kao da u šaci drži žar.

- Zmijo! - vrisnu iz sveg glasa.

Preplašeno, odbaci od sebe stari prsten kao da se od nečega brani.

- Zmijo! - prodra se ponovo. Pela si se na tavan, majku ti srpsku!

U Jeleni prepuče nešto. Podiže glavu i prkosno ga pogleda.

- Jesam - procedi. - Jesam, pela sam se na tavan. Videla sam ti i kandilo i krstove! Bojiš li se krsta, Safete? Znam, bojiš se. Godinama sam se pitala šta će vam kandilo i krstovi na tavanu, a ovog trenutka mi je postalo jasno.

Kad ste se poturčili, kad ste preverili, niste imali hrabrosti da bacite kandila i krstove nego ih po tavanima i od sebe krijete. Plašite se i da ih bacite.

Koliki je strah u tebi od krsta, Safete ?!

Dok je govorila, Safetovo lice se menjalo. Bledelo, potom crvenelo.

Izobličavalo se od besa i mržnje. Ostali, iako pijani, zastali su i slušali Jelenu.

Ličili su na čopor izgladnelih pasa koji čekaju da vođa čopora krene, pa da se i sami bace na žrtvu. Njihove zakrvavljene oči sijale su kao u divljih zveri. Pošto je završila, Jelena ih je sve obuhvatila pogledom i shvatila da u njima više nema ničeg ljudskog.

Safetu je trebalo vremena da se pribere od šoka. U početku razrogačene, oči su se skupile, njima je prostrelio Jelenu, a potom arlauknuo kao pobesneli vuk:

- Alija!

Zanemele žene se još više skupiše, a njihovi pratioci, takođe preplašeni, povukoše se korak nazad.

- Alija! - arlauknu on ponovo.

Priđe mu čovek raščupane kose, zverajući sitnim zmijskim očima.

Povijen u ramenima, šepao je na levu nogu. Videlo se na prvi pogled da je mentalno poremećen.

- Evo me, Safet-beže - reče preplašeno.

- Ti imaš najveći! Ti ćeš je prvi!

Na Alijinom licu se pojavi strah. Okreće se prema ostalima kao da traži pomoć. Od njih se niko nije ni pomerio.

- Nemoj, Safet-beže, Alaha ti - promuca.

- Jebi!

Alija joj priđe. gleda u nju, pa opet sa strahom u Safeta.

- Jebi! - zagrme Safet.

- Alaha mi - veli, - kad ti kažeš. Safet-beže, zveknuću joj ga da će sve zvezde da prebroji. Strže joj bluzu. Ona se ne pomeri. Pokida joj grudnjak.

Opet se nije pomerila. Nije ni osetila da je do pasa gola. Niti je šta osećala niti videla, osim Safetovog lica iz kojeg je izbijalo zlo.

- Svlači se, kurvo - čuje mu glas, da ti ga Alija vikne! Ima ga od po metra! Tri dana ustajat nećeš!

Nije ni osetila kad joj Alija strže suknju. Gledala je u Safeta. Nije to više bilo ljudsko lice nego nešto drugo, nešto što je teško i zamislivo. Mora da tako izgleda đavo.

- Svi ćemo da te jebemo, kurvo - unosi joj se to stvorenje u lice. Ja ću poslednji. Moj otac je sve tvoje poklao i bacio u Koritsku jamu! Sve ih je poklao! Zato se onaj krmak koji te je pravio onoga dana uplašio kad me je video. Mislio je da je video mog baba. Ono što moj babo nije poklo prošloga rata ja ću ovoga! A vama ćemo, kurve srpske, decu da pravimo, pa ćemo vas poslati u Srbiju, da tamo rađate muslimane. Ni jedna krmača srpska neće u Bosni ostati da joj muslimana ne napravimo!

Govorio je oholo, podignute glave, pokazajući time da je u tom podrumu on gospodar života i smrti.

Pošto napravi kraću pauzu, opet zagrme:

- Jebite, braćo muslimani!

Tog trenutka kod njegovih hijena nestade straha. Vođa čopora dao je signal, put prema žrtvama bio je slobodan.

Lica su počela da im se keze od zadovoljstva dok su raskopčavali pantalone. Goli od pojasa nasrnuše na žene nemoćne kao stado ovaca zatvoreno u toru.

- Od Sarajva do Irana, biće zemlja muslimana!

Dok su pevajući prilazili ženama, širili su ruke i zabacivali glave da bi bili što glasniji.

Sve se odjednom pretvori u pomahnitalo arlaukanje i vrištanje preplašenih žena.

Jelena sve to gleda i sluša i dalje stojeći na istom mestu. Na Aliju koji joj kida delove odeće ne obraća pažnju kao i da ne postoji, kao da se to njoj ne događa. Pokušava da još jednom uhvati pogled đavolu, stvorenju koje je donedavno bilo njen muž, ali je on gledao negde preko nje, raskopčavajući se i tražeći žrtvu.

- Ta je danas moja, Ibrahime! - viknu nekome, pa se baci na žrtvu.

Alija joj pokida gaće i podiže ih uvis vrišteći od zadovoljstva kao životinja.

Sve se oko nje pretvorilo u pomahnitali kovitlac koji je nekuda nosi.

Alija skida pantalone. Nije osetila kad ju je bacio na dušek i polegao po njoj. Sve je potonulo u tamu iz koje se kezilo lice satane...

Izranjanje iz tame donelo joj je i saznanje da je u beogradskoj bolnici.

Da je tata tu on bi znao. On je uvek znao šta treba. On je odmah prepoznao satanu, a ona je sa njim živela toliko godina i ništa nije videla.

Evo me u Beogradu, tata. Vrati se otuda. Vrati se odmah. Trebaš mi, tata.

Pored kreveta se stvori doktor Vuković. Obradovala bi se što ga vidi da se pored njega ne pojavi i onaj psihijatar. Nešto na njegovom licu bilo je odbojno. Da li je to kratko podšišana brada ili dva čkiljava oka ispod izbačenog čela?

- Kolega je ponovo došao da vas vidi - kaže doktor Vuković. Popričajte opet, a ja ću doći. Psihijatar privuče stolicu i sede

pored nje.

- Ako ste zaboravili, ja sam doktor Milan Janković, psihijatar. Želim sa vama malo neobavezno da porazgovaram.

Jelena je gledala u prazno ispred sebe.

- Ovo je samo neformalni razgovor - nastavlja psihijatar. Želim da steknem opštu sliku o vašoj situaciji da bih mogao da vam pomognem. Zato morate sarađivati i odgovarati na moja pitanja. Vi morate da shvatite da ste bolesni i da vam je potrebna stručna pomoć psihijatra. Mi psihijatri možemo da pomognemo više nego što mislite...

Zašto me ovaj čovek ne ostavi na miru? Njegova nauka ne može mi pomoći.

- Prvo mi kažite kako se zovete?

Nije ni trepnula.

- Dobro. To sada i nije tako važno. Vi želite da prikrijete svoj identitet.

Nama u psihijatriji ta pojava je poznata. Vi odbacujete bebu. I ta pojava nije retka. Da bih mogao da utičem na vašu psihu, moram da znam razlog vašeg odbacivanja...

Jelena prisiljava sebe da ga ne sluša. Oduvek ju je nervirao ovakav tip ljudi. Puni sebe, a isprazni. Imaju potrebu da sami sebi pridaju značaj, a svoju umišljenu veličinu naglašavaju izveštačenim govorom.

21

Srce joj zaigra od svake zvonjave telefona. Svaki put dok podiže slušalicu ruka joj podrhtava. Ta sekunda dok ne

podigne slušalicu i dok iz nje ne čuje glas za nju je večnost. Svaki put joj srce cepa nada da će čuti Jelenu i strepnja da će joj neki glas javiti pogibiju Mihaila ili Brace. Skoro je godina dana kako joj se život sveo na iščekivanje zvonjave telefona. Ni u prodavnicu ne sme da ode plašeći se da će je u međuvremenu zvati Jelena, Mihailo ili Braca, ili da će neko nešto o njima javiti. Moli susetke da joj kupe ono najpotrebnije, samo da ne izlazi iz stana.

Uveče, kad na sat-dva uspe da zaspe, spava poluotvorenih očiju. I taj polusan ispunjen je strahom da neće čuti telefon.

Ponekad ga u dnevnoj sobi stavi na stočić ispred sebe i satima bulji u njega očekujući da zazvoni. Prođe i po nedelju dana, a on je potpuno nem. A kad zvonjava preseče tišinu njenog stana, kad drhtavom rukom dograbi slušalicu, onda čuje glas nekog od prijatelja iz Beograda koji se raspituje zna li šta o Jeleni, Braci i Mihailu. Tada jedva zadržava plač, ali podrhtavanje glasa ne može.

Od nekada raskošne lepote na njoj nije mnogo ostalo. Bledo ispijeno lice, zakrvavljene oči, ruke koje podrhtavaju.

Ni da čita ne može. Radio ne sluša, ni vesti na televiziji više ne gleda.

Odavno nema snage da sluša sve te strahote i da gleda unakažene i iskasapljene leševe ljudi po Krajini i Bosni i Hercegovini. Dok je u početku sve to gledala činilo joj se da će presvisnuti. Izluđivao ju je strah da u nekom unakaženom lešu ne prepozna sina, kćerku ili muža.

U gluvoj tišini stana i muve se preglasno čuju, a ona šapatom proklinje dan kada je u tu nesrećnu zemlju došla.

Nikada Bosnu nije volela. Možda joj se ona danas zbog toga tako surovo

sveti. Jelenu nije čula od aprila prošle godine, Braca se poslednji put javio pre dva meseca. Bog zna da li je još živ. A i Mihailo kao da je u zemlju propao.

Za sve je on kriv, kud će mu duša. Što ostavi Jelenu u Sarajevu, za to kriv, doduše, nije. Niko je tada ne bi ubedio da pođe sa njima. Nego što i on pod stare dane ode da ratuje, kao da bi tamo, u toj prokletoj Bosni, bez njega sve propalo. A dete, za njim, put pod noge, pa pravo u Bosnu u dobrovoljce.

Hoće Vojinovići ispred svih da prednjače.

Na glavu su joj se sa tim više popeli da su oni, ipak, Vojinovići. Zaboga, nisu oni bilo ko, nisu oni običan plebs, no staro srpsko plemstvo u krvnom srodstvu sa Nemanjićima.

Cara su oni, vele, čuvali, moraju i Bosnu danas od nekrsta. Dabogda je zemlja progutala.

Oni tamo otišli, a sav ološ bosanski se u Srbiju sručio pa više od njih ne može da se diše. Poješće nas kao žuti mravi. Srbija ni ovako ne može da živi, a još joj se oni na grbaču natovarili. Sve švercer do švercera i lopov do lopova, kosti će Srbiji da oglođu.

Svaki koji je otuda pobegao može volu rep da iščupa, a po Beogradu se šetaju i haraju, dok njen sin umesto njih tamo treba da pogine.

U gluvoj samoći proklinje oca koji ju je u Bosnu odveo.

Imala je petnaest godina kad je iz Čačka dobio premeštaj za Sarajevo.

Mama je gunđala, bunila se, ali ništa nije pomoglo.

- Vojska je vojska - govorio je otac. Što si se udala za oficira? Znala si da mogu da me premeste kad hoće i gde hoće.

Iako je Sarajevo u odnosu na Čačak veliki grad, nije joj se dopao. Nešto tu nije bilo kao u njenom gradu. Sve je nekako bilo drugačije. Srbi, muslimani, Hrvati... Jedni sa drugima bogzna kako ljubazni, a svako svakom o glavi radi. Iako još mlada, lako je to osetila, pa je od prvog dana želela da se vrati u svoj Čačak.

Kad je bila na drugoj godini fakulteta, oca premestiše u Makedoniju, u Strumicu.

Nesrećna majka oči nije sušila od suza.

- Šta si to, crni čoveče, uradio? Pa to je kaznena kasarna, tamo samo po kazni šalju!

- Ne znam, ženska glavo, kad ti kažem. Ne znam. Ništa nisam uradio.

Verovatno, jadnik, ništa i nije uradio. Dovoljno je bila neka nesmotrena reč, pa da zaglavi u Strumicu.

Otac i majka se dogovoriše da ona ostane u Sarajevu dok završi fakultet.

Proklet i taj fakultet i dan kad ga je upisala.

Kad otac i majka odoše, upozna Mihaila. Usamljen, bez igde ikoga, a usamljena i ona, pa se zbližiše.

A, moglo je sve drugačije da bude, da je on malo više pameti imao i da je hteo da sluša.

Koliko ga je samo molila, još dok se deca nisu bila ni rodila, da dođu u Srbiju. A i posle, dok su Jelena i Braca bili mali.

Godinama ga je ubeđivala i molila, a on ne može Bosnu da ostavi, kao da je pupkom za nju vezan. Ne može da ostavi zemlju u kojoj su sve njegove, do poslednjega, poklali i u jamu bacili.

A onda, kad se onaj pojavio na vratima, odlučio je da se istog dana ide u Beograd.

Tada si prežalio Bosnu, nesrećni moj Mihailo, to ti je kasno bilo. Sada imaš ovo što imaš: nas četvoro na četiri strane i niko ni za koga ništa ne zna.

Motri na telefon molećivim pogledom.

Jelena, ćeri moja, zašto se majci ne javiš? Zašto majku ovako kažnjavaš?

Pa nikada ti ništa nažao nisam učinila. Uvek sam te razumela. I onda, kad si odlučila da ostaneš u Sarajevu, razumela sam te i bila na tvojoj strani.

Znam, Jelena, da ti je teško. Osećam to. Majka to uvek oseti. Znam da si ti ono onda, ono prošle godine, zvala a da nisi htela da progovoriš. Zašto me i ti kažnjavaš, dosta me je život kaznio? Ne mogu više, Jelena. Presvisnuću.

Poludeću sama u ovom stanu.

Zvoni.

Srce joj zaigra, ruka zadrhta.

Podiže slušalicu. Čuje samo signal, a opet zvoni.

- Bože moj, počela sam da ludim - prošaputa. Pa neko zvoni na vratima.

Otvori.

- Penzija, gospođo - reče poštar.

22

Dok ga helikopter nosi iznad Knina, odlazi svestan da treba mnogo više vremena da bi razumeo ove ljude i zavirio u njihovu dušu.

A sam Bog zna da li bi ih ikada upoznao? Shvatio je to sinoć kad su Milovan i on ponovo izašli u zamračeni grad i seli u kafanu pored semafora.

Tišina u kafani trajala je samo desetak sekundi, a potom se kao po komandi zaorila pesma iz svih grla. Majkl je osetio da je to pesma prkosa.

Dok su sirene zavijale i padale granate, oni su pevali.

Žao mu je što odlazi a da nije razumeo odakle crpe tu snagu.

Ostao bi sigurno još koji dan da mu Milovan nije rekao da je pametnije da ode.

- Znate šta, gospodine Mišel - rekao mu je Milovan, mnogo je novinara stradalo u ovom ratu. Ne bih želeo da se i vama nešto desi. Nekome je stalo da stradate na našoj teritoriji, jer je posle lako optužiti Srbe da su ubili američkog reportera. Mislim da ste u Zagrebu najbezbedniji. Tamo vam ne smeju ništa, jer to ubistvo ne bi mogli da podmetnu Srbima.

I Majkl je znao da je tako, pa je odlučio da se vrati u Zagreb. Tamo će već da razmisli šta dalje da čini. Oseća da se mreža oko njega sve više steže, da će mu trebati više sreće, veštine i iskustva.

I sada, dok leti prema Zagrebu, pored njega sedi oficir Francuz, ali za razliku od onog sa kojim je došao, dosta je

ćutljiv. Majklu se čini da ga je negde sreo u istoj uniformi. Poslednji put je među vojnicima Ujedinjenih nacija bio na granici između Iraka i Irana.

Odluči da ga pita.

- Oprostite, gospodine - reče, da li ste možda bili u Iraku?

- Da, gospodine Mišel - odgovori Francuz na engleskom, otuda se znamo.

Ja sam Fransoa Vidon.

Majkl se seti da je i njegovo ime bilo na Robertovom spisku.

- Ono što se dole dogodilo, oni iskasapljeni leševi, zaista je užasno.

Nikada to nisam video -kaže. Čudno mi je da vaši vojnici to nisu sprečili.

Francuz ga podozrivo pogleda.

- Ja na vašem mestu to ne bih primio zdravo za gotovo, gospodine Mišel.

Može to da bude i podvala. Srbi su u stanju sve da urade.

- Ne verujem da bi sami iskasapili onako svoje ljude.

- Da bi ostavili utisak u međunarodnoj javnosti i to su u stanju da urade.

Naša komanda će ubrzo čitav slučaj rasvetliti, pa možete dobiti tačnu informaciju.

- Nisu li vaše simpatije na strani Hrvata?

- Ne. Niste u pravu - odgovori Francuz. Ja sam ovde da pomognem da dođe do mira, ali znam ko je ovaj rat počeo. To zna čitav svet.

Francuz očito nije bio raspoložen za razgovor, pa zaćutaše.

Pošto se helikopter spustio na pistu, prvo što je ugledao kada je izašao bio je crni mercedes i pored njega nasmejani Stipe Delić.

- Gospodine Mišel, mnogo smo se brinuli za vas - kaže, srdačno mu pružajući ruku.

Majkl prihvati pruženu ruku.

- Dobar dan, gospodine Deliću. Otkuda vi ovde?

Kako je znao da dolazi, kad je nenajavljen u poslednjem trenutku ušao u helikopter koji je iz Knina poletao za Zagreb? - brzo je razmišljao Majkl.

- Mi se, gospodine Mišel, brinemo o svojim gostima, pogotovu kad su nam dragi kao vi - odgovori Stipe.

Izbegao je lravi odgovor, a Majkl više nije ni insistirao.

- Zaista smo se brinuli za vas - nastavi Stipe pošto uđoše u kola. To su beskrupulozni ljudi, zločinci. U stanju su svašta da urade.

Majkla je ovaj čovek nervirao, pa odluči da ga malo provocira.

- Ja sam, gospodine Deliću stekao drugačiji utisak. To su dobroćudni i prostoduiši ljudi.

Stipe se zakašlja, pa zagrcnu, kao da je nešto progutao. Majkl se nasmeja u sebi.

- U zabludi ste, gospodine Mišel - reče pošto savlada kašalj. To samo tako izgleda. Lukaviji su od lisica, znaju vešto da se pretvaraju.

- A ja sam stekao utisak da ono što misle čoveku kažu u lice. Čak i

najtežu istinu.

- Imam utisak, gospodine Mišel - kaže Stipe sa dosta gorčine u glasu, da su ti divljaci osvojili vaše simpatije?

- Iskreno rečeno, gospodine Deliću, dopali su mi se.

Stipe više nije znao šta da kaže.

U „Esplanadi" ga je čekao njegov apartman.

- Da vas sačekam u restoranu, gospodine Mišel? - upita Stipe. Želeo bih da zajedno ručamo.

- Vrlo rado.

Istuširao se i sišao u restoran. Za stolom gde su i prošli put sedeli, opet je bila ista trojka: Delić, istoričar Mesić i lepa Josipa.

Mora da su već bili tu, pomisli Majkl. Široko se osmehujući svi su poustajali kad im je prišao.

- Drago mi je da ste se vratili, gospodine Mišel - reče ulizički Mesić.

- Kolega Majkl - upade Josipa, ja sam se toliko plašila za vas. Zaboga, Majkl, šta ste tamo tražili?

- Profesionalna radoznalost, koleginice - odgovori lukavo. Vi to bar razumete.

- Naravno da razumem novinarsku radoznalost, ali to što ste vi uradili je premnogo. Nema smisla izlagati se takvim opasnostima.

- Kao što vidite, sve je O.K.

- To je prava sreća, kolega Majkl.

Kelner je doneo viski. Bio je dobar kao i prošli put, sa puno leda.

- Voleo bih - kaže Majkl kad otpi viski, da malo porazgovaram sa nekim iz vaše vlade. Potrebne su mi neke dodatne informacije.

- Samo recite, gospodine Mišel. Ja sam zbog toga tu, u ime naše vlade -

reče Delić.

Majkl iz džepa izvadi nekoliko fotografija koje mu je pre polaska iz Knina dao Milovan Vukadin.

- Potrebna mi je pomoć, gospodine Deliću - reče. Potrebno je da mi neko ko to zna objasni šta je ovo?

Delić je gledao fotografije masakriranih ljudi. Lice mu se uozbilji.

- Ovo je užasno - kaže dosta izveštačenim glasom. Gde ste ovo dobili?

Lukav je, pomisli Majkl. Hoće da dobije u vremenu i da nešto više sazna kako se ne bi zaleteo.

- Od jednog oficira Unprofora, ali nije umeo da mi objasni ko su ti nesrećni ljudi.

- Po predelu gde je slikano rekao bih da je Hercegovina.

- Mogu li da ja pomognem, kolega? - upade Josipa.

- Kako da ne. Samo pogledajte.

Josipa pogleda prvu fotografiju zgražavajući se.

- Gospode! Šta te zveri rade! Pa to nisu ljudi. Ovo samo zveri mogu.

- Slažem se, koleginice.

- Da, da - kaže Delić. Ovo je snimljeno negde u Hercegovini, a ovi nesrećnici su ili Hrvati ili muslimani. Ovako nešto samo oni divljaci mogu da učine.

- Tu gamad treba uništiti - cijuče Josipa. Kako to svet ne shvata nikako mi nije jasno.

- Jeste li ubeđeni da su ti nesrećnici Hrvati ili muslimani?

- Naravno, gospodine Mišel.

- E vidite, draga gospodo, a ja znam da nisu. Ti nesrećni unakaženi ljudi su Srbi.

Nastade tajac.

- Ali, zaboga, kolega Majkl - prva progovori Josipa, kako nešto tako uopšte može da vam padne na pamet?

- Neko vas je grdno prevario, gospodine Mišel - dodade Stipe drhtavim glasom.

- Ne, gospodo. Niti me je ko prevario, niti je kome to palo na pamet. Ja sam to, gospodo, video. Video, gospodo, svojim očima!

- To je nemoguće - promuca Stipe.

- Ne samo da je moguće, nego je tako. Ovi unakaženi ljudi su srpski vojnici koji su upali u zasedu vaših, hrvatskih vojnika, gospodo. Vaši vojnici su to počinili.

Njih troje se zgledaše.

- Ipak su vam oni ovo podmetnuli - uporan je Stipe.

- Ne, gospodine Deliću. O tome nema ni govora. Ja samo hoću da mi vi, ili neko iz vaše vlade, ili vrhovne komande, ovo objasni.

Bio je siguran da ih je priterao u ćošak, da nemaju načina da se odbrane.

Možda će poverovati da je njegov glavni cilj da objavi istinu o ratu na Balkanu. Znao je da ni to nije nimalo bezopasno, jer su zbog toga stradala i

dvojica ruskih novinara, ali je bio siguran da je manje opasno nego ako oni i ostali koji sa Dejvidom Brukom na čelu motre na njega, shvate zašto je on, u stvari, ovamo došao.

Pade mu na pamet još nešto: pa on uopšte nije upoznao Hrvate. Dole u Kninu sretao je običan svet, sedeo u kafanama i razgovarao sa nepoznatima, a ovde ga Stipe drži gotovo u izolaciji.

- Znate šta gospodo - reče da bi prekinuo mučno ćutanje, ja bih malo posle ručka prošetao Zagrebom. Pešice, da ga vidim. Ne bih vas više zamarao. Šta ima u Zagrebu interesanstno da se vidi?

Objašnjavali su mu šta bi u Zagrebu trebalo obiđi. Tu temu su jedva dočekali da bi zaboravili onu prethodnu, neugodnu.

Nije uspeo da ih se oslobodi. Svo troje su pošli sa njim pešice prema centru.

Bilo je dosta hladno, ali mu je šetnja prijala. Pokazali su mu Hrvatsko narodno kazalište, spomenik Banu Jelačiću, Katedralu, popeli se uspinjačom u Stari grad.

Više od zgrada Majkla su interesovali ljudi. Na mnogim licima video je zabrinutost. Delovali su mu drugačije nego oni u Kninu.

Poželeo je da svrati u neku kafanu. Hteo je da vidi kako ovde izgledaju obični ljudi, jer u „Esplanadi" taj utisak nije mogao da stekne.

Na jednom omanjem trgu u Starom gradu, u blizini Banskih dvora, dopade mu se jedna kafana, pa predloži da svrate. Bila je prepuna. Pošto je Stipe objasnio osoblju da ima gosta iz Amerike, oslobodiše jedan sto.

Više od polovine gostiju bili su ljudi u uniformama vojske i policije.

Pričalo se preterano glasno. Majkl je odmah primetio i da se mnogo pije.

Ljudi u uniformama za jednim stolom poznali su Delića, pa su mu dizanjem čaša nazdravldli. Nešto su ga pitali, a on im je odgovorio i potom objasnio Majklu da su se interesovali ko je on.

Svi su poručili viski.

Za jednim stolom jedan iz grupe uniformisanih ljudi snažno udari pesnicom o sto i nešto viknu. Majkl zatraži da mu prevedu.

- Pustite ih, gospodine Mišel, pijani su - odgovori Stipe.

Majkl oseti da on ne želi da mu to prevede, pa više nije insistirao. Malo kasnije, za istim stolom zaori se pesma, pa je prihvatiše i ostali u kafani.

Pevalo se glasno, sa strašću. Majkl je tražio da mu prevedu o čemu ti ljudi

pevaju, ali je Stipe opet objasnio da su pijani i da na to ne treba obraćati pažnju.

Iza susednog stola ustade čovek u uniformi i priđe im.

- Zašto gospodinu ne prevedete kad ga interesuje?

Stipe mu nešto objašnjava. Čovek je bio prilično pripit, zakrvavljenih očiju, jedva se držao na nogama.

- Zašto da gospodin ne zna? - bio je uporan. Mi smo, gospodine, ustaše, nemamo razloga da to krijemo.

- Ja vas molim, gospodine, da ne uznemiravate gosta iz Amerike -

pokušava Stipe da ga se oslobodi.

Majkl se vešto ubaci u razgovor.

- Naprotiv, gospodine Deliću, gospodin me uopšte ne uznemirava. Biće mi drago da popijete sa nama piće, gospodine. Ja sam Majkl Mišel, novinar iz Njujorka - obrati se pridošlici.

- Ja sam satnik Zbora narodne garde Davor Budiša - reče na dosta korektnom engleskom jeziku.

Majkl ga ponudi da sedne sa njima, što Stipe, Josipa i Mesić dočekaše mršteći se. Satnik jedva dočeka poziv, privuče stolicu i sede.

- Interesuje me, gospodine - odmah poče Majkl, ne dajući nikom od svojih domaćina da dođe do reči, šta je onaj čovek onako glasno viknuo, a posle su svi počeli da pevaju.

- Viknuo je, gospodine, ovo: ,,Srbi psine preko Drine", jer je Drina naša vekovna granica!

- A pesma? O čemu pesma govori? - opet će Majkl.

- To su naše ustaške pesme. Naše borbene ustaške pesme. Pokušaću da vam prevedem: ,,Nema vrba, kolko ima Srba, aoj vrbo, jel ti težak Srbo?"

Razumete li?

- Nisam baš siguran da shvatam suštinu - kaže Majkl.

- Mi ustaše kažemo: Srbe na vrbe! Konopac na grlo, pa Srbe o vrbe.

Razumete?

Majkl je sada razumeo.

- Gospodine satniče - pokuša Stipe ponovo da ga se oslobodi, - ja vas molim...

- Molim vas, gospodine Deliću - prekide ga Majkl, gospodin satnik je moj gost.

- I ono drugo je naša ustaška pesma, gospodine - nastavi satnik. Slušajte kako ona glasi: „Ja ne pijem rakije ni vina, nego krvi od srpskoga sina!"

Razumete li, gospodine?

Majkl se seti onih iskasapljenih leševa kod Masleničkog mosta...

23

U mraku napipa prekidač stone lampe i pritisnu. Zablesnu ga jaka svetlost, pa žmureći podiže slušalicu.

- Halo - promrlja mrzovoljno.

Prvo je čuo zujanje i krčanje, a zatim neki poznati glas.

- Gde si, staro momče?!

U trenutku ne može da se seti čiji je to glas. Ne može još da se priseti ni gde je.

- Molim - kaže.

- Šta radiš, čoveče? Što se ne javiš?

- Robi, ti si?

- Ja sam, naravno.

Majkl pogleda na sat.

- Jesi li počeo da patiš od nesanice čoveče? Znaš li koliko je sati?

- Izvini, zaboravio sam da si u Evropi. Ovde je tek deset.

- Ne zaboravljaš ti ništa. Nego, reci šta hoćeš? Spavao bih još, ako nemaš ništa protiv.

- Protiv toga nemam ništa, ali sam protiv onoga šta radiš.

Majkl se u trenu rasani.

Šta je s Robijem?

Seti se razgovora sa ženon i njenog straha. Robi, znači, hoće nešto da mu poruči, da mu saopšti između reči. Možda hoće da zavara one tamo?

- Ne razumem te - reče.

- Razumeš ti dobro. Za koga ti radiš?

- Robi, stvarno mi se spava. Ovde je četiri ujutru. Zovi nekoga drugog, ako ne znaš šta da radiš.

- Imam ja šta da radim - viknu Robert. - Pitam te koga ti tamo izigravaš?

- Veruj mi da ne znam o čemu pričaš - poče i Majkl da podiže ton.

- Ne izigravaj naivka, Majkl! Jesam li te ja tamo poslao da pišeš kako je silovano 160 hiljada muslimanki, ili da izigravaš tajnog agenta?

Znači to je. I Robi hoće da sumnje onih koji prisluškuju usmeri u pogrešnom pravcu. Nije mu bilo teško da prihvati igru.

- Dobro, Robi, čoveče, smiri se. O čemu to pričaš? Ako sam bio u Kninu, nije smak sveta. Ja samo potvrđujem osnovno novinarsko pravilo da treba čuti i drugu stranu.

- Nikakva mene druga 'strana ne interesuje - zagrme Robert.
- Hoću da pišeš o silovanjima!

- Dobro. Doći će i to na red. Sutra letim u Sarajevo. U stvari danas, pošto će ovde brzo i da svane.

- Hoću ono što smo se dogovorili!

- Što besniš? - povika i Majkl videći da se dobro razumeju.

- Ni reči više! Hoću silovanja muslimanki i ne petljlj se u drugo!

Razumeš li? Ili tako, ili se odmah vraćaj ovamo!

- Robi, čoveče, stani. Čekaj malo. Nije ovde sve tako jednostavno kao što izgleda.

- Znam ja to bolje od tebe. Hoću priču o silovanjima muslimanki onako kako smo se dogovorili! Nemoj da se igraš vatrom!

- Kakvom vatrom? O čemu pričaš?

- Kažem ti, ne čačkaj mečku, opasno je. Hoćeš li da izgubiš glavu, budalo matora?

Dok sluša, munjevito razmišlja kakav li odgovor sada Robi očekuje. Šta da kaže, a da ne bude pogrešno? Na šta ga to Robi upućuje? Možda... Odluči da pokuša.

- Robi, stari prijatelju, strepiš bez potrebe. Nisu ni ti Srbi takvi divljaci, veruj mi. Bio sam kod njih.

- Budalo matora - zabrinuto će Robi. Lako li te je prevariti. A da su znali da si došao da pišeš o silovanjima muslimanki, ne bi živ otuda izašao.

Naređujem ti da se ne igraš i da radiš ono što smo se dogovorili!

Dobro je, pomisli Majkl. Reagovao je na pravi način.

- Bilo bi dobro da pronađeš onu ženu iz Sarajeva, onu sa fotografije, rekao si mi da je prijateljica one tvoje, kako se zove? - nastavi Robert.

- Džejnina prijateljica iz Sarajeva. Ena, tako se zove!

- Da. Kad bi nju pronašao, bilo bi sjajno. Zamisli šta tu može da se uradi.

Nesrećna sudbina žene intelektualke. Ona može da ti bude okosnica cele priče. Čoveče, da li razumeš? Možeš da napišeš bestseler. I zamisli, dovedeš je ovamo, pa kad knjiga izađe pokažemo živu tragičnu junakinju na televiziji.

Poludeće Amerika. Garantujem, „Pulicerova" ti je u rukama. Jesmo li se dogovorili?

Majkl se nasmeja.

- Dobro. Razumeli smo se. Pusti me da spavam, a drugi put ako zoveš vodi račauna o vremenu.

Sada više ne može da zaspi. Šta li se to tamo događa? Protiv čega li se to Robert pobunio?

On, koji je čitavog života bio uz moćnike, sada je odlučio da im se suprotstavi. Ko li je još uz njega? Ništa mu nije rekao. Doduše, ne zna ni ko stoji iza onih koji su ovaj razgovor prisluškivali i koji motre na svaki njegov korak.

Nisu li ovo možda počeci sukoba između tvoraca novog Rima i njegovih protivnika?

Uhvati sebe da je počeo da sumnja u taj novi svetski poredak, novi Rim.

Da nije Robert, možda, preko svojih masonskih krugova došao do istog saznanja, pa se u njemu nešto pobunilo?

Na mnogo pitanja Majkl još ne ume da odgovori.

Siguran je jedino da je upao u opasan vrtlog.

24

Od raspada Jugoslavije Stipe Delić nije imao teži posao od ovog sa Majklom Mišelom. Tog čudnog Amerikanca nije uspevao da drži pod kontrolom.

Kad mu je Vjekoslav Budiša naložio da ga detaljno izveštava šta Majkl radi, razumeo je da tom novinaru ne veruju ni oni koji su ga poslali, ali nije smeo ništa da pita.

Dok su on i Vjekoslav prisluškivali Majklov razgovor sa Robertom, osećao je posebno zadovoljstvo. Iako mu Vjekoslav ništa nije rekao, bilo mu je jasno da je neko u Njujorku obavešten o Majklovom ponašanju.

Kad Majkl i Robert završiše razgovor, Stipe reče:

- Mislim, šefe, da će sada sve biti u redu.

Vjekoslav ga preseče pogledom.

- Kako to misliš?

- Valjda mu je jasno da će morati da piše kako mu narede.

- Da, ali kako mu oni otuda kažu - odgovori Vjekoslav.

Stipe se zbuni.

- Zar to nije u redu?

- Nikako. Prevelika buka oko tog tobožeg silovanja muslimanki može za nas da bude dosta opasna.

Stipe se još više zbuni.

- Zašto, šefe? Pisaće da su ih silovali Srbi.

- Ako se u svijetu bude više pisalo o tim silovanjima, muslimani će ispasti najveće žrtve ovog rata i tako stjeći preteranu naklonost u svjetskoj javnosti.

- Što to nama smeta? Pa muslimani su na našoj strani?

Vjekoslav se osmehnu.

- Muslimani nijesu na našoj strani, nego na svojoj. Oni mrze nas malo manje nego Srbe. Rat između nas i muslimana u Bosni je neizbežan. I šta misliš, kako će zapadna štampa pisati o tom ratu ako muslimani, već u ovom trenutku steknu punu međunarodnu naklonost?

- O tome nisam razmišljao.

- E, sada razmisli. Uticaj islamskih zemalja na Ameriku je veliki zbog nafte. Kad zaratimo sa muslimanima, čitav svjet će se okrenuti protiv nas, pa možemo proći gore od Srba. Zato je taj tvoj Amerikanac za nas opasan.

Razumiješ li, Stipek?

- Da, sada razumijem - odgovori Stipe.

- I šta sada mi da činimo?

- Zaista ne znam, šefe. Do sada nam je odgovaralo sve što je protiv Srba.

- Do sada jeste, ali se uskoro može dogoditi da nam veća opasnost budu muslimani nego Srbi. Zato nešto moramo preduzeti, Stipek. Ta knjiga o silovanjima muslimanki ne smije se pojaviti.

- Šta da uradim, šefe?

- Ne bi bilo loše da mu se nešto dogodi, ali ne ovdje nego tamo u Bosni.

Shvataš li, Stipek?

- Shvatam, šefe.

25

Za doručkom Majkl se nije mogao oteti utisku da ga Stipe Delić čudno posmatra. Činilo mu se da zbog nečega likuje.

- Nadam se da ste jutros bolje volje, gospodine Mišel - reče mu Stipe nekako ironično. Vjerujem da nesporazuma između nas više neće biti.

Majkl se nije iznenadio. Bio je siguran da su njegov razgovor sa Robertom slušali i u Njujorku i u Zagrebu.

- Nesporazuma, čini mi se, nije bilo ni do sada - odgovori. Radi se samo o tome da ja činjenice vidim kakve jesu, a ne kakve biste vi željeli. Ali, to ne znači da ću ono što sam video i napisati. Uostalom, bilo bi uzaludno i da napišem. Vi dobro znate da to niko ne bi objavio.

Stipe nije hteo da ulazi u polemiku. Očito je bio za dovoljan Majklovim priznanjem.

- Vaš avion za Sarajevo polijeće ranije nego što je juče rečeno iz bezbjedonosnih razloga. Ja vam još jednom predlažem da

odustanete od tog puta. Tamo je zaista opasno. Mogu i avion da obore. To se već događalo.

Majklu je ovo više ličilo na pretnju nego na upozorenje.

- Hvala vam na brizi, ipak ću ići - reče uz osmeh.

- Kako hoćete. Neću vas odvraćati, ali sam dužan da vas upozorim na opasnost. I ne odlazite onim razbojnicima. Kod ovih u Kninu ste imali sreće, tamo ne znam šta bi moglo da bude.

- Nadam se da nije potrebno da idem kod njih. Sve što me interesuje mogu da završim u Sarajevu - reče Majkl.

Stipe se opet pobednički osmehnu. Majkla je to malo nerviralo, ali je istovremeno bio i zadovoljan.

Odlaskom u Sarajevo radi razgovora sa silovanim muslimankama, nada se, skinuće bar za neko vreme sumnje i sa sebe i sa Roberta.

Za doručkom svoju priču potkrepi izjavom da će o tim silovanjima objaviti i knjigu. Objašnjavao je da će toj pojavi priči kao svetskom fenomenu.

Razgovor o knjizi nastavili su i u automobilu dok su se vozili na aerodrom. Delić je bio oduševljen Majklovom idejom i tvrdio je da će knjiga biti bestseler.

Poleteo je francuskim transnortnim avionom koji je za Sarajevo nosio humanitarnu pomoć. Posle polučasovnog leta dok su se pripremali za spuštanje, nešto poče da dobuje po avionu.

- Pucaju na nas - povika neko od posade. Ovo je mitraljez. Da se vratimo?

- Sad nam je svejedno. Čak ćemo lakše dole nego nazad. Proverite oštećenja - reče pilot. Jedan oficir razgleda avion.

- Dve-tri rupe - reče kad se vrati.

- Dobro je - kaže kapetan. Slećemo.

Dok je avion rulao pistom Majkl razmišlja o onom rafalu. Da to nije opet upozorenje njemu? Napolju je bilo vrlo hladno. Svuda sneg i led.

Na aerodromu je dugo morao da čeka dok je oficir, Kanađanin, sa nekim dogovarao njegov ulazak u grad.

- Znate gospodine, ovde je sve mnogo komplikovano. Aerodrom je u srpskom delu grada, a vi hoćete u muslimanski. Sa Srbima moram da se dogovorim da vas propuste, a sa muslimanima da vas prime. Preporučujem vam da zbog snajperista obučete prsluk. Nikada se ne zna odakle metak može da dođe.

Nedaleko od aerodroma zaustavi ih. kontrola. Kanađanin mu objašnjava da su to Srbi. Naoružani čovek u uniformi dugo je gledao njegov pasoš a, zatim, i u njega, podozrivo ga odmeravajući.

- Kuda, gospodine - upita ga na dosta dobrom engleskom jeziku.

- U Sarajevo.

- Vi ste u Sarajevu, gospodine. I ovo je Sarajevo.

- Želim da razgovaram s nekim iz bosanske vlade. Ja sam novinar iz Njujorka.

- Ta vlada ne postoji, već godinu dana. To je bivša vlada, bivše Bosne i Hercegovine. No, svejedno. Srećan vam put. Idite. Tamo gde idete do istine

nećete doći. Ono što vam oni budu rekli mogli ste napisati i u Njujorku da ne dolazite čak ovamo.

- Ja želim sve da vidim - odgovori Majkl.

Transporter sa oznakama Ujedinjenih nacija i plavom zastavom krenu dalje.

- Imam utisak da je ovaj čovek pun nekog gneva - reče Majkl Kanađaninu.

- Ne znam šta da vam kažem, gospodine. Ovde vam svi dokazuju da su u pravu i svi su puni gneva. Ali, čini mi se da najvšne razloga za to imaju, baš ovi, Srbi.

26

Plač dolazi s leve strane. Beba ima divan glas kao njena Amira.

Okrenu lagano glavu.

Ciganka drži bebu na grudima i nešto joj šapuće.

Srećnica. Rodila je čoveka. Imaće dobru dušu, kao i ona, voleće ljude.

Ona je srećna majka, a mene će zvati Jelena đavorodica. Đavorodica si ti, Jelena, zato ne možeš da nađeš rešenje. Ako si čovekoljubica, smislićeš nešto, razmišljala je.

Da li će moći da ga primi u krevet, dodirne rukama?

Onaj psihijatar će sigurno uskoro pokušati da joj ga donese. Neće se opirati. Ćutaće. On će poverovati da je uspeo. Mora samo da satanu izdrži pored sebe u krevetu. Mora toliko snage u sebi da nađe. Ima ona snage.

Sigurno je da ima. Kad je sve ono preživela, pronaći će u sebi još toliko snage da i ovo uradi.

Ništa nije bilo strašnije od onoga tamo...

...Bio je dan kad se osvestila. Iznad sebe po tavanici, videla je neke cevi.

Ne može odmah da se seti gde je. Jedino naslućuje da se dogodilo nešto strašno.

Prvo čega se setila bile su oči iz kojih je izbijalo zlo i mržnja. Sa užasom je potom došlo saznanje da su to njegove oči, Sašine. Bio je to pogled đavola.

Potom se sećanje vratilo. Onaj podrum u zgradi gde stanuju, Damir, hotel „Evropa"...

Kao da leži u vodi. Opipa pa prinese ruku očima. Bila je krvava.

Tek je tada osetila bolove. Nešto je u njoj pokidano, pocepano.

Pokušava da se pridigne. Bol postaje još jači. Ipak se pridiže i sede.

Oko nje je bilo mnogo žena. Raščupane, pocepane, unezverenih lica.

Bila je gola. Butine i noge su joj bile krvave. Haljina i bluza ležale su na podu.

Mora se obući. Ne može ovako, pomisli.

Uz užasne bolove uspe da se digne.

Morala bi da se opere. Ne može se obući ovako krvava.

Gleda oko sebe, i u svoje noge niz koje se sliva krv. Opet gleda po podrumu. Negde mora da ima vode. Rukama instinktivno poče da briše krv sa butina.

- Dođi. Pomoći ću ti.

Žena tridesetih godina uhvati je ispod ruke.

- Hajde, polako.

Poslušno kao dete poče sa njom.

- Hvala vam puno - jedva prošaputa.

- Ne zahvaljuj se, crna drugo.

Vodi je kroz mračni hodnik, do nekih vrata. Uđoše u jedan toalet. Po pločicama, na podu, lokve krvi. I zidovi su krvavi. Krv i po razbijenim ogledalima, lavaboima, VC šoljama.

Gore, ispod samog plafona, krvlju je ispisano: ,,Smrt Srbima!" Na drugom zidu piše:

,,Srbe na vrbe!"

Učini joj se da je nekada bila ovde. Doseti se: ovo je ženski toalet u

„Evropi".

Muka joj je od tolike krvi. Hoće da se vrati, da pobegne. Mrači joj se pred očima. Pod joj se izmiče ispod nogu.

Ona žena je pridržava, prska joj lice vodom.

- Polako. Samo polako.

Rukama hvata vodu iz slavine i pokušava da se opere.

- Da te operem, ako ne možeš ?

- Hvala vam, moći ću. Samo, budite tu ako hoćete.

- Kako neću, jadna drugo.

Pere krv sa butina i nogu, dok je bolovi iznutra razdiru.

- Šta su ti radili, bog im platio. Jedan za drugim su se na tebi smenjivali.

- Nemoj da mi pričaš, molim te - prošaputa.

- Neću, neću. Lakše će ti biti ako ne znaš. Tako, dobro je, nema više.

Vratiše se. Ostale žene ne dižu pogled. Svaka bulji negde u prazno.

- Kako se zoveš - pita žena dodajući joj haljinu.

- Jelena.

- Ja sam Radmila. A bogme, sad sam Jadmila. Hoćeš li kod mene, da sedimo zajedno. Ima jedan prazan dušek.

- Hoću, hvala - prošaputa Jelena.

Sedoše u ugao podruma.

- Namesti se tako da te manje boli. Prokletnici. Dabogda u paklu goreli, a onome što je vođa dabogda živo meso kidali. Nas su silovali po jedan-dva, a tebe... Sačuvaj bože. Zna te, prokletnik, pa ti se za nešto sveti.

Dabogda mu ćerku ovako razapinjali kao tebe. Jelenu obuze još jači bol od onog koji je osećala između nogu. Krenu negde iz stomaka, penje se uz grudi do grla, steže jabučicu.

- Nemoj - jedva usne da prošaputa. - Ne kuni.

Radmila je pogleda ispitivački.

- Kako da ne kunem, majka ti kukala! Ono nije čovek. Ono je zver. I gore od toga. On mora da je đavo, a ne čovek.

- Ne kuni mi dete - jedva prošaputa Jelena, dok joj se čitavo telo pretvaralo u bol. Nemoj, zaklinjem te u sve što ti je najsvetije.

Radmila je pogleda razrogačenih očiju, pa mucajući izgovori:

- Šta to pričaš, jadnice? Ti si od straha poremetila. Ko kune tvoje dete?

- Ti. Ne kuni je, molim te kao majku Bogorodicu.

Radmila je sažaljivo pogleda.

- Eh, jado moja. Ne čudim ti se, bogami. Ja bih možda bila i gora da su mene onako čerečili.

- Nije to. No te molim da ne kuneš.

- Jelena, jado moja, ne kunem tebe no njega i njegovo zlo seme, trag im se utro dabogda.

- Nemoj, kumim te Bogom i svetim Jovanom. Nemoj. Taj porod koji proklinješ ja sam porodila.

Radmila se zabezeknu.

- Pa, pa... on je. On je...

Jelena joj uputi molećiv pogled pun bola.

- Jeste. On je moj muž.

- Gospode - ote se Radmili.

Sekundu-dve su obe ćutale pognutih glava.

- Neka Bog pomogne tvojoj duši - prošapta Radmila.

- Bojim se da je kasno. Više mi ni on ne može pomoći.

- Nemoj tako, nesrećna drugo. Uvek Bog može pomoći.

- Za mene je kasno.

- Nemoj tako. Jesi nesrećnica, ali nije kasno.

- Kasno je. Gotovo je. Sve je gotovo. Ostaje mi još jedino da nađem neki konopac i da skončam.

- Smiri se. Moraš da živiš zbog dece. Nisu ona za njega kriva. Tvoja su krv i tvoje meso. Koliko ih imaš ?

- Sina od 14 i kćerku od devet.

- Zbog njih moraš da živiš. Njih od zla moraš da spaseš. Zamisli da nekim nesrećnicama ovo sutra tvoj sin radi.

- Krenuo je tim putem. Ne mogu mu pomoći - jedva izgovori.

- Nemoj tako. On je dete. Šta je mogao da učini ?

Jelena ćuti. Lice joj se skamenilo, pogled unezverio.

- Učinio je sve - reče posle dužeg ćutanja. I on je zlo seme. Mrzi me što sam Srpkinja. On me je ovamo poslao.

- Baš zato mu trebaš. Moraš mu pomoći da se sa zlog puta vrati. Moraš da se boriš za njega.

Jelena uzdahnu i pognu glavu.

- Nema njemu povratka. Ogrezao je u mržnju. Očevo zlo je u njemu.

- Nije tako. On je mali. Možeš ga vratiti. Ne daj sina, nesrećnice. Ne daj. Šta drugo na svetu imaš ?

- Više ništa.

- Nije tačno. Imaš kćerku i njega. Proći će i ovaj rat...

Jeleni je trebao ovaj razgovor. Oseća da su joj Radmiline reči slamka spasa. Bilo je to ono što je želela da čuje, a Radmila je to umela da kaže.

- Pričaj mi još. Još pričaj. Samo tako pričaj, jer mi je samo jedan zračak nade ostao. Ako i on ugasne videću samo mrak, a kroz njega vodi samo jedan put: prema smrti.

Pričala joj je Radmila o ljudskoj duši i njenom spasenju. 0 nevinosti dečjoj i o obavezi da Damirovu dušu, koju je zlo tek načelo, spasava.

Što je ona više pričala, Jelena je sve više osećala potrebu da mu

pomogne. U njoj poče da jača volja da se ne sme predati i da Damira neće ostaviti. Mora se izboriti za njega bez obzira šta je u ovom podrumu preživela...

Sećanje joj prekide Ciganka.

- Kako si, dušo blagorodna - reče i pomilova je po kosi. Vidim, gledala si malopre ono moje živinče. Jesi li čula kako se dere? Čitavu bolnicu je na glavu diglo. Ciganska posla. Ni ovde svet od nas nema mira. A jede, kao da je gladna godina. Nego, ti bi trebala da se izmuzaš, dušo blagorodna. Boleće te dojke, a posle će da ti presuši mleko. Nemoj da ti mleko presuši. Muku ćeš da imaš. Ne može dete da bude zdravo bez majčinog mleka. Da se izmuzavaš. Ti sada nećeš ni da ga vidiš, a kad te to prođe, oba oka ćeš za njega dati. Da poslušaš Anku, da se izmuzavaš.

Tek sada se Jelena seti na koga je Ciganka podseća. Ista Radmila. Isti prijatni, topli glas i plemenite oči. Sada joj je i ime prvi put čula.

- Odoh ja sada, evo ih doktori. Doš’o i onaj za ludake. On misli da si ti šenula, ali ja znam da nisi. Samo imaš neku muku u sebi. Ništa oni ne znaju.

Anka joj izađe iz vidokruga, a pojavi se doktor Vuković sa psihijatrom.

- Danas smo bolje - kaže doktor Vuković. Bolje je, bolje, vidim ja.

Pričajte vi malo kolega Jankoviću, reče psihijatru, dok ja obiđem ostale.

Doktor Janković sede na krevet pored nje. Jelena oseća da pokušava da joj uhvati pogled.

- Hoćete li danas da mi kažete kako se zovete?

Ona ćuti i ne skreće pogled.

- Dobro, dobro. Ne morate da mi kažete. Kad budete sami odlučili, reći ćete. A kako bi bilo da vidite bebu?

Jelena i dalje nije skretala pogled. Ako ga donesu, neće ga pogledati.

Trpeće da je dodiruje, da leži pored nje, dok oni odu.

- Ja mislim da bi to danas moglo. Da kažem da vam donesu bebu?

Mislim da je kriza prošla. Babice, donesite gospođinu bebu. Kad ga primite, videćete da će vam promeniti život.

Jelena ga ne sluša. Skuplja snagu da izdrži ono što je očekuje. Moraće da bude mirna kad ga stave pored nje na krevet. Moraju steći utisak da se više ne opire i da hoće da ga primi.

Pojavi se babica sa bebom u rukama.

- Evo ga galamdžija - reče. Glasniji je od svih beba. A vidi ga kako se sada primirio.

- Oseća blizinu majke - odgovori psihijatar. Da ga stavimo pored vas, na krevet?

Uspela je da sačuva pribranost. Nije ni pomerila pogled, ni trepnula očima. Delovala je kao da je sve to što se oko nje događa ne interesuje.

- Babice - reče prihijatar, stavite ga na krevet sa leve strane.

Samo sada da izdrži. Da se ne uplaši satane, da ne izgubi kontrolu nad sobom.

Vidi kako ga babica spušta pored nje na krevet. Probi je ledena jeza, ali sili sebe da se ne pomeri. Oseća da je sa leve strane nešto pritislo, da joj se navalilo na grudi kao stena.

Ugušiće je, smrviće je. Kako je hladno. To što je pritiska hladnije je od bilo čega što je do sada mogla da zamisli.

Napreže se da izdrži tu hladnoću i pritisak, ali nema dovoljno vazduha.

Sili sebe da diše normalno, da psihijatar ne primeti njen strah.

- Eto tako - reče joj. Beba je tu, pored vas, gde joj je i mesto. Najteže smo prebrodili. Ostalo će proći samo od sebe, videćete.

- Znao sam ja da će sve biti kako treba - smeška se doktor Vuković. Da vam mi ne smetamo. Najbolje će vam biti kad ostanete sami sa svojim detetom.

Dobro je, pomisli Jelena. Još minut-dva. Čim oni odu otrčaću po krst.

Sačekaše još malo. Mora da pribere snagu, da izdrži.

Ustade ne okrećući se prema detetu. Ne sme da ga pogleda. Ako ga pogleda, može da je omađija, da joj sledi krv u

žilama, tako da neće moći da se pomeri. Mora da ode po krst ne okrećući se.

Polako krenu prema izlazu gledajući ispred sebe. Ne sme da žuri, može da bude sumnjiva. Otvori vrata i izađe u hodnik. Osmotri, Daleko, na drugom kraju razgovaraju dve pacijantkinje.

Dobro je, pomisli i jurnu prema klozetu.

Tamo je neka porodšva prala ruke. Moraće da sačeka dok ode.

Seti se boce s alkoholom. Uđe u tu kabinu i zaviri iza šolje. Boca je bila na mestu.

Gospode, a šibica? Pa, ona nema šibicu, kako će da upali alkohol i uništi ove u utrobi.

Kako je to mogla da zaboravi?

Sve je bilo uzaludno. Sve mora iz početka.

Ali, ne. Ne sme sada da odustane. Bar da uništi onoga tamo, a ostale će drugom prilikom. Smisliće nešto.

Ču da je žena koja je prala ruke izašla. Izaće iz kabine, pa otvori ostavu.

Dohvati motku i istrča napolje.

- Šta ti to radiš, dušo blagorodna? Šta si to naumila?

Na vratima je stajala Anka. Gledala ju je onim svojim krupnim, toplim očima.

Jelena sakri motku iza leđa.

- Ostavi to, dušo blagorodna. Ostavi. To što ti hoćeš, Bogu nije drago.

Tako on nije rekao. Skinuće on sam tu muku sa tebe.

Jelena se skameni. Nije mogla da se pomeri. Anka joj uze motku iz ruke.

Nije ni pokušavala da se odupre.

- Ovo ćemo da ostavimo gde mu je mesto - reče, a nas dve idemo u sobu.

'Ajde, dušo blagorodna, poslušaj tvoju Anku. Ona ti ne misli zlo.

Kad uđoše u sobu stade. Gleda u pod. Ne sme da podigne glavu da ga vidi. Ako priđe krevetu, nečastivi će je ugušiti. Neće joj oprostiti što je otišla da uzme krst.

- Dobro, dušo blagorodna, dobro - šapuće joj Anka. Sve će proći. Sad će Anka njega da uzme u svoj krevet da ga podoji, a ti samo lezi. Ima Anka mleka za troje, ništa ti ne brini. A vi, šta ste zinule? - viknu na porodilje koje su ih radoznalo gledale.

27

Već više od pola sata stoji pred ogledalom da vidi kako mu stoji uniforma.

Konačno je uspeo da je dobije. Od početka rata moli baba da mu nabavi uniformu. Smilovao se tek sada, posle skoro deset meseci.

Zakopčao se do grla, zategao opasač, ali beretku nikako da namesti. Nije siguran da li mu lepše stoji kad je malo nakrivi

na levu stranu ili ako mu stoji pravo na glavi.

Da još nekako izmoli baba za pištolj i nož, da ih obesi o pojas, morali bi jarani da ga zovu Damir-beže.

Razbesni se. Uvek oseti bes pri pomisli na sopstveno ime.

Kako je babo mogao da dozvoli da mu ona srpska kučka nadene takvo ime? Kako može da bude pravi Turčin sa takvim imenom? Nikada nije bilo ni jednog turskog bega sa takvim imenom. To je ona kučka namerno uradila da ne bi bio Turčin, da se vidi da mu je majka Vlahinja. I babu je bila promenila ime.

Više puta je baba molio:

- Babo, neću da se zovem Damir. To nije tursko ime.

- Ni meni se, vala, ne sviđa - odgovara mu Safet- beg.

- Hoću da se zovem Abdulah. Kao otac proroka Muhameda.

- Abdulah, veliš. Abdulah Fazlić. Fino će ti stajati to ime.

- Molim te, idi u opštinu i promeni mi ime.

- Hoću. Hoću, moj Abdulahu. Čim prođe rat.

- Ne mogu ja toliko da čekam. Što mi odmah ne pro- meniš ime?

- Nema sad tamo nikoga, Abdulahu moj. Evo, ja ću te zvati Abdulah, a rat neće dugo. Brzo ćemo mi sve Srbe poklati i iz Bosne isterati.

Opet malo pomeri beretku, zagleda se u lik u ogledalu. Zaista mu lepo

stoji zelena beretka sa ljiljanom. Sad će jaranima da pokaže ko je pravi Turčin.

Ne može a da se sa bolom u duši ne seti kako su mu se jarani podsmevali zbog majke Srpkinje i imena. Ni sam ne zna koliko puta se krijući isplakao kad čuje kako deca za njim viču:

- Vlašče, vlašče, ujelo ga pašče!

Jurnuo bi da se sa svima potuče, ali oni bi se obično razbežali.

I njegovi najbolji jarani počeli su ispod oka da ga merkaju i da stalno nešto od njega skrivaju. Fejzo Arslanagić, koji se nametnuo za vođu družine, čak mu je otvoreno rekao:

- Ti ne možeš sa nama, ti nisi Turčin.

- Moji su iz Anadolije, a odakle su tvoji? - besno je odgovorio spreman na tuču.

- Majka ti je Srpkinja - cinično se osmehivao Fejzo.

Damir nije znao šta na to da odgovori. Najradije bi skočio na Fejza i oborio ga na asfalt, ali majku time ne bi promenio. Dok živi, majka će mu biti Srpkinja i ta će ga nesreća pratiti.

- Pa šta? - izgovorio je nekako nemoćno.

Videći da je nadmoćan, Fejzo nastavlja:

- Ni ime ti nije tursko.

Damir nasrnu na njega, ali ga jarani zadržaše. Ne dozvoliše im da se potuku.

Besno im se istrže i krenu kući. Jedva je zaustavljao suze.

- U Damira kita od krompira! - čuje kako se Fejzo za njim glasno smeje.

Gomila dece, videći kako posramljeno odlazi, poče iz glasa da viče:

- Vlašče, vlašče, ujelo ga pašče!

Damir se okrenu. Deca se razbežaše, ali se i dalje sa svih strana orilo:

- Vlašče, vlašče, ujelo ga pašče!

- Damir nema pišu! Damir nema pišu!

Došao je kući pun besa i mržnje prema majci. Gnevno joj je odbrusio da ga ostavi na miru i zatvorio se u sobu.

Smišljao je kako da doskoči Fejzu i deci. Morao je da smisli nešto da im pokaže da je on pravi Turčin, koji vodi poreklo iz Anadolije.

Dugo se dvoumio dok nije sve ispričao babu.

Pošto mu se izjadao, babo je dugo bio zamišljen.

- Verujem ti, sine - reče napokon. Ja sam za to kriv. Trebalo je da uzmem pravu Turkinju.

- Ja je mrzim babo - rekao je Damir sa gorčinom u glasu.

- Ne volim je ni ja, ali šta ćemo. Još nije vreme da nešto činimo.

- A šta ja da radim, babo? Ne mogu ovo više da izdržim.

- Biće vakta da im pokažeš ko je pravi Turčin.

Ovaj razgovor je Damir dobro upamtio, a prvu priliku da se pokaže iskoristio je u onom podrumu. Rekao je da se među njima, muslimanima, kriju i Srbi. Hteo je tada da pokaže prstom i na majku, ali se suzdržao, jer nije pitao baba. Nije znao kako bi on na to reagovao. Pošto ju je babo opako sa mržnjom odgurnuo, Damir je bio siguran da će jaranima sledećom prilikom moći još više da pokaže ko je Iravi Turčin.

Posle prokazivanja Srba jarani su počeli drugačije da ga gledaju, a kada je sledećeg dana prstom pokazao i na majku, bili su zadivljeni.

- Aferim, Damire - čestitali su mu. Ovo može samo pravi Turčin.

Babo ga je potom uzeo kod sebe, zbog čega je bio izuzetno ponosan. Na sestru Amiru je zaboravio kao da nije ni postojala, a video je da ni babo zbog njene vezanosti za majku o njoj ne vodi računa.

Uniforma koju je danas dobio najveće mu je priznanje. Sada zna da je postao čovek, pravi musliman, Turčin.

Ponovo malo nakrivi beretku. Ipak mu ovako lepše stoji.

Srećan je što ne liči na onu srpsku kučku. Ista babova glava. Pored crne kovrcave kose, ima iste jake, crne obrve, oči boje badema sa sitnim crnim tačkicama, orlovski nos, jaka ramena. Biće pravi beg. More paša, kakav beg.

Abdulah-paša Fazlagić.

Prema vlaškim krmcima neće imati milosti. Sve će ih pod jatagan.

Polazi svojim jaranima da im se pokaže u uniformu. Ide dobro znanim prečicama, vešto provlači između ruševina,

kako ne bi zapeo za oko nekom krmskom snajperisti. Nikad se ne

zna odakle vrebaju.

Odavno nije posetio jarane iz zgrade gde su stanovali. Babo ga je nerado puštao, bojao se da mu se nešto ne desi.

Iznenadi se kad vide da su viši spratovi goreli. Poslednji put kad je bio zgrada je bila čitava. Znači, oni zlikovci sa Grbavice i nju su pogodili.

I njihov stan je izgoreo, ali mu nije žao. Hoće da zaboravi godine koje je

tu proveo sa onom srpskom kučkom. Sada živi novi život. Nije više Damir već Abdulah.

Ispred zgrade nije bilo nikog. Sada će da vide šta je hrabrost.

Isprsi se, podiže glavu, zateže malo uniformu, pa važnim korakom banu u podrum.

Na ulazu zastade da ga svi dobro vide.

Dok su mu se oči privikavale na polumrak, istražujući koga sve ima unutra, osluškivao je da li će neko nešto reći. Hoće li mu se diviti? Hoće li neko reći: Dobrodošao Abdulah-pašo?

Niko ništa. Muk. Osećao je samo da svi bulje u njega.

- Merhaba - povika.

Opet tajac.

Šta li je sa njima? Zar niko ne primećuje uniformu?

Njegovi jarani, koji su u desnom uglu igrali karte, ustaju. Prilaze mu.

Još više se isprsi i zabaci glavu. Neka dobro vide ko je Abdulah Fazlić.

- Merhaba, Damire - kaže Fejzo.

Okupiše se oko njega. Sa divljenjem ga gledaju, a on naduvao grudi da budu još šire. Raspuknuće se, čini mu se, od ponosa.

- Nisam ja, Fejzo, Damir - reče strogim glasom. Ja sam Abdulah. Upamti: Abdulah Fazlić!

- Upamtiću to, Abdulahu - odgovori Fejzo.

Po glasu Damir zaključi da je pobeđen i da ga se boji. Mora da ga se plaši. Nije on više bilo ko, čim nosi ovu uniformu.

Fejzo mu pruža ruku. On ga malo pusti da sačeka, pa tek onda je prihvati.

Tek toliko da se zna ko je ko i ko je danas u Sarajevu pravi Turčin.

I ostali se pozdravljaju sa njim. Neki ga i ljube kako bi pokazali da su sa njim bolji jarani od ostalih.

Tada na levoj strani primeti Amiru i Hatidžu. Pun sebe, uzdignute glave, krenu prema njima. Žene i starci su sklanjali noge da on prođe. Osećao je da ga se pribojavaju. To mu je godilo. Kad im priđe, pogleda ih sa visine.

- Merhaba - veli.

- Zdravo, Damire - odgovori Hatidža gledajući ustranu.

Amira je gledala u njega, a u očima joj se video strah.

- Ja se zovem Abdulah, hanuma. Abdulah Fazlić, od baba Safeta Fazlića.

Hatidža ne diže pogled. Neće ni da ga vidi, kao da je kužan. Najradije bi

vrisnula od muke koja joj se u dušu uvukla. Da je čovek, znala bi šta da mu odgovori, ali šta da kaže njemu, detetu, kojem je sve ovo zlo dušu obuzelo.

- Dobro, Damire! Sad znam da si Abdulah.

Mala Amira se baci Hatidži u naručje i glasno zaplaka.

- Hoću moju mamu! Hoću kod moje majke! Molim te, teta Hatidža, vodi me mojoj mami!

- Mi, Amira, nemamo majku - strogim će glasom Damir. Imamo samo baba Safeta.

Amira još glasnije zarida.

28

Osećaj da se budi u svom krevetu, i da je ružan san prošao, u deliću sekunde istisnu saznanje da se nalazi na klinici u Beogradu i da užas nije san nego stvarnost.

Taj odblesak sigurnosti i sreće samo joj pojača strah od stvarnosti. Seti se da zlo seme nečastivog leži pored nje u krevetu, pa skoči iz kreveta tresući se od straha. Htela je da pobegne se da mu ne vidi oči. Obrlatiće je, preći će na njihovu stranu, postaće i u duši đavorodica.

Anka je zadrža da ne potrči prema vratima.

- Ne boj se, dušo blagorodna. Sigurno si nešto ružno sanjala.

Njene reči je povratiše i dadoše joj vremena da se pribere. Priseti se da više nema kuda da pobegne i da je njena jedina obaveza da uništi nečastivog.

- Ne boj se, dušo moja, ne boj se - čuje opet ciganskin šapat. Hvala bogu da si spavala. Sad će ti biti bolje. Hajde, vrati se u krevet.

Želela je da zagrli Anku, da joj zaplače na grudima, i da sav očaj iz sebe izbaci. Samo bi otac mogao da je razume, ali njega nema. Sve će morati sama da uradi. Ako je ono još tu, na krevetu, treba odmah da ga uništi. Ne sme više da čeka.

Samo, kako? Kako kad nema krst? Bez krsta mu ništa ne može.

Možda da prekrsti ruke, da od svojih ruku napravi krst i udari ga u glavu?

Tako bi moglo. Okrenuće se žmureći. Potom samo delić sekunde otvoriti oči i svom snagom ga udariti prekrštenim rukama.

- Hajde, lezi, budi dobra, dušo blagorodna.

Ona se ne opire. Žmureći prekrštenih ruku stisnutih u pesnice, prilazi krevetu.

Sad!

Otvori oči spremna da udari.

Krevet je bio prazan.

Iako je znala da mora to da uradi, osetila je olakšanje. Kao da joj je drago što nije tu. Uplaši se tog osećanja. Da ona

dušom već nije postala đavorodica? Da, možda, već nije njihova? Hoće li ona uopšte moći to da uradi?

- Legni. Legni, dušo blagorodna. Još ti moraš da ležiš.

Poslušno se spusti na krevet...

...Svitalo je kad se ispred ulaza u podrum začuo hor pijanih muških glasova.

„Od Sarajva pa do Raške skidaćemo glave vlaške!"

Zatočenice, koje bejahu počele da oblače ono malo odeće što su imale, zastadoše. Znale su da sve počinje iz početka, Po ko zna koji put. Nijedna više ne bi mogla da izračuna koliko je puta za mesec i nešto dana silovana.

Prestrašeno gledaju jedna u drugu. Po pesmi znaju da dolaze Sandžaklije, a one su krvoločnije od domaćih, sarajevskih muslimana.

A Jelena zna da su sa Sandžklijama ravni, ako ne i gori, hercegovački muslimani. Oblačeći se, nesvesno poče da se povlači prema zidu.

- Stegni srce, crna drugo - prošaputa Radmila.

Gomila uniformisanih ljudi pojavi se na vratima.

Neki su u rukama držali flaše sa rakijom, a neki puške. Zakrvavljenih očiju, punih mržnje. Kroz gomilu se progura Safet. Ispod zelene beretke virila mu je raščupana kosa. Neobrijan, prljav. Pogled ispunjen zlom i mržnjom.

- Šta gledate, kurve srpske? - dreknu. Što ste se uplašile? Još nećemo da vas pobijemo! Samo da vas jebemo!

Smejao se iz glasa, zabacujući glavu unazad.

Ništa na njemu nije bilo kao nekada. Ni oči, ni lice, ni kosa, ni zubi koji su se belasali iz razjjapljenih usta.

A možda to i nije on, pomisli Jelena. Možda je to samo neko biće koje liči na njega. Možda je nečastivi uzeo njegov lik da bi je što više mučio. Oni se lako pretvore. Lako uzmu bilo čiji lik.

Dok gleda kako se ceri, sve je sigurnija da to nije on, da je nečastivi.

Sigurno ga je ubio, pa uzeo njegov lik, ili mu je uzeo dušu pa ušao u njegovo telo. Jeste, sigurna je. To je đavo. Zato nosi onu beretku da bi

sakrio dva mala crna roga koja ima na glavi.

Neko iz glasa zapeva:

,,Safet-beže na kuli seđaše,

Na kuli seđaše..."

U strahu se pribijala leđima uza zid privlačeći noge uz telo.

- Dajte te nove! - viknu Safet-beg.

U podrum uvukoše tri devojke. Zaustavšie se između pijane rulje i žena šćućurenih na dušecima.

Sve tri su bile u farmerkama i jaknama.

Jedna od starijih lišila je na mlađu. Očito su bile sestre: ista kratka smeđa kosa, okrugla lica sa prćastim nosićima, iste plave oči.

Pogledom su prešle po nesrećnim ženama, potom po pijanoj rulji iza sebe, a onda pogledale jedna u drugu. Mlađa je

pogledom molila stariju da joj pomogne, a ona, nemoćna da bilo šta uradi, privuče je na grudi.

To među pijanim sandžaklijama izazva urnebesan smeh.

- Safet-beže - razvukao jedan ogromna žvalava usta od smeha, hoćeš li ti prvi ovo pile? Safetu zasijaše oči. Pogledom je proždirao devojčicu.

- Hoću, dina mi. Prvo ću ja, pa vi posle.

Priđe unezverenim devojkama, odgurnu stariju, pa dreknu mlađoj:

- Svlači se, kurvo srpska!

Devojčici su se noge tresle od straha. Pokušavala je nešto da kaže, ali nije imala glasa. Samo je očima preklinjala.

- Svlači se! - arlauknu.

Besno povuče rajfešlus na njenoj jakni, zatim je strže i baci na pod.

- Skidaj gaće!

Devojčicine razrogačene oči samo što od straha ne iskočiše iz duplji.

Pijani smeh nije prestajao. Starija stade između sestre i Safet-bega, sklopi ruke i poče da moli:

- Nemojte nju, molim vas kao Boga. Evo mene, činite od mene šta hoćete, samo nju nemojte. Dete je. Molim vas kao Boga.

Još urnebesniji smeh.

- Ova moli da je jebemo!Ha, ha, ha...

- Mičite mi je s očiju - zagrme Safet-beg. Jebite, šta čekate!

Rulja se baci na stariju sestru i drugu devojku. One se otimaju, vrište.

Sa njih nestaje deo po deo odeće. U trenutku ih skidoše i oboriše na pod.

Jedni su ih držali za ruke, drugi za noge, a po jedan, sa pantalonama spuštenim do članaka, bacao se na njih.

Ostali su čekali da vide šta će da učini Safet-beg sa uzdrhtalom devojčicom.

Nemoćne, stare zatvorenice tupo gledaju, iščekujući da pijana rulja navali i na njih.

- Svlači se, zaklaću te, kurvo srpska - arlauknu ponovo razbesneli Safet-beg.

Jednim trzajem pokida kopče na devojčicinim farmerkama.

- Gaće dole! - zareža, preklaću te!

U desnoj ruci mu sevnu nož. Levom dohvati devojčicu za kosu, zavrnu joj glavu unazad, pa joj prinese nož grkljanu.

- Zaklaću!

Preklinjući ga pogledom, devojčica izvuče iz farmerki jednu, pa drugu nogu.

Safet-beg joj strže gaćice pa ih podiže iznad glave, cereći se.

- Jebaćemo Srpkinju svaku koja ima dlaku, koja nema neka nam se sprema - vikao je mašući gaćicama iznad glave. Da vidimo imaš li dlaku?

Devojčica se mahinalno pokri rukama.

- Miči ruke, da vidimo imaš li dlaku! Najviše volim neobrijane Srpkinje.

Devojčica je, tresući se od straha, i dalje držala šake između butina. On je uhvati za ruke i razmače ih.

- Ima li dlaka - Safet-beže?

- Ima, ima : trijumfalno će Safet-beg. Hoćemo li svaku koja ima dlaku?

- Hoćemo, Safet-beže!

- Skidaj i ovo gore! - pokazuje on devojčici na majicu. Hoću te potpuno golu. Srpkinje vole da se jebu gole!

Opet urnebesan smeh.

Devojčica, već potpuno izgubljena, svuče preko glave majicu i pusti je na pod. Zabeleše se tek narasle grudi.

- Sad ćeš da vidiš šta je obrezani, kurvo srpska - ceri se Safet-beg, otkopčavajući pantalone.

- Dobra ti je piletina, Safet-beže!

- Nedirana!

- Ostavi malo i za nas!

Sa užasom Jelena gleda šta čini đavo u Sašinom obličju. Kad on skide pantalone, iz nje provali:

- Stani!

Skoči prema njemu.

- Stani, Saša! Pomisli na Amiru!

Nastade tajac. Svi zbunjeno gledaju Jelenu, Safet- beg zastade buljeći u nju. Ne može da poveruje da ima toliko hrabrosti da mu to kaže.

- Nemoj, Saša, u Amiru te zaklinjem! Nemoj da joj se to sutra vrati!

Pusti to dete!

Na njegovom licu se pojavi bledilo, pa životinjski bes.

- Ljudi, da sam noćas poginuo od onih vlaških krmaka, ne bih znao kako je Safet-begu pravo ime - čuje se neki zajedljiv glas.

Safet-beg ošinu pretećim pogledom zajedljivca, pa priskoči Jeleni.

Zgrabi je za kosu i povuče unazad.

- Jesam li ti, kurvo srpska, rekao da me tako ne zoveš ?! - besno prosikta. Jesam li ? Jeleni se učini da će joj polomiti vrat.

- Kako se ja zovem, kurvo srpska? Govori, kako se zovem?

Jelena ćuti. Neka je ubije. Neka joj polomi vrat. Možda je tako najbolje.

Da se jednom sve završi.

- Govori! Govori, majku ti srpsku jebem, zaklaću te!

Mrači joj se pred očima od bolova u glavi i vratu.

- Ti si Saša, samo ti je đavo uzeo dušu. U tebe je ušao đavo.

Saša preblede.

- Proklećeš dan kad si se rodila, kurvu ti majku - viknu i baci je na pod.

Tek kad mu, ležeći na podu, vide lice, shvati šta je uradila. To više nije bilo ljudsko lice. Na njemu je bilo toliko zla kao da je upravo stiglo iz pakla.

Dve-tri sekunde ćuti nagnut nad njom. Po očima vidi da smišlja šta da joj uradi.

Lagano iza pojasa izvuče nož.

Jelena se ne uplaši. Gleda u oštricu noža kao da se ne radi o njoj.

- Kolji! - izlete joj. Svaka smrt je bolja od ovoga! Kolji, balijo!

- Neću te klati, kurvo srpska. Ostaviću te da živiš, da rodiš još jednog muslimana, ali ću ti beleg ostaviti da čitavog života znaš da si rađala muslimane. Da za čitav život upamtiš ko je balija!

U Jeleni proključa inat koji više nije mogla da kontroliše. U Safetovom

pogledu uhvatila je ono što joj je dalo snagu. Videla mu je u očima strah.

Bila je sigurna da se on više plaši nje nego ona njega. U jednom trenutku je saznala više o njemu nego za petnaest godina zajedničkog života. Spoznala je nesigurno

iskompleksirano stvorenje i razumela zašto se on, u stvari, njome oženio.

Ležeći na podu, osmehujući se cinično, procedi:

- Ne možeš mi ništa, balijo. I ovako silovana, i unakažena biću bolja od tebe. Bojiš li se krsta, balijo?

U srce ga je ubola. Arlauknuo je kao podivljala zver:

- Svucite je!

Neke ruke je dohvatiše, pokidaše joj odeću. Nije se branila. Golu, držali su je prikovanu za pod.

- Ništa mi ne možeš, balijo! - prkosi. čuva me moj Bog Isus Hristos.

čuva me krst, balijo! Bes na njegovom licu prikrivao je strah koji je samo ona mogla da vidi. Samo ona je znala da on taj strah u sebi savladava krajnjim naporom i da ga prikriva životinjskim arlaukanjem.

- Dajte vatre! Vatre mi dajte - besneo je Safet-beg vitlajući nožem.

- Kakve vatre, Safet-beže - pita neko drhtavim glasom.

- Vatre!

U Jeleni i dalje nešto kipti, neka snaga joj nadolazi.

- Žene - viknu iz sveg glasa. Ne bojte se, žene! Naš Bog je Hristos!

Krstite se, žene, ovo su đavoli! Oni se Hrista i krsta boje! Krstite se žene, ne mogu nam ništa! Krstite se, žene, Hristos je sa nama!

Od njenog prodornog glasa svi su zanemeli, na licima im se video strah.

- Krstite se, žene, oni se krsta plaše! - viče Jelena iz sveg glasa dok je desetina ruku drže prikovanu za pod.

Pogleda uprtih prema nebu zatvorenice ustaju i krste se.

Safet-beg zastade i s nevericom bulji u njih. I ostali su zastali gde se ko zatekao. Od straha se trezne, na licima im se pojavljuje bledilo.

- Jebaću vam majku srpsku! - vrišti Safet-beg.

- Krstite se, žene!

- Ne dajte im! Zaustavite kurve!

Podrumom zabruja hor ženskih glasova:

- Oče naš, koji si na nebesima, da je sveto ime tvoje...

- Zaustavite ih! - viče Safet.

Njegov glas se gubi u horu ženskih glasova:

- ... da dođe carstvo tvoje i na zemlji kao i na nebu...

- Dosta, kurve, poklaću vas! - viče Safet-beg vitlajući nožem iznad glave.

Žene se ne osvrću na njega. Ne čuju ga i ne vide. Ne primećuju ni njegove jarane. Ukočenih pogleda i dalje se krste, a njihovi glasovi sliveni u jedan, odzvanja podrumom.

- Hleb naš nasušni daj nam svaki dan...

Safet-begu taj hor mrač i mozak.

- Zaustavite ih, budale!

Zulumčari krenuše prema ženama.

- ... I oprosti nam grehe naše, jer i mi opraštamo svakom dužniku svojemu...

- Ne dajte! Udrite!

Koluta Safet-beg zakrvavljenim očima, pena mu na usta izbija.

Jelena prikovana za pod gleda u njega. Nikada ni na kome nije takav strah videla. Strah u njemu bio je veći nego u onoj devojčici koja je gola još drhtala pored njega.

Balije nasrnuše na žene nogama, pesnicama, kundacima.

- ... I ne navedi nas na greh, nego nas izbavi od zla...

Broj glasova u horu se smanjivao kako je koja od udaraca padala na pod.

- Udri! - viče Safet-beg.

- Ništa nam ne možeš, satano! Nas čuva Isus Hristos. Hrista ne možeš pobediti! - zavika Jelena.

Glas joj je bio snažan, odlučan, siguran.

Safet-bega opet od njenog glasa podiđe jeza.

- Vatre - viknu. Dajte mi vatre!

- Ne možeš mi ništa, satano! - prkosno viče Jelena. Ne bojim se vatre.

Hrist me čuva, a ti ćeš se u paklu peći!

- Vatre, sunce vam jebem krvavo!

Jedan od Safetovih slugu skupi na gomilu potrgano žensko rublje, poli rakijom i zapali. Satana gurnu nož u plamen.

- Sad ćeš da vidiš, kurvo srpska, hoće li ti tvoj Hrist i tvoj krst pomoći!

- Ne bojim te se, satano. Ne možeš mi ništa. Bolja sam od tebe, moj Bog je Hristos.

Ovo je izgovorila mirnim glasom, kao da satana nije iznad nje i kao da žari nož za nekog drugog.

- Čekaj, kurvo, čekaj! Proklinjaćeš dan kad si se rodila!

Niko još ne shvata šta je naumio, zašto žari nož, ali je svima jasno da Jelenu pakao čeka. A ona se smeje iz glasa. Zatvorenice bulje u nju verujući da je poludela, a zanemeli zulumčari drže je za ruke i za noge.

- Ha, ha, ha... - smeje se Jelena. - Ne možeš mi ništa, možeš samo da me ubiješ, opet ću te pobediti. Opet sam bolja od tebe, Safete, balijo. Ha, ha, ha...

Nož je usijao. Safetu se trese ruka zbog Jeleninog smeha. Oseća, zna da je ne može slomiti. Prisiljava sebe da se savlada, pribere, traži u sebi još mržnje koja će mu dati snage da strah savlada.

Podiže usijani nož visoko iznad glave.

- Braćo muslimani - povika izveštačenim glasom, pokušavajući da sebi i onome što će reći prida značaj. Braćo muslimani, ovaj nož mi je Alah poslao da njime koljem Srbe nevernike. Ovo je, braćo muslimani, sveti rat!

Ostali zaurlaše.

,,Braćo moja muslimani,

Džihadom se Bosna brani!"

Zarobljenice se naježiše od njihovog urlika. Jelena oseti to, pa ponovo zavika:

- Ne bojte se, žene! Hrist nas čuva!

- Tako je, braćo muslimani - krešti Safet pokušavajući da ne čuje Jelenu.

Tako je. Džihad!

- Džihad! - zaurlaše ostali.

Safet-beg povrati sigurnost. Urlik njegovih slugu mu vraća samopouzdanje.

- Braćo muslimani! Ne smemo stati dok polumesec ne zasija sa džamije kraj Morave!

- Džihad! - ponovo zagrme.

- Daj još malo vatre - povika Safet-beg, pa ponovo gurnu nož u plamen.

A sada ću, braćo muslimani, ovoj srpskoj kurvi na stomak prorokov simbol da utisnem. Alah će dati da se ispod našeg svetog znaka u utrobi ove srpske kurve začne musliman koji će podići džamiju kraj Morave i obnoviti tursko carstvo!

- Džihad! - urliču ostali.

Nož se ponovo usijao. Safet-beg ga još jednom teatralno podiže iznad glave.

- Džihad! - pozdraviše ga njegove sluge.

Dok se nož spušta prema njenom golom stomaku, Jelena gleda Safet-bega pravo u oči i prikuplja snagu da ne jaukne.

- Ne možeš mi ništa satano, Hrist me čuva. Bojiš li se krsta, satano ?

- Neka ti sad pomogne Hrist, kurvo srpska - zaarlauka Safet-beg, pa usijanom oštricom noža poče da crta polumesec na njenom stomaku.

Strašan bol preseče Jelenu. Čuje sopstveno meso kako cvrči. Stiska zube. Prisiljava sebe da ne jaukne. Jedino tako će pobediti satanu. Od bola joj se mrači pred očima. Nalazi još snage da kaže:

- Ne možeš mi ništa, satano...

Poslednje što čuje tonući kroz mrak je satanin glas:

- Alah uegber!

Poliše je vodom.

- Osvestila se kurva - ceri se Safet-beg. Sad gledaj, kurvo, kako se prave muslimani.

U dva-tri koraka nađe se pored devojčice koja je još uvek gola stajala na istom mestu, povuče je na najbliži dušek i baci se preko nje. Devojčica završta otimajući se.

- Mir, kurvo srpska! - viknu i udari je pesnicom u glavu.

Nesrećnica klonu.

Nastade urnebes.

Đavolove sluge jure po podrumu, hvataju nesrećne žene, udaraju ih, obaraju na pod.

Bol od rane na stomaku osvesti Jelenu. Ne gleda naniže da ne bi videla utisnut đavolov pečat. Zuri u kvitlac muških i ženskih tela. Neki ženski glas je zapomagao:

- Nemoj, zaklinjem te svim što je najsvetije! Svu ste me pocepali, krv mi ide!

- Okreni onda guzicu, krmačo srpska! Ako te ona boli, ne boli guzica, a meni je svejedno! Jelenu trže vapaj.

Pribra se. Seti se koliko su se satana i njegovi šegrti malopre uplašili Hrista i krsta.

Prikupi snagu i pridiže se onako gola na sredini podruma.

Podiže pogled prema nebu i prekrsti se.

- Ne bojte se, žene! - viknu iz sve snage. Ne bojte se, Hrista ne mogu pobediti!

Jauci žena, smeh i divlja vriska pijanih balija naglo umukoše.

Tajac je trajao sekundu-dve. Jelena se zagledala u svaku zatvorenicu.

Htela je da im vidi oči, da im pogledom ponovo kaže da se ne plaše.

Uhvati Stanijin pogled. Ležala je desno, a preko nje polegao krupan balija.

Doveli su je zajedno sa Jelenom. Bila je ćutljiva, povučena, svaki put su morali da je tuku da bi je silovali.

Sada, dok je ležala ispod te ogromne telesine, pogledom je Jeleni nešto govorila. U deliću sekunde Jelena je razumela njenu poruku.

- Ne bojte se, žene! - zavika ponovo. Uz pomoć Hrista pobedićemo satanu!

Staniji se oči nasmejaše. Prkos i inat je Jelena u njenim očima videla.

Videla je kako desnom rukom dohvati flašu i razbi je o betonski pod. U ruci joj ostade grlić sa oštrim staklenim šiljcima.

Dok je ovo radila Stanija je i dalje gledala Jelenu pravo u oči. Na licu joj se video osmeh. Jelena je znala da treba da joj pomogne, da istraje i uradi ono što je naumila.

- Pobedićemo satanu - viknu ponovo iz sveg glasa i prekrsti se.

U tom trenutku Stanija svom snagom zari staklene šiljke baliji u leđa.

- Jaaaoooоj! - začu se životinjski urlik.

Stanija zbaci sa sebe baliju i pridiže se na kolena. Ponovo zamahnu.

On, gledajući razrogačenih očiju u staklene šiljke, ponovo zajauka:

- Jaaoooj! Ubi me, braćo!

Stanija mu svom snagom zari ostatak flaše u grudi. Mučitelji počeše da se pridižu sa ženskih tela. Unezvereno gledaju čas u Jelenu, čas u Staniju koja u ruci drži krvavo staklo.

Nekoliko njih, gologuzi pritrčaše Staniji. Oteše joj flašu iz ruke.

- Ubi me kurva, braćo! - arlauče onaj na podu. Safet-beg se podiže sa onesvešćene devojčice koja je ležala sva u krvi, pa povika:

- Šta se to tamo dogodilo?!

- Ubi kurva čoveka flašom, majku joj srpsku jebem! Safet skoči, pridiže

gaće i pantalone i pritrča do Stanije. Zabezeknuto je gledao u svog krvavog jarana.

- Ubi me kurva, Safet-beže - jauče on.

Safetov pogled sa njega skrenu na Staniju.

- Ti da ubiješ čoveka, majku ti kurvu - arlauknu. Dajte mi pištolj!

Pogleda uprtog u Jelenu, Stanija se nije ni pomerila. Ćutala je s osmehom na usnama. Satana je uhvati za kosu i prinese joj cev pištolja slepoočnici.

Ona je i dalje gledala u Jelenu. Kao da joj je govorila: Evo, sejo, pobedila sam satanu! Ne može mi ništa. Može samo da me ubije, a to nije ništa.

Jelena je u njenim očima pročitala da sopstvenom smrću želi da pobedi satanu.

- Ne boj se, Stanija, ne može ti ništa! Hristos te čuva! - viknula je iz sveg glasa.

Odjeknu pucanj.

Na Stanijinoj slepoočnici izbi krv.

Safet ispusti njenu kosu i ona se skljoka na pod.

- Nosite ga brzo da ne iskrvari! - viknu Safet-beg. Dohvatiše ranjenog i odneše prema izlazu.

Safet-beg se okrenu prema Jeleni. U očima mu je videla strah i mržnju.

- Ubi i mene, satano! Sve nas pobi, ali Hrista ne možeš pobediti!

Želela je da je ubije, da ode zajedno sa Stanijom, da ga smrću pobedi.

- Plašiš li se krsta, satano?

On joj je prilazio izobličen od mržnje.

- Tebe neću da ubijem, kurvo! Ti ćeš da rodiš Muja od Doboja da džamiju kraj Morave podigne i da te posle on svojom rukom zakolje! To ti je veća kazna!

- Ne možeš mi ništa, satano - nasmeja se Jelena. On se okrenu i zajedno sa svojim slugama izađe napolje...

- Boli li te, dušo blagorodna? Boli, sigurno. Vidim da se pipaš po stomaku.

Anka je stajala pored kreveta i osmehivala joj se.

- Da zovnem sestru da ti da neku tabletu za bolove? Smišljaj nešto,

đavorodice, da ga uništiš. I đavolji pečat na stomaku zajedno sa njim.

Kad bi otac bio tu, znao bi šta treba.

Vrati se, tata, molim te. Dođi ovamo. Đavo je ovde. Pobegao je iz mene.

Hoće Moravu da ti uzme. Vrati se, molim te.

29

Da Sarajevo nije u plamenu i da po njemu ne padaju granate, malo bi se kome Redžo Kalač tako obradovao kao Mihailu. Ovako se boji da mu se šta u Sarajevu ne desi, pa da ga on nosi na savesti.

Osetio je da Mihailo malo sumnja i u njega. To ga ne čudi. Čudno je da je on uopšte mogao da se sprijatelji i sa jednim čovekom muhamedanske vere, posle onoga što je doživeo 41. godine. Mihailo mu nikada nije spomenuo tragediju svoje porodice, ali je Redžo saznao za pokolj nad jamom u Koritima.

Često, u godinama dok su drugovali, odlučivao se da ga pita o tome, ali je, uvek odustajao plašeći se da ga ne pozledi.

Kada je Mihailo pre petnaest godina onako iznenada napustio Sarajevo, bio je siguran da mu se nešto tragično dogodilo. Povezao je taj odlazak, Jeleninu udaju za Safeta Fazlića iz Fazlagića Kule kod Gacka i onaj događaj iz 41. godine, ali ga ništa nije pitao ni kad ga je posetio u Beogradu.

Sada, dok tumara avetinjskim gradom tražeći njegovu kćerku, ima osećaj krivice. Muslimani su njegovom prijatelju mnogo zla naneli. Doduše, u porodici Kalača nikada nije bilo mržnje prema Srbima. Ni otac ni deda mu nisu mržnju u srce usađivali. Od mladosti je znao da su Kalači ne tako davno bili hrišćani, pravoslavci, da su se prezivali Milačići i da su iz

Kuča. Čak su njegovi bili prilično ponosni na svoje kučko poreklo i na svoje rođake hrišćane koji su tamo ostali.

Vaspitavan tako, počeo je dosta rano da se pita otkuda u srcima mnogih muslimana toliko mržnje prema svemu što je srpsko, kad su i sami Srbi. Još na fakultetu su studenti muslimani počeli od njega da zaziru. Znao je u lice da im kaže da su njihovi pokušaji da dokažu svoje anadolsko tursko poreklo smešni.

- Čega se mi to stidimo? - govorio je. Svi mi znamo iz kojih srpskih porodica potičemo, a mogu da se opkladim da će se u većini naših kuća i danas negde na tavanu naći kandilo i ikona sveca kojeg smo slavili.

Kasnije je počeo ozbiljnije da se bavi poreklom, da istražuje uzroke mržnje i kompleksa kod muslimana. Saznao je za „Tajnu hroniku" o postanku Kurana i Muhamedovu prevaru. Izučavajući Kuran shvatio je zašto su mnogim muslimanima bliži Turci ili Arapi od braće po krvi i jeziku pravoslavne vere. Kuran daje prednost veri u odnosu na naciju, a to je mnogim, kako fanaticima, tako i špekulantima svih vrsta dobro došlo kako bi dokazivali da nemaju ničeg zajedničkog sa Srbima.

Zlo je naslutio Redžo još onda kad su sarajevski intelektualci, muslimani, videći da je traženje korena u Anadoliji apsurdno, počeli svoje poreklo da vezuju za bogumile. To što istorija ni do danas nije razjasnila pitanje bogumila iskoristili su za stvaranje teorije kako sukob između Srba i muslimana potiče još iz vremena Nemanjića. A kad su muslimani počeli da se organizuju i u versku političku stranku, Redžo je znao da je đavo došao po svoje, kao što je, evo i došao, i Sarajevo i čitavu Bosnu i Hercegovinu pretvorio u zgarište i ljudsku klanicu.

I on je, čini mu se, zajedno sa ovim gradom postao zgarište. Za nekoliko meseci je ostario, zgrbio se, izgubio snagu i volju za život. Zadovoljan je jedino što mu sin i unučići nisu u Sarajevu već u Švedskoj, da bar njihovu nesreću ne gleda. A njemu više i nije važno hoće li ga negde na ulici sresti metak lutalica, ili će ga razneti neka granata.

Obišao je sve koje je znao, a za koje je pretpostavljao da mogu nešto da mu kažu o Mihailovoj kćerki. Saznao je jedino da njen muž Safet, sada ga, kažu, zovu Safet-beg, komanduje nekakvom svojom vojskom u s tarom delu grada i da se verovatno nalazi u hotelu ,,Evropa". Upozorili su ga da je opasan čovek, ali je Redžo, ipak odlučio da ga potraži.

Ispred „Evrope" ga grubo zaustaviše dvojica naoružanih uniformisanih ljudi sa zelenim beretkama na glavi.

- Ku’ćeš!? - kaže jedan.

- Kod gospodina Fazlića - odgovori Redžo.

- Ne može! Odbi!

- Moram nešto važno da ga pitam.

- Odbi, kad kažem!

- Molim vas. Samo nešto kratko. Važno je za njegovu porodicu.

Stražari ga sumnjivo pogledaše.

- Ko si ti - pita jedan strogo.

- Redžo Kalač. Inženjer Redžo Kalač.

- Čekaj tu!

Jedan stražar uđe unutra. Dok čeka, Redžo gleda planine oko Sarajeva prekrivene snegom. Negde sa Igmana čuju se topovi.

Stražar se vrati.

- Podigni ruke - kaže ljutito.

Redžo podiže ruke. Stražar ga pretrese, pa pošto ne nađe ništa, reče:

- Idi!

U holu naiđe na grupu naoružanih ljudi.

- Tražim gospodina Fazlića - kaže.

- Misliš, Safet-bega? - mrko ga jedan odmeri pogledom.

- Gospodina Safeta Fazlića - ponovi Redžo.

- Jesi li ti musliman? - iskorači jedan prema njemu.

- Jesam - odgovori. Zovem se Redžo Kalač, inženjer. Radio sam u Fabrici automobila.

- Skini gaće! - strogo naredi čovek.

- Ne razumem - zbuni se Redžo.

- Gaće dole!

- Ali, ljudi... gospodo, zašto?

- Skidaj gaće, sunce ti krvavo!

Preplašen, drhtavim rukama, Redžo raskopča pantalone i pusti ih da padnu na pod.

- I gaće! Gaće skini!

Skrivajući pogled spusti i gaće.

- Obrezan je - reče čovek. Ja sam Safet-beg. Kaži šta hoćeš.

Redžo navuče gaće, pa zakopča pantalone. Mislio je da ne kaže istinu, ali, zbunjen dočekom, zaboravi šta je naumio da kaže.

- Otac vaše supruge se raspituje da li je živa - izlete mu.

- A gde je on? - preseče ga Safet.

Tek tada Redžo shvati da se izleteo.

- Ne znam - kaže. Dobio sam pismo od njega preko Međunarodnog crvenog krsta. Nekada smo zajedno radili u fabrici.

- Gde ti je pismo?

Redžo vidi da se zapleo i da će se teško izvući iz ove situacije.

- Bacio sam ga - odgovori.

Safet ga dugo neprijateljski posmatra. Potom cinično progovori.

- Napiši onda tvom vlaškom prijatelju da je kurva pobegla vlaškim krmcima. Ostavila je i mene i decu i pobegla! Gubi se sad dok se ne predomislim i živog te ne oderem. Vlaški prijatelji drugo i ne zaslužuju.

Preplašen, iako se smrti nije bojao, Redžo pođe unazad.

- Gubi se! - dreknu Safet još jednom.

Vraćajući se kući primetio je da ga prate. Znači, Safet-begu je nešto sumnjivo. Uplaši se za Mihaila. Ako ga uhvate, možda će ga stvarno živog derati.

Naglo skrenu u jednu uličicu desno, potrča, pa u sledeću levo, potom opet trčeći, levo.

Samo da im umakne, da Mihailu kaže da beži, a sa njim posle neka čine šta hoće.

Otvarajući mu vrata Mihailo spazi da je preplašen.

- Šta je bilo? Je li mrtva?

- Nije. Pobegla je vašima, no beži i ti. Prate me. Posumnjali su da si ovde.

- A ti? Šta ćeš ti?

- Ne znam. Idi odmah. Možeš li da se izvučeš?

- Mogu. Kako sam ušao, tako ću i izaći.

- Idi, onda. Odmah.

Mihailo ga gleda sažaljivo.

- Hajde sa mnom.

Redžo se osmehnu.

- Hvala ti, prijatelju, ali ne mogu.

- Ja ti garantujem da ti se ništa neće desiti. Stanovaćeš kod mene u Beogradu.

Redžo se opet osmehnu i pogleda ga u oči.

- Nije to. Ne bojim se, no ne mogu. Neću da bežim. Ne slažem se sa ovim što moji čine, ali neću da bežim. Hoću ovde da umrem. Idi, Mihailo.

Molim te. Idi. Izađi kroz ovo dvorište pozadi.

Mihailo uzdahnu.

- Pa, zbogom.

- Idi - prošaputa Redžo ne dižući pogled.

Dugo je stajao u šupi gledajući u prazno ispred sebe.

Duša mu je bila prazna, samo je očaj u njoj ostao. Ničega drugog nije bilo ni u njemu, ni oko njega. Želeo je da oni što ga prate što pre dođu, da što pre umre kad nije stigao ni tamo ni ovamo.

Ne zna koliko je dugo tako stajao u šupi. Osetio je samo da mu je neko iza leđa.

- Đe je krmak, krmče!? - Čuje neki surov glas.

Nije se ni okrenuo.

- Tu si ga krio, izdajniče!

Opet se nije ni pomerio. Znao je da je smrt došla.

- Kolji! - Čuje u magnovenju neki drugi glas.

Neka ruka ga povuče za kosu, zavrnu mu glavu unazad, a u sledećem deliću sekunde oseti strašan bol ispod grla.

I sve potonu u mrak.

U nju se uselio očaj. Jači od onog koji je osetila u podrumu „Evrope".

Tada se nazirao neki tračak nade. Poput sunčevog zraka koji posle podne uđe kroz uzani podrumski prozor, grejala je vera u Hrista a sada je i tu veru izgubila. Ne ume da pronađe način da ono tamo, nečastivog, uništi. Ljudi ga štite u svom neznanju.

Mora sve dobro da isplanira. Ne sme više da greši.

Šta joj još treba?

Zna gde je soba nečastivog. Alkohol je pripremila. Treba joj još šibica, a da to nikom ne bude sumnjivo.

Da traži da joj neko kupi cigarete i šibicu? U to niko neće posumnjati.

Ali, kako da traži? Odlučila je da ne govori. Ne sme sada da to prekrši.

Možda da napiše Anki. Ona će joj nabaviti.

Pridiže se i sede na krevet. Desno od nje, na ormariću, ležao je časopis sa polurešenim ukrštenicama i na njemu olovka. Mirno ustade i priđe ženi koja je čitala neku knjigu. Žena podiže pogled osmehujući se. Jelena joj pokaza na olovku.

- Samo uzmite, gospođo - reče žena i dalje se osmehujući.

Jelena je znacima pita da li može da otcepi parče novine.

- Kako da ne - kaže žena. Samo izvolite. Pročitala sam ih.

Zahvali joj pogledom, pa se vrati u svoj krevet. Otcepi od novina parče beline, pa na njemu napisa: Nabavi mi cigarete i šibicu.

Tada shvati da ipak nije sve jednostavno. Treba Anki dati i novac. Ona je sirotinja, sigurno nema. Kako sada to da reši?

Onog dana kada su je doveli ovamo imala je kod sebe crnu tašnu. U njoj je bilo nešto para i neke ženske sitnice. Ko zna gde je sada tašna?

Prvi put otvori svoj ormarić. Tašnica je bila u njemu.

Izvadi dve novčanice od po deset hiljada dinara, uze ceduljicu, pa priđe Ankinom krevetu.

- Šta ti treba, dušo blagorodna? - kaže Anka.

Jelena joj pruži ceduljicu i novac. Anka pogleda u ceduljicu, a zatim, ispitivački i nju.

- Šta će ti cigarete, dušo blagorodna? Pa ti ne pušiš. Videla bih po prstima da pušiš. No, neka, neka. Možda ti sada treba. Nabaviće tebi Anka, ništa ne brini. Samo ti lezi, ja ću nekog dole na prijavnici da zamolim da kupi. Hajde, lezi ti, ne umaraj se, odoh ja.

Anka ode, a ona se vrati u krevet.

Bože, pomisli, koliko sam pogrešila. Sve je ovo moglo odavno da se završi...

...Radmila joj je ulivala nadu. Stalno joj je govorila da moraju da izdrže i da će sve proći. Snagu, kojom je, onog dana kad joj je urezao svoj znak na stomaku, prkosila satani, izgubila je.

Nije hteo da je ubije. Znao je satana da smrt za nju nije ništa i da bi to bila nje na pobeda. Smislio je nešto strašnije, mnogo strašnije od smrti.

- Rodićeš Muja od Doboja koji će na Moravi džamiju podići - neprestano joj je odzvanjalo u ušima.

Ne. To ne sme da se dogodi. Svojom smrću će pobediti satanu. I Hrist je svojom smrću pobedio.

Rekla je to Radmili.

- Moram da se ubijem, sejo. Tako ću pobediti satanu.

Radmila je privuče na grudi. Milovala je po dugoj, crnoj kosi.

- Polako, jadnice moja - reče joj. Za smrt ćmo uvek imati vremena. To ćemo kad više ne bude moglo ništa drugo.

- Samo ga tako mogu pobediti.

- Polako, tugo moja. Možda nas Bog neće zaboraviti. Sama si onog dana govorila da Hrista ne mogu pobediti. Sve će ovo proći. Potrebna si deci.

Njih moraš iz kandži sataninih da spasavaš.

U podrum je ponovo upala grupa pijanih uniformisanih muškaraca.

Zarobljenice su taman završavale ručak. Dali im neku smrdljivu čorbuljinu i po parče hleba.

Jeleni nije smetala glad. Mučnina iz želuca bila je deo jednog opšteg

bola. Bol od opekotina na stomaku bio je uminuo, na koži se stvorila pokorica, ali se njoj činilo da se taj bol preselio u utrobu i da sada boli odnekud iznutra.

Predvodio ih je Safet-beg. Jeleni se učini da mu je beretka na dva mesta uzdignutija. Tu su mu, sigurno rogovi - pomisli.

- Dižite se, kurve sprske! - dreknu on. Dosad smo vas mi jebali, a sada ćemo vas dati i drugima. Izlazi! Brzo! Hajde, isterajte ih i dovedite one nove.

Preplašene žene ustadoše bez reči.

Jelena i Radmila su pošle zajedno.

- Sagni glavu i prođi - kaže joj Radmila, da ti nešto prokletnik ne učini.

- Neću - kaže Jelena. Ne bojim ga se. Više od ovoga što je učinio ne može.

- Može, crna drugo, može. Ne diraj đavola kad ne moraš.

Kad stigoše do Safet-bega, Jelena podiže glavu i prkosno ga pogleda u oči.

Opet mu je u očima videla strah.

- Na krst ću te razapeti! Na krstu ćeš umirati, da vidim hoće li ti tvoj Hrist pomoći. Jelena nije odgovorila.

- Vodite te kurve! Brže! - riknu Safet-beg.

Ispred ulaza u hotel potrpaše ih u kamion, pa spustiše ceradu.

Kamion zabrunda i krenu.

- Kuda li nas vode - pita Radmila više za sebe.

- Sigurno u još veći pakao - odgovori Jelena.

- Zar ima nešto gore od onog tamo ?

- Uvek ima i gore. Nego, kažem ti, ja više ne mogu. Kad stignemo, bežaću, a oni će me ubiti. Tako je najbolje.

- Nemoj - kaže Radmila. Nemaš pravo na to.

- Imam pravo da sa svojim životom radim šta hoću.

- Nemaš pravo, Jelena. Zbog dece. Ništa ona nisu kriva. Trebaćeš im.

- Ne mogu im više pomoći.

- Moraš. Moraš i možeš. Ne dam ti da bežiš. Neću da te ubiju. Držaću te. Možemo ga pobediti i životom, a ne samo smrću.

Ubrzo kamion stade.

- Izlazite, kurve srpske!

Nađoše se između zgrada ograđenih gvozdenom ogradom.

- Gde su nas ovo doveli - pita Radmila.

- Ovo je kasarna ,,Viktor Bubanj ". Ovde smo dovodili učenike u goste vojnicima.

Ispred vrata jedne zgrade grupa uniformisanih ljudi.

- Šta ste nam to doveli - viče jedan iz grupe.

- Srpske kurve! Evo vam ih, pa radite šta hoćete.

Žene su nemo stajale pored kamiona ispunjene zebnjom da ih ovde čeka nešto još strašnije. Cereći se, muslimani su im lagano prilazili.

- Mogli ste da nam dovedete i nešto bolje - odmerava ih jedan pogledom. Ovima je duša u nosu. Mora da se niste sa njih skidali.

- Dina mi, k... im falio nije - smeje se i stražar. A kako vidim, neće im ni vođe falit.

- Alaha mi, neće. Ama sam, ljudi, čuo da vlaškim krmačama toga nikad nije dosta.

- 'Ajde, kurve. Ulazite. Da vas mi malo propustimo kroz šake.

- Možda vam tamo nije bilo dosta. Ha, ha, ha...

Ćuteći pođoše prema ulazu. Uvedoše ih u jednu prostoriju u prizemlju u kojoj se već nalazilo nekoliko žena. Izgrebane, izubijane, pocepane kao i novodošle. U sobi nije bilo ničeg osim dušeka i ćebadi.

Ćuteći su posedale na dušeke. Radmila je opet sela pored Jelene.

- Kurve, doći ćemo kasnije - dobaci stražar zatvarajući vrata.

Zatečene žene im ispričaše da je kasarna pretvorena u logor. Stotine Srba je ovde zatvoreno. Mnogi su stradali. A njih, vele, siluju gotovo svake noći. Starije žene drže u drugim zgradama.

- Nije trebalo da te poslušam - kaže Jelena Radmili. Trebalo je da bežim.

- Ćuti, jadna ne bila. Kuda bi bežala kad je ograđeno. Ne bi pucali, no bi te uhvatili i tukli.

- Ne bi. Pucali bi. Mrzelo bi ih da trče za mnom.

- Ćuti i izdrži. Moramo da opstanemo. Razumeš li.

Zaćutale su. Jelena je mislila na Amiru. Gde li je sada? Hoće li se Hatidža brinuti o njoj? Damir je veliki, nekako će se snaći. Samo da mu mržnja potpuno dušu ne otruje. Da đavo u njega ne uđe. Samo da mu đavo potpuno dušu ne uzme.

Trže je tresak vrata. Grupa u uniformama upade unutra.

- Evo nas, kurve srpske!

- Malo ćemo da vas jebemo, da ne zaboravite kako to izgleda.

- Svlačite se, kurve sprske!

Sve ćute.

- Bolje da se svlačite same nego da vam pocepamo i to prnja što vam je ostalo.

Jedna za drugom ustaju i svlače se. Balije se cere od zadovoljstva. Sve je isto kao u onom podrumu.

Ustala je i Radmila. Svlači se.

- Diži se - veli Jeleni.

- Ne mogu - kaže Jelena.

- Moraš, nesrećnice.

- Ne mogu.

- Tući će te. Diži se.

- Neka tuku. Ne mogu.

- Diži se kad ti kažem.

Jedan balija stao ispred nje, raskopčava pantalone, ceri se.

- Je li ti to nećeš - pita smejući se.

Jelena ćuti pognute glave. Čeka udarce u glavu ili stomak.

- Hoće - kaže Radmila. - Hoće, evo sad će da se svuče. Svlači se, kukavice.

Svlači se. Baci odeću na pod, pored sebe i ostade potpuno gola.

- Ljudi, gledajte ovo - povika balija. Gledajte šta ova ima!

- Ovu su za navek obilježili!

- Ko li se samo ovoga dosjetio?

- Ova će velikog muslimana da rodi!

- Samo da ga malo dogradimo. Možda ga oni tamo nijesu dobro napravili.

- Ja ću je prvi. Prvi sam je vidio.

Đavolje ruke je spopadoše i oboriše na dušek. Balijino lice se cerilo iznad njene glave. Zatvorila je oči da ne gleda to lice. Osetila je bol u utrobi i na stomaku.

Ne zna koliko je sve to trajalo. Kad se osvestila, bio je mrak. Radmila joj je brisala lice mokrom krpom.

- Osvestila si se - kaže. - Dobro je. Što li su se samo na tebe toliko okomili?

Sve ju je bolelo. Svaki deo tela.

- Nema nam pomoći, jedva izgovori. Moramo se ubiti.

- E, nećeš - odgovori Radmila. Nećemo njima iz inata. Iz inata ću da živim.

Začu se potmuli odjek eksplozija. Želela je da neka od tih granata doleti pravo u ovu sobu, da je digne u vazduh zajedno sa svim ovim nesrećnicama, da njihovoj sramoti traga ne ostane. Da se nikada ne sazna šta su đavoli činili ljudskom rodu.

Najjači bol osećala je u stomaku. Sigurno su je povredili dok su se na njoj smenjivali.

Radmila joj je nešto kao izdaleka govorila, a ona je tonula. Negde duboko. Oko nje je bila neka čudna svetlost. Preplitale su se razne boje: crvena, plava, zelena... Najviše je bilo crvene. Ona je lebdela u tom vrtlogu boja, a pored nje su promicali orgijaši iz onog podruma. Bio je tu i onaj u Sašinom obličju, on im je bio vođa.

Čudno joj što je tako gledaju i klanjaju se kad prođu pored nje. Nešto o njoj govore, ali ona ne čuje. Jedino joj je jasno da govore sa strahopoštovanjem. Do ušiju joj dopire jedna reč koju ranije nije čula.

- Đavorodica... đavorodica... đavorodica...

Ne može da zaključi ko im je to. Okreće se oko sebe, ali ne vidi nikog osim njih. Sama je sa gomilom đavola u spletu čudnih boja.

- Đavorodica... đavorodica...

Užasnuta shvata da oni na nju misle.

- Đavorodica... đavorodica...

Otkuda im to? Zašto bi ona bila đavorodica?

Odjednom svi đavoli, kao po komandi, počeše da se klanjaju.

- Evo ga dolazi - šapuću.

- On će podići džamiju na Moravi!

Odnekud izroni neko dete. Nekako ponosno lebdi kroz svetlost, obučeno u uniformu, a na glavi mu zelena beretka.

Poznato joj je to dete. Viđala ga je. Isti Damir, samo što je mnogo mlađi.

- Evo me, Majko đavorodice - reče dete glasom od koga sve odzvanja.

Njoj se sledi krv u žilama.

Hoće da vikne: Ne, ti nisi moj Damir. Ja nisam tvoja majka!

Ne može. Izgubila je glas. Ne može ništa da izgovori.

- Ja sam vrhovni đavo - nastavi dete. I ti mi se pokloni!

Ona se trese od straha. Hoće da podigne ruku i da se prekrsti, ali ne može. Ne može da je pomeri.

- Pokloni mi se, Majko đavorodice - naređuje ono strogim glasom.

Neka sila je pritiska da se pokloni, ali se opire.

- Pokloni mi se, kad naređujem! Meni niko ne može da se odupre.

- Ne! Ne! - vrisnu iz sveg glasa.

- Smiri se, Jelena, smiri se. Sanjala si nešto.

Bio je to Radmilin glas. Iako ju je vratio u ovozemaljski pakao, ipak je presrećna što ono nije istina, što nije majka đavorodica.

- Strašno si nešto sanjala, jadnice.

- Jesam. Nešto strašnije se ne može zamisliti.

Napolju se začu pucnjava. Nisu eksplozije, već rafali iz automatskog oružja. Sasvim je blizu.

- Ovo su naši - čuje se neki glas.

- Otkuda znaš ?

- Znam. Napadaju preko Aneksa. Hoće da nas oslobode.

Sve se uzbudiše. Naćuljiše uši i slušaju.

- Majko Bogorodice - šapuše neka žena. Pomozi im da nas izvuku iz ovog pakla.

Jelena i nije želela da je oslobode. Više bi volela granatu koja bi sve uništila.

Svitalo je kad pucnjava utihnu. Sve ćute pognutih glava. Posle kratkotrajne nade bol u dušama je još jači.

Sasvim se razdanilo kad upadoše dva stražara.

- Napolje, kurve srpske! Izlazi!

Isteraše ih u dvorište. I iz drugih zgrada izvode logoraše: žene, decu, starce. Na stotine.

Na sredinu dvorišta doteraše petoricu mladića s oznakama srpske vojske. Ruke im vezane na leđima. Jedan u muslimanskoj uniformi stade ispred njih i dugo ih gleda. I oni

njega gledaju pravo u oči. I njemu i njima mržnja iz očiju seva.

- Slušajte, svinje srpske - okrenu se onaj prema logorašima. Četnici su

noćas pokušali da zauzmu logor. Kako su prošli najbolje vidite po ovima ovde.

- Jedi govna, balijo - kaže mu jedan od njih prkosno.

- Nećeš dugo, krmče srpski!

- Nećeš ni ti živ u Sarajevo, balijo.

- Pobijte krmke!

Nekoliko muslimana sa mašinkama stade ispred njih.

- Pucajte, balije! Ostaće dovoljno Srba da vam seme zatru!

- Pucaj, da ne laju krmci!

Zaštektaše automati. Srbi padoše na zemlju jedan preko drugog.

- Ovako će proći svi četnici i sve srpske svinje! Ćerajte ih unutra!

U sobi ni jedna ne progovara. Sve znaju da su oni momci zbog njih poginuli. A ko zna koliko ih je još ostavilo glave noćas u onoj pucnjavi.

Muk prekidoše jauci iz ugla sobe. Sve se okrenuše na tu stranu. Jedna žena se jaučući previjala na dušeku.

Neke priskočiše da vide šta je bilo. Pritrčala je i Radmila. Pođe i Jelena, ali vide da ih je tamo dovoljno, da će samo

smetati.

- Gospode bože - čuje se iz ćoška.

- Šta si to uradila, nesrećnice?

- Mnogo krvari, šta da radimo?

- Ume li koja da je malo očisti ?

Radmila se ubrzo vrati.

- Šta je bilo - pita Jelena.

- Strahota. Sama je sebi nekom dugačkom iglom izbušila vodenjak. Bila je u četvrtom mesecu. Samo krv iz nje lipti.

- Morala je tako - kaže Jelena.

- Kako morala? Verovatno će umreti. Ko će ovde da joj pomogne.

- Tako je bolje. Bolje je tako, nego da ga rodi. I ja ću nešto morati da uradim.

- Nemoj da ti padne na pamet. Moramo da izdržimo, a dece ćemo se nekako osloboditi.

- U nama nisu deca. U nama je zlo seme. Đavolje. Ne sme na svet da izađe. Bolje je da sve umremo nego to.

- Nemoj samo da učiniš neku glupost. Molim te. Neće ni ovo večito trajati...

- Dušo blagorodna, što si se tako zamislila?

Anka je stajala pored kreveta.

- Donela sam ti cigarete, dušo moja. Nemoj samo da te uhvate da pušiš.

Grdiće te. 'Ajdemo zajedno u klozet. I ja ću jednu. Nisam odavno.

Jelena ustade. Pođe za Ankom. Sada kada je dobila šibicu Anka mora da poveruje da ona zaista oseća potrebu za pušenjem. Ne sme ništa da posumnja. A noćas, kad svi zaspu, nečastivi će zajedno sa njom nestati u plamenu.

31

Kad je izašao iz transportera prvi utisak mu je bio da se nalazi u nekom gradu iz bajke, ušuškanom ispod snegom prekrivenih planina.

Sledeća, slika nije bila nimalo idilična: po gradu, na sve strane, tragovi eksplozija i požara. Kao da je sam đavo došao da pokvari njegovu lepotu.

Oficir Unprofora ga opomenu.

- Sklonimo se sa ulice. Ovde nikada niste sigurni ko će odakle puca.

I zgrada ispred koje su stali bila je oštećena granatama. Ulazeći, Majkl se još jednom osvrnu. Prođe ga osećaj da sa svakog prozora, iza svakog ćoška, vreba smrt.

U holu ih sačeka čovek u šarenoj uniformi, snishodljivo se osmehujući.

Povede ih niz stepenice. Dok su silazili, oficir Unprofora reča Majklu da će on otići da obavi neki posao, pa će se kasnije vratiti.

- Ukoliko želite nazad u Zagreb, jedan helikopter leti predveče!

- Najverovatnije, ali videću još - odgovori Majkl.

Uvedoše ga u jednu prostoriju u podrumu. Očigledno da je iz nužde bila pretvorena u kancelariju. Zape mu za oko peć kakvu do tada nije video i sanduk uglja pored nje.

Čovek koji ga primi reče, na dobrom engleskom, da se zove Ćamil Kurspahić i da je od vlade zadužen da bude njegov domaćin.

- Da nije te peći posmrzavali bismo se - reče prateći Majklov pogled.

Potom, predstavljajući drugog čoveka kao Jusufa Delića, reče da je i on vladin službenik koji će pomoći da gospodin Mišel dobije podatke koji su mu potrebni.

Za razliku od Kurspahića, Delić je samo natucao poneku reč na engleskom.

- Gospodine Mišel - nastavi Ćamil, izvinjavam se što nismo u stanju da

vas ugostimo bnako kako to zaslužuje američki novinar. Godinu dana živimo u opsadi i pod granatama agresora. Nadam se da ćete razumeti. No, ponešto će se i naći. Da li ste za viski i za jedn u pravu bosansku kafu?

Majkl prihvati i jedno i drugo, pa dodade da bi želeo da odmah pređe na razgovor.

Iz džepa izvadi isečak iz „Posta" i onu fotografiju.

- Ja sam, uglavnom, došao zbog ovoga - reče pokazu- jući isečak svojim domaćinima. Želim da o tim silo- vanjima saznam iggo više. Svaka čtnjenica je dragocena.

- Gospodine Mišel - kaže Ćamil, hvala vam što ste došli da o tome pišete. Svet treba da se upozna sa tim nečuvanim i u istoriji nezapamćenim divljaštvom. Pripremićemo vam sve podatke. Pošto sam i ja novinar, mogu da pregpostavim da će vam dragoceni biti i neki opšti podaci o Bosni i Hercegovini i o napaćenom muslimanskom narodu. On će nestati sa lica zemlje ukoliko svetska zajednica hitno ne zaustavi srpsku agresiju.

- Da, da - odgovori Majkl. Hvala vam, kolega. Biće mi potrebni neki podaci iz prošlosti ove

zemlje i opšta slika današnjice.

- Mi, gospodine Mišel, imamo jednu monografiju na engleskom. U njoj ćete naći najnužnije podatke. Evo, to je ova monografija. Vidite, Bosna je vrlo stara država, stara više vekova. Ovo je grb bana Kulina od koga potiču muslimani. Mi smo, znate, poreklom od bogumila čiji je kralj bio Kulin... Još u to vreme bogumili su bili ugroženi od Srba. Njihov vladar Stefan Nemanja, koji je živeo u 12. veku, toliko ih je progonio da je pravo čudo kako su opstali.

- Hvala vam, kolega - prekide ga Majkl, - knjigu ću da pročitam. Da ne gubimo vreme oko onoga što je napisano. Ja bih radije da dobijem podatke o tih 160 hiljada silovanih žena.

- Naravno, gospodine Mišel, naravno - ušeprtlja se Ćamil. Evo stiže viski i kafa. Dok popijemo piće, gospodin Delić će pripremiti podatke. Vi samo recite šta vas konkretno interesuje.

- Sve u vezi s tim. Gde se to događalo, u kojim mestima, gde su logori.

Interesuje me sudbina tih žena. Najznačajnije su njihove priče. I sami znate, kolege smo, ne možete o nečemu pisti dok ljude ne vidite i sa njima ne razgovarate. Želeo bih da obiđem bolnice u kojima se one leče, da

porazgovaram i sa njihovim lekarima, sa njihovim porodicama, muževima, majkama i očevima... Znate, hoću kompletnu sliku, kako bih napravio ozbiljnu studiju.

- Dobićete - poče da zamuckuje Ćamil. Sve ćete dobiti. Samo, trebaće nam vremena. Njihove izjave i svi materijali su na bošnjačkom jeziku, to treba prevesti. No, sve će biti u redu. Bićete dan-dva naš gost dok se to ne završi. Istina je da živimo u opsadi i pod granatama, ali vam garantujemo bezbednost.

Majkl oseća da Ćamil pokušava da dobije u vremenu.

- Nema potrebe, kolega, da se bilo šta čeka. Ja, pre svega, želim da čujem te silovane žene. Sve ostalo je gotovo nebitno. Hoću da učem u njihove porodice, to je najvažnije. Znate, kolega, silovanje kao pojedinačna pojava može se naći u svakoj zemlji sveta, ali je, čini mi se, u istoriji nezabeleženo da muškarci jednog naroda siluju toliko žena drugog naroda.

Hoću da svetu objasnim tu pojavu. Svet mora da zna da u srcu stare Evrope još postoje varvari. Želim, takođe, da opišem posledice u narodu čije su žene silovane. Ne radi se samo o psihičkim poremećajima kod silovanih žena.

Ako je silovano 160 hiljada žena, psihičke posledice tragično osećaju njihove porodice i njihovi prijatelji. Vi ste, kolega, mali narod. Silovanje tolikih žena mora da ostavi posledice

na čitav narod. Ja nisam ovamo došao da napišem običan novinski članak, već seriju reportaža, a potom knjigu. Zbog toga, pre svega, moram da razgovaram sa tim ženama i sa njihovim porodicama.

Moram da objasnim da li je masovno silovanje posledica mržnje srpskog naroda prema vašem, ili je u pitanju nešto drugo. Kao što vidite, kolega, mnogo je pitanja na koja moram da dobijem odgovore da bih kako valja obavio posao zbog kojeg sam došao.

Jusuf, koji se nije mešao u razgovor, pita nešto Ćamila, a ovaj mu, opet, nešto dugo objašnjava. Majkl, iako su mu balkanski jezici daleki, ima utisak da je to isti jezik koji je čuo u Zagrebu i Kninu.

- Gospodin Delić kaže - obrati se potom Ćamil Majklu, da će biti izvesnih teškoća. Ne znam kako da vam objasnim, za vas iz Amerike to može da bude neshvatljivo. Reč je o mentalitetu naših ljudi. Znate, mi smo muslimani, kod nas je patrijarhalni duh još izuzetno jak. Verovatno ni jedna žena neće o tome hteti da govori.

- Nije to nikakav problem, kolega - odogovori Majkl. ja njihova imena

neću objavljivati. Uostalom, za čitaoce u Americi njihova imena i nisu važna.

Važne su njihove priče.

Ćamil pogleda u Jusufa, pa mu opet nešto govori.

- Gospodin Delić kaže - reče potom Ćamil, da sa tim ženama verovatno nećte moći da razgovarate, a ni sa njihovim porodicama. Sve ostale razgovore ćemo vam obezbediti.

- Ne razumem - reče Majkl.

- Znam da je vama teško da to shvatite. Rekao sam vam da se radi o posebnom mentalitetu i vaspitanju. Naše žene ne biste privoleli ni da vam kažu šta uveče govore sa mužem. Moraćete, ipak, da pišete bez tih razgovora.

- Ipak, gospodo, insistiram da razgovaram sa tim ženama. Verovatno su neke od njih u bolnicama, mogao bih tamo da ih posetm. Dogovoriću se sa njihovim lekarima.

Ćamil i Jusuf se zgledaše zabrinuto.

- Gubite vreme, gospodine Mišel. Do tih žena ne možete doći. To bi povredilo njihov ponos. Ni jedna neće priznati da joj se to desilo. Moraćete ih razumeti.

- Ne razumem. O čemu vi pričate? Kažete da žene o tome neće da govore, a mi smo u Americi dobili i njihove slike. Evo, pogledajte. Ovo je grupa silovanih muslimanki iz Bosne. Fotografija je stigla preko Agencije.

Njih niko nije mogao primorati da se slikaju. Ako druge neće da govore, hoće one. Hoću sa njima da razgovaram.

Ćamil i Jusuf razgledaju fotografiju. Nešto tiho međusobno pričaju.

- Gde mogu da nađem te žene?

- Ne znam, gospodine Mišel. Kada bismo znali odakle su, možda bismo ih pronašli.

- Te žene su iz ovog grada, gospodo. Ova ovde, vidite ova - pokazuje Majkl, je prijateljica jedne moje poznanice iz Njujorka koja je ovde boravila pola godine. Imam njeno ime i adresu.

- Kako se zove - pita Ćamil zbunjeno gledajući u Jusufa.

- Imam zapisano - reče i izvadi ceduljicu iz džepa. Evo, Ena Fazlić. A ovo je adresa. Čudno neko ime ulice.

Majklovi sagovornici su opet nešto međusobno pričali.

- Nešto nije u redu - upita Majkl.

- Gospodin Delić se setio gospođe Fazlić - kaže Ćamil. Zna njenog muža.

Ove žene su, na žalost, zarobljene. Srpski agresori su ih odveli u logor i tamo silovali. Ova fotografija nije snimljena u Sarajevu nego na Palama.

- A gde je to?

- Četrdeset kilometara odavde.

- Možete li me odvesti tamo?

- Na žalost, gospodine Mišel, ne možemo. Taj grad su okupirali četnici.

- A ko su oni?

- Razbojnici - Banditi, koji su došli iz Srbije da kolju goloruku muslimansku nejač.

- Dobro, gospodo, mogu li da pronađem Eninog muža, gospodina Fazlića?

Želeo bih sa njim da o svemu porazgovaram i da mu prenesem pozdrav iz Amerike.

Njih dvojica su opet nešto razgovarala, pa Ćamil reče:

- Gospodin Delić kaže da je gospodin Fazlić sada u našoj vojsci. On je rezervni oficir. Ako je u Sarajevu, pronaći ćemo ga... Zaboravili smo na viski i kafu. Živeli, gospodine Mišel.

Jusuf nekuda ode. Ćamil reče da je otišao da naredi da pronađu gospodine Fazlića i da iz Ministarstva za informacije prikupe podatke koliko je u gradu muslimanki silovano.

Odjednom se začu eksplozija. Jedna, pa druga, onda nekoliko.

- Je li ovako često - pita Majkl.

- Svakog dana, verujte, gospodine Mišel. Nije mi jasno kako u ovom gradu još ima živih. četnici bombarduju sve. Čak i bolnice i porodilišta.

Ovakav rat svet nije zapamtio.

Dugo je još Ćamil pričao o okupaciji Bosne i Hercegovine i zločinima srpskih četnika. Mišela je ta priča dosta podsećala na onu koju je čuo u Zagrebu

Majklu se kafa nije dopala, ali viski nije bio loš. Ćamil je, neprestano pričajući, ponovo punio čaše, izvinjavajući se što nema leda, jer u gradu odavno nema struje.

Posle više od pola sata uđe Jusuf Delić sa čovekom srednjih godina u uniformi.

- Fazlić - kaže čovek pružajući ruku.

Majkl ustade da se pozdravi.

- Govorite li engleski, gospodine Fazliću - upita.

- Da gospodine.

Sedajući Fazlić besno udari šakom o sto i nešto žestoko opsova na svom jeziku.

- Izvinite - reče. Počeli smo da gubimo živce. U sarajevskom paklu teško je i razum sačuvati, a ne živce.

- Verujem vam, gospodine Fazliću. Zaista vam verujem i saosećam sa vama. Želeo sam da vas upoznam i da vama i vašoj supruzi prenesem pozdrave iz Njujorka od vaše prijateljice Džejn. Puno mi je o vama pričala.

Čovek se gorko osmehnu, a na licu mu se pojavi tuga.

- Divna, draga Džejn - kaže drhtavim glasom. Moja supruga ju je mnogo volela.

Oborio je glavu, zagledao se u sto ispred sebe, a u očima mu zaiskriše suze.

- Zašto govorite u prošlom vremenu, gospodine Fazliću? Možda će sve biti u redu.

Čovek podiže glavu. Dugo ga gleda pogledom punim tuge.

- E, dragi gospodine, i ja bih se nadao da dobro ne poznajem one divljake što po ceo dan na nas pucaju. To su, gospodine, zveri a ne ljudi.

- Nemojte, ipak, gubiti nadu.

- Uzalud me tešite, gospodine. Ja sam siguran da Ena nije živa. Te zveri i malu decu kolju.

- Gospodine Fazliću - reče Majkl, možda mogu da vam pružim izvesnu nadu. Ova fotografija je stigla preko Agencije pre nekoliko dana, pred moj polazak iz Njujorka.

Čovek uze fotografiju. Gleda je ćuteći. Lice mu se grči, obrve skupljaju, a jedna suza mu pobeže iz oka.

- Draga moja Ena - prošaputa drhtavim glasom.

- Kako se to dogodilo? Šta se, u stvari, dogodilo? - nastavi Majkl.

- Četnici su upali u kuću i odveli je. Odveli su i druge. Većinu od ovih žena poznajem.

Majkl odluči da mu ne kaže da je u tekstu koji je pratio fotografiju pisalo da su te žene silovane.

- Džejn je pominjala i decu. Šta je sa njima?

Čovek opet obori glavu. Ćuti.

- Ne znam, gospodine - reče najzad skrhanim glasom. Ni o njima ništa ne znam. Bojim se da su svi mrtvi... Ne znate vi Srbe. Zaklaće vam dete u kolevci. Živa će čoveka na vatri peći. To nisu ljudi, gospodine. Vi to ne možete razumeti.

Čovek odjednom sa obe šake udari o sto, zarida glasno, ustade i izlete iz kancelarije. Jusuf istrča za njim.

- Teško mu je. Morate ga razumeti - kaže Ćamil. Majkl je odmah shvatio da je bilo previše teatralnosti u razgovoru sa Fazlićem.

Posumnja, čak, i u njegov identitet.

32

- Malena! čuješ li me Malena!?

On je. Opet je zove.

- Šta to hoćeš da uradiš, Malena? Zašto to činiš?

Gospode, pa on zna šta ona namerava. Ne sme da mu se javi. Lakše će mu biti ako ništa ne zna, ako bude mislio da je u ratu nestala. Bolje je da ne zna što mu je kćerka rodila.

- Malena! Čuješ li me Malena? Javi se!

Ćuti, nesrećnice. Ti više ne postojiš. Još samo malo, dok svi zaspu, nestaćeš u plamenu i ti i zlo seme koje je u tvojoj utrobi proklijalo i izraslo.

- Zašto mi ne oprostiš, Malena? Zašto me tako kažnjavaš?

Bože, kako mu je teško. Znala sam ja da mu je teško što me je ostavio, ali ništa nisam razumela. Ništa. Kako sam mogla da znam da je on prepoznao satanu. Nisam to mogla da znam. A ljubav mi je bila čista.

- Znam, Malena. Za sve sam ja kriv. Morao sam da ti pomognem, a ne da te odbacim. Oprosti mojoj ludoj glavi, Malena.

On me čuje. On mi čuje misli. Ne smem ni da mislim, znaće šta sam naumila.

- Znam, Malena. Preklinjem te ne čini to, sve će biti dobro.

- Nemoj da me moliš, tata. Zaboravi svoju Malenu. Ona nije ni postojala.

Razumeš li, tata? Ti ne znaš šta se dogodilo. Strašno je to, tata.

- Znam, Malena, znam. Sve znam, ali te preklinjem ne čini to. Brzo ću ja doći. Znam da ti je strašno.

- Ne, tata. Ne znaš. Nije ovo zbog mene. Ovo je zbog vas.

Čuje ga kako plače. On, kojem nikada suza nije kanula, plače.

- Ti me kažnjavaš, Malena. Znam. Mene hoćeš da kazniš.

On ne shvata. Ništa ne shvata.

- Ne, nije, to što misliš. Nije to zbog tebe, već zbog svih vas.

- Ne razumem. O čemu to pričaš?

- Ne mogu da ti kažem. Ne smem. Niko to ne sme da zna. Ali, tako mora.

Mora, veruj mi, tata. Znaš da te tvoja Malena nikada nije lagala.

- Volim te, Malena. Mnogo te volim.

- Znam, tata. Znam ja to.

- Uvek sam te voleo. I onda kad sam te ostavio. Tada najviše...

Košmarni susret sa ocem potpuno je iscrpeo. Pokušavala je da što duže ostane budna. Bojala se povratka u sećanja. Oseti da joj se mešaju sva vremena koja je preživela. Neku vrstu rekapitulacije kao pred smrt.

Onda je poslednji tren svesti napusti...

...Kad ga je prvi put osetila da se pokreće činilo joj se da će poludeti.

Uhvatila je Radmilu za ruku i čvrsto je stegla.

- Rado, sestro mila, oživelo je, kukala mi majka.

Radmila je zagrli, privuče na grudi.

- Smiri se, nemoj da paničiš. I moje je oživelo.

- Šta ćemo, crne kukavice?

- Ne znam. Bog će nam pomoći.

- Neće ni on više. I on nas je zaboravio.

- Ne huli Boga, Jelena! Bog sve vidi. I nas ovde on vidi.

- Ako vidi, što nas ovako kažnjava ?

- Ko će to znati ? Zbog nečega nas kažnjava. Moramo da istrpimo.

Vredi li trpeti toliko radi golog života. Za nju je gore od smrti to što dolazi. U njenoj utrobi, ispod onog đavoljeg znaka na stomaku, proklijalo je zlo seme. Vele, novi Mujo od Doboja. Na Moravi će džamiju da gradi. Đavo se pod svojim znakom u njenoj utrobi zametnuo.

- Nema to više smisla, sestro moja. Ne mogu više.

- Moraš!

- Ne mogu i ne smem. U meni je đavolje seme proklijalo.

- Oslobodićemo ga se nekako. Bog će nam pomoći.

- Zaboravio nas je.

- Nije. Ako u njega veruješ i ako se nadaš pomoći će.

Ne verujem više ni u njegovu milost. Da je ima do sada bi nešto uradio.

Zaustavio bi sve ovo ludilo.

Ranije o Bogu nikada nije mislila. Prvi put je pomenula ime gospodnje kad su zarikali topovi iznad Sarajeva. Tada je naslutila Boga. Kada su je odveli u onaj podrum u ,,Evropi ", Gospod je bio jedina nada. Sada i tu nadu počinje da gubi, jer vidi da nema pomoći i da bitku sa đavolom može samo sopstvenom smrću da dobije. Ako nje ne bude, ni đavolje seme neće imati gde da uzraste.

- Ne verujem više ni u Boga - reče Radmili.

- Ćuti, nesrećnice. Ako Boga izgubiš, šta će ti ostati ?

- I sa njim i bez njega preostalo mi je samo jedno: da umrem.

- E, nećemo da umremo. Neću ja, a ne dam ni tebi. Iz inata ćemo živeti.

U sobu upadoše stražari. Nastade tajac.

Gospode, pomisli Jelena, zar će opet ?

- Šta je, kurve? Šta ste se uplašile? Nećemo više da vas jebemo. Dosta je bilo, dolaze nam nove. Hajde, dižite se! Šaljemo vas na razmenu za naše zarobljenike. Sad ćemo da vas pustimo u tu vašu Srbiju da tamo rađate muslimane. Svaka će po jednog muslimana da rodi. Više ih se ne možete osloboditi, kasno vam je. Srbija će biti puna muslimana. Zaori se pesma:

„Od Sarajva do Irana biće zemlja muslimana!"

Ćuteći, žene ustadoše.

- Vidiš li da nas je Bog pogledao - prošaputa Radmila.

Jelenom prostruja neki drhtaj. Tračak nade da još sve nije gotovo.

Možda je život još uvek moguć.

Izlaze.

- Brže kurve srpske!

Ona i Radmila među poslednjima stigoše do vrata. Jedan balija je strogo odmeri pogledom.

- Ti, kurvo, ostaješ!

Jelena se preseče. Da li je moguće da jedina ostaje u paklu.

Radmila stade ispred Jelene.

- Zašto ona jedina ostaje?

- Ne laj, kurvo srpska, ili ćeš i ti ostati.

- Idi, sestro - prošaputa Jelena. - Bog tako hoće.

- Nije to tvoj Bog naredio, kurvo, no Safet-beg. Hoćemo da nam ovde rodiš muslimana. Radmila stoji i sa tugom je gleda.

- Idi, sestro moja - opet će Jelena. Sama si rekla da Bog zna šta radi.

Možda je ovako pravo.

Pognute glave, skrhana, vratila se i sela na svoje mesto.

E, nećemo tako, Safet-beže. Neće moći kako ti hoćeš. Đavo koji će na Moravi džamiju graditi iz moje utrobe neće izaći

makar ga svojim rukama iščupala. Prevario si se, Turčine, Safet-beže.

Ustade. Pretražuje po sobi. Mora da postoji nešto čime će sebi da prekrati život. Nešto očtro da iseče vene, ili neki konopac da se obesi.

Trže je škripa vrata.

- Ulazite, kurve srpske!

Ubaciše nove nesrećnice. Preplašene su, unezverene, izmučene, modre.

Jelena je želela da im kaže: Kukala vam majka, bolje da ste se ubile nego što ste ovamo došle. Ćuteći je stajala pored prozora i gledala kako zauzimaju mesta na dušecima. Jedna devojka stade pored njenog dušeka, pa se okrenu prema njoj.

- Je li ovo vaše mesto ?

- Ništa ovde nije naše. A tu sam više od dva meseca ležala.

- Mogu li pored vas?

- Možeš gde hoćeš, svuda je isto. Od njih se sakriti ne možeš.

- Biće mi lakše uz vas.

- Samo ti sedi tu. Ako ti što budem mogla pomoći, učiniću kao sestri.

Devojka je zahvalno pogleda, pa sede. Jeleni nekako bi drago što ta devojka oseća sigurnost u njenoj blizini, iako joj ništa ne može pomoći.

Primeti razbijeno staklo na prozoru. Pri dnu je ostalo parče veličine šake. Okrenu se. Niko je ne gleda. Sve žene su se zanele pripremanjem ležaja. Izvuče staklo, pa ga zavuče ispod bluze. Noćas će, kad sve zaspu, prerazati vene, a ujutru će je naći mrtvu. Taman poče da je hvata san kad se vrata uz tresak otvoriše. U sobu upade grupa muslimana vodeći trojicu svezanih mladića. Ni jedan nije imao dvadeset godina. U očima im se video strah. Bili su u civilnim odelima. Posramljeno su gledali ispred sebe.

Muslimani se keze od zadovoljstva. Pogleduju čas u žene, čas u trojiiu mladića.

- Jesam li vam reko - viče cereći se, da ne treba ovamo da ih dovodimo!

- A što? - kao čudi se drugi.

- Imaš li ti oči, jadan ? Vidiš li da su muškarci!

- E, dina mi, ja ne vidim!

Gromoglasan smeh.

Jelena se ježi. Predoseća da su smislili nešto pakleno.

- A ti, ako ne vidiš - opet će onaj, skini im gaće, pa vidi. Muškarci, jadan, kad ti velim!

- Dina mi, tebi je šejtan pamet popio. Vidiš kako su gledni, đe će oni bit muškarci ?

- E, pa skini im gaće! Ajde! Ajde, skini im gaće, pa da vidiš!

- Alaha mi, ti si manit. Evo, sad ćeš da vidiš!

Uz smeh i divlje podvriskivanje svlače mladiće. Oni pokušavaju da se odbrane, ali ne uspevaju. Za dva-tri

minuta sva trojica su od pojasa bili goli. Pognutih glava, podrhtavali su od straha.

- Eto, vidiš li jadan! Vidiš li ?

- Jes, dina mi. A ja mislio da su muškarci.

- E, vala ih ti jebat nećeš, kad si bena!

- A što jadan?

- Zato što ti se čini da su muškarci. Kako ćeš jebat muško, ajvanu jedan

?

- Čuj kako. Pa u guzicu, kako bi drukčije?

Ponovo gromoglasan smeh. Žene kao mumije ćute svaka na svom dušeku, očekujući kad će i na njih da krenu.

- U guzicu, dina mi. Alah je tako reko. I u Kuranu tako piše. Dajte vi astale, pa da vidite kako se jebe u guzicu.

Uz smeh unesoše u sobu tri stola.

Mladići videše šta ih očekuje. Okreću se oko sebe, pogledaše jedan u drugog, pa u žene, kao da od njih očekuju pomoć.

Povališe ih potrbuške preko stolova.

- E, sad ćeš da vidiš kako se jebe u guzicu!

Mladići pokušavaju da se otrgnu, ali ih mnoštvo ruku prikova za stolove. Mogli su samo glave da pokreću. Iza svakog se namesti po jedan musliman raskopčavajući pantalone. Jedan mladić poče da moli:

- Ne! Nemojte, molim vas! Ubijte me, samo to nemojte!

- Šta ti Je, jadan, Što večiš ? Raširite mu noge, vidiš da se stisko. Tako.

Još mu raširi, Još. Eh, eh. Tako.

- Jaooo!

- Pobite nas, Turci, ako za Boga znate! Šta ovo činite?! - molili su

mladići.

Jedan plače i zapomaže.

- Kuku meni, majko moja!

- A što kukaš, jadan ? Što ? Šta će ti bit ? Da ti je majka tu i njoj bi ga ja zveknuo. Ona ne bi kukala no bi mi zafalila.

- Oćeš li ti sad, Mujaga?

- Oću, Alaha mi.

Jelena zavukla glavu u dušek da ne gleda, ali jauke čuje. Očekuje da će, pošto se zadovolje sa mladićima, krenuti na njih. Izvukla je ono staklo iz nedara i sakrila ga ispod dušeka. Kad balija bude polego po njoj dohvati-

će staklo i zariti mu ga u leđa. Posle će je ubiti i sve će biti gotovo.

Glasovi nesrećnih mladića su sve tiši. Nemaju više snage ni da jauču.

- Ima li ko da nije jebo ?

- Ne vala!

- Ajmo, onda. Neka krmaka noćas ovde.

„Braćo moja muslimani, džihadom se Bosna brani!"

Grmela je pesma dok je čopor odlazio.

Nastupi tišina. Samo se disanje čuje.

Jelena podiže glavu sa jastuka. Trojica mladića još su ležala potrbuške preko stolova.

- Ajte, žene, da im pomognemo - reče ustajući.

Sva trojica su bila onesvešćena. Krv im je tekla niz gole butine. Spustile su ih na pod.

Dok su ih prale, oni se osvestiše. Postiđeno su skrivali oči. Pomogle su im da se obuku i da se smeste na dušeke.

- Što nas ne pobiše - prošaputa jedan grgurave kose. - Šta će mi sada život ?

- Ćuti sada i lezi - kaže mu Jelena.

Pokrile su ih ćebadima.

Jelena se vratila na svoje mesto. Legla je čekajući da sve zaspu, pa da izvuče ono staklo i prereže vene.

San je prevari.

Nađe se kod one jame u Koritima.

Ne zna kako je tu dospela. Sama je. Otac, majka i Bata su negde nestali.

Ne može da se seti zašto je tu došla.

Iz jame se čuje huk, koji lagano pređe u jauk. Jauk se penje prema površini, postaje razgovetniji. Nije jedan, nego mnoštvo jauka.

Na ivici jame pojavljuju se ruke. Hvataju se za stene, a onda iz jame izranjaju glave. Stariji ljudi i žene, momci i devojke, deca... Nekima su grkljani preklani, nekima izvađene

oči, drugima razbijene glave, odsečene ruke...

Ona se trese od straha. Htela bi da pobegne, ali su joj noge za zemlju prikovane. Unakaženi ljudi posedaše po ivici jame. Šute.

- Tata - viče iz sveg glasa.

Nema ga. Gleda u šumu iznad jame. Možda će se odozgo pojaviti.

- Šta si se uplašila - kaže joj neko od njih. Ne boj se, nećemo ti ništa.

- Ne boj se, ćeri, ne boj se. Mi smo tvoja familija. Ja sam ti pradeda. Tu su ti dede, babe, stričevi, tetke. Ovo novorođenče, vidiš ovo, ovo što mu curi mozak, to ti je stric. Svi smo tvoji.

Probija je ledeni znoj.

- Tata!

- Ne zovi ga, ćerko. Neće doći. I ne boj se. Sad ćemo mi nazad. Dole u jamu. Samo smo izašli da te pitamo što se udade za našeg krvnika. Njegov otac nas je sve poklao i bacio u jamu. Zašto to uradi, ćerko?

Okreće se. Traži oca.

- Odgovori nam, pa da idemo dole. Smeta nam svetlost. Mi smo dole u mraku evo 50 godina. Ne možemo na zemlji dugo da izdržimo. Kaži, ćeri.

- Ne znam - šapuće.

- Kako ne znaš ? Otac ti je rekao.

- Mislila sam da je to prošlost. Da to treba zaboraviti.

- Kako može da se zaboravi ? Gledaj šta je od nas uradio.

- Ne treba joj oprostiti. Izdala nas je i osramotila naše kosti - kaže neko.

- Tišina tamo. Ja sam glava familije - kaže starac razbijene lobanje.

Moramo joj oprostiti. Zbog budućnosti našeg roda. Opraštamo ti, ćerko, ali samo pod jednim uslovom. Odlučila si da pređeš u svet mraka, da nam se pridružiš. Oprostićemo ti, ali da to ne činiš. Ne možeš među mrtve dok se životu ne odužiš. Moraš da preživiš. Što više mora da vas preživi.

Odjednom spozna da nije devojčica, da je žena. Seti se svega. Udaje, dece, onog podruma, zlog semena u sebi.

- Ne mogu. U meni je đavo.

- Moraš - kaže starac. Moraš, ili će na tebi ostati prokletstvo. Idemo. Ne možemo više na zemlji ostati.

Spuštaju se u jamu niz stene.

- Čekajte! Da vam objasnim! U meni je đavo. Hoće na Moravi džamiju da gradi. Čekajte.

- Diži se! Idi odatle - čuje se glas iz jame.

Neko je vuče za rame.

- Diži se!

Odjednom je jama nestala. Iznad nje je stajao đavo u šarenoj uniformi.

- Diži se - kaže.

Uspravi se na dušeku.

- Ustaj! Ajde sa mnom.

Još je pod utiskom sna. Vidi da je mrak, ne zna kuda je vodi.

- Budi mirna i ajde za mnom - kaže joj tiho.

Još nedovoljno rasanjena izađe za njim na hodnik.

- Traži te Hatidža - reče kad ostadoše sami.

Jeleni srce zaigra. Šta se desilo ? Mora da je nešto sa decom.

Povede je kroz mrak. Stigoše do ograde. Podiže žicu.

- Ovuda - reče.

Provuče se i nađe izvan ograde u mračnoj ulici. Neka joj se ruka spusti na rame.

- Ja sam.

Poznala je Haticin glas. Okrenu se. Mrak je, jedva je vidi.

- Hatidža - prošaputa.

- Živa si, jadnice.

- Bolje bi bilo da nisam.

- Jedva sam te pronašla. Teško je danas bilo koga naći u Sarajevu.

Svako se o svome jadu zabavio. I ko zna ne sme da kaže.

- Šta imaš da mi kažeš, Hatidža? Jesu li mi deca živa?

- Jesu. Ne brini za njih. Amira je kod mene, a Damir kod oca.

Jeleni laknu. Bila je sigurna da je Hatidža došla da joj kaže nešto strašno.

- Pa što si, onda, došla?

- Da te vodim, nesrećnice.

Ništa ne shvata. Kuda da je vodi? Kako može iz pakla da je izvede?

- Kuda da me vodiš - pita.

- Tvojima. Da spaseš glavu.

- Kako si uspela da me izvučeš ?

- Ajde, idemo. Pričaću ti usput. Požuri. Može neko da naiđe.

Pođoše mračnim ulicama. Jelena poznaje svaku zgradu, svaki ćošak.

Biće da je Hatidža vodi prema Neđarićima.

- Pominje li me Amira?

- Stalno pita kada ćeš doći.

- Šta si joj rekla, gde sam?

- Rekla sam joj da si otišla tati i da ne možeš da se vratiš.

- Da li bih mogla da je vidim? Samo na minut.

- Ne. Ne igraj se glavom. Bilo bi opasno i za sve nas.

- Znam. želela sam još jednom da je vidim. Ko zna, možda je nikada neću videti.

- Ne brini za nju. Kako bude mojoj deci biće i njoj.

- Znam, Hatidža. Nego, reci mi, kako si me izvadila?

- Platila sam.

Jelena zastade.

- Platila si?

- Ti si dugo u zatvoru. Ne znaš kako je sada u Sarajevu. Za marke se sve može kupiti, pa i ljudski život.

- Koliko si dala, Hatica?

- Zar je to sada važno ?

- Važno je. Moram da znam. Odvojila si od usta da bi mene izvadila, a sutra možeš da umreš od gladi. Molim te, kaži mi koliko si platila.

- Onoliko koliko danas vredi ljudski život u Sarajevu. Stani ovde. Uzmi ovo. Iza onog ćoška te čeka čovek. Hrvat. On će te provesti do Neđarića.

Kad tamo stignete daj mu ovo. Nemoj pre, a sada sakri.

- Šta je to?

- Hiljadu maraka.

Jelena zastade. Ćuti i razmišlja.

- A ako stradaš zbog mene, Hatidža? Ako te odaju?

- Neće. Ne smeju zbog sebe. Stradali bi i oni, što su uzeli pare... Da te zagrlim!

Više ne izdrža. Baci se Hatidži u naručje i zarida.

- Gospode, što se ovo dogodilo?

Hatidža je čvrsto steže na grudi i poljubi.

- Smiri se i priberi. Moraš da kreneš. Čovek ne sme dugo da čeka.

Opasno je. Idi, molim te. Proći će valjda i ovo.

- Kako ću ti se odužiti, Hatidža ?

- Kako Bog bude hteo. Ne misli sada na to.

Ne može da krene. Htela bi još mnogo da pita, kaže.

- Srećno, Jelena. Neka te Bog čuva.

Hatidža joj još jednom steže ruku, pa trčeći nestade u mraku.

Pošto ostade sama, oseti strah. Tek sada je čula da iznad nje preleću granate. Oseti ono parče stakla ispod bluze. Htede da ga baci, pa se predomisli. Može da zatreba.

Sve oko nje delovalo je u mraku avetinjski. Možda Sarajevo više i nije na zemlji ?

Kad stiže do ćoška zastade. Ispred nje se stvori čovek.

- Gde si do sada? Umalo da odem. Idemo ovuda. Brzo! ...

...Jednolično disanje porodšva vrati je u sadašnjost.

Podiže se i osmotri. Sve su čvrsto spavale. I Anka.

Vreme je, reče sebi. Vreme je da sve predam plamenu.

Lagano spusti noge sa kreveta, pa na prstima izađe iz sobe. Stiskajući šibicu u ruci pođe prema klozetu. Žurno utrča u kabinu u kojoj je sakrila bocu sa alkoholom.

Zaviri iza šolje. Boca je bila na mestu. Podiže je, a ona čudno lagana.

Bila je prazna.

- Gospode - prošaputa. Šta se ovo protiv mene zaverilo?

Baci plastičnu bocu i nasloni se leđima na zid.

Šta sada da radi?

Pod joj se izmicao ispod nogu. Osetila je da klizi niza zid. Ono komešanje u utrobi se pojača, preraste u bol...

Nešto je hladno zapljusnuo po licu. Polako joj se bistri pred očima.

Anka je poliva vodom.

- Samo se smiri. Sve će biti dobro. Ustani. Hajde, pomoći ću ti... Tako.

Dobro je, dobro. Idemo polako. A ovo ovde sam ti ja prosula. Nešto si htela od sebe da učiniš, nesrećnice. Vidi Anka ono što drugi ne mogu. Ciganka

sam ja. Htela si da se otruješ, a? Ili ko zna šta drugo? Neću nikom reći, ne boj se. Samo se ti smiri i ne čini više gluposti. Grdno ti se nešto desilo.

Grdno, vidim ja. Ne boj se kad ti Anka kaže. Ti si duša blagorodna, Bog će te pogledati. Hajdemo polako.

33

- Sve ću ih pobiti, majku im njihovu! Kako je mogla da im pobegne?! Nije krila imala! - sikgtao je Safet-beg izlazeći iz zgrade Vlade. Samo mi je još ovo falilo!

Zna Safet-beg da ovo bez nevolje ne može proći i da će muke imati sa onim vražjim Brukom. Ne bi on ni odlazio nikakvom novinaru na noge da ga on nije primorao.

Besno uđe u džip, zalupi vrata i dreknu: - Vozi!

- Kuda, Safet-beže - pita šofer preplašeno, videći da kipti od besa.

- Tamo gde smo malopre bili!

Nije hteo šoferu da prizna da mu neki Dejvid Bruk, za koga ne zna ni ko je ni odakle je, naređuje šta da radi. Dok šofer vozi, razmišlja zašto li je taj Bruk toliko značajan da može i njemu, Safet-begu, da naređuje. Još mu je čudnije što je taj

novinar toliko značajan tom Bruku. Samo mu je još falila petljavina sa tim strancima, a tek je, i to posramljen, sa bojišta iznad Drine stigao u Sarajevo.

Ni malo mu se taj zadrigli stranac ne sviđa. Gledao ga je malopre sumnjičavo onim zmijskim očima, kao da je on kriv što je jedna srpska kurva pobegla iz logora. Sad treba da mu se ispoveda kao zadnja fukara.

Dejvid Bruk ga je čekao zavaljen u fotelji. Opet ga je prostrelio zmijskim očima.

U Safet-begu proključa, ali uspe da se savlada.

- Pa, vidite, gospodine Bruk, sve ovo je slučajnost. Taj novinar...

- Majkl Mišel.

- Da. Mislim da se tako zove - nastavi Safet-beg. Dakle, taj novinar je prijatelj sa jednom profesorkom iz Njujorka koja je pre nekoliko godina boravila u Sarajevu i sprijateljila se sa mojom bivšom suprugom. Želeo je da

joj prenese pozdrave i to je sve.

- Samo to? - probi ga Dejvid očima.

- Samo to, gospodine Bruk.

- To tako vama izgleda - dreknu Dejvid i lupi šakom o sto. A gde je sada vaša bivša supruga? Safet-bega podiđoše žmarci od njegovog glasa.

Odjednom posta mali, nemoćan.

- Ne znam - odgovori.

Dejvid uperi prst u njega.

- Lažete, gospodine Fazliću. Vi dobro znate da je pobegla iz logora! I šta mislite, gde je sada?

- Ne znam, gospodine Bruk - promuca Safet-beg.

- Ne znate - ljutito reče Dejvid. Kao da je to teško saznati. Gde bi mogla da bude nego kod Srba. Šta će biti ako je Majkl Mišel pronađe, pitam ja vas?

- Ne znam, gospodine Bruk.

- Naravno da ne znate! Vi ovde ne znate ništa. Mišel nije od onih novinara koje vi ovde možete da lažete ili potkupite!

- Molim vas, gospodine Bruk... - pokuša Safet-beg da se suprotstavi.

- Čitav svet smo digli na noge zato što su Srbi tobož silovali 160 hiljada muslimanki, a sada će čitav svet da bruji kako je jedan primitivac, musliman iz Sarajeva, sopstvenu ženu Srpkinju odveo u logor da bi je tamo mesecima silovali muslimani!

Safet-beg sagnu glavu. Ne odgovori ništa. Bruk ga prodorno, ispitivački gleda.

- A sada, Fazliću, dobro slušajte šta ću vam reći. Nemojte ponovo da pravite gluposti.

- Šta treba da uradim, gospodine Bruk? - reče, gotovo molećivo.

- Majkl Mišel ne sme da izađe iz Sarajeva živ. Razumete li?

- Razumem, gospodine Bruk. To bar nije teško.

- Teško je, Fazliću. Teško je. Sa vama je sve teško. Ne možete da ga ucmekate tek tako, ili da mu prerežete grkljan. Majkl Mišel nije bilo ko.

Mora da izgleda tako, kao da su ga u bili Srbi. Razumete li?

- Razumem, gospodine Bruk - reče Safet-beg drhtavim glasom.

- Samo da vas upozorim, Fazliću - dodade Dejvid. Ja greške ne opraštam.

34

Majklu se učini da je delimično uspeo da dokuči šta je u balkanskom vihoru istina: Kolektivno ludilo u kome stradaju svi.

O tome treba da piše. Enu treba pronaći, izvući je iz ovog haosa i odvesti kod Džejn u Njujork. Ovaj rat događa se pred kamerama, nema mnogo toga što svet nije video, ali će sudbina jedne žene kao što je Ena potresti Ameriku. Ljudi se mnogo brže i jače identifikuju sa sudbinom jednog čoveka nego mase. Njima treba junak pojedinac. Ovog puta će ga dobiti. Nije ga ubedio ni razgovor sa doktorom Džaferom Memićem da je sudbina silovanih muslimanki onakva kakva je svetu prikazana. Svi su pričali istu priču kao naučenu lekciju.

- Morate razumeti, gospodine Mišel - reče dr Memić, zašto ovde žene o tome neće da govore. Nije reč samo o ličnim traumama silovanih žena, već i o odnosu sredine prema njima. Ovo je sredina sa drukčijim nazorima.

Silovana žena, gotovo da više nije ljudsko biće. Ni jedna za koju se zna da je silovana nikada se ne može udati, jer je

niko neće oženiti. To je vama, verovatno, neshvatljivo, ali je tako. Zato su one prinuđene da o svemu tome ne govore.

Majkl reče da razume.

Dr Memić kaže da je i sam u najvećoj diskreciji razgovarao sa nekim od tih žena i u strogoj tajnosti izvršio abortuse.

- To što su ti Srbi činili u logorima prevazilazi sve što zdrav razum može da pojmi. Silovali su ih grupno, po više njih odjednom. Tukli su ih, noževima im krstove na nogama urezivali, ubijali ih. One koje su preživele sada se osećaju kao da su se vratile iz pakla.

- A šta mislite, gospodine doktore - pitao je Majkl, zašto oni to rade?

Postoji li neko objašnjenje?

- Najznačajnije su dve stvari. Prva je, da su Srbi divlji i primitivan narod.

Molim vas, gospodine Mišel, da li ste, ikada, čuli da negde kolju ljude kao životinje.

- To sam video u ovoj zemlji.

- E, vidite, ti divljaci kolju ljude. Seku im glave. Mrtve ih kasape. Oni žive ljude nabijaju na kolac.

- Kakav kolac?

- Naravno da ne razumete. To je nemoguće razumeti. Znate kako to rade, gospodine Mišel? Uzmu drveni kolac, namažu ga lojem, pa ga živom čoveku proteraju kroz čmar i unutrašnje organe, tako da vrh koca izbije između lopatica, tu pored kičme. Ovaj postupak ti divljaci su doveli do takvog

savršenstva da čovek po tri dana umire... No, da se vratimo na silovanja.

Dakle, prvi i glavni razlog je njihov životinjski nagon, a drugi je što hoće da nas ponize kao narod. Oni dobro znaju da su kod nas porodice patrijarhalne.

Znaju i naš odnos prema ženi. Zato su i silovali 160 hiljda žena da bi nas ponizili, da bi nama porodice razorili.

Kad je Majkl Ćamilu rekao da ima nameru da ode u tu varošicu blizu Sarajeva i tamo potraži Enu, njemu se to nije dopalo.

- Mislim da to nije pametno, gospodine Mišel.

- Zašto?

Ćamil nešto objašnjava Jusufu. Ovaj, takođe, čudno pogleda u Majkla.

- I gospodin Delić smatra da to ne treba da činite. Opasno je. Isuviše opasno. Kad ti divljaci budu čuli zašto ste došli - živi otuda nećete izaći.

Možete i na kocu da završite.

Majkl reče:

- Spreman sam da rizikujem. Navikao sam. Nego, voleo bih da i gospodin Fazlić to zna.

Ukoliko je pronađem, javiću mu nekako preko Unprofora.

- Ja vas molim, gospodine Mišel, da od toga odustanete.

- Ne, ja to moram da uradim. Mislim da je vaš strah malo preteran. Neki novinar je slikao ovu fotografiju i poslao je u

svet. Ako je on mogao da se snađe, snaći ću se i ja.

- Znate šta, gospodine Mišel. Kad biste mogli da pomognete čitavom našem narodu, vaša žrtva bi bila opravdana. Ovako ćete samo uludo stradati.

Više ćete nam pomoći ako napišete šta se sve ovde događa.

- Ja to i nameravam, kolega. Prave priče nema bez ljudske sudbine. Kroz nesrećnu sudbinu Ene Fazlić objasniću svetu neuporedivo bolje šta se ovde događa nego da objavim hiljade suvih podataka. Novinar ste, znate to kao i ja.

- Znam i ja to, kolega Mišel, ali vam upravo zbog toga kažem da otuda nećete živi izaći, a onda nema ni vas, ni priče, ni pomoći.

- Ipak ću rizikovati.

- U tom slučaju, gospodine Mišel, naša vlada sa sebe, skida svaku odgovornost za vašu sudbinu. Mi pred američkom javnošću takvu odgovornost ne možemo preuzeti.

- To, kolega, od vas niko i ne traži. Za moj život samo sam ja odgovoran.

Onda su sva trojica ućutala. Majkl se spremao da krene.

- Majkl! Stari moj, pa ti si ovde. Kakvo iznenađenje!

Okrenuvši se ugleda Rajana Bredlija iz Agencije za merketing ,,Posta".

Pružajući mu ruku Rajan nastavi da galami.

- Baš mi je drago što te vidim. Hajdemo u moju kancelariju na viski.

Imam pravi naš, doneo sam ga iz Njujorka.

Majkl ovog vitkog, uvek otmeno obučenog i nasmejanog čoveka, zna kao izuzetno sposobnog producenta.

Iako požele da ga upita šta on ovde radi, odustade žureći da krene.

- Hvala ti, ali čekaju me ovi iz Ujedinjenih nacija, idem s njima.

- Neka čekaju, inače nemaju šta da rade. Ćamile, javi im da je on kod mene i da će kasnije da krene. Idemo, nisam te video sto godina.

Rajan ga uvede u prostranu, lepo nameštenu kancelariju. U sobi ispred nje sedela je sekretarica, lepa mlada crnka, za koju Rajan reče da je, takođe iz Njujorka.

- Dobro, čoveče, otkuda ti ovde - upita Majkl pošto sedoše, a Rajan nasu viski.

- Zadužen sam da ovde vodim i koordiniram kompletnu propagandu, ili, kako to vi novinari kažete, informativni rat. Ono što ne mogu ovi kilavi muslimani na ratištima - urade momci iz moje ekipe. Moram da ti kažem da mi dobro ide. Eto, na primer, ja sam obavio, bar pola posla da Srbima natovarim sankcije Ujedinjenih nacija.

- I zaslužili su. Kad pomislim šta su samo učinili ovim nesrećnicama, reče pružajući fotografiju silovanih muslimanki, gledajući ga ispitivački.

- To mi je jedan od boljе obavljenih poslova - nasmeja se Rajan.

Lansiranje tog snimka, a naročito pratećeg teksta i brojki donelo mi je više para nego tebi sve tvoje do sada objavljene knjige i reportaže. Svi su do kraja odrešili kesu - i ovdašnji muslimani i njihove gazde na Istoku, pa moje gazde kod kuće - smejao se Rajan zadovoljno.

- Čestitam stari. To si i zaslužio. Ti si pravi čovek na pravom mestu i u pravo vreme, reče ironično Majkl.

Znao je da je Rajan uvek voleo da se hvali svojim uspesima i da ih preuveličava. Podilazeći njegovoj sujeti hteo je da izvuče što više informacija.

- Ne zasmejavaj me, Majkl. Trenutak se osmišlja, režira kao na filmu.

Čim na ratištima kola krenu niza stranu, ili nas Srbi pritisnu svojim argumentima na pregovorima, mi od Sarajeva načinimo Holivud, a od Bosne divlji zapad. Fantastično! To ne možeš ni da zamisliš. Besplatni glumci i statisti, koji zbog toga što nisu svesni svojih uloga, deluju uverljivije od naših najpoznatijih filmskih zvezda. Umesto petardi i ćoraka ovde gruvaju prave granate, mine, a puščanim i mitraljeskim mecima ni broja se ne zna.

- Bravo Rajane. Ne prati tebe bez razloga fama da si najbolji producent u Njujorku.

- I šire, Majkl, i šire. U svetske anale ući će ona scena masakra u Sarajevu. Kako čisto urađen posao!

- A istina? Šta ćemo sa istinom, Rajane? - upita Majkl hladno.

- Istina je ono što objave novine i ostala informativna lamparala. Istina je ono što gazda kaže. Koliko para, toliko i istine. Čije pare - onoga i istina. Tu nema foliranja, sve se radi čisto, profesionalno, po utvrđenom cenovniku.

Zamena legendi ispod fotografija je najjeftinija. Naručeno ubistvo pred TV

kamerama je znatno skuplje.

Ranije je Majklu ovaj čovek bio simpatičan. Sada se jedva savladava da ga ne otera u božju mater i ne ode.

- A kako si dospeo ovamo - pita zainteresovano.

- Preko gazde. Sam znaš koliko on poslova ima sa naftom.

- Koliko znam, ovde se ne vadi nafta?

- Varaš se, stari moj, varaš - oseti Rajan Majklovu ironiju. I te kako se ovde vadi nafta. Ako bosanske muslimane ostavimo na cedilu i Arapi će nas... Znaš li ti, Majkl, čiji kapital drži „Post"?

Zazvoni telefon.

- Izvini, Majkl - reče Rajan i podiže slušalicu. - Da, ja sam. O, to ste vi, gospodine Bruk. Da, da. Sve ide po planu. Gospodine Bruk, nikada se ne biste setili ko je ovog trenutka kod mene. Majkl Mišel. Evo ga sedi i pije viski. Hoću. Hoću, ništa ne brinite. Doviđenja, gospodine Bruk.

- Dejv te pozdravlja - reče spuštajući slušalicu.

Izgovorio je to kao da je potpuno siguran da Majkl zna da je Dejvid Bruk u Sarajevu. Majkl je, prisećajući se šta mu je Dejvid rekao u Zagrebu, ovo shvatio kao svojevrsnu poruku. Oseća da

se mreža oko njega sve više steže.

- Otkuda Dejv u Sarajevu - pita nezainteresovano. Nedavno sam ga sreo u Zagrebu.

- Došao je pre dva dana. Ima nešto značajno da obavi.

Majkl naslućuje zašto je Rajan sa njim tako otvoreno razgovarao i zašto mu je ispričao ono o masakru na ulici. Ni jednog trenutka nije se pobojao da bi on to mogao da objavi.

Ima utisak da ga Rajan gleda nekako čudno, sažaljivo, zakleo bi se, kao bivšeg čoveka. Najpametnije je da što pre krene. Možda ga Rajan zbog nečega zadržava.

- Rajane, ja zaista moram da krenem. Žurim, imam puno posla.

- Sedi, čoveče, da popijemo još po viski. Stići ćeš.

- Hvala ti - kaže Majkl ustajući.

Dok se pozdravljaju gleda ga u oči pokušavajući da u njima nešto nazre.

Bile su bezizražajne, čak i za Majkla.

Rajan pođe za njim da ga isprati. Usput mu ispriča da će, kad se vrati u Njujork, parama ovde zarađenim početi neki sopstveni biznis.

Kad su ušli u transporter, kanadski oficir ga upita:

- Jeste li obavili posao, gospodine?

- Delimično - odgovori Majkl. Ono najvažnije tek predstoji. Moram da pređem na drugu stranu, kod Srba.

- To vaše kolege nisu do sada činile. Najčešše im je bilo dovoljno ono što ovde vide.

- Želim sve da vidim.

Neko vreme su ćutali.

- Želite li, gospodine, da vam mi uspostavimo vezu sa Srbima?

- Bio bih vam zahvalan.

Na ulazu na srpsku teritoriju transporter se zaustavi. Ponovo je morao da izađe i pokaže pasoš.

- Šta vi ovde tražite, gospodine? - pita sprski stražar.

- Ja sam novinar. Došao sam da pišem o ovom rat u.

- Gospodin želi da dođe i kod vas - umeša se Kanađanin. Pozvaću sa aerodroma vašu komandu.

Tog trenutka pored samog Majkla u zid udari metak. Stražar ga zgrabi za ruku i snažno povuče iza transportera. Za njima skoči i Kanađanin. Majkl nije shvatio šta se dogodilo, ali kad po transporteru zadobovaše meci, znao je da su bili namenjeni njemu.

Sada već više nije imao šta da bira. Hteo ili ne, morao je preći kod Srba.

Ako Dejvid sve ovo vodi, ne sme ni u Zagreb.

- Dobrodošli kod nas, gospodine - reče stražar smejući se. Mora da ste neki dobar čovek, kad su ovako osuli paljbu po vama.

Vratiše se u transporter i krenuše prema aerodromu. Posle samo dve-tri sekunde oko vozila počeše da padaju granate. Vozač pritisnu pun gas.

Kad izađoše ispred aerodromske zgrade, Kanađanin mu stavi ruku na rame.

- Rado bih sa vama u mojoj kancelariji popio piće, gospodine Mišel.

Posle ćemo se dogovoriti sa srpskom stranom da vas preuzmu.

Majklu je po načinu na koji mu je oficir stavio ruku na rame, bilo jasno da Kanađanin želi nešto da mu ispriča.

Kad se smestiše u jednoj od kancelarija u prizemlju, oficir nasu dve čaše viskija.

Pošto se kucnuše, on reče:

- Neću ni da vas pitam, gospodine Mišel, zašto su na vas pucali.

Majkl se osmehnu.

- Verujte mi - kaže, nisam ni ja siguran. Očito im se nisam dopao.

Kanađanin se, takođe, zagonetno osmehnu.

- Kažem vam, ne želim da mi to objašnjavate, Meni je i bez objašnjenja jasno da se ne uklapate, a takvi ovde nisu dobrodošli. Takav je bio i naš general. Želite li da saznate zašto je smenjen?

- Naslućujem - reče Majkl.

- Zato što je u Njujork slao istinite izveštaje. Nije se uklapao. Vi znate da

je povod za uvođenje sankcija protiv Srba bio onaj masakr civila na ulici u Sarajevu.

- Da, znam.

- Da, gospodine Mišel. Sve je bilo vešto izrežirano. Čudne se stvari ovde događaju, gospodine Mišel.

Majkl se pravio kao da je sve to za njega novo.

- Ja sam, tek došao - reče, ali imam utisak da ovde nije baš sve onako kako nama tamo izgleda. Čini mi se da smo sve pojednostavili. Postoje zli Srbi i ugroženi muslimani i Hrvati, a koliko sam ja do sada razumeo i jedni i drugi i treći neko zlo u sebi nose.

- To ste tačno primetili. Međutim, to zlo koje je u njima vekovima taloženo, nije za čovečanstvo nikakva opasnost. Vas malopre nisu hteli da ubiju muslimani. Oni jesu, doduše, pucali, ali naređenja izdaje neko drugi.

- Da. Znam da su razni interesi upleteni u ovaj rat - kaže Majkl oprezno.

Kanađanin se nasmeja.

- Ja sam vas, u stvari, zbog toga i pozvao na piće. Gospodin Robert Dojl vam poručuje da budete krajnje oprezni.

Majkl ovoga puta nije uspeo da sakrije iznenađenje.

- Sve je u redu, gospodine Mišel. Ja sam znao da ćete vi doći ovamo i moj je zadatak da vam se nađem pri ruci. Da nije bilo ove pucnjave vi to ne biste znali, jer ne bi bilo potrebe. Ovako, pošto ste zaista u opasnosti, moram da vas pitam hoćete li da odustanete? U tom slučaju ja bih vam omogućio da sa ovog aerodroma odletate u Italiju.

Majkl je ćutao. Pošto je prvo iznenađenje prošlo, razmišljao je da li od svega da digne ruke i da se vrati.

Kanađanin je video da se lomi.

- Znate - reče, - i ja sam se kao i vi u sve ovo sasvim slučajno upleo.

Majkl ga pogleda u oči. Verovao mu je.

- Biću iskren, gospodine...

- Oprostate - prekinu ga Kanađanin. Ja vam nisam ni rekao svoje ime.

Zovem se Mark Verder.

- Dakle, gospodine Verder, ja i ne znam u šta sam se upleo.

- Da budem do kraja iskren, nisam ni ja mnogo u sve upućen. Ovde su neke stvari izmakle kontroli, pogotovu što su se i tamo kod nas pojavili ljudi koji im se poput Roberta Dojla suprotstavljaju. No, vi, gospodine Mišel, ne

treba zbog toga da stradate. Jeste li se odlučili? Hoćete li da se vratite?

- Ne - reče Majkl. Bar ne još neko vreme.

Mark se osmehnu.

- Drago mi je, gospodine Mišel, što ostajete sa nama. Ja ne znam, i ne želim da znam, šta je vaš zadatak ovde, ali se nadam da ćete ga obaviti.

Želim zbog toga da vas upoznam sa nekim podacima koji će vam možda biti od koristi.

Mark ponovo nasu viski i podiže čašu.

- Za nas, gospodine Mišel - nazdravi. Hoću da vam kažem da nikada u istoriji ni jedan lokalni rat nije okupio toliko špijuna kao ovaj. Samo iz vaše zemlje ih ima više od četiristo. Zato

morate biti izuzetno oprezni. Ima ih i na srpskoj strani. Njih se najviše čuvajte. Posebno budite oprezni prema homoseksualcima.

Majkl se nasmeja.

- Gde je rat tu su i oni - nasmeja se i Mark. Znate da je u islamskim narodima homoseksualizam masovna pojava, pa i među ovdašnjim muslimanima. Zato su se ovde sjatili pederi iz čitavog sveta. Ima ih među novinarima, obaveštajcima, pa i među vojnicima i oficirima. Mi nismo ni svesni koliko su veze među homoseksualcima jake. Zbog toga vam kažem da budete oprezni. Ovde u Sarajevu homoseksualci prave čitave orgije. Mnogo je mladića silovano.

Majkl podiže obrve.

- Da, da, gospodine Mišel. Podvode ih i mnogim oficirima. Ovo sam vam ispričao da, ukoliko odete u Beograd, i tamo budite oprezni. Obaveštajna mreža preko homoseksualaca je i tamo jaka... Mnogo šta je ovde vešto iskorišćeno. Imam utisak da se na ovom malom prostoru događa nešto isuviše značajno za čovečanstvo. Islamski fanatizam je ovde iskorišćen maksimalno. Na prvi pogled izgleda čudno da je to podržao i Vatikan. Kažem vam, ne znam ni ja mnogo, ali sam siguran da je u ovom trenutku ovo strateški najznačajnija tačka na svetu. Budite oprezni. Ako odete u Beograd, odsednite uhotelu „Hajat". U slučaju opasnosti neko će se porbinuti za vas...

35

Ispunjen strahom, išao je Safet-beg, po drugi put Dejvidu Bruku.

Još mu nije jasno šta Dejvid Bruk radi u Sarajevu, ali vidi da su mu ovlašćenja ogromna.

Kad je Safet-beg ušao i stao ispred njega ćuteći, on je ustao i dugo ga zagledao. Po licu mu se videlo da svakog trenutka može da eksplodira.

- Šta ćemo sada Fazliću? - procedi najzad ledenim glasom.

Safet-beg sleže ramenima.

- Ne znam, gospodine Bruk. Pucali su najbolji snajperisti koje imam.

Dogodilo se.

Dejvid se izbulji.

- Dogodilo se?! Samo to imate da kažete, Fazliću? Dogodilo se! Vi ste u ratu, Fazliću, i takve stvari ne smeju da vam se događaju. Trebalo bi da vas streljam.

Gledao ga je pravo u oči očekujući njegovu reakciju. Safet-beg je ćutao.

Sam se sebi čudio kako nema snage da se odupre ovom čoveku. Ipak, on je Safet-beg, a ne bilo ko u ovom Sarajevu. Snaga ličnosti tog dešmekastog čoveka slamala je njegovu.

- Ovog puta ću vam oprostiti, Fazliću - nastavi posle pauze Dejvid, ali ćete morati da ispravite grešku.

- Učiniću što mogu, gospodine.

- Ovako, Fazliću - nastavi Dejvid. Majkl Mišel je sada na njihovoj teritoriji. Negde će se zaustaviti, negde će ostati koji dan. Moje je da saznam gde je, a vaše da sa grupom svojih najboljih ljudi upadnete na njihovu teritoriju i da ga likvidirate. Važno je da bude ubijen na srpskoj teritoriji.

- Razumem, gospodine Bruk.

- Ovog puta ne smete omanuti, makar niko iz grupe ne ostao živ. Jeste li

shvatili, Fazliću?

- Jesam, gospodine Bruk. I danas bi sve bilo u redu da nam neko nije pokvario posao.

- Objasnite mi to, Fazliću.

- Neko je pucao na njega pre nas.

- Šta kažete - ustade Dejvid izbuljivši oči.

- Prvi metak nismo mi ispalili. Potom se on sklonio iza transportera, pa nismo ništa mogli da uradimo.

- Sranje! Ko li se to umešao?!

Dejvid više nije obraćao pažnju na Fazlića. Okrenuo se prema prozoru i zamišljeno gledao u prljavo nebo iznad Sarajeva.

Shvatio je.

U igri je bio i neko treći...

Uživao je što se Fazlić pred njim preznojava, što u njemu kipte bes i mržnja, a ne sme niti može nešto da uradi.

Safet-beg se na vratima sudari sa dvojicom Dejvidovih ljudi. Spontano se povuče korak unazad da ih propusti. Dejvid se ponovo zadovoljno osmehnu.

Bio je siguran da mu je sada uterao strah i da će biti poslušan.

Pošto Safet-beg, izađe Dejvid reče:

- Recite!

- Sve je organizovano, šefe. Kako ste naredili. Ako pređe u Srbiju biće pod stalnim nadzorom.

- Dobro. Hoću redovno da me izveštavate.

- Biće kako kažete.

- I još nešto. I Fazlića držite na oku. Prevrtljiv je i opasan. Dobro je što je ubeđen da nas Mišel interesuje samo zbog toga da ne bi objavio istinu o njegovoj bivšoj supruzi. Pazite da se ne izletite. On pravu istinu ne sme da sazna. To bi moglo da bude vrlo opasno. Mogao bi da se okrene protiv nas.

- Razumemo, šefe.

- Slobodni ste. Zvaću vas, ako mi budete trebali.

Dejvid se ponovo osmehnu. Bio je zadovoljan što Fazlić misli da je istina jedno, ova dvojica misle drugo, a pravu istinu zašto je Majkl Mišel toliko opasan ne zna tačno ni on. Može samo da je naslućuje, ali time neće da se bavi, jer ne voli da nagađa. On jedino zna da Majkl ne sme da se vrati u Ameriku i da će on, ako ovaj posao uspešno obavi, možda preskočiti i tri-

četiri stepena u masonskoj i poslovnoj hijerarhiji. Iako je prešao dvadeseti stepen, on žuri ka vrhu - 33. stepenu. Zna da i to nije kraj, da se s tim stepenom tek otvaraju vrata moći čiju veličinu on može samo da nasluti.

Po ko zna koji put se pita kako li se osećaju ti ljudi u čijim je rukama takva moć?

Vejalo je sve vreme dok su se peli uz planinu. Uzani put bio je prekriven snegom, a nanosi su ponegde bili visoki i po dva metra, pa su prolazili kroz prave bele tunele.

Vozača vreme nije mnogo uzbuđivalo. Upravljao je džipom kao da je na suvom i ravnom putu i sve vreme je razgovarao sa oficirom koji je sedeo pored njega. Na Majkla, kao da nisu obraćali pažnju. On je pokušao da uspostavi kontakt s njima, pitao je kako se zovu planine uz koje se penju, ali su obojica samo slegali ramenima. Očito da nisu znali engleski.

Majkl je razmišljao gde je napravio grešku, čime se odao?

Ili su, možda, provalili Robija?

Odgovore, zna, može dobiti jedino od Robija kad se vrati u Njujork, a posle one pucnjave u Sarajevu više i nije siguran da će se vratiti.

Još uvek bi mogao od svega da odustane, ali, što je opasnost postajala veća, i izazov da sazna tajnu je bio sve jači.

Potraga za Enom, sada mu je postala opsesija.

Trebalo bi da se raspituje opreznije. Ako Srbi shvate da mu je do nje jako stalo, sakriće je negde, a mogli bi i da je ubiju kako bi uništili tragove.

Najbolje bi bilo da je i ne spominje, nego da traži neku drugu ženu sa one fotografije kako bi ih zavarao dok ne naiđe na neki trag.

Ulaze u neko naselje, čije ime na tabli nije uspeo da pročita. Slova su podsećala na grčki alfabet. Sigurno je to ta srpska prestonica Pale.

Džip uskoro stade. Majkl uze svoj kofer i izađe. Oficir mu pokazuje zgradu ispred koje su stali, što je očito značilo da su stigli.

Sve mu je u tom naselju izgledalo neobično. Nekoliko viših zgrada neodređenog stila, ulice pokrivene snegom a na njima puno sveta.

Oficir pođe prema ulazu, pa Majkl krenu za njim. Išli su uz betonske

stepenice, pa polumračnim hodnikom. Oficir otvori jedna vrata i propusti ga da uđe.

Za ovećim kancelarijskim stolom sedeo je čovek četrdesetih godina. Kad Majkl uđe, on ustade. Oficir mu nešto saopšti.

Čovek pruži ruku, pa na dobrom engleskom reče:

- Ja sam Radovan Vučković, slučbenik vlade Republike Srpske. Izvolite, sedite - pokaza na fotelju. Spustite kofere, dok ne vidimo gde ćemo vas smestiti. Kako sam obavešten, vi ste Amerikanac?

- Da - odgovori Majkl sedajući. Majkl Mišel novinar iz Njujorka.

- Verovatno ste umorni od puta. Hoćete li malo da se osvežite. Viskija, naravno nema, ali ima bosanske šljivovice i kafe.

Majkl reče da će samo popiti piće, pa domaćin izvadi flašu iz vitrine.

- Recite mi, gospodine Mišel, šta nameravate - pita sipajući rakiju. -

Koliko želite da ostanete? Neće biti bogzna kako udobno... šta želite da vidite i sa kim da razgovarate?

- Ostaću dan-dva da steknem neki utisak, a kuda ću kasnije - još ne znam tačno, reče. A što se razgovora tiče, svi su mi ljudi zanimljivi. Želeo bih da razgovaram sa oficirima iz komande, sa ljudima iz vlade Republike Srbije.

- Gospodine Mišel - nasmeja se Radovan, - za to morate ići u Beograd. Vi se sada nalazite u privremenoj prestonici Republike Srpske.

Majkl ga pogleda zbunjeno.

- Ne razumem - reče. Pa zar to nije isto?

- Ne, gospodine. Nije. Ovo je Republika Srpska, a Republika Srbija je sa druge strane Drine.

- Čekajte, molim vas. A tamo u Kninu postoji još jedna republika.

- Da, gospodine. To je Republika Srpska Krajina. Tamo je Republika Srpska Krajina, ovde je Republika Srpska, a preko Drine je Republika Srbija.

Majkl malo oćuta.

- Moram da priznam - reče, to me malo zbunjuje.

Radovan se glasno nasmeja.

- Dragi gospodine Mišel, u početku je to i nas zbunjivalo. Sada nas više ništa ne može zbuniti. Sve nam je postalo jasno.

- Iskreno da kažem, gospodine Vučkoviću, mene u ovoj zemlji mnogo šta zbunjuje.

Radovan ga ispitivački pogleda.

- Vi ste onda jedini novinar koji je ovamo sa Zapada došao a da mu nije jasno zašto ovde postoje tri srpske države. Ostali, ne samo da to dobro znaju, nego znaju zašto te tri države treba još više izdeliti, a onda potpuno uništiti.

Majkl se seti izveštača iz Zagreba.

- Vi ste, zaista, mnogo gnevni - reče.

- I više od toga, dragi gospodine. Mi smo ovde gnevni, besni, očajni, izgubljeni.

Iz Radovana je izbijao bes. Nije uspevao da se savlada. Ustao je, prišao prozoru, potom se vratio, seo i zaćutao. Majkl nije znao šta da kaže, a osećao je potrebu.

- Da, možda, ipak, malo ne preterujete? - reče gotovo šapatom.

- Oprostite. Ponele su me emocije.

- Ne ljutim se.

Radovan se sa nekom gorčinom osmehnu.

- Nego, da ja vidim gde su vam obezbedili smeštaj... Izvinite za trenutak da pozovem čoveka koji je za to zadužen.

Oficir ustade i ode.

Majkl, pošto vide Radovanov gnev, shvati da o svemu što se ovde događa zna još manje. Čini mu se da, što više ljudi upoznaje sve više se od istine udaljava. Sada je još sigurniji da mu je Ena jedino pravo rešenje.

Oficir se ubrzo vrati sa onižim debeljuškastim čovekom sa brčićima.

- Ovo je Vukašin Delić. On je zadužen za smeštaj gostiju.

- Drago mi je gospodine - reče čovek ljubazno. Kod nas su dobronamerni gosti uvek dobrodošli, pogotovu ako previše ne zahtevaju, jer mnogo ne možemo da ponudimo.

- To je beznačajno. Jednu noć čovek može da prespava i u fotelji - reče Majkl.

- Nije baš dotle došlo. Nešto će se naći - nasmeja se čovek. Imamo jednu sobu u hotelu, ali vam ja predlažem da odsednete kod mene. Supruga i ja smo sami.

- Sa zadovoljstvom, ukoliko ne smetam.

- Ni jedna kuća ovde, gospodine, nije bez gostiju, ili izbeglica i niko nikom ne smeta. Ako hoćete možemo da pođemo. Posle možete da se malo odmorite, ili da nekud izađete. Kud god želite.

- Govorite engleski kao da ste živeli u Americi. Našim dijalektom.

- Dugo sam radio u jednom predstavništvu u Njujorku.

- Baš mi je drago. Ja živim u Njujorku. Imaćemo o čemu da razgovaramo.

Napolju je sneg još padao. Dok su pešice išli kroz grad Majklov domaćin je pričao o godinama provedenim u Njujorku. Kaže da on i supruga silno žele da, bar još jednom odu tamo, ali im se želja verovatno nikada neće ispuniti.

U prilično velikoj dvospratnoj kući vrata otvori, takođe punija žena.

Delovala je vrlo otmeno. Kad joj muž reče da je doveo gosta iz Njujorka, obradova se.

- Ah, Njujork! Bože, kako bih želela bar još jednom tamo da odem.

Kao što je Majkl i očekivao na stolu se našla i nezaobilazna šljivovica.

Majkl se seti da nije upamtio kako se njegov domaćin zove. Kada ga je Radovan predstavio nekako je to prečuo. Bilo mu je neugodno, ali je, ipak morao da pita.

- Iskreno se izvinjavam - reče, ali sam malopre prečuo kako se zovete.

Nadam se da mi nećete zameriti.

- Ni najmanje, gospodine Mišel. To se i meni često događa. Moja supruga je Danica. Mi tako zovemo planetu Veneru. Ja sam Vukašin. U korenu je reč Vuk. Prezime nam je Delić.

Majkl se zbuni.

- Rekli ste Delić?

Delić ili Delič, kako hoćete. Zavisi kako ko izgovara.

- Jeste li vi Srbi? - izlete Majklu.

- Zaboga, gospodine Mišel, šta bismo drugo bili no Srbi? - gleda ga Vukašin zbunjeno.

Majklu bi krivo što se izleteo, pa pokuša da objasni.

- Nemojte da se ljutite zbog moje neobaveštenosti, molim vas. Prvi put sam u vašoj zemlji i sve me zbunjuje. Što više saznajem, sve mi je manje jasno. Bojim se da ću manje znati kada budem odlazio nego kad sam dolazio.

- Nemojte se tome čuditi, gospodine Majkl - kaže Danica. Ovo je mnogo komplikovana zemlja, nije kao Amerika.

- U Zagrebu sam upoznao Hrvata Stipu Delića, u Sarajevu Jusufa Delića, muslimana, a evo ovde vas, a vi ste Srbi. Svi govorite istim jezikom.

Danica i Vuk se nasmejaše.

- Vi ste divni, gospodine Majkl. Prostodušni - kaže Danica i dalje se smejući.

- Nemojte da se ljutite što se smejemo - reče Vukašin. - Ne čudi me što ste tako neobavšteni.

- Oprostite, ali ne razumem šta sam tako smešno rekao? - kaže Majkl.

- Niste ništa, gospodine Mišel - veli Vukašin i dalje se glasno smejući. -

Smešno nam je to što vas zbunjuje naše prezime i naš jezik. Svi smo mi gospodine Mišel, Srbi.

- Ko svi? - pita Majkl.

- I Stipe i Jusuf i ja, Vukašin. Svi smo mi Srbi. Uz to i rođaci, od nekog zajedničkog pretka potičemo.

Majkl ga gleda sa nevericom. Mora da se šali, pomisli.

- O čemu vi to pričate, gospodine Deliću?

Vukašin se opet nasmeja. Danica, koja je nešto radila oko šporeta, okrenu se pa strogo reče:

- Daj, Vukašine, uozbilji se i objasni čoveku.

- Mi smo vas, izgleda potpuno zbunili?

- Da budem iskren, jeste.

- E, dragi moj gospodine Mišel, ponekad se i meni čini da ništa ne razumem. Kad biste vi tamo ovo razumeli, možda bi ovde sve drugačije bilo.

- Gospodine Deliću, zaista mi je vrlo važno da mi to objasnite.

- Naravno, gospodine Mišel, naravno. Sviđa li vam se ova rakija? Živeli!

Evo, o čemu se radi. Sad ćete videti kako je sve to tako jednostavno, a tako komplikovano. Delići, moji preci, su iz Crne Gore. Montenegro. Ne znam da li ste čuli?

- Da.

- Dakle ovako: Delići su Srbi iz Crne Gore. Neki su se davno otuda iselili, jer je to siromašna zemlja. Neki od njih su došli u ove krajeve, a neki produžili u Dalmaciju. Dakle, krenuli su iz istog mesta, a potiču od istog pretka. Svi su bili pravoslavne vere. Ortodoksi, kako vi u Americi kažete.

Ove krajeve je u to vreme držala turska imperija. Moj rođak, Jusufov predak, prihvatio je islam, jer je to donosilo mnoge povlastice. Stipin predak naselio se u kraju pod austrougarskom vlašću. Katolička crkva je na njega vršila pritisak da promeni veru, pa je i on to učinio zbog povlastica. Tako je Stipe danas Hrvat, Jusuf musliman, a ja

Srbin, a od istog pretka potičemo. Zato i govorimo istim jezikom.

- Čekajte, molim vas. Ako je neko promenio veru ne znači da je promenio

i naciju. Ima u svetu puno naroda različitih vera.

- U pravu ste, gospodine Mišel. Šiptara na primer, ima i muslimana i katolika, i pravoslavaca, ali svi oni su šiptari i svi zajedno žive. Ništa im to ne smeta.

- A zašto je to kod vas tako?

- Vidite, gospodine, pokušaću da vam objasnim. Kod nas postoji jedna narodna izreka: Promenio veru za večeru. E, vidite: Stipe i Jusuf znaju da su njihove čukundede promenile veru za večeru. Oni se sada toga stide. Hteli bi da se to izbriše, zaboravi. To ih opterećuje, čini ih inferiornim. Zato moj rođak Stipe Delić neće da bude Srbin katolik, no Hrvat, a moj rođak Jusuf Delić neće da bude Srbin musliman, no samo musliman. Da li vam je sada jasnije?

- Donekle. Ali meni je Stipe u Zagrebu tvrdio da Hrvati i Srbi nemaju ničeg zajedničkog. Kaže da Hrvati uopšte i nisu Sloveni već Ostrogoti, a da ste vi Sloveni. U Sarajevu su mi muslimani tvrdili da, takođe nemaju ničeg zajedničkog sa Srbima. Oni potiču, kako rekoše, od nekog naroda, ne mogu da se setim, ali sam zapisao...

- Znam. Od bogumila.

- Da, tačno. Od bogumila.

- Tu je suština, gospodine Mišel. Da bi izbrisali prošlost i Hrvati i muslimani tvrde da nemaju ničeg zajedničkog sa

nama. I Srbi i Hrvati su ista slovenska plemena, ali dobro, neka Hrvati i nisu. Pravih Hrvata je jako malo.

Oni čive u samo jednom području oko Zagreba i oni zaista govore nešto drugačijim dijalektom. Svi ostali su pokatoličeni Srbi. A priča o bogumilima je najobičnija izmišljotina. Istorijski falsifikat. U 12. veku, u doba osnivača srpske države Stefana Nemanje, među Srbima se pojavila ta verska sekga bogumila. Ta sekta je nestala pre dolaska Turaka na Balkan. Moji rođaci Stipe i Jusuf to izmišljaju, jer dobro znaju da negde i ja postojim, a ja nisam prodao veru za večeru. Zato oni neće da budu Srbi i zato toliko mrze Srbe pravoslavne vere.

- Ako sam vas dobro razumeo, vi tvrdite, da ovde na Balkanu, u stvari, ratuju Srbi između sebe.

- Tako je, gospodine Mišel. Odlično ste me razumeli. Ovde ratuju Srbi sami sa sobom, čak, i direktni rođaci kao što smo Stipe, Jusuf i ja. Zato je ovaj rat tako krvav. Razumete li?

Majkl se zamisli.

- Ne znam. Možda. Možda ću razumeti.

- Bojim se da nećete. Nikada vi ovo nećete razumeti.

Vukašin se iznenada sneveseli. Pogled mu ispuni seta.

Danica oseti šta se u njemu zbiva, pa reče:

- Nemoj opet, vukašine, molim te, šta si ti tu kriv?

Majkl je razumeo da se Vukašinovo raspoloženje iznenada promenilo, ali mu je bilo neugodno da pita.

- Lako je reći nemoj Vukašine. Nije meni teško samo zbog njega, no zbog nesreće naše.

- Smiri se, molim te - opet će Danica, i ispričaj čoveku kad si već počeo.

- Hoću... Ispričaću vam nešto, gospodine Mišel, pa će vam ova naša nesreća biti mnogo jasnija.

Duboko je uzdahnuo i pognuo glavu. Gotovo šapatom započe priču: Bio je septembar 1992. godine. Nad Bosnom je osvanuo još jedan krvav ratni dan. Dok je išao od kuće, Vukašin je znao da će i ovaj biti kao prethodni i da će stotine izbeglica i danas nagrnuti na Pale. Za sve njih treba pronaći prevoz i poslati ih preko Drine u maticu Srbiju, jer ovde više mesta nema.

Zamišljen i utučen zbog svega što se događa nije video ljude koje sreće.

Mehanički je odgovarao na pozdrave.

Jedan glas ga, ipak, prenu i privuče njegovu pažnju.

- Ibrahime!

Ni sam ne znajući zašto, osetio je da je taj povik njemu upućen. Kao da mu je glas odnekuda bio poznat. Zastao je osvrćući se oko sebe. Primeti da vojnici vode manju trupu muslimanskih zarobljenika.

- Zar tako, daidža Ibrahime!? - ponovo zagrme onaj glas.

Sada je gotovo bio siguran da je to upućeno njemu. Gleda u zarobljenike ne shvtajući o čemu se radi. Pogled mu zastade na jednom mladiću. Zbunjeno pilji u to lice. Jaka crna kosa, guste

obrve, užagrele oči, povijen orlovski nos, izražena brada... Oniži rastom, snažnih ramena. Sve mu je to toliko poznato, da ne može pogled da odvoji.

- Zar si se prodao Vlasima, Ibrahime? - povika mladić.

Vukašin pokušava da se pribere. Taj momak gleda pravo u njega i naziva ga Ibrahimom.

Nema zabune, njemu se obraća, a on ga poznaje. Dobro ga poznaje...

Bože, pa to je Milija. Milija Delić, njegov bratanac. Otkuda on među zarobljenim muslimanima?

- Pi, krme izdajničko! - aču opet taj glas pun prezira i gneva.

- Tišina! - viknu jedan od vojnika. - Brže!

Odvode ih, a Vukašin još stoji na mestu kao ukopan.

Otkuda Milija među muslimanskim zarobljenicima i zašto ga zove Ibrahimom? On nije Ibrahim, a onaj momak ne može biti Milija, a opet su se prepoznali.

Polako shvata. Zna da njegovih Delića ima muslimana. Jedan je, čak, i general u muslimanskoj vojsci. Jeste, Rasim, muslimanski komandant... Onaj momak je njegova krv. Krv Delića.

Dok ide prema centru za izbeglice u njemu se javlja želja da ga spase.

Njegova je krv, treba ga sačuvati.

Umesto u centar ode u komandu. Raspituje se gde je uhvaćena ova grupa.

Saznao je da su diverzanti, pohvatani te večeri.

U komandi se začudiše kad zatraži da mu jednog oslobode. U početku ga nisu razumeli. Objašnjavao je da je među njima i jedan Delić. Hoće da ga usvoji, pošto nema dece. Dežurni oficir reče da je to nemoguće, ali je Vukašin bio uporan. Molio je. Oficir je potom nekoga pitao telefonom.

Dozvolili su.

Sa papirom u rukama, požurio je prema zatvoru. Možda mu je sam Bog ovog dana, posle toliko godina, poslao sina. Dušu mu je ispunjavala radost.

Jedva je čekao da ga odvede kući i obraduje Danicu.

Komandir straže je začuđeno gledao u odobrenje za puštanje Delića, slegao ramenima i otišao da ga dovede, a Vukašin je ostao u njegovoj sobi da sačeka.

Kad su ga uveli, mladić ga je s mržnjom pogledao. Vukašinu to nije smetalo. Kad mu sve objasni, verovao je, promeniće se.

- Šta hoćeš, Ibrahim-aga - pita mladić gledajući ga drsko pravo u oči.

Vukašin se osmehnu.

- Sedi - kaže mu.

- Neću, Ibrahime - kaže on.

- Nisam ja Ibrahim - reče Vukašin uz osmeh. Ja sam Vukašin. Vukašin Delić, rođače. A kako je tebi ime?

U mladićevim očima je nešto sevnulo, na licu se pojavio grč, a zatim strah. Vukašin je to primetio.

- Ne boj se - reče mu. - Niko ti ništa neće. Dobio sam potvrdu da te puste.

Strah na njegovom licu postade još veći.

- Ne boj se, sine - kaže ponovo Vukašin. Rod smo. Idemo kod mene, kući. Hoću da mi budeš sin. Ja nemam dece. Nije mi Bog dao.

Mladić je bio bled kao da je video samog đavola. Krajičkom oka pogledao je na mašinku koju je komandir obesio o čiviluk pored vrata.

Vukašin je razumeo taj pogled. Hteo je da vikne: Ne, sine, ne čini to!

Hteo je da ga prigrli na grudi, ali nije imao vremena. U jednom skoku momak se obreo pored čiviluka, dohvatio mašinku i uperio je u njega i komandira.

- Sedi! - reče strogo, a pogled mu sevnu. Sedi tamo!

Obojica su seli očekujući kad će u njih sasuti rafal.

Bože, šta sam učinio, pomisli Vukašin. Ubiće ovog čoveka ni krivog ni dužnog.

Mladić ga je dugo gledao pravo u oči. Strah na licu mu zameni očaj. Oči mu izgubiše sjaj, otupeše.

Vukašin vide kako okreće cev mašinke prema sebi.

- Ne! Nemoj, sine!

- Nisam ti sin! Nisam! Nisam Srbin! Ja sam Fuad Delić!

Odjeknu pucanj. Mašinka mu ispade iz ruku, a on se skljoka na pod.

Vukašin i komandir straže mu pritrđaše.

- Džihad - prošaputa mladić umirući...

Vukašin završi priču. U kući muk. Majkl zapazi suze u njegovim očima.

- Vukašine, ručak je gotov. Donesi vino iz podruma, molim te - prekide Danica ćutanje.

- Odmah ću - reče on odlazeći.

- Izvinite, gospodine Majkl - kaže Danica. Moj muž kad počne da priča, ne ume da stane.

- Nemojte se izvinjavati, potpuno sam ga razumeo.

- Sad će on da se vrati.

Majklu se čini da su oni pogodni da im pokaže onu fotografiju i možda nađe neki trag Eni. Nisu sumnjičavi, neće verovatno mnogo zapitkivati.

- Evo me - vrati se Vukašin. Ovo su mi još neke rezerve od pre rata.

Nabavio sam u Hercegovini. Možda biste vi pivo, ali nemamo. Rat je.

- Ne, hvala, više volim vino. Nego, imam jednu fotografiju, pa bih vas zamolio da mi nešto pomognete.

- Sve što možemo.

Majkl izvadi iz džepa fotografiju i pruži mu je.

- Da li možda znate gde su te žene?

Vukašin dugo gleda u fotografiju.

- Liče na izbeglice - reče. Ovde je snimljeno, ali ko će znati gde su.

Hiljade izbeglica je ovuda prošlo. Možda Danica nešto zna. Ona u opštini pomaže oko izbeglica... Danice, pogledaj ovu fotografiju.

Danica dođe iz kuhinje.

- Da vidim.

I ona je dugo zagleda.

- Čini mi se da se nekih sećam. A šta vam treba, gospodine Majkl?

- Želeo bih da sa nekom od njih porazgovaram.

- Što morate baš sa njima? Svaki srpski grad je pun izbeglica. Sve su njihove sudbine, na žalost, slične.

Majkl je bio na muci. Da se ne oda. Da nešto ne posumnjaju. Za Enu to može da bude opasno.

- Ne moram baš sa njima, to ste u pravu. Jedini razlog je što je ta fotografija kod nas prikazana na televiziji, pa bi za čitaoce u Americi razgovor s njima dobio na aktuelnosti. Kažem vam nije mnogo značajno, mogu napraviti i drugu fotografiju.

- Čini mi se da je ova grupa produžila za Zvornik. Koliko se sećam bilo je to krajem prošle godine. Ovde je sve bilo puno. Nisam sigurna, verujte.

Nemoguće je sve upamtiti. Mogu li da postavim ručak - dodade pružajući Majklu fotogrfiju. Sigurno ste već gladni.

Vraćajući fotografiju u džep dvoumio se da li da razgovor oprezno skrene ka onome što ga najviše interesuje.

Dok su prelazili u trpezariju za postavljen sto, Majkl reče:

- Ovih dana razmišljam o vama Srbima i ponekad vam se divim - pođe lukavo. Tako mali narod, a suprotstavio se čitavom svetu. Ima u svetu jedna interesantna pojava - pokušava Majkl da vodi razgovor u pravcu koji ga interesuje. Srbi su kod dece stekli simpatije. Deca reaguju drugačije od odraslih. Oni na ovo što se sa vama događa gledaju kao na crtani film.

Nedavno sam negde pročitao da je u jednoj školi u Nemačkoj veliki broj dece izjavio da bi hteli da budu Srbi. Kažu, čitav ih svet napada, a niko im ništa ne može.

Danica i Vukašin se od srca nasmejaše.

- Pa to je sjajno - smeje se i dalje Vukašin. Za to nisam znao.

- Šta vam, gospodine Deliću, daje toliku snagu? - opet će Majkl.

- Dosta komplikovano pitanje - odgovori Vukašin. Trebalo bi mnogo vremena da se na to odgovori. Verovatno mi drugačije ne umemo.

- U nekim zemljama, a pogotovu onim u vašoj blizini, malo vas se i pribojavaju. Svetom kruži priča da posedujete neko tajno oružje, zovu ga

„Teslina kugla".

Ovo je izgovorio usput kao nezainteresovano.

- Sa Srbima nikad niste načisto, gospodine Mišel - kaže Vukašin. Ta priča kruži i kod nas. Priča se da je Tesla negde pred smrt tu tajnu poverio nekom našem popu u Americi uz amanet da je upotrebi samo ukoliko srpski narod bude u bezizlaznoj situaciji.

Za Majkla je ovo bilo dragoceno. Čak mu se, to sa popom, učini dosta logično.

- Mislite li da ste sada došli u bezizlaznu situaciju?

- Ne znam, gospodine Mišel. Srbi su nepredvidivi.

37

Neki ljudi su stajali pored njenog kreveta. Gledali su u nju zabrinutih lica. Vidi ih kao kroz maglu. Prepozna prijatno lice doktora Vukovića. Tu je i onaj psihijatar sa bradicom, ali ima i nekih koje prvi put vici. Dvojica nemaju bele mantile.

Dugo svi ćute gledajući je. Njihove poglede oseća kao nešto što je pritiska. Htela bi da ih zamoli da se sklone, da odu, ali zna da ne sme da govori. Ako progovori saznaće njenu tajnu, odaće se.

- I stalno ovako - pita jedan u civilnom odelu.

- Stalno.

- I baš nikakvih podataka nemate?

- Nikakvih.

- Kako je došla?

- Dovezla je neka dva čoveka kolima.

- Jeste li upisali njihove podatke?

- Nismo. Bilo je hitno. Niko o tome nije mislio.

- Jesu li, bar nešto, rekli?

- Ništa.

- Uzmi otiske - kaže onom drugom u civilnom odelu.

Čovek priđe s desne strane i oprezno joj uze ruku. Krajičkom oka ona vide da je s nevericom posmatra.

Čovek joj ispravi kažiprst, a ostale prste joj sklopi.

Misle da će po otisku kažiprsta saznati ko sam. Ne znaju da ja više nisam ja. Ja sam u rukama satane, đavorodica. Nisam Jelena, ni otisci prstiju mi ne mogu biti kao nekada. Satana ih je izbrisao, pomisli ona.

Čovek joj stavlja prst na jastuče, pritisnu, okrenu ga na jednu, pa na drugu stranu, pa to isto uradi na nekom kartonu. Nečim vlažnim joj, potom,

izbrisa prst.

- Gotovo - reče.

- To je sve, - kaže čovek u civilu. - Izvestićemo vas. Doviđenja.

Dvojica civila odoše. Ljudi u belim mantilima priđoše malo bliže krevetu.

- Kolege, imate li neki predlog? - pita doktor Vuković. Nešto se mora preduzeti. Ni ona, ni beba nisu više naš slučaj.

- A šta vi predlažete, kolega? Vi ste je lečili.

- Nisam potpuno siguran. Ovakav slučaj do sada nisam imao. Najveći je problem što ne uzima hranu, pa je držimo na infuziji. Oslabiće joj organizam.

- Da je prebacimo na psihijatriju?

- Verovatno je to jedino rešenje. Dete da pošaljemo u dom u Zvečanskoj, a nju kod vas, kolega. Možda još da sačekamo izveštaj policije, da vidimo ko je. Moguće je da će se nešto promeniti ako pronađemo nekog od porodice.

- Slažem se, kolega. Takav obrt je moguć. To bi bilo važno za moj tretman.

Strah se u nju uvuče poput jeze.

Oni će pustiti nečastivog - pomisli. Ako izađe iz ove zgrade, nikada ga više niko neće zaustaviti. Ovi ljudi će mu pomoći da umakne.

Od straha joj se još više magli pred očima. Likovi ljudi u belom se gube negde u daljini. Oni u utrobi počeše da gamižu, da je udaraju iznutra.

Sili sebe da se pribere i skoncentriše. Da one iz utrobe ne čuje i ne oseti.

Opet nazire ljude u belom. Nešto pričaju. Napreže se da ih čuje. Doktor Vuković opet pominje infuziju.

Neka. Neka je hrane. Mora još da živi, da ima snage da ih uništi.

Sestra okači bocu za stalak. Lekari odoše. Oseti ubod igle u venu. Sestra ode.

Dobro je što je sama. Sada može da razmišlja na miru. Da napravi neki plan.

Ispred nje se stvori Anka. Sede na krevet. Gleda je dugo.

- Dušo moja, blagorodna...

Ona ne skreće pogled, ali joj je drago što je Anka tu. Oseća neku sigurnost. Kao pored oca kad je bila mala.

- Šta to činiš od sebe, dušo blagorodna? što se tako kažnjavaš?

Ne shvata Anka šta se zbiva. Nikada njena duša sa đavolom nije imala

posla.

- Znam ja, dušo blagorodna, da čovek nekad sam sebe mora da kazni.

Znam. Kazni sebe, pa dušu olakša. Ali, kod tebe je nekako drugačije. Grdno je nešto kod tebe. Kao da si, daleko bilo, samog nečastivog srela.

Anka se prekrsti.

- Ako si njega srela, dušo blagorodna, moraš u crkvu. Samo ćeš tako sebi pomoći i tu muku sa duše skinuti. I moraš da nešto jedeš. Moraš, dušo blagorodna. Moraš, da bi prikupila snagu da to u sebi savladaš. Snaga na usta ulazi. Evo, donela ti Anka pomorandžu. Uzmi malo.

Anka joj gurnu u usta parče pomorandže.

- Pojedi, dušo. Pojedi.

Trebalo joj je mnogo, mnogo napora da pokrene vilice i zagrize pomorandžu.

- Tako, dušo blagorodna. Tako. Ne daj se. Ne treba tebi psihijatrija. Nisi ti luda. Ništa oni ne znaju. Ne slušaj ih. Anku ti da poslušaš. U Crkvu da odeš. U crkvu svete Petke na Kalemegdanu. Sveta majka Paraskeva će tu muku sa tebe da skine.

Zagrizla je pomorandžu, ali ne može da guta. Kao da je zaboravila kako se jede.

Gutaj, Jelena. Progutaj tu pomorandžu. Moraš. Skupi snagu. Radi sve ono čega se oni boje, silila je sebe.

Napreže se da proguta. Oseća bol u grlu i u očima.

- Tako, dušo blagorodna. Tako. Sve će to da nestane kao rukom odneto.

Parče pomorandže joj zapara jednjak. Uspela je.

Kad je ono prvi put đavo pobedio?

U Koviljači?

Jeste, u Banji Koviljači je dobio prvu bitku...

...Bio je mrak kad se autobus zaustavio. Ne zna koliko dugo je trajalo putovanje ni kuda su išli. Često su zbog nečega stajali. Išli su preko nekih planina uz riku topova. Sada je tišina. Čini joj se da čuje tišinu.

Neko reče da su stigli.

Starci, žene, deca izlaze iz autobusa. Ona ne može da ustane. Slomio je umor. Noge je ne drže.

Ostala je sama. Neko spolja lupa u prozor.

- Stigli ste! Izlazite!

- Ne mogu - jedva izgovara.

Onaj napolju je ne čuje.

- Izlazi, ženska glavo, ovo je Koviljača. Noćas ne idete dalje.

- Ne mogu - opet ona, gotovo šapuće.

Čovek iznerviran uđe u autobus.

- Je li ti, ženska glavo, ne čuješ ?

- Pomozite mi. Ne mogu.

Čovek priđe, pa već mirnijim glasom reče:

- Jesi li bolesna?

- Jesam - prošaputa.

- Hajde polako. Nasloni se na mene.

Čovek je gotovo iznese iz autobusa.

- Samo polako. Samo polako - govori spuštajući je iz autobusa. Sada nešto da večerate, pa da se odmorite.

Vrti joj se u glavi. Jedva korača pridržavajući se za čoveka. Oseća glad.

Ne može da se seti kada je poslednji put jela.

Ulaze u neki hotel. U prizemlju je restoran.

Pada joj u oči da hotel ima mnogo stakla. čitav jedan zid restorana je u staklu.

- Evo, sedi ovde - kaže čovek. - Sad će večera.

Za stolom je još jedna žena sa dvoje muške dece. Starije je kao njen Damir. Oboje nasloniše glavu na majku, a ona ih prigrli. Ćute.

I ostali u restoranu ćute. Kao da je pogreb.

A možda je i gore, pomisli. Sve ovo je gore od pogreba.

Neka debela žena donese jelo na poslužavniku. Grubo stavlja tanjire na sto. U njima gulaš sa pire-krompirom.

- Ima li nešto toplo za decu - upita žena. Da se malo zagreju, hladno je bilo usput.

- Ako ti ovo ne valja, idi odakle si došla - odbrusi debela. Sve vam dadosmo i opet vam ne valja.

- Mislila sam, samo za decu - reče žena stidljivo. Nemojte da se ljutite!

- Nego šta ću. Dokle ćete više otuda da dolazite? Ni za sebe nemamo dovoljno, a ne za vas!

- Oprostite, molim vas, nisam mislila...

- Da ste tamo ostali, do ovoga ne bi ni došlo. Zbog vas smo se sa čitavim svetom zavadili. Deca uplašeno gledaju debelu kelnericu pripajajući se uz majku. Ona obori pogled i ućuta. Jelena zbunjeno gleda i sluša. Ne veruje da je ovo moguće. Pa ovo je Srbija. Sad je sa druge strane Drine, na srpskoj zemlji, među srpskim narodom. Da li je moguće da ih ni

ovde ne vole? Postoji li onda negde zemlja gde su oni dobrodošli, ako to nije ova zemlja preko Drine?

- Bog će vam za sve platiti, gospođo - izlete joj. Debela je prezrivo pogleda, i ništa ne odgovori. Žena za stolom dugo, skrušeno ćuti.

- Jedite, deco - progovori najzad. - 'Ajde, jedite. Jelena s gorčinom pojede večeru. Jela je na silu. Morala je, jer više nije mogla da izdrži glad.

Čovek koji joj je pomogao da izađe iz autobusa raspoređuje ih po sobama. Tek sada ga dobro vidi. Dobroćudni, dešmekasti brka, za svoju debljinu začuđujuće hitar.

- Možete li sami do sobe, gospođo - upita Jelenu. Da vam pomognem?

- Hvala vam puno. Sada mi je bolje.

- Nije meni teško. Samo recite.

- Ne, ne. Hvala.

- Evo i ova gospođa je sama. Vas dve možete zajedno. Dobroćudni čovek joj povrati raspoloženje. Ipak je stigla u svoju zemlju.

Žena s kojom deli sobu nešto je mlađa od nje. Izmučena je, izmršavela, premorena. Verovatno je i ona bila u nekom paklu - pomisli.

Ćuteći se penju uz stepenice. Soba im je na prvom spratu. Žena otvori vrata i propusti je da uđe.

Sede na levi krevet. Razmišlja da li da se svuče ili da legne obučena.

- Hoćeš li u kupatilo - upita je žena.

Bože, pa ona se nije ni setila. Ovo je hotel. Ima i kupatilo. Već je zaboravila da to i postoji. Od kada nije ušla u kupatilo ? Bio je početak maja kada su je odveli u onaj podrum. Koji li je sada mesec?

- Hoćeš li u kupatilo? - ponovi žena.

- Bih rado - reče.

- Idi. Ja ću posle.

Dok se svlačila nije smela da pogleda u stomak. Bojala se đavoljeg znaka.

Stala je ispod tuša i pustila jak mlaz tople vode. Činilo joj se da sanja,

da ovo nije stvarnost. Voda ju je vraćala u život.

Ko zna koliko bi dugo ostala pod blagotvornim dejstvom vode, zaboravljajući na pakao, da se ono nije pomerilo. Udarilo ju je nogom iznutra.

Kad uđe u sobu, žena ustade, krenu prema kupatilu, pa zastade.

- Ti si trudna - reče.

Jelena je pogleda začuđeno.

- Jesam. Kako znaš ? Zar se već vidi ?

- Vidim ti na licu. I ja sam.

- Koji si mesec ?

- Ne znam.

- Ni ja. Samo znam da je živo.

- I moje je oživelo.

Nije se svlačila. Bojala se dajoj ujutru kad ustane žena ne vidi đavolji znak na stomaku. San je odmah savlada.

Čitave noći ponavljao joj se isti san: Otac juri sarajevskim ulicama i traži je...

Buđenje joj donese olakšanje, ali i zabrinutost. Možda je otac zaista traži po Sarajevu. Da zovne telefonom? Ko zna kako su oni.

Ne. Ne sme još. Dok se zlog semena u utrobi ne oslobodi. Posle možda.

Da čuje kako su, a možda... Ako je otac pozove, možda će otići tamo.

Probudila se i ona žena.

Obe ustadoše. Sede na krevetima i ćute. Sada Jelena vidi da je to otmena i lepa žena. Dosta viša od nje. Raskošna plava kosa joj pada na ramena.

- Kako se zoveš - pita je.

- Dušanka. A ti?

- Jelena.

- Sad se i poznajemo - nasmeja se Dušanka setno.

Pošto se malo doteraše, spustiše se u restoran, da vide šta će se dalje zbivati. Dežmekasti brka ih dočeka sa osmehom.

- Jeste li se malo odmorile?

- Jesmo, hvala - odgovori Jelena.

- Sada doručkujte, pa posle da vidimo kako ćemo dalje. Ako vam treba lekar, ambulanta je u blizini. Treba da se dogorovimo i kuda ćete. Imate li

koga u Srbiji ?

- Ja nemam - kaže Dušanka.

- A vi, gospođo?

Jelena obori pogled.

- Nemam ni ja.

- Ne pomišljajte da bismo želeli da vas se oslobodimo. Samo pokušavamo da nađemo najbolje rešenje. Možete da ostanete i ovde.

- Ako može, 'ja bih ostala - reče Jelena.

- Da ti pravim društvo - pita Dušanka.

- Biće mi drago.

- Dobro - kaže brka. Kasnije ćemo videti šta možemo da vam nabavimo od odeće i drugih stvari.

- Gde rekoste da je ambulanta? - upita Jelena.

- U onom pravcu. Nema petsto metara. Oprostite, imam puno posla.

Videćemo se kasnije.

- Samo vi radite, hvala vam - kaže Dušanka.

- Hoćemo li tamo ? Meni se ne doručkuje.

- Ni meni.

Žena Jeleninih godina, ginekolog, pokuša da se ponaša kao da ima posla sa budućom srećnom majkom.

- Kako podnosite trudnoću?

- Doktorka - reče Jelena, ja nisam balavica. Vama je jasno zašto sam došla.

- Na žalost, gospođo, niste prva. Više mi je nego jasno. Ali i sami znate, sve zavisi...

- Nemojte mi objašnjavati, molim vas. Ovo mora napolje. Razumete?

- Gospođo, koliko vidim vi ste intelektualka. Nije vam nepoznato do kog meseca se to sme raditi.

- Sve znam. Ali ovo mora napolje.

- Samo polako. Da vidimo koji je mesec.

- Znam ja koji je mesec. Kraj četvrtog ili početak petog. Osećam ga kako udara.

- Zaboga, pa sami znate da se više ništa ne može učiniti.

- Mora doktorka! Mora! U meni je zlo seme. Ili ćete ga uništiti vi, ili Drina. Ako ga uništite vi, ja imam neku šansu da preživim, a u Drini

nemam.

- Čekajte. Polako. Smirite se, molim vas.

- Mirna sam ja, doktorka. Ali vam još jednom ponavljam: ovo u meni mora biti uništeno.

- Da vas pošaljem kod psihologa. Na razgovor.

- Ne, to ništa neće promeniti. Recite da ili ne.

- Ne, gospođo. To nijedan lekar neđe uraditi.

- Ali, ako ja potpišem izjavu da je to na moj izričiti zahtev zbog situacije u kojoj sam bila.

- Nijedan lekar ne sme ugroziti vaš život. Kako ne razumete?

- Onda smem ja. Ja na svoj život imam pravo.

- Ja vas molim da porazgovarate sa psihologom.

- Ne pomaže ovde psiholog. Učiniću ono što moram.

Izašla je iz ordinacije puna gneva. Dušanka je odmah sve razumela.

- Neće?

- Neće.

- Onda da ne ulazim. I ja sam u petom.

- Jedino ako hoćeš kod psihologa.

- Taj mi ne treba.

Krenuše prema hotelu ćuteći.

- Nećemo se lako predati - veli Dušanka kad priđoše hotelu...

38

Nadu da će videti svoju Malenu ponovo je u Mihailu zamenila zebnja.

Obišao je sva naselja u srpskom delu Sarajeva, i nije naišao ni na kakav trag.

Rađa se sumnja. Da ga Redžo nije prevario? Možda je mrtva, a on nije mogao da mu to kaže. Zato mu je, verovatno, i rekao da odmah ode iz muslimanskog dela Sarajeva.

Osta mu još malo nade da će nešto saznati na Palama. Kažu da sve izbeglice iz Sarajeva prođu kroz njih tražeći utočište u srpskim naseljima pored Drine ili sa druge strane, u Srbiji. Dok se kamionom vozi prema Palama pokušava da razmišlja kao ona i oseća njenom dušom. Da je on u njenoj koži, da je on ona, i da je pobegao iz Sarajeva, kuda bi otišao?

Najjednostavnije, ali istovremeno i najteže, bilo bi otići u Beograd ocu i majci. To bi značilo vratiti se kući, ali posle svega ona to sigurno nije uradila. Siguran je da za to nije imala snage, kao ni da, u toku proteklih petnaest godina, progovori ako bi on podigao slušalicu.

Ni on nije imao snage da taj dugogodišnji muk iz Sarajeva nadvlada.

Dovoljne su bile samo dve reči, pa da se pokidane niti povežu. Dovoljno je bilo samo da kaže: „Malena moja", i ona bi progovorila. Te dve reči nije mogao da izgovori. Toliko snage u sebi nikada nije uspeo da skupi i prevlada bol što mu satanin potomak spava sa kćerkom i ona mu rađa decu. Oni koji su prosuli toliko krvi Vojinovića, sada su sa njima pomešali krv i imaju zajedničke potomke. Svih ovih godina za njega je to bilo više od sudbine.

Bila je to božja kazna.

Njegove nisu poklali nepoznati muslimani, pa da kaže: ,,Ne može se svetiti čitavom narodu". Ubicu svoje braće, sestara, majke, oca, stričeva, dede i babe video je svojim očima. Verovao je da ništa neće promeniti ako ga pronađe i ubije. Svoje mrtve iz one jame time neće podići, a ni zlo iz ljudi

neće iskoreniti.

Počeo je da razmišlja o Bogu i njegovoj pravdi. Da li ga Bog sada kažnjava što nije imao snage da izgovori one dve reči i prekine muk. Ili, možda, zbog toga što odmah, kada je prošle godine u Sarajevu zapucalo, nije došao ovamo?

U dušu mu se, seća se, bio uselio nemir. Po čitav dan je sedeo ispred televizora prateći izveštaje sa ratišta.

Ratni požar munjevito se širio. Muslimani i Hrvati svuda su napadali Srbe. Pitao se ponavlja li se to četrdeset prva? Svuda izdaja, smutnja i haos.

Nešto ga je vuklo u Gacko. Osećao je da mu je u ovakvom vremenu mesto tamo. Proganjala ga je ona slika satane kako drži glavu njegove male sestre. Činilo mu se da čuje njen plač, njene pozive u pomoć.

Javila mu se želja za osvetom. Poželeo je da pronađe satanu sa Koritske jame.

Prelomio se kad je saznao da dobrovoljci iz Srbije odlaze u Hercegovinu.

Nije dozvoljavao sramotu da dok njegovu Hercegovinu brane ljudi rođeni na Moravi, on sedi u Beogradu. Mihailo je pretpostavljao da će tamo biti najteže. Gatački muslimani su srpski krvnici kroz vekove. Nikada im dovoljno srpske krvi

nije bilo. I u prošlom i u ovom veku koristili su svako smutno vreme da nasrnu na Srbe. Ne bi, verovatno, u gatačkom kraju srpskog uva ni bilo da im u pomoć Crnogorci nisu priticali.

A od svih gatačkih muslimana najveše krvopije su oni iz Fazlagića Kule.

Srbi ih dobro pamte još od Smail-age Čengića, koji je iz svog sela Stoca u Fazlagića Kuli činio zločine po Hercegovini i Crnoj Gori. U dva svetstka rata, gotovo su prepolovili srpsko stanovništvo oko Gacka a nikada za to nisu bili kažljeni. Nikada ni jedna vojska nije uspela da osvoji Fazlagića Kulu. Utvrđenja koja su tamo podigli turski veziri da bi kontrolisali trgovački put od Dubrovnika prema severu, ostala su neosvojiva i u ovom veku. Posle proboja solunskog fronta u prvom svetskom ratu i sloma Austro-Ugarske, srpske jedinice nisu uspele da uđu u sela Fazlagića Kule. U drugom svetskom ratu muslimani iz tih sela odložili su oružje mnogo kasnije, posle pada Berlina. Mihailo se seća priče iz detinjstva da tamo postoje neosvojivi lagumi i pećine.

Kad su stigli do Gacka saznao je da je Fazlagića Kula i u ovom ratu

najznačajnije i najjače muslimansko uporište. Skupili su se, kažu, tamo najkrvoločniji muslimani iz čitave Hercegovine. Znaju oni da dokle god Fazlagića Kula postoji Srbi ne mogu spavati mirno, zato su se tu i sjatili da je čuvaju.

I Srbi su znali da Hercegovina ne može biti slobodna dok ne padne taj muslimanski osinjak. Dan po dolasku dobrovoljaca, Srbi zarobiše jednog muslimana. Preplašen, odao je da je planirano da se muslimani i Hrvati iz Čapljine i Dubrovnika spoje u Fazlagića Kuli i da tako preseku Srbe. Po

njihovom planu svo srpsko stanovništvo trebalo je da bude poklano, ili spaljeno.

Nameravali su i da podignu novu ,,ćele kulu", na levoj obali Neretve, u Mostaru. Po tom planu, trebalo je da se podigne zid od srpskih glava.

Srbima je bilo jasno, da ukoliko žele da osujete muslimanske planove, moraju zmiji stati na glavu - po svaku cenu zauzeti Fazlagića Kulu i jednom zauvek uništiti zmijsko gnezdo. Prema obaveštenju dobijenom od zarobljenika, ni sami muslimani nisu znali koliko ih ima u lagumima Fazlagića Kule, a pripremili su dovoljno hrane, oružja i opreme, da jedna armija tu može da opstane čitavu godinu.

Kad je saznao da se kreće na Fazlagića Kulu, Mihailo se uzbudi. Do pre petnaest godina on nije ni znao da je đavo sa Koritske jame, baš iz Fazlagića Kule. Shvatio je to tek onda kad je saznao da je Safet otuda.

Da mu nije oteo Jelenu, možda ne bi ni došao u ovaj kraj, već bi kao dobrovoljac otišao na neko drugo ratište. Vreme je učinilo svoje, gotovo da im je i onaj pokolj oprostio, ali Jelenu ne može ni da im oprosti ni da zaboravi.

Otpor iz svih sela Fazlagića Kule bio je žestok. Muslimani su se branili svim oružjem: teškim mitraljezima, minobacačima, topovima, snajperima.

Ipak, selo po selo je padalo, a oni se povlačili prema selu Kula i lagumima.

Po oslobođenim selima nailazili su samo na zanemoćale starce koji nisu uspevali ili nisu mogli da se povuku sa ostalima. Svakog na koga bi naišao, Mihailo je zagledao, pokušavajući da prepozna đavola sa Koritske jame. Taj đavo, ako je živ, trebalo bi da je sada star najmanje 70 godina.

Zato ga je tražio među starcima. Bio je siguran da će ga prepoznati, iako je od onog pokolja prošlo 50 godina.

Ubrzo je većina sela bila oslobođena.

Kad su jednog jutra krenuli u juriš, muslimani na njih nateraše stado ovaca i goveda. Kao more valjala su se prema njima. Izgledalo je da će ih stampedo pregaziti. Zapucali su mitraljezi, pa preplašena stoka promeni pravac i muslimansko lukavstvo propade.

Stegli su obruč oko sela Kula i laguma. Mihailo je osećao da će tu naći đavola sa Koritske jame. On mora da je u centru zmijskog legla, tu gde je otrov najžešći.

Selo Kula je bilo pravo utvrđenje. Kamene kuće debelih zidova, s malim prozorima puškarnicama, bilo je gotovo nemoguće osvojiti.

Moralo se na juriš. Na bajonet, kao u tursko vreme na jatagan.

Poustajali su iz zaklona. Ratni poklič odjeknuo je dolinom.

Jurnuli su prema kućama iz kojih su štektali mitraljezi i automati.

Mihailo puca u uzane prozore. Nije verovao da u njemu još ima toliko snage da trči zajedno sa mladićima.

Ne misli na metke koji fijuču oko njega. Strah je osetio, tek kad je zajedno sa nekoliko momaka preskočio džakove sa peskom i uleteo među muslimane. Našao se oči u oči sa jednim koji je na njega krenuo nožem.

Instinktivno se trgao nazad, pa ulevo. Osetio je da odlučuje samo taj delić sekunde i sjurio mu bajonet u slabinu.

Musliman je pogledao Mihaila iskolačenih očiju, kao da nije verovao da ga je smrt stigla.

Mihailo je zastao. Gledao ga je kako pada na zemlju.

Nije verovao da je sve to tako jednostavno. Ovih dana je pucao na ljude, možda je neke i ubio, ali sada je prvi put, svojom rukom ubio čoveka.

Verovao je da to nikada ne bi mogao da uradi, a evo učinio je.

Dok ga je gledao kako umire, njegovi su saborci već odjurili dalje za muslimanima koji su bežali prema lagumima. Oko kuća su ostajali mrtvi i ranjeni. Kroz pucnjavu čuli su se jauci. Kad se pribrao i shvatio da treba da krene dalje - sve je bilo gotovo.

Pretraživali su kuće. Iz njih su izvlačili starce, starice i decu.

Zagledao ih je. Siguran je da je neki od staraca onaj sa Koritske jame.

Jedan starac sedamdesetih godina, uprkos velikim razlikama u godinama, neodoljivo ga podseti na satanu koji je u ruci držao glavu njegove sestre.

- Kako se zoveš - pita ga.

- Hasan Fazlić - preplašeno odgovori čovek.

U Mihailu nešto zaigra. Kroz glavu mu prođe sav onaj užas iz juna 41.

godine. Sada je bio siguran da je to on satana sa Koritske jame.

Dugo ga gleda u oči. Čovek skreće pogled, i sve više se trese od straha.

- Pogledaj me! - reče Mihailo nekim oporim i njemu nepoznatim glasom.

Čovek podiže pogled. Brada mu podrhtava. Škiljio je očima, treptao. U

njima je Mihailo video svo zlo sveta. Činilo mu se da iz njegovih škiljavih očiju otiče ljudska krv.

- Pogledaj me, Hasane! - ponovi strogo.

- Evo gledam - jedva promuca.

- Poznaješ li me, Hasane?

- Ne, vala.

- Gledaj bolje, Hasane. Na oca ličim kao jaje jajetu.

- Ne znam te, Alaha mi.

Mihailu krv udari u glavu. Okrenu mašinku prema Hasanu.

- Zar si toliko ljudi poklao, da više ne možeš ni da ih se setiš, Hasane?

Mihailo nije ni primetio da se iza njega okupila grupa boraca koja s radoznalošću sluša ovaj razgovor. Hasan je čas gledao u njega, čas u njih, a potom se okrenu iza sebe kao da odnekuda očekuje spasenje.

- Vala si me s nekim zamenio - muca Hasan.

- Nisam, Hasane. Nisam. Tebe dok živim ne mogu zaboraviti niti sa nekim drugim zameniti. Ja sam Vojinović, Hasane.

Unuk Radisava Vojinovića.

- Valahi, ne znam koji ti je to.

- Priseti se, Hasane. Priseti se malo. Mislio si da si sve Vojinoviće u jamu bacio. Sećaš li se jame u Koritima, Hasane?

- Valahi ne. Nikud ja odavde nikad iš’o nisam.

Mihailo drži prst na obaraču. Da li da povuče?

Nešto mu ne da. Čini mu se da to biće koje stoji ispred njega i trese se od straha nije čovek. Hoće li oskrnaviti uspomenu na svoje mrtve, ako puca na nešto što nije čovek?

Ne, Mihailo. Ostavi ga. Neka ga zlo njegovo samo razjeda, pomisli.

Spusti pušku i okrene se.

- Što ne ubiješ skota, da olakšaš dušu? - čuje neki glas.

- Ne mogu - kaže. - Ne mogu da pucam u nešto što nije čovek.

- I mojih ima u jami - reče momak smkrnuta lica. Ja mu neću oprostiti.

Začuvši rafal, Mihailo se okrenu. Hasan je ležao na zemlji, a iz grudi mu

je navirala krv.

Iako su svih tridesetak sela Fazlagića Kule zauzeli, Srbi znaju da sve to ne vredi ako ne uđu u samo srce legla, u lagume i pećine sela Kula i močvare Vučjih Bara.

Već nekoliko dana jurišaju, pa se povlače zasuti vatrom iz laguma.

Mihailo vidi da su borci sve zabrinutiji. Ako lagumi ne padnu, sve je bilo uzalud, nema Hercegovini slobode.

U neko doba stiže desetak boraca s košarama punim zmija. Danima su ih, vele, hvatali po čitavom kraju.

- Dobro ste obavili posao, momci - reče im kapetan. U zmijsko leglo, kako i treba, pustićemo zmije.

Svi se dadoše na posao. Poklopce sa manjerki zameniše drugim koje su napravili od pletene žice. Rakljama su hvatali otrovnice i stavljali ih u manjerke, a potom zatvarali poklopcem od žice. Jedan starac im reče da manjerke sa zmijama treba ostaviti na suncu. Od vrućine koncentracija otrova će im se višestruko povećati. Žedne i pregladnele, kad ih puste, nadali su se, napašće na muslimane u lagumima.

I Mihailu su dali otrovnicu. Kroz pleteni poklopac vidi joj samo rakljasti jezik i oči. Čini mu se da se sva pretvorila u ogromne oči ispunjene strahom.

U manjerki je, u stvari, i bio samo strah pun otrova. Bio je siguran da su i oči onih tamo u lagumima sada iste kao u njegove otrovnice. I iz njih sada izbijaju samo strah i otrov. Zmija je u manjerki mirna, ne pomera se, samo velikim očima bulji u Mihaila. Pitao se ne vrebaju li i muslimani iz svojih rupa kao njegova zmija, čekajući trenutak da izbljuju svoj nagomilani otrov.

Dok gleda u zmijine oči, začu iza leđa vrisak:

- Ljudi, ujede ga!

Hitro se okrenu. Sav prebledeo čovek je gledao u praznu manjerku, koju je upravo ispustio, pa u svoju ruku na čijoj nadlanici se ukaza kap krvi.

Trajalo je to samo delić sekunde. Bez reči dohvati sekiricu, stavi levu ruku na kamen, desnom snažno zamahnu i odseče je do lakta. Šiknu krv. On zaurla od bola.

Kad su posle dva dana otrovnice dobro ožednele i poludele od vrućine, borci su veštim trzajima skidali žičane poklopce sa manjerki i istresali ih niz stene prema lagumima.

Čekali su. Ništa se nije događalo. Njihova nada da će zmije isterati zmije

nije se ostvarila.

- Nema od ovoga, ljudi ništa - kaže neko. Neće zmija na zmiju.

- Nema druge, nego kao Vukota. Njega je zmija ujela i on je odsekao ruku da bi preživeo - kaže jedan mladić.

- Na šta misliš - pita ga drugi.

- Oni su hercegovačka zmija otrovnica. Često su nas ujedali. Da bismo preživeli moramo nešto žrtvovati. Neki od nas će i poginuti.

- Izginulo je, Boga mi, dosta.

Svi se zbunjeno zagledaše u mladića. Na njegovom još detinjem licu nije bilo straha.

Objasni šta je smislio.

Grupa dobrovoljaca staviće na glave turbane od pobijenih mudžahedina i u samu zoru, poći prema lagumima.

Muslimani će pomisliti da su njihovi i neće pucati. Kad stignu na ivice laguma, aktiviraće bombe, ubaciti ih unutra i sve će biti gotovo. Ako treba on će i uskočiti u lagume i bombama razneti i sebe i njih.

Mihailo zapanjeno gleda u momka. Govorio je to sasvim ozbiljno.

- Ko hoće još sa mnom - reče mladić kad završi.

Obaraju se glave prema zemlji. Kriju se pogledi.

Muk koji traje samo nekoliko trenutaka, Mihailu se odužio u večnost.

Može li da sledi ovog mladića, pita sam sebe. Ima li snage da se kao i ovaj momak žrtvuje? Ima li smi- sla tako umreti?

Dok odlučuje da kaže da je predlog ovog momka besmislen, da će se naći i neki drugi način da se zmijsko leglo zatre, jedan mladić se pridiže.

- I ja ću s tobom - kaže sigurnim glasom.

Zausti da nešto kaže, kad se začu:

- Idem i ja!

- Prežaliću, vala, i ja svoju glavu, samo da Fazlagića Kula jednom nestane.

- Mojima su dužni i iz prvog i iz drugog rata. Evo i ja ću.

Čekajte, ljudi, hoće da vikne Mihailo. Stanite, ako za Boga znate, ne može to tako. Umesto toga, ustajući kaže:

- I ja ću sa vama deco. Dužni su mi za Koritsku jamu.

- Ne može, stari - kaže mladić koji je sve to smislio. Ovo je posao za momke.

- Zašto ne mogu? - usprotivi se Mihailo. Umem i ja da aktiviram bombu.

- Hvala ti, strikane, kao da si pošao, ali ne može. Svi koji pođu sa mnom moraju biti snažni i brzi. Ako muslimani nešto posumnjaju i u poslednjem trenutku pripucaju, moramo se baciti u lagume i aktivirati bombe. ;

- Tako je! Ne može, strikane. Ovo je za momke, kao u hajdučka vremena.

Izdvoji ih se sedamnaest. Ni jednom više od trideset godina.

Mihailo ih ispitivački gleda. Ima straha na njihovim licima, ne mogu ga prikriti, ali i neke odlučnosti. Njihovi pogledi su isti kao u onih ljudi koje su pre pedeset godina bacali u Koritsku jamu.

Priđe im kapetan. Gleda ih u oči dok mu brada podrhtava.

- Braćo - kaže - mi ćemo za vama. Ako vi ne uspete, mi ćemo svi na lagume dok ne izginemo! Hoćemo li, braćo?

- Hoćemo! - zagrmeše svi i poustajaše.

Kapetan podeli ranjenicima oružje i rasporedi ih po putu prema Vučjim Barama. Njihov je zadatak da u slučaju napada muslimana iz tog pravca zaustave njihov prodor boreći se do poslednjega.

Te noći malo je ko spavao. Ni Mihailu nije hteo san na oči. Strah od smrti nije osećao. Čitave noći pokušavao je da odgonetne zašto ovi ljudi tako lako odlaze u gotovo sigurnu smrt. Ovi ovde idu da poginu, a oni dole, kod Mostara, takđe

Srbi Hercegovci, iz straha su napustili front i Hrvatima i muslimanima prepustili levu obalu Neretve. Šta je to u Srbima te jedni lako ginu, a drugi lako izdaju. Čini mu se da nema naroda na svetu koji lakše odlazi u smrt, a istovremeno lakše menja i veru i naciju. Vekovima su jedni ginuli, a drugi se turčili, ili primali katoličanstvo i postajali Hrvati. Čak, nekako i može da razume što su neki Srbi primali islam i katoličanstvo, bar su sopstveni jezik zadržali, ali kako da shvati što su mnogi Srbi postali šiptari i Mađari, pa su s verom i nacijom jezik promenili.

U takvom razmišljanju dočekao je budan vreme za polazak bombaša.

Sa turbanima na glavama njih sedamnaest krenu u svitanje prema lagumima. Pre toga se u tišini između sebe izljubiše.

Kad zamakoše kroz kamenjare, oni koji ostadoše ćuteći se prekrstiše.

Neko poče da šapuće:

- Oče naš koji si na nebesima...

Ostali prihvatiše.

Vreme je sporo prolazilo. Svaka sekunda kao večnost.

Začu se grmljavina bombi.

- Uspeli su! Juriiiš!

U trku su lucali prema lagumima. Otuda tek poneki rafal.

- Bombe! - čuo je komandu.

Baš kad je hteo da skine bombu sa opasača, nešto ga udari u grudi i obori na zemlju. Pritisnu ga gust mrak.

Prvo što je video kad se probudio bio je čovek u belom mantilu.

- Gde sam? - prošaputa.

- U bolnici, u Gacku - reče lekar. Sve će biti u redu, kriza je prošla.

- A Fazlagića Kula?

- Nema je više, ne brini.

Ni sada se Mihailo ne kaje što nije povukao obarač. Mrzeo bi sopstvenu ruku koja je to uradila. Pobunile bi se kosti njegovih najbližih koje su posle pedeset godina izvađene iz jame i sahranjene.

Pedeset godina niko nije smeo ni da ih pomene da ne bi povredili „braću"

muslimane i Hrvate koji su ih poklali i u jamu bacili. To što se dogodilo, nije se dogodilo.

Taj dan i danas Mihailo sanja. Tog 2. juna 1941. godine, kada je vest da gatački muslimani pune jamu u Koritima zaklanim Srbima, stigla do braće u Pivi, oni su, kao i svih minulih vekova, povadili skrivene puške i dotrčali u Gacko. Za zvaničnu istoriju taj dan ne postoji, jer su Srbi iz Pive branili od muslimana Srbe iz Gacka.

Da, da, kaže u sebi, ovo što se danas događa moralo je da se dogodi, jer nije počelo danas već ko zna kada.

San ga savlada.

U snu vidi pustinju. Beskrajni pesak, a sunce žeže. Tu je i neki grad.

Nikada ga ranije nije video. Neki ljudi u čudnoj odeći izlaze iz grada.

Prepoznaje Svetog Savu. Sada je u monaškoj rizi. Uz njega je i pratnja sa Vojinovićem.

- Daleko je, oče - kaže Vojinović. Trebalo je ipak, da uzmemo kamile.

- Neka, čedo. Put do istine nikada nije bio lak. Gaze užareni pesak.

Mihailo opet sebe ne vidi, ali na čudan način oseća jaru, kao da i njega svugde žeže.

Odnekud iz peska izlege grupa spodoba na konjima. Arlauču vitlajući krivim sabljama dok jure prema koloni. Sveti Sava mirno stade, prekrsti se i

poče da se moli Bogu.

Pratioci, sa Vojinovićem na čelu, napraviše oko njega krug pa isukanih mačeva dočekaše tamnopute konjanike. U prvom naletu trojica padoše u pesak. Ostali se dadoše u bekstvo.

- Neka je slava Bogu - prošaputa Sveti Sava. Idemo, deco moja.

Kolona krenu prema surom kamenitom brdu. Na njemu ni jedne travke, ni jedne biljke. Vide se samo pećine.

Penju se uzanom stazom, između vrelih stena, prema vrhu. Ispod samog vrha, u steni je jedna pećina. Pošto stigoše do nje, Sveti Sava reče:

- Ostanite tu, deco moja.

- Da uđem ja s tobom, sveti oče? - kaže Vojinović.

- Neka, čedo. Ovo je sveto mesto, nemaš čega da se plašiš.

Uđe smernim, laganim korakom.

U pećini ga dočeka starac sa dugom sedom bradom. Oslanja se na grubi štap. Na njemu pocepana monaška riza.

- Dobrodošao, sveti oče - progovori starac.

Savi se na licu pojavi iznenađenje, a na usnama blag osmeh.

- Otkuda znaš ko sam, brate?

- Prvo me blagoslovi, sveti oče - kaže starac. Oslanjajući se na štap, starac priđe, uze Svetom

Savi ruku i poljubi je.

- Bog te blagoslovio - reče Sveti Sava.

- Sedi ovde, sveti oče - kaže starac pokazujući na jedan kamen. - Pitaš me, sveti oče, otkuda znam ko si. A ne pitaš me otkuda znam tvoj jezik.

- Došao sam da saznam, brate. Da saznam i dušu napojim mudrošću svetih otada.

- Mi te ovde odavno čekamo. Znali smo da ćeš doći, sveti oče. Znao je to i brat koji je ovde bio pre mene, i onaj pre njega, i mnogi koji su ovde i pre toga bili. Pre mnogo vekova, najavljeno nam je da će jednog dana iz daleke zemlje ovamo doći sveti otac po imenu Sava. Rečeno nam je da ćeš doći da otkriješ veliku tajnu, ali ti ja ne mogu mnogo pomoći. Od mene ti je dovoljno ako ti kažem da smo iste krvi i istog jezika, sveti oče. Idi na Svetu Goru sinajsku. Tamo sveti oci znaju tajnu za kojom tragaš...

Neko ga drmusa za rame.

- Probudi se. Stigli smo.

Mihailo se opire buđenju. Zna da je u kamionu, da ga šofer budi, ali ne bi hteo da mu se prekine ovaj san.

Šofer je uporan.

Pred očima su mu sada Pale prekrivene snegom.

- Ala spavaš, čoveče. Jedva te probudih - kaže šofer.

- Pravo da ti kažem, premoren sam. Noćima ne spavam. Hvala ti što si me dovezao. Ti ideš dalje?

- Idem za Zvornik. Doviđenja.

Ošinu ga oštar, hladan vetar. Krenu prema kući Dragutina Spasojevića.

Zajedno su nekada radili u fabrici i često sa porodicama dolazili ovde na izlet u njegovu vikendicu. Od kada je izbio rat, ovde se preselio sa porodicom.

Dok ide prema njihovoj kući, razmišlja kakvu to poruku u snovima dobija iz prošlosti. Već treći put sanja Svetog Savu. Moguće je da je to zbog toga što je nedavno u Gacku, čitajući Teodosijevo žitije Svetog Save otkrio mnogo toga što ranije nije znao. Možda mu pod utiskom te knjige on sada u snove dolazi, a možda, odista, i prima neke poruke iz prošlosti. Krivo mu nggo ga je šofer probudio. Možda bi iz razgovora Svetog Save sa onim starim isposnikom saznao još nešto. Možda bi saznao za kakvom je to tajnom tragao Sveti Sava na svom velikom putovanju.

Dragutinovu kuću je jedva pronašao. Pale su se dosta izmenile od kada nije ovamo dolazio. Nekadašnje izletište sada je prestonica Republike Srpske.

Vrata je otvorio Dragutin.

- Gospode, kakva tebe nevolja ovamo dovede - kaže Dragutin ljubeći se sa njim.

- Velika, Dragutine. Bez velike nevolje niko danas po Bosni ne putuje.

- Hajde, ulazi, čoveče, što stojiš na vratima.

- Bože, Mihailo, kako si postario - kaže Dragutinova žena Jelica.

Kad sedoše, Dragugin upita:

- Jesi li se smrzao. Hoćeš li jednu rakiju da se zagreješ?

- Ako ima.

- Još nešto malo. Za one koji naiđu posle petnaest godina. Daj, Jelice, onu flašu.

Jelica donese flašu i nasu dve čaše.

- Koja je nevolja, Mihailo? Da nije što sa Jelenom?

Mihailo otpi gutljaj, malo zaćuta, pa reče:

- Jeste. Nestala je iz Sarajeva.

- Kako nestala?

- Bio sam kod Redže. On se raspitivao, kaže da je pobegla.

- Pa, dobro, čoveče što si se tako stušio. Važno je da je živa otuda izašla.

- Nema je. Ne mogu da je pronađem.

- Naći ćeš je. Samo ne paniči.

Mihailo uzdahnu.

- Ko zna. Bojim se, Dragutine. Mnogo se bojim. Ona je isuviše ponosna.

Neće doći kući. U stanju je da umre, a da od mene ne traži pomoć. Duša će mi u pakao zbog nje otići.

- Nemoj tako, čoveče - kaže Dragugin. Ljudi greše i jedni drugima opraštaju. Naći ćeš je. Oprostićete jedno drugom.

Mihailo opet uzdahnu.

- Nemam ja njoj šta da opraštam. Za ono što je ona uradila kriv sam ja, a ne ona. Ja sam je tako vaspitavao. Prvo moram da je pronađem. Bojim se da nešto od sebe ne učini.

- Tražio si je po Sarajevu? Mislim, kod naših.

- Jesam. Tamo nije sigurno? Došao sam ovde, kažu da ovuda sve izbeglice iz Sarajeva prolaze. Možda ju je neko primetio. Možda ću naići na neki trag.

Ruka mu je podrhtavala dok je prinosio čašu usnama.

- Smiri se, Mihailo - kaže Jelica. Biće sve dobro. Naći ćeš je. Idi kod Vukašina. On će možda ne- što znati.

- Ko je taj Vukašin? Poznajem li ga?

- Vukašin Delić. Ne verujem da ga poznaješ. On i njegova žena dosta rade sa izbeglicama.

- Gde ga mogu naći?

- Zajedno ćemo kod njega - reče Dragutin. Možemo, ako hoćeš i odmah, dok se vratimo Jelica će spremiti nešto za večeru.

Mihailo ustade.

- Bio bih ti zahvalan da me odvedeš kod njih.

Kod Delića nađoše samo Danicu. Kad joj objasniše zbog čega su došli, ona reče:

- Eh, dragi Vojinoviću, od srca bih vam pomogla, ali teško da mogu.

Hiljade izbeglica su ovuda prošle. Ime- na Jelene Vojinović se ne sećam.

Mihailo kratko poćuta. Teško mu je da izgovori ono što mora.

- A, možda - poče da zamuckuje - možda pod prezimenom Fazlić. Jelena Fazlić. Znate, bila je udata za jednog muslimana.

Danica se zamisli.

- Ne. Na žalost, ni tog prezimena se ne sećam. Kad biste imali fotografiju, možda bih se setila. Mihailo ustrepta. Ipak ima neke nade.

Uvek se pravio nevešt, kao da ne zna da Vuka u fioci svog stočića drži Jelenine slike. Neke su stigle prošle godine, pred sam rat. Slikala se zajedno sa sinom i kćerkom. Jednu od njih, kad je polazio u Gacko, stavio je u novčanik.

- Imam sliku - reče uzdrhtalim glasom.

Izvadi iz novčanika fotografiju i pruži je Danici. Ona je pogleda i poče da se priseća.

- Prošla je ovuda - reče najzad. Sigurna sam. Sećam je se.

- Kada? - gotovo skoči Mihailo sa stolice.

- Davno. Ima četiri-pet meseci.

- Ne znate kuda je otišla?

- Ta grupa je otišla prema Zvorniku. Verovatno u Srbiju, kuda bi drugo.?

Čekajte, čekajte, pa ona je i na onoj slici koju mi je gospodin Majkl pokazivao.

Mihailo se trže.

- Ko?

- Gospodin Majkl. Novinar iz Amerike. Bio je juče kod nas. Imao je fotografiju jedne grupe žena, među njima je bila i ona. Raspitivao se gde može da je pronađe.

Mihailo se uplaši. Zašto je taj čovek traži?

- Jeste li sigurni da je taj čovek Amerikanac?

- Potpuno, gospodine Vojinoviću.

- A zašto on traži Jelenu?

- Želeo je sa njom da razgovara.

Zebnja se Mihailu u dušu uvuče. Nešto je tu čudno. Pored desetina i stotina hiljada izbeglica, neki američki novinar traži grupu žena po fotografiji, a među njima je i Jelena.

Gospode, šta li se to događa, pomisli. Mora ga preteći. Mora biti brži od

njega.

39

Čini mu se da planinu uz koju krivuda put nikada keće preći. Baš kada pomisli da su stigli do vrha, pojavi se novi, još viši.

U autobusu je najviše žena i dece. Žagor ne prestaje, a na momente se čuje i smeh, kao da svuca okolo ne besni rat. To ga je zbunjivalo i dok je bio kod Srba u Kninu. Ima utisak da im je rat postao sastavni deo života.

Po usponima koje su prošli čini mu se da su na oko hiljadu metara visine, a još prolaze kroz neka naselja.

Čoveka u godinama sa čudnom kapom, koji sedi pored njega, pita gde su.

- Romanija. Sokolac - reče mu čovek.

Shvati da se naselje pored kojeg prolaze zove Sokolac.

Autobus se i dalje penje. Ulaze u četinarsku šumu. Grane stoletnih jela pokrivene snegom spuštaju se do zemlje.

Na izlasku iz šume s desne strane opet se ukaza neko naselje.

Čoveka pored sebe, pokazujući rukama, opet pita šta je to.

- Han Pijesak - kaže čovek.

Uskoro, iznad samog gradića, autobus stade. Putnici izlaze. I čovek do njega krenu napolje, pa i Majkl za njim. Kad izađe vide da su stali ispred nekog bifea i da su, koliko može da proceni, negde na vrhu planine. Dosta je hladno, duva oštar vetar.

U malom, dosta prljlvom, bifeu samo desetak stolova. Dok je on ušao, svi su bili već zauzeti, pa krenu da se vrati u autobus.

- Amerika! Amerika!

Okrenu se. Čovek koji je u autobusu sedeo pored njega maše mu rukom i pokazuje da sedne za njegov sto.

Priđe i sede. Čovek nešto priča, pa ga potapša po ramenu.

Kad mlada žena priđe njihovom stolu, čovek joj nešto reče, pa se ona

potom obrati Majklu.

- Šljivovic - reče Majkl.

Žena ga začuđeno pogleda, a čovek se smeje i nešto joj objašnjava.

Potom ga opet potapša po ramenu.

Kelnerica ubrzo donese velike čaše iz kojih se pušila rumenkasta tečnost.

Majkl začuđeno gleda šta je to. Saputnik primeti njegovu zbunjenost, pa ga opet potapša po ramenu.

- Šljivovic - kaže smejući se.

Sa uživanjem čovek otpi gutljaj, pa i Majkl oprezno proba. Zaista je bila šljivovica, ali vruća.

- Gud, gud.

- Gud - nasmeja se Majkl.

Zaista mu je prijala. Ugrejala ga je.

Čovek mu je nešto govorio, objašnjavao, mlatarao rukama, a Majkl je klimao glavom, iako ništa nije razumeo.

Vozač autobusa ubrzo ustade. Kelnerica ide od stola do stola i naplaćuje.

Kad stiže do njegovog stola Majkl pruži novčanicu od deset dolara. Ona se nasmeja odmahujući rukama. Nije htela da uzme novac. Majkl joj objašnjava da ne treba kusur, ali ona i dalje odmahuje rukama.

Njegov saputnik uze novčanicu i stavi mu je u džep.

- Gud, gud - govorio mu je kroz smeh.

Monotona vožnja ga je uspavala. Probudio se na ulasku u gradić uz samu reku, bistru, gotovo zelenu. Svuda okolo zemlja je bila žuta, a u samom gradu ulice prekrivene žutim blatom. Majklu je jasno da je u blizini rudnik.

Nije mu bilo teško da zaključi da je to Zvornik. Pri polasku sa Pala njegovi domaćini rekli su mu da će ga ovde čekati neko iz lokalne uprave da mu se nađe pri ruci.

Izašao je iz autobusa i stao, očekujući da mu neko priđe.

- Vi ste gospodin Mišel - obrati mu se žena srednjih godina.

- Da.

- Mene su poslali da vas sačekam. Ime mi je Anica. Možemo da pođemo do opštine, ako želite tamo sa nekim da razgovarate.

- Ja bih radije razgovarao sa nekim ko brine o izbeglicama.

- Nema problema - kaže žena. I to je blizu. Ovde je, znate, sve blizu.

Zvornik je mali grad.

Majkl opet pogleda reku. Odavno nije video tako čistu vodu. Požele da je pije.

- Koja je ovo reka - upita.

- Drina. Sa one strane je Srbija.

- Znači, ovde je granica?

- Na žalost tako je. Posle 70 godina opet granica na Drini.

Izgovorila je to s tugom. Kada je bacila pogled na naselje preko reke, ote joj se uzdah.

Povela ga je do jedne poslovne zgrade. Tu je, reče, opštinski štab za izbeglice.

- I da znate - reče dok su išli hodnikom ovamo beže i muslimani, a ne samo Srbi. I u Srbiju beže.

- Ne razumem - začudi se Majkl. Muslimani beže kod vas? Od koga?

- Od svojih. Uostalom, sad ćete dobiti tačne podatke koliko je muslimanskih porodica prošlo kroz ovaj grad.

Uvela ga je u kancelariju u kojoj je za stolom sedeo čovek u godinama.

Anica reče da je on šef štaba za izbeglice.

- Hoćete li da se osvežite, gospodine Mišel - upita Anica. Možda kafom.

Vaših pića nemamo: Ima samo naših domaćih.

- Šljivovic - nasmeja se Majkl.

- Ima šljivovic - nasmeja se i ona. Može i šljivovic i kafa.

Pošto mu je ona nešto rekla, čovek izađe, pa se ubrzo vrati i nešto ispriča Anici.

- Osveženje đe brzo, gospodine Mišel. Možemo da počnemo razgovor.

Recite šta vas interesuje?

Majklu je saznanje da kroz ovaj grad prolaze i izbeglice muslimani dobrodošlo da bi prikrio svoju nameru da nađe Enu, zato reče da ga interesuju putevi i sudbine izbeglica i da je za njega posebno dragoceno saznanje da su sa srpskim porodicama i muslimanske.

Anica je prevela, a čovek je potom počeo da vadi papire i pokazuje brojke. Majkl, tobož sa pažnjom slušao što mu Anica prevodi i u svoj blok upisivao neke podatke.

- Kuda najčešće idu muslimanske porodice - pitao je.

Anica prevede, pa šef kaže da najčešće idu preko Drine, jer su tamo bezbedni, a i uslovi za smeštaj mnogo su bolji nego u Bosni. Neki su, kaže,

otišli i u Janju kod rođaka i prijatelja. Majkl se seti da su mu muslimani u Sarajevu pominjali Janju i Bijeljinu. Rekli su da su to bile čisto muslimanske varoši pre nego što su Srbi izvršili etničko čišćenje, tako da tamo nema ni jedne muslimanske porodice. Nešto mu tu nije bilo jasno. Zašto bi sada izbeglice muslimani odlazile tamo?

- Može li se stići tamo? U tu Janju? Tamo ima još neki grad. Mislim da se zove Bijeljina.

- Naravno gospodine - odgovori Anica bez razmišljanja. Kad god hoćete.

Verovatno su vam muslimani ispričali da Janja više ne postoji.

- Nešto slično.

- Onda pođite tamo, pa ćete se uveriti. Sami ćete sve videti, da vam mi ne pričamo.

- Ja ću, gospođo - uzvrati Majkl, pisati istinu o ovom ratu.

- Ako hoćete da svojim očima vidite istinu, ja ću da vas odvedem do Bratunca. Nije daleko, tridesetak kilometara južno odavde, uz Drinu.

- Šta se tamo zbiva?

- Iskopali su žrtve srebreničkih muslimana. Masovne grobnice. Hoćete li da vidite istinu, gospodine Mišel?

Majkl shvati da ne sme da odbije.

- Hoću sve da vidim.

Anica nešto govori čoveku, a on joj odgovara.

- Evo, dobićemo i kola. Tamo smo za pola sata - kaže Anica.

- Dobro, gospođo. Hoću da to vidim, ali bih sada zamolio gospodina da mi kaže gde su smeštene ove žene? Sa ove fotografije...

Pruži čoveku fotografiju. Anica prevede.

- Gore, gde je vaša vlada, na Palama, rekli su mi da su otišle u Zvornik.

Voleo bih da sa njima porazgovaram.

Čovek dugo gleda fotografiju, pa nešto dakazuje Anici.

- Kaže da ih se seća - prevede ona. Ovde nisu ostle, jer nije bezbedno.

Neke su otišle preko Drine, a neke prema Bijeljini.

- Da li bi gospodin mogao da se seti pojedinačno nekih od njih? Kuda su otišle?

Pošto Anica prevede, čovek sleže ramenima.

- Kaže da toga ne može da se seti. Bilo je to pre tri-četiri meseca, a kroz ovaj grad su prošle desetine hiljada izbeglica.

Više nije smeo da se raspituje...

- Jeste li spremni, gospodine Mišel, da odemo do Bratunca - uporna je Anica.

Majkl bi mnogo radije otišao ili preko Drine, u Bijeljinu, ali zna, da, ako želi da stekne poverenje ovih ljudi, mora prvo u taj Bratunac.

- Možemo, gospođo - reče. Podatke koje ste mi dali vrlo su dragoceni.

Pozdravi se sa čovekom, uze svoj kofer, pa izađe. Ispred zgrade ih je čekao vozač pored omanjih kola. Anica mu nešto reče. On bez reči uze Majklov kofer, stavi ga u gepek, pa sede za volan. Anica sede na prednje sedište.

Dok je ulazio u auto, Majkl osmotri gradić. Kao da stremi prema nebu.

Dosta je solitera. Verovatno zato što je stešnjen visokim brdom i rekom. Na samom vrhu brda pade mu u oči neko utvrđenje. Pita Anicu šta je to.

- Jerinin grad - kaže ona. Iz 15. veka, podigla ga je žena srpskog vladara despota Đurđa Brankovića.

- Kod vas je sve staro - kaže Majkl.

- Da, gospodine Mišel. Za razliku od vas Amerikanaca mi imamo hiljadugodišnju istoriju.

Treba da odete u Srbiju. Prešli ste toliki pug, bila bi šteta da ne vidite srpske manastire.

- Video sam dosta manastira po Evropi.

Anica se nasmeja.

- Dragi gospodine Mišel, to ni blizu nije isto. Ne možete znati ko su Srbi dok ne vidite Studenicu, Mileševu, Gračanicu, Visoke Dečane... Tek kad to vidite moći ćege da razumete ko su Srbi i da shvatite njihovu dušu.

Put je vijugao između brda da bi se posle tridesetak minuta ponovo spustio prema zelenoj reci i nekom naselju.

- Tu smo - kaže Anica. Kao što vidite brzo smo stigli.

Skrenuli su na uzani put i posle nekoliko kilometara stigli do okupljenog naroda.

- Ovo što ćete sada videti, gospodine Mišel, biće potresno.

Čim je izašao iz kola začuo je čudne jauke. Neki ženski glasovi ličili su na pesmu, a opet, nije bila pesma. Iako ništa nije razumeo, oseti da iz tih glasova izbija strašan bol.

- Priđite ovamo, gospodine Mišel. Sve ćete sami videti da vam ne

objašnjavam.

Anica se progura kroz masu praveći mu put. Posle desetak koraka ukaza se stravičan prizor. Pored velike rake, jedan pored drugog, poređani leševi.

Samo jedan pogled bio je dovoljan da sve shvati. Bilo je još strašnije nego ono kod Masleničkog mosta. Iskasapljeni leševi staraca, žena, dece počeli su da se raspadaju. Oko leševa čuče žene u crnini i pevaju jaučući. To su oni glasovi koje je malopre čuo. Kao da se u to njihovo pevanje-jaukanje skupila sva tuga ljudskog roda.

Majkl okrenu glavu.

- Želela sam da se sami uverite da li su Srbi u Bosni zločinci ili žrtve...

Idemo - reče Anica i povede ga prema automobilu.

Rešen da iz sećanja istisne onu jezivu sliku, Majkl pokušava da misli na Enu.

Gde da je traži?

Da li da pređe preko zelene reke u Srbiju, ili da ode u Janju i Bijeljinu?

Dok su ulazili u Zvornik, Majkl upita:

- Koliko su daleko Janja i Bijeljina? Ono što ste mi danas pričali o muslimanskim izbeglicama zaista je vrlo zanimljivo. Želeo bih sa njima da razgovaram, da mi objaspe zašto beže od svoje vojske neprijateljima?

- Sve je to blizu - odgovori Anica. Nepun sat vožnje niz Drinu. Janja vam je oveće selo ispred same Bijeljine.

- Nema nekih smetnji da tamo odem?

- Ako želite javićemo da vas tamo neko prihvati, a možete, ako želite, da o dete i nenajavljeni. U Bijeljini ima i hotel, možete da spavate. Zbog toga bi, možda, bilo dobro da javimo da vam obezbede sobu. Znate, rat je, sve je puno... Treba da vidim da li neko tamo danas ide.

- Uzeću taksi - kaže Majkl.

- Vi kao da niste svesni da je ovde rat. No, videćemo. Prvo ćemo na ručak, pa ću vam potom naći neki prevoz i da malo predahnete. Od jutros se vozite.

- Umoran, zaista, jesam - reče Majkl.

U restoranu, za ručkom, Anica mu je opet dugo pričala o srpskim manastirima i ubeđivala ga da ih obiđe. Toliko je bila sugestivna da je Majkl obećao da će preći preko reke i obići, bar neki manastir.

Nastavili su da jedu ćuteći.

Posle ručka, Anica mu je pričala i o velikanima koje je svetu dao srpski narod. Pomenula je i Teslu.

- On je zaista jedan od najvećih umova sveta. Tamo, kod nas se priča i o nekom potpuno nepoznatom pronalasku, nekoj „kugli", reče Majkl.

- Priča se i kod nas - osmehnu se Anica. Ko zna? Možda ona i postoji, a možda smo svi mi „Teslina kugla".

Majkl je shvatio njen smisao poruke.

- Mislite na dušu - upita.

- Dobro ste me razumeli - osmehnu se Anica. Nije li za rimsku imperiju Isus Hristos bio „Teslina kugla"?

Majkl shvati da ima izuzetno mudrog sagovornika.

Pojavi se vozač. Nešto reče Anici, pa ona prevede Majklu da će ga on odvesti do Bijeljine.

- Javili smo opštinskim vlastima da vam se tamo neko nađe pri ruci. Ja bih još rado sedela sa vama, ali vam preporučujem da krenete. Istina je da je tamo kuda idete, sada mirno, ali je, ipak bolje da stignete pre večeri.

Posle kraće vožnje sigli su u Bijeljinu.

Majkl uđe u hotel. Na recepciji, čim je izvadio pasoš, priđe mu čovek srednjih godina, visok, crn, sa brčićima.

- Vi ste gospodine Mišel?

- Da.

- Ja sam Zoran Milošević. Zadužen sam da vas sačekam i da vam se nađem na pomoći. Soba je obezbeđena. Možda želite

malo da odspavate?

- Odmorio sam se u kolima. Radije bih da se smestim, pa da malo popričamo.

- Samo izvolite. Ja ću vas ovde sačekati.

Hotel je bio dosta zapušten. Nije bilo tople vode, pa je morao da se istušira hladnom.

Zoran ga je sačekao na recepciji.

- S kim želite da razgovarate, gospodine?

- Sa izbeglicama. U Zvorniku su mi rekli da ovde pored Srba izbeglica ima i muslimana. Želeo bih sa njima da razgovaram i da obiđem Janju.

Zoran se nasmeja.

- Verovatno ste čuli da tamo više nema muslimana.

- Da budem iskren, to su mi rekli u Sarajevu.

- Nema nikakvih problema, gospodine. Predlažem da tamo odete i sami sa njima porazgovarate da ne biste pomislili kako zbog mene ne smeju istinu da govore. Možete razgovarat i sa muslimanima u Bijeljini. Možete, ako hoćete i sada, mada je već kasno. Rat je, ljudi ne vole da im nepoznati noću zalaze u kuću.

- Pa, mogao bih u Janju i sutra. Večeras bih, ako je moguće, razgovarao sa nekim ko ovde brine o izbeglicama.

- Može, zašto da ne. Predlažem da odemo u jedan motel na domaku grada, tamo je mirnije nego ovde. Pozvaću načelnika štaba za izbeglice.

Želite li da još neko dođe?

- Ne znam. Ako vi smatrate da treba.

- Možda biste hteli da čujete priču kako je oslobođena Bijeljina.

- Od koga oslobođena?

- Od muslimanskih fanatika.

Majkl se na trenutak zamisli.

- Vrlo rado. Zašto da ne - reče.

Čovek nešto objasni ženi na recepciji, pa se obrati Majklu:

- Sad možemo da krenemo. Oni će doći u ,,Tenk".

- Tenkom?

- Ne, gospodine Mišel - nasmeja se Zoran. Doći će u ,,Tenk". Tako zovemo motel u koji idemo.

- Interesantno - kaže Majkl.

Pošto prođoše prostrani trg prepun sveta, vozili su se desetak minuta potpuno pravim putem prema jednom brdu na kojem Majkl kroz sumrak zaista primeti zgradu u obliku tenka.

- To je taj motel?

- Da. Vidite, pravi tenk.

- Projektant kao da je naslućivao ovaj rat?

- Svi smo ga mi naslućivali, gospodine Mišel, samo što to sami sebi nismo priznavali. Bežali smo od takvih razmišljanja.

- Ima u tome neke simbolike.

- I predskazanja, gospodine. Ovaj motel je bio i predskazanje da će tenkovi ponovo orati srpsku zemlju u Bosni.

Samo što je kelner doneo piće pridružiše im se još tri čoveka. Najstarijeg Zoran predstavi kao šefa štaba za izbeglice, a dvojicu mlađih kao učesnike u

oslobađanju Bijeljine.

Muslimanski ekstremisti, pričaju dvojica momaka, zauzeli su bili više ključnih zgrada u gradu i zabarikadirali se. Iz svojih skrovišta su snajperima ubijali ljude po ulicama. Postojala je opasnost da dođe do opšteg pokolja između Srba i muslimana. Tada se pojavila jedna grupa dobrovoljaca iz Srbije. Oni su protivavionskim topom, smeštenim na kamionu, uništili sve muslimanske zasede i grad je bio slobodan.

- Ako dobro razumem - reče Majkl, - vi ovde mirno živite sa muslimanima?

- Dobro ste razumeli, gospodine Mišel - kaže Zoran. Moglo je tako da bude u čitavoj Bosni, ali nekome je ovaj rat bio potreban.

Majkl je morao ponovo da sluša priču kako je Zapad razbio Jugoslaviju i izazvao ratni požar. Istrpeo je to da bi sačekao razgovor o izbeglicama. Tada, kao slučajno, načelniku za izbeglice pokaza fotografiju.

On je nešto objašnjavao Zoranu pokazujući nekuda rukom.

- Kaže da su neke od ovih žena bile ovde kratko i otišle preko.

- Gde je to preko?

- Preko Drine. U Srbiju. Možda u Šabac, ili u Vojvodinu. Tamo odlazi mnogo izbeglica.

Majkl je bio zadovoljan razgovorom u „Tenku". Ipak je na tragu Eni. Ako je u Srbiji, tamo nema rata, bezbedna je, nekako će je pronaći, Domaćini pominju i neki prihvatni centar u Šapcu. Možda je, baš tu pronađe...

Te večeri je zaspao sa nadom da Ena više nije daleko.

Zoran ta je oko devet sati odvezao u Janju.

- Gospodine Mišel - reče, - ja bih vas, ipak, ostavio da sami razgovarate sa ovim ljudima. Samo kažite kada želite da dođem po vas?

- Pa, za dva sata.

- Dobro, gospodine Mišel. Vratiću se za dva sata. Biću u onoj kafani ispred nas.

Pošto je ostao sam, Majkl na brzinu shvati situaciju u centru gradića. Po izgledu kuća, broju i raspoloženju prolaznika zaključi da ovde ljudi žive kao da nije rat. Ukoliko su ovi ljudi zaista muslimani, onda Ćamil iz Sarajeva laže, pomisli.

Odluči da uđe u kafanu.

U nevelikoj kafani, gotovo domaćoj atmosferi, gosti su bučno razgovarali.

Omanji, debeljuškasti konobar odmah mu priđe.

- Šljivovic - kaže Majkl.

- Jeste li vi Nemac - pita čovek na lošem nemačkom.

- Ne, Amerikanac. Novinar. Hteo bih sa nekim da pričam.

Nije siguran da ga je čovek razumeo. Ipak, šljivovicu donese, pa izađe iz kafane.

Konobar se ubrzo vrati.

- Gud, gud - kaže. Dođe čovek.

Posle nekoliko minuta uđe otmen čovek, tridesetih godina i priđe stolu.

- Vi ste novinar, Amerikanac? - kaže na dobrom engleskom.

- Da. Majkl Mišel.

- Ja sam Vehbija Fetahović. Šta možemo da učinimo za vas?

- Hteo sam da vidim ovo mesto i da sa nekim popričam. U Sarajevu su mi rekli da su muslimani odavde iseljeni.

Vehbija sede za sto, a kelner i njemu donese piće.

- Kao što vidite, nismo. Mi smo svi muslimani. U Janji nema Srba.

Fetahović mu ispriča kako je ovo malo mesto izbeglo rat. Srbi iz Bijeljine i muslimani iz Janje

su se dogovorili i puške nisu progovoride. Oružje su predali vlastima i sada ovde žive kao i pre rata.

Pošto Vehbija završi dugu priču, Majkl izvadi fotografiju.

- Hoćete da pogledate ovu fotografiju? To je grupa muslimanki, izbeglica.

Vehbija se zagleda u fotografiju pa sleže ramenima.

- Ne poznajem ni jednu - reče.

- Jeste li sigurni da ni jedna od njih ne živi ovde?

- Potpuno. Ovde svako svakog poznaje.

- Možda ne poznajete sve izbeglice?

- Samo prva dva-tri dana. Kod nas od prošle godine niko nije došao, a one odranije znam.

40

Zora se najavljivala u prozorima kad je sa užasom morala da shvati da joj čitava neprospavana noć nije bila dovoljna da nešto smisli. Istovremeno, obuzimao ju je strah da će nečastivi pobediti.

Otac bi jedini mogao da joj pomogne. Zajedno bi pobedili satanu. On je uvek znao šta treba uraditi.

Pokušava da ga dozove...

Možda je u Beogradu?

Da mu se javi telefonom? Da ga pozove u pomoć, da ne postane đavorodica.

Strah je.

Gospode, možda više nije živ. Možda ga je uhvatio Safet-beg. Đavolji vođa je pretio da će ih sve poklati i baciti u jamu.

Trebalo je da ih pozove telefonom? Da ih čuje. Ja- viće se verovatno mama. Nije ih čula od kada su je odveli u onaj podrum u „Evropi".

Verovatno misle da više nije ni živa, ili da je postala prava bula, da sada mrzi Srbe. Verovatno da tako misle. Ako onda nije poslušala oca, ako ih je onda izdala, zašto ne bi i sada?

Mora da ih čuje. Sigurno u hodniku negde postoji telefon.

Ustala je iz kreveta. Ostale porodilje su spavale. Dok prolazi pored sobe u kojoj njega čuvaju, oseti jezu.

U njenom hodniku nije bilo telefona. Mora da je dole kod ulaza.

Spusti se stepenicama u prizemlje. Na zidu u blizini prijavnice nađe telefon. Tek kad podiže slušalicu seti se da joj je potreban žeton. Nemoćno je stajala držeći slušalicu u ruci.

Seti se Anke. Zamoliće nju da joj nabavi žeton.

Spusti slušalicu i htede da krene, kad joj jedna ruka dotače rame.

- Dobro napredujemo, je li tako?

Iza nje je stajao doktor Vuković, Bio je u civilnom odelu, očito je dolazio na posao.

Jelena ga smušeno pogleda i obori glavu.

- Treba vam žeton, je li tako? Mislim da imam jedan... Evo, izvolite.

Videćemo se kasnije. Lekar ode, a ona više nije onako odlučna da ih pozove.

Boji se nečega. Boji se onog šta će čuti.

Nešto mora da učini. Ako nešto brzo ne preduzme, on će uskoro izaći iz ove zgrade. Mora naći oca. Samo on može da ga zaustavi.

Drhtavom rukom podiže slušalicu i ubaci žeton. Tresla se kao u groznici dok je okretala brojčanik.

Telefon zvoni. Drugi put, pa treći. Začu se škljocanje, neko je podigao slušalicu.

- Halo.

Mamin glas. Skrhan. Pun bola i tuge. Sve je to osetila po toj jednoj reči.

- Halo - začu se ponovo.

Jelena je ubrzano disala primoravajuči sebe da ne vrisne.

- Ko je to? Halo?

Eh, mama. Kad bi smela da ti se javim. Ja sam. Tvoja nesrećna Jelena.

Nedostaje joj vazduha. Čini joj se da će se ugušiti.

- Ko je to?

Ne smem da ti se javim, mama. Nikada više neću smeti da ti se javim. Ja više nisam ona Jelena. Ja sam đavorodica, mama. Strašno je, mama. Mnogo je strašno.

- Halo, Jelena. Jesi li ti, Jelena?

Osetila je. Majka to uvek oseti.

- Jelena, javi se!

Glas joj je podrhtavao, postajao plačan.

- Jelena, gde si? Javi se!

Počinje da plače. Čuje njeno ridanje.

- Znam da si ti. Javi se, molim te! Preklinjem te, Jelena. Kaži nešto. Kaži nešto, poludeću!

Plače sve glasnije.

- Jelena, samo jednu reč kaži. Samo da te čujem.

Ne mogu, mama. Ne smem. Samo bih tati rekla. On bi znao šta treba da

radi.

Steglo je u grlu. Zadnjim delićem snage obuzdava se da ne krikne.

- Jelena, slušaj. Ne moraš ništa da kažeš. Otac te traži po Bosni. Pomozi mu da te nađe, ako možeš. Poginuće. Molim te, Jelena!

Znala sam. Znala sam da me traži. Čula sam ga. Zato se i bojim. Ne čujem ga više.

- I Bata je tamo, Jelena. Dobrovoljac. Javio se iz Brčkog.

Ridala je glasno.

- Bože, što me ovako kažnjavaš? Šta sam toliko zgrešila?

Ne, mama. Nisi ti ništa zgrešila. Niko od vas ništa nije zgrešio. Vi samo ispaštate moje grehe. Ja sam grešnica. Ja

sam u đavoljem kolu zaigrala.

Nije više mogla da izdrži. Nedostaje joj vazduh.

Obesi slušalicu, a suze provališe.

Tekle su kao potok. Nije pokušavala da ih zaustavi niti ih je brisala.

Skrhana bolom pošla je uz stepenice. Utrčala je u svoju sobu, bacila se na krevet i zarila glavu u jastuk da priguši jecanje.

Ništa se nije dogodilo slučajno. Ona je predodređena za ovo. Rođena je da donosi zlo.

- Plači. Samo se ti isplači, dušo blagorodna.

Ankina ruka ju je milovala po kosi.

- Olakšaj, dušu. Samo se ti isplači. Bog je čoveku zato i dao suze da može dušu da olakša. Dobro je da su suze krenule. Ostaviću te ja da se dobro isplačeš, pa ću kasnije da ti pričam. Anka ode. Jelena oseti da joj toplina njene ruke nedostaje.

Nekako joj zamenjuje i oca i majku, kao Dušanka u Koviljači.

I u Koviljači, da nije bilo Dušanke, sve bi bilo završeno. Ne bi danas bilo ni onog tamo, ni ovih koji po njenoj utrobi gamižu...

...Čitav dan presedela je na krevetu ne progovorivši ni reči. Dušanka je pokušavala da je ohrabri.

- Ne očajavaj. U životu se, kad je čoveku najteže, samo od sebe nešto reši. Smislićemo nešto. Uzmi nešto da pojedeš, donela sam ti.

Jelena je samo odmahivala glavom.

Predveče je ustala i spustila se na recepciju. Tražila je onog debelog čoveka sa brkovima. Rekoše joj da je u restoranu.

- Vi se, gospođo, niste prijavili da dobijete nešto od odeće i obuće - reče on kad mu je prišla.

- Hvala vam. Ne treba mi ništa. Molila bih samo za nekoliko listova papira, olovku i jedan koverat.

- Kako da ne - kaže debeli. Slobodno uđite u onu kancelariju tamo i uzmite šta vam treba. Vrati se u sobu i sede za stočić.

- Šta to radiš, Jelena? - pita Dušanka.

- Hoću da napišem neka pisma.

- Neću, onda, da ti smetam. Odoh malo da prošetam.

Dugo je Jelena gledala u papir ispred sebe, pa poče da piše:

„Amira, dete moje, jedino sunce moje.

Ako nekad budeš čitala ovo pismo, znaj da sam otišla sa ovog sveta sa tvojim imenom na usnama. Možda ćeš me zbog toga što sam ti ja majka čitavog života proklinjati.

Mila moja, oprosti. Verovala sam da je ljubav jača od svega i da će mladost moje generacije izbrisati sve razdeobe, potrti sve mržnje i raskole, pobediti zlo. Možda će sve to moći u tvom vremenu. Možda je, ipak, sve ovo što se događalo meni samo prolazna histerija. Vreme će na to dati odgovor.

Ako ti zbog mene breme koje ćeš kroz život nositi bude preteško, izmisli drugu majku. Pravu majku time me nećeš

povrediti. Jer i kad bih tada bila živa i to znala, umela bih da razumem. Kad postaneš majka, razumećeš i ti.

Ako budeš želela da me istisneš iz sećanja, učini i to. I to ću moći da razumem, jer ti je sudbina dodelila da se rodiš u vremenu zla.

Zbogom, Tvoja majka Jelena Oktobar, 1992. godine."

Previ pismo, odloži ga na stranu, pa uze drugi papir.

„Dragi moj sine Damire,

Na žalost, priroda je tako odredila da svoje roditelje ne možemo da biramo. Nekim ljudima, među koje spadaš i ti, naneta je time grdna nesreća i nepravda. Verovatno me vrlo često

proklinješ. Opraštam ti i to i ono šta si mi učinio. Rekla sam ti to i onog dana kad su me odveli.

Odlazim sa ovog sveta zato što tako mora i tugu sa sobom odnosim. Odnosim bol u duši što nisam mogla da ti pomognem da onu mržnju u sebi pobediš. Pokušaj, ako možeš, makar u starosti da je savladaš. Učini to zbog svog potomstva. Nemoj svojoj budućoj deci dušu trovati, jer čovek koji mrzi nikada ne može osetiti sreću.

Tvoja majka Jelena.

Oktobar, 1992. godine."

Kad uze sledeći papir, dugo je razmišljala. Potom napisa:

„Đavolu u ljudskom obličju, baliji Safet-begu, Satano, Pobedila sam te zahvaljujući ljudskoj dobroti. Nju nikada

nećeš moći da uništiš. Neće biti ni Muja od Doboja ni džamije na Moravi.

Jelena Vojinović

Srbija, oktobra, 1992. godine. "

- Da, satano - prošaputa. Neće biti džamije na Moravi.

Odloži i ovo pismo, pa opet uze papir.

„Dragi tata,

Godine su prošle od onog dana kad se ti i ja prvi put nismo razumeli. Vreme je razjasnimo naš nesporazum. Đavo, kojeg si ti onda video, probudio je i odveo tvoju Malenu u pakao. Zato ona sada mora da ode.

Nemoj da me prekorevaš što ti o svemu neću reći nešto više.

Nema potrebe, jer si ti sve to video još onog dana.

Pišem ti ovo da bih molila za oproštaj. Molim te da mi oprostiš za bol koji sam ti nanela i da u crkvi upališ sveću za pokoj moje grešne duše.

Moj grob ne traži. Neće ga biti, jer ga nisam ni zaslužila.

Tvoja Malena

PS. Molim te da pismo mom mužu pošalješ u Sarajevo preko

Crvenog krsta, a da pismo mom sinu Damiru, ukoliko to bude moguće, predaš kad bude napunio 18 godina. Isto to uradi i sa pismom mojoj ćerki Amiri. "

Sva pisma je spakovala u koverat i napisala adresu.

Oseti olakšanje.

Dušanka prosto utrča u sobu.

- Sestro, ima nade!

Jelena je gleda začuđeno.

- O čemu govoriš?

- O nama. Ima nade za nas dve.

- Kako misliš ?

- Ozbiljno ti kažem. Rekla mi je kuvarica iz restorana. U nekom selu iza Loznice to radi jedna žena, seljanka. Samo, mnogo traži. Petsto maraka.

Marke ili zlato.

Jelena je gleda začuđeno.

- Kako to misliš, radi žena? Seljanka obavlja abortuse?

- Jeste. Kuvarica kaže da je bolja od svakog ginekologa. Što te to čudi?

U svakom kraju takvih ima. Šta misliš, gde to rade seljanke koje hoće da tajno prekinu trudnoću? Kaže da ta žena ima sve instrumente kao u pravoj ordinaciji.

U Jeleni se javi tračak nade. Nešto zaigra. Nije to bilo zbog želje da preživi, već da Amiri i Damiru, možda jednom, ipak pomogne.

- Kako ćemo naći pare - pita Jelena.

- Ja imam sedamsto maraka. Treba nam još trista.

Jelena je opet pogleda zbunjeno.

- Otkuda ti pare? Kako si ih sačuvala?

- Sad ćeš da vidiš - nasmeja se Dušanka. Znala je sestra da će pare zatrebati kad-tad. Odiže suknju.

- Gledaj ovaj porub. Tu sam ih ušila. Kome bi to palo na pamet.

- Kako si se toga setila?

- Kod mene su upadali i pljačkali. Odneli su sve što su mogli. Ovo sam sakrila pre nego što su me odveli u logor... Nego, kako da nađemo još 300

maraka. Ti nemaš baš ništa?

- Ne. Nemam ništa.

Dušanka je pogleda sumnjičavo.

- A onaj prsten što si sinoć vadila iz tašne?

Jelena obori pogled. Uzdahnu.

- Eh, taj prsten - reče gotovo šapatom. Godinama sam verovala da mi ga je samo proviđenje poslalo i da mi donosi sreću. Inače je neuredan, neka starudija.

Dušanka je opet sumnjičavo pogleda.

- Ne bih baš rekla. Daj mi da vidim.

Jelena izvadi prsten iz tašne i pruži joj ga.

Dušanka ga obrće, zagleda sa svih strana.

- Odakle ti ovo - pita.

- Duga je to priča. Rekoh ti, mislila sam da mi on određuje sudbinu.

- Čini mi se da nisi pogrešila.

- Nije mi pomogao.

- Pomoći će ti sada, kad ti je nejteže.

- Pusti, Dušanka. Ko bi dao pare za to.

- Do sada sam retko grešila u ovim stvarima. Čini mi se da je ovo, što ti smatraš bezvrednim, od neprocenjive vrednosti.

Jelena Podiže glavu. Gleda je začuđeno.

- O čemu govoriš - pita.

- Mislim da je ovaj predmet mnogo, mnogo star. Više od hiljadu godina.

- Ti si luda!

- Sad ćemo da vidimo. Hajdemo u kupatilo.

Jelena zbunjeno pođe za njom.

Dušanka okvasi peškir, iz tube istisnu na prsten malo paste za zube i poče da trlja.

Ubrzo ispod patine počeše da se pojavljuju svetla mesta.

- Tačno - kaže Dušanka. Ovo je srebro. Sad ćemo lepo da ga očistimo i da vidimo iz kog je veka.

Jelena je zapanjeno gledala kako na prstenu iz crnila izroniše neke čudne gravure. Dušanka je potpuno opsednuta zurila u njega.

- Isuse, šta je ovo?

Bila je zbunjena, lice joj poprimi čudan izgled.

- Šta ti je Dušanka - pita Jelena.

- Isuse, šta je ovo? - ponovi ona. - Da li je moguće?

- Objasni, pobogu, šta si videla?

- Ne znam, sestro mila. Liči na pismo kojim su pisane vedske himne.

- Ne lupaj gluposti - kaže Jelena. Znaš li kad su nastale vedske himne?

- Znam, sestro, znam. Ja sam arheolog. To me i zbunjuje. Ovo nema cenu, kad ti sestra kaže. Ti nisi svesna šta imaš. Ovo je pismo Veda. Ne znam da ga čitam, ali ga poznajem. Toliko ne mogu da pogrešim.

Jeleni se učini da opet vidi onu svetlost, kao onog dana u kamenoj kući.

Ono isto strujanje prođe joj kroz čitavo telo.

- Ipak ti je ovaj prsten postao proviđenje - dodaje Dušanka. Spasiće ti glavu. Da možemo da čekamo dobile bismo za njega pravo bogatstvo.

Ovako, koliko na brzinu uzmemo. Petsto, hiljadu maraka.

- Ti si luda.

- Nisam, sele. Ne znaš ti što je ovo.

Još jednom Jelena oseti strujanje telom.

- Odoh ja da malo procunjam. Ovde ti, sestro mila, cveta posao.

Ovdašnje stanovništvo pomaže izbeglice, ali ih i dere. Nakit i zlato im pokupovaše za sitne pare. Hoćeš sa mnom? Što da sediš sama?

- Radije, ne bih. Možda ću da spavam.

- Samo ti spavaj. Ako zaradim pare, sutra idemo. Važi?

- Mogu li da biram?

- Razvedri se malo. Najstrašnije je prošlo.

Jelena je pogleda, pa se osmehnu.

- Blago tebi, Dušanka, što si takva. Kao da ti se ništa nije dogodilo.

- To ja, drugarice moja, samo tako izgledam. Savladavam sebe. A kako mi je u duši, da ti ne pričam. Samo bi i tebi bilo teže.

Dušanka ode. Jelena uze koverat. Da li da pocepa pisma?

Ipak ne. Možda je ovo što Dušanka kaže samo prazna priča, ali sačekaće i to. Drina će i sutra teći. Za nju neće zakasniti.

Osećala je glad, ali nije imala volje da jede. Brzo je zaspala...

... Našla se u stanu u Sarajevu. Igra se sa lutkom koja prevrće oči i pišti. Majka sprema ručak.

- Mama, hoćeš li da rodši seku ili batu.

- Ne znam, mila. A hoćeš li ga voleti ?

- Neću.

- Zašto, srećo mamina?

- Ne treba nam.

Majka je posadi na krilo.

- Treba, srećo mamina - šapuće joj.

Čuje se zvono na vratima.

- Evo tate. Hoćemo li zajedno da mu otvorimo ?

Otvaraju vrata. Ulazi otac, nasmejan, vedar.

- Šta rade moje malene - pita.

Otac pruža iza leđa sakriveno cveće.

- Pa, srećan rođendan, velika malena.

Majka mu se obesi o vrat.

- Nisi zaboravio?!

- Kako bih mogao da zaboravim? Jesam li nekada zaboravio?

- Nikada - sija majka od zadovoljstva.

- E, ima još nešto - kaže otac i pruža joj paketić.

- Šta ti je to - ushićeno će majka.

- Pogledaj sama.

Majka raspakova paketić, vadeći prsten.

- Prekrasan je! Upravo sam ovakav želela. Kako samo uvek pogodiš šta volim?

- Zato što ja tebe volim.

- Otkuda ti tolika ljubav prema prstenju? Puno si mi ih nakupovao.

- Nisam ni ja siguran - reče otac sedajući. Možda sam to samo sanjao, a možda je stvarno i postojalo. Nikada nisam bio siguran...

- O čemu pričaš - pita majka.

- Čini mi se, ili je to samo moj san iz detinjstva, da je u našoj kući postojao jedan veliki srebrni prsten. Deda ga je čuvao u jednom čekmeđetu kao kućnu svetinju. Zakleo bih se u ne znam šta da je prsten, pošto ga je baka jednom očistila nekom krpom i mašću, zasijao kao sunce. Deda je pričao da je taj prsten, po predanju, pripadao našem pretku Milošu Vojinoviću, sestriću cara Dušana. Prsten je kroz minule vekove često nestajao, pa se na neobjašnjiv način vraćao u porodicu Vojinovića. Prvi put je, pričao je, nestao pred smrt cara Dušana, pa se vratio u kulu Vojinovića u Vučitrnu. Drugi put je nestao pred kosovsku bitku. Deda je tvrdio da je nestao i pred prvi svetski rat. Znao sam, rekao je deda, da Srbe čeka grdna

pogibija čim je Milošev prsten nestao. Kad 41. muslimani pobšie moje i baciše ih u onu jamu i kuću su nam spalili. Idućeg dana sam otišao na zgarište da tražim prsten. Nije ga bilo. Dedino poluizgorelo čekmeđe bilo je prazno. Od tada sanjam da će se negde pojaviti, pa zagledujem prstenje u izlozima u nadi da ću ga videti. Tako sam zavoleo prstenje...

Jelena skoči sa kreveta drhteći. Na taj mamin rođendan bila je zaboravila, ali joj se u snu vratio.

Dušanka je ležala na krevetu i čitala novine.

- Jesi li prodala prsten - pita.

- Zamisli, nisam još. Uzmu ga, pa mi ga vraćaju kao da ih je opržio.

- Daj mi da ga pogledam.

Dugo gleda u gravure. Otac onog dana nije pričao kako je prsten izgledao. Rekao je samo da je bio krupan i ništa drugo.

Ako je to onaj prsten, ima li ona pravo da dozvoli da opet nestane? Otac je rekao da njegov nestanak najavljuje srpsku nesreću. Nesreća je već tu, ali bi mogla da bude i strašnija?

Ne, Jelena. Ti to ne smeš da uradiš. Ovo je sigurno prsten Miloša Vojinovića. Spakovaće ga u paketić i poslati ocu, a ona u Drinu, tamo gde joj je mesto.

- Dušanka - reče iznenada.

- Molim.

- Ja neću.

- Šta nećeš.

- Neću kod te žene. Ne dam prsten.

Dušanka se pridiže sa kreveta. Gleda je zbunjeno.

- Pa, šta ćeš da radiš?

- U Drinu.

- Šta kažeš?

- Skočiću u Drinu. Ne dam prsten.

- Ti si luda. Šta će ti prsten kad skočiš u Drinu?

- Neću s prstenom u Drinu. Poslaću ga ocu. Mora tako.

- Ti si stvarno luda.

- Mora tako, veruj mi, Dušanka. Ovaj prsten mora da se vrati u kuću Vojinovića.

- Ništa ne razumem.

- Mora. Ja to znam. Osećam. To je važnije od mog života. Ako opet nestane, nestaće i mnogi životi.

- Ništa ja tebe ne razumem.

- Ja razumem. Tako mora. Ne dam prsten.

- Poludela si, Jelena.

- Možda. Možda sam i poludela, ali znam da prsten mora nazad u kuću Vojinovića.

Dušanka ćuti i gleda je.

- Dobro, sele. Možda stvarno tako mora. On jeste relikvija. Nego, da odemo sutra kod te žene. Možda nam spusti cenu. Imamo sedamsto maraka.

- Ako hoće - hoće. Ako neće, ja znam šta treba da radim. A sad hoću da spavam. Umorna sam.

... Sanjala je Sašu. Šetaju pored Miljacke držeći se za ruke.

Skrenuli su preko Principovog mosta prema levoj obali. Na sredini mosta su stali i zagledali se u reku.

- Poljubi me - kaže Saša.

Obesi mu se oko vrata. Krenu svojim usnama prema njegovim.

Odjednom, njegovo lice poče da se menja, postade satansko. Jelena se sledi od straha. Pobegla bi negde, ali su joj ruke zapletene njemu oko vrata, ne može da ih odvoji.

- Poljubi me - kezi se.

Htela bi da vrisne, da pobegne.

- Baciću te u Miljacku. Sve ću Srbe baciti u Miljacku. Vi ste zlo seme sveta. Tri ste carstva srušili. Poljubi me.

- Ne! - vrisnu.

Odjednom odskoči od nje. Strah mu se video na licu. Dade se u bekstvo.

- Stani! - čuje se neki dubok muški glas.

Saša je bežao koliko ga noge nose, a za njim se nadao neki krupan, čudno obučen čovek na konju. U ruci mu sablja. Vitla njome kroz vazduh.

- Pobeže antihrist - reče. Zaustavi konja i okrenu se ka njoj.

Jelena ga prvi put vidi, a sigurno je da ga poznaje. Osmehuje mu se dok joj prilazi na krupnom kulašu.

- Jesi li se uplašila, ćeri - pita je.

- Jesam - odgovori ona, a u srcu oseća neku toplinu.

- Poznaješ li me - pita on.

- Poznajem, ali ne znam kako.

- Ja sam Miloš. Miloš Vojinović, tvoj predak. Pošao sam da čuvam cara Dušana, pa videh ovu pogan što je na tebe nasrnula.

- A gde je car - pita Jelena.

- Pošao je u Latine da se ženi, a oni mu spremili izdaju. Naredio papa iz Rima da se ubije srpski car. Hoće carstvo da nam sruše, pa da od nas svoje robove načine.

- A otkuda ti to znaš - pita ga.

- Znam. Nestao mi je prsten. Vidiš, nema mi ga na ruci. Čim on nestane, ja znam da je carstvo u opasnosti. No, ajde zbogom ćeri, žurim.

Odjuri na kulašu kao vihor.

Odjednom se ispred nje stvori morska obala. Poznaje to mesto. Negde je u Dalmaciji. Nailazi povorka konjanika. Sija zlato na njima. U sredini Dušan silni. Visok, snažan. Na glavi mu zlatna kruna prepuna dragog kamenja.

Na steni iznad puta Jelena vidi jednu crnu spodobu. Drži strelu u rukama. Zagleda je bolje - vidi fratar. Zapinje tetivu, nišani na Dušana.

Jelena hoće da vrisne, da ih upozori, ali nema glasa. Htela bi da potrči, ali su joj noge prikovane za zemlju.

Hriste Bože, moli se u sebi, sačuvaj nam cara. Skreni strelu sataninu.

Odjednom se prema onoj steni sruči vihor. Iz njega iskoči Miloš sa sabljom u ruci. Jednim zamahom preseče nečastivog na pola.

- Hvala ti, Hriste Bože - šapuće Jelena.

Slika se promeni. Nema mora. Neko je široko polje ispred nje. Zna da je Kosovo, iako nikada tamo nije bila.

Opet se pojavi neka povorka, ali sada drugačija. Konji prekriveni crnim pokrivačima. Ispred njih šest vranaca vuku crnu kočiju.

Sasvim pozadi, zaostao, ide Miloš. Slomljen, oronuo, crn u licu kao zemlja. Krv mu teče iz leve ruke. Kulaš hramlje na jednu nogu.

- Šta je ovo - pita Jelena.

- Umro je car - reče on. Prevariše me lukavi Latini te ga otrovaše.

Gotovo je sa srpskim carstvom ćeri.

- Imamo drugoga cara - kaže ona. Uroša!

- Nejak je on, ćeri. Ne može Uroš nejaki carstvo da očuva. Znao sam ja da će ovo da se desi čim mi je prsten nestao. Zlo naše, ćeri moja. No, traži prsten. Ti si predodređena. Traži ga ćeri, a kad ga nađeš, čuvaj ga. Ni za živu glavu ne sme iz kuće. To je zavetni prsten.

- A kuda nose cara?

- U carsku prestonicu Prizren. Ajde, zbogom, ćeri, odoh i ja sa njima.

Da se poklonim njegovim senima, pa da vidim može li se kako doskočiti lukavstvu latinskome.

Ode. Odmače povorka niz široko polje...

Probudila se blažena i tužna. Sada je bila sigurna da je to prsten o kojem je otac pričao. Dušanka je, već bila ustala i spremila se.

- Hoćemo li ? - pita.

- Pa, kad ti kažeš. Da idemo.

Kuvarica ih je čekala ispred ulaza.

- Gde ste? Kasnimo.

Kod Kur-salona nađoše taksi. Taksista, mladić tridesetih godina, kad je čuo gde treba da vozi i da treba da čeka da ih vrati, poče da ucenjuje. Traži sto maraka. Dušanka se svađa sa njim. Na kraju se pogodiše za pedeset.

Kuća pred koju su stigli bila je uvučena u jednu šumu u blizini puta za manastir Tronošu. Seljanka šezdesetih godina ljutito ih pogleda.

- Šta mislite - reče - da vas čitav dan čekam!

- Nismo mogle ranije - pravda se Dušanka.

- Ajde! Ulazi!

Uvede ih u jednu prostranu sobu. Nameštaj u kući bio je začuđujuće otmen i skup.

- Dajte pare - kaže žena ljutito.

Dušanka joj pruži 650 maraka.

- Malo je.

- Nemamo više - kaže Dušanka. Učini nam.

- Ne može. Cena je 500 maraka.

- Donećemo ti - opet će Dušanka, još 500 maraka čim nabavimo. Samo nam učini. Ne smemo više da čekamo.

- Rekla sam - ne može. Znam ja takve.

- Nabavićemo pare, veruj mi. Samo da prodamo prsten. Vrlo je

skupocen.

Jelena je zapanjeno pogleda, a ona joj namignu.

- Evo ga, vidiš - opet će Dušanka. Jelena, pokaži prsten.

Jelena je opet sumnjičavo pogleda, pa izvadi prsten. Žena izgubi boju u licu i gotovo se ukoč i od straha.

- Napolje - viknu. Miči mi to iz kuće.

- Ali... - pokuša Dušanka nešto da kažs.

- Napolje - povika žena. A ti, ako hoćeš ulazi.

- Idi, Dušanka - reče Jelena. Čekaću te napolju. Dušanka je uhvati za ruku.

- Ne brini. Smisliće tebi sestra nešto.

Jelena izađe iz kuće, pa iz dvoršita na put. Razmišlja o reagovanju one žene. I Safet se onog dana uplašio. On je satana, antihrist. Možda je to i ova žena.

Iz kuće se začu vrisak. Jeleni se u dušu uvuče zebnja. Kao da nešto predoseća. Neko zlo. Nonovo vrisak. Još jači.

Žena izlete iz kuće.

- Kurva, majku joj jebem kurvinsku! Nije rekla da je dete živo!

- Šta je bilo ? - potrča Jelena prema kući.

- Mičite mi kurvu iz kuće - viče žena.

Jelena utrča u kuću.

Na jednom krevetu presvučenom plastikom u lokvi krvi ležala je Dušanka.

- Onesvestila se kurveštija - viče žena. - Mičite mi je iz kuće!

- Gospode - zavapi Jelena. Mora u bolnicu. Brzo! Zovi onog čoveka da pomogne!

Kuvarica otrča po taksistu.

- Kurva bosanska - psuje žena i dalje. Kud mi je đavo donese u kuću!

- Šta je bilo, bog vas jebo ? - utrča taksista.

- Brže - viče Jelena izbezumljena. Mora u bolnicu!

- Pu, pička vam materina svakoj - besno će taksista. Tako mi i treba kad s kurvama imam posla! Držite je!

Taksista dohvati Dušanku ispod pazuha.

- Hvatajte za noge! - prodera se. Još ću u zatvor zbog te kurve da idem!

- Mičite mi je iz kuće - vršiti žena.

Jelena i kuvarica uhvatiše Dušanku za krvave butine. Iznesoše je iz kuće i uguraše na zadnje sedište. Jelena sede pored nje i stavi njenu glavu na svoje krilo. Krv je prosto liptala po kolima.

- Brže! Brže, molim vas - viče taksisti koji seda za volan i pali auto.

- Pu, sunce vam jebem - psuje on.

Auto pojuri prema Loznici.

Dušanka u jednom trenutku otvori oči.

- Gde sam? - prošaputa.

- Ne boj se, sele - reče Jelena. Ne boj se, sve će biti dobro.

- Čuvaj onaj prsten Jelena. On ti je danas sačuvao život. Možda bi ti bila prva.

- Ne boj se, sele, i tebi će biti dobro.

- Neće. Osećam. Osećam da odlazim.

- Nećeš, sele. Ne dam te - šapuće Jelena, a suze joj grunuše.

- Jelena, čuješ li me? - jedva šapuće Dušanka.

- Čujem, sele, čujem te.

- Preklinjem te, nemoj da učiniš kakvu glupost. Mora što više da nas preživi. Obećaj mi.

Jelena ćuti i plače.

- Čuješ li me, Jelena? Obećaj mi.

- Obećavam, sele. Obećavam ti, živeću.

- Pu, pičku vam materinu kurvinsku - psuje taksista...

... Neko je seo na njen krevet. To joj prekide sećanje na Dušanku.

- Jeste li uspeli da telefonirate? - upita doktor Vuković.

Nije se pomerila.

- Doneo sam vam još žetona. Ostaviću vam ih na stočiću. A, ako hoćete da telefonirate možete i iz lekarske sobe.

Opet se nije pomerila.

- Odoh ja sada. Imam posla.

Osetila je kad je ustao.

Samo kad bi otac došao.

A prsten?

Može li nešto uz njegovu pomoć da učini?

Otkad je ovde, nije ga se setila. A možda baš on sve rešava. Možda.

Samo, kako? Kako?

Ako joj ga je proviđenje poslalo, ako je on njen čuvar, sada mora da joj pomogne.

Možda, ako shvati tu poruku predaka.

Za sada je ne razume.

41

Skrhana bolom Vuka ispusti slušalicu. Jedva se dovuče do dnevne sobe i pade na trosed ridajući.

- Zašto?! Zašto, Jelena, ćeri moja?! Šta sam ti uradila, Jelena, pobogu?!

Čitavog dana je ležala skrhana tugom. Kad se pridigla, bio je mrak. Upali svetlo.

Pokušava da odgonetne zašto je Jelena tako kažnjava. Sigurna je da je ono pre neki mesec i ovo sada bila ona.

Zašto je kažnjava?

A, možda...

Možda ona ne kažnjava nju nego sebe?

Prokleta ti duša, Vuko, samo na sebe misliš. Samo si svojim bolom zaokupljena, a šta ako je njoj teže nego tebi? Šta ako ona zbog nečega ne može da progovori, ako je njen bol toliko jak da ni sa tobom ne može da govori?

Bože, pa ona ne može da bude u Sarajevu! Otuda ne bi mogla da zove.

Ona je negde... Negde...

Kukala ti majka, Vuko, šta se to sa njom događa?!

Neki predosećaj, neki užasan strah joj mozak parališe.

Zvoni telefon.

42

Zabrinuo se Mihailo. Nešto se čudno događa oko Jelene. Prvo ga je Redžo prosto isterao iz Sarajeva, a sada na Palama saznaje i za američkog novinara koji za njom traga.

- Šta misliš, Dragutine, da li je taj Amerikanac još ovde?

- To mogu lako da proverim. Ti idi kući, odmaraj se, ja ću brzo. Ovo je malgo mesto, sve se zna. Ako je tu, lako ćemo ga ggaći.

Dragutin ode, a Mihailo produži prema njegovoj kući.

Zašto bi jedan Amerikanac tražio Jelenu, pita se po ko zna koji put. Ako je uopšte Amerikanac i ako je uopšte novinar? Možda su ga poslali iz Sarajeva da je pronađe? Zašto je ona tako značajna? A sve ovo je mogao da izbegne. Umesto što je otišao u Hercegovinu mogao je, čim je u Sarajevu zapucalo, da dođe, da je zamoli za oproštaj i da je odvede. Trebalo mu je da vidi Hasana Fazlića, ono kukavno i jadno stvorenje ispuljeno zlom i mržnjom kako se trese od straha, pa da o svemu počne da razmišlja na drugi način.

Njena deca jesu potomci krvnika Hasana Fazlića, ali su i njegovi. U njima je krv i onih poklanih i bačenih u jamu, i onoga ko ih je klao. Pitanje je sada čija će krv, čiji geni u njima prevladati. Shvatio je, da nju i njenu decu treba spasavati od šejtana.

A sada, boji se, može evo da bude kasno.

Mora da ju je veliko zlo nateralo da ostavi decu i beži iz Sarajeva. A, i taj američki novinar verovatno ima valjan razlog što je traži po bosanskim planinama.

- Jesi li saznao što - pita ga Jelica kad stiže kući.

- Prošla je ovuda još prošle godine.

Isprića joj i o Amerikancu. Ona vrti glavom.

- Ne sviđa mi se to - kaže.

- Ni meni. Bojim se.

S nestrpljenjem je očekivao Dragutina. Kad bi taj Amerikanac, bar još bio ovde. Uhvatio bi ga za grkljan i primorao da prizna zašto je traži. I ubiće ga ako bude trebalo nju da zaštiti. Dragutin brzo dođe.

- Otišao je - reče.

- Kada?

- Jutros. Autobusom za Zvornik.

Mihaila probi hladan znoj.

- Gospode - zavapi, - naći će je pre mene. Moram da idem, Dragutine!

Moram što pre tamo. Stajao je unezvereno na sredini sobe.

- Polako, čoveče - smiruje ga Dragutin. Da razmislimo malo. Kuda bi da ideš? Gde da je tražiš? Ko zna gde se krije. Da je htela davno bi došla u Beograd.

- Ali, Dragutine, nešto moram da učinim! Moram da je pronađem pre tog Amerikanca!

- Znam. Polako. Sedi i priberi se.

- Ne mogu, veruj mi. Nisam u stanju normalno da razmišljam.

- Samo polako. Sedi. Ajde, popij jednu rakiju. Ajde. Tako. Reci mi, je li Vuka u Beogradu?

- Jeste. Braca je negde u Bosni. Dobrovoljac. Rekla mi je telefonom da ga nije mogla zaustaviti.

- E, pa da vidimo šta ćemo - kaže Dragutin. Postoji li u Beogradu neko mesto, neki centar gde se nalaze spiskovi izbeglica?

- Možda u Crvenom krstu. Oni valjda to imaju.

- E, fino. Evo ti telefon, zovi Vuku. Reci joj neka ode u Crveni krst i proveri da li Jelenu imaju na evidenciji.

Mihailo ga gleda zbunjeno.

- Može li telefonom da se dobije Beograd?

- Sad su bolje veze nego ikada.

Mihailo priđe telefonu. Ruka mu podrhtava, ne može da okreće brojčanik.

Za trenutak ni broja nije mogao da se seti.

- Hoćeš da ti pomognem, da ja zovem - pita Dragutin.

- Neka, sam ću.

Priseti se broja. Drhtavom rukom jedva okreće brojčanik. Nije dugo čekao da se međugradska veza uključi. Zvoni.

- Molim - čuje Vukin potresen glas.

- Vuko...

- Mihailo, gde si pobogu? - zarida Vuka u slušalicu.

- Na Palama kod Dragutina i Jelice. Šta se dogodilo?! Što plačeš? Da nije što Braci?!

- Ne znam o njemu ništa - kaže grcajući. Jelena je odnekud zvala jutros.

O, bože, šta sam ti skrivila da me tako kažnjavaš?

- Smiri se, molim te - viče Mihailo u slušalicu. Smiri se. Odakle je zvala?

- Ne znam! Ništa ne znam. Nije htela da progovori, ali znam da je ona.

Još jednom je tako zvala prošle godine i nije htela da progovori. Duša će nam u pakao, Mihailo, šta učinismo od deteta!

Mihailo jedva pridržava slušalicu. Izmače mu suza, glas mu drhti, steže ga u grlu.

- Vuko, smiri se, kad te molim. Nemoj da plačeš, molim te. Evo, tražim je. Bio sam u Sarajevu...

- Prokleta ti duša, Mihailo. Dabogda u paklu goreo.

- Čekaj, Vuko...

Ona ne može da se zaustavi.

- Na oči mi se ne pomaljajte ni ti ni Braca! Važniji vam je taj rat od svega na svetu! Dabogda vam ta Bosna u zemlju propala! Otišli ste tamo da izginete, a Beograd pun Bosanaca, volu rep mogu da iščupaju. Živeti se ovde od njih ne može!

- Stani, bre, Vuko! - prodra se Mihailo. - Stani, da ti kažem za Jelenu!

Vuka se umiri. Pokušava da zaustavi plač.

- Slušaj me sad dobro - kaže Mihailo. - Jelena nije u Sarajevu. Izgleda da je negde u Srbiji. Idi u Crveni krst i vidi da li je imaju na evidenciji.

- Ona je negde blizu, Mihailo. Osećam to. Jutros je odnekud iz blizine zvala. Dolazi ovamo, molim te. Molim te, Mihailo, ako sam ti ikada išta značila, dođi, poludeću. Ubiću se, Mihailo, Bogom tn se kunem, ne mogu više ovako!

- Samo se smiri, molim te. Idi sad u Crveni krst i proveri. Zovi odmah, ovde sam kod Dragutina. Zapiši broj...

Pošto spusti slušalicu, obrisa rukom suze, pa se skrhan vrati i sede.

Dragutin i Jelica su ćutali.

- Biće dobro, Mihailo - progovori prva Jelica. Daće Bog.

Mihailo je ćutao.

- Šta misliš, Dragutine - progovori posle dužeg ćutanja, kako bi bilo da prijavimo policiji?

- Šta da prijavimo? - začudi se Dragutin.

- Onog što je traži. Ko zna šta smera.

- Ne znam šta da ti kažem. Čovek ništa nije uradio.

- Odakle mu fotografija? Ima tu nečeg čudnog. Ko zna ko je on.

- Kako hoćeš - kaže Dragutin. Možemo da odemo do policije. Dok Vuka tamo u Beogradu ovo završi, mi ćemo se vratiti.

Dežurni u službi Unutrašnjih poslova ih je pažljivo saslušao.

- Taj čovek je prošle noći spavao ovde - kaže. Zaista ima američki pasoš na ime Majkl Mišel, ali to ništa u ovakvim vremenima ne znači. Hvala vam na upozorenju. Javićemo u Zvornik da ga drže na oku. Ne bismo smeli da preduzimamo ništa bez vidljivog razloga.

- Ali, gospodine, moja ćerka je u opasnosti.

- Ne mogu ništa da vam kažem. Možda ste u pravu, a možda je sve samo sticaj okolnosti. Ali, nemate razloga za strah. Od ovog trenutka će biti pod našom kontrolom.

- Hoćete li javiti i policiji u Srbiji - pita Mihailo.

- Ako pređe kod njih, obavestićemo ih.

Ćuteći su se vraćali kući.

Mihailu se čini da je sve što je u životu radio bilo uzaludno i besmisleno.

Žrtvovao je jedno dete da bi drugo odveo van domašaja satane, da bi ga sačuvao i produžio otanjelu lozu Vojinovića. Sada ne zna ni da li je živ. Da bar ugrabi da se oženi, i unuka mu ostav i, da se loza posle toliko vekova ne prekine. Tolike vekove Vojinovići uspeše da se održe, sav turski pakao preživeše, a evo im se može dogoditi da im se loza prekine.

Morao je da ostane u Beogradu. Sprečio bi bar Bracu da ode u rat.

Ali, kako, pita se. Kako bi to uradio, Mihailo? S ponosom si mu pričao da je potomak sestrića Dušana silnog. Kako bi mu onda rekao da ne ide u odbranu svoje zemlje od dušmana. Zar bi mogao to da mu kažeš, Mihailo?

Pitao bi te: Jesi li me sve ono o Vojinovićima lagao, tata?

Jesi li sve to izmislio? Je li se Miloš bojao sablje turske i latinske?

Ne, Mihailo. Ti mu to ne bi mogao reći. Mogao bi jedino, kad pođe u rat, da mu kažeš: Drži s e junački, sine. Ti si Vojinović.

Smrkava se. Mraz steže.

Večera je bila gotova. Iako čitavog dana nije jeo ništa, s naporom je gutao zalogaje. Oseća bolove u slepoočnicama, svest mu se muti. Jelica priča kako su pobegli iz Sarajeva, ali je on gotovo i ne čuje. Čeka kad će zazvoniti telefon. Pogleduje na sat.

- Smiri se, Mihailo - kaže Dragugin. Nije mogla tako brzo. A možda sada i ne rade, već je noć.

- Valjda ima neki dežurni tamo. Rat je.

Najzad, telefon se oglasi. Mihailo skoči i dograbi slušalicu.

-Mihailo - viče Vuka u slušalicu - ona je u Banji Koviljači! Odoh ja iz ovih stopa tamo. Bože, kako se ranije nisam setila da pitam u Crvenom krstu.

- Čekaj! Stani, Vuko - povika Mihailo. Nemoj ti da ideš. Ja ću!

- Lakše je meni odavde.

- Nemoj, Vuko! Ja moram da je molim da dođe. Ja sam za ovo kriv.

- Pa dođi i ti. Čekaćemo te tamo obe. Ja više ne mogu da izdržim. Moram da je vidim.

- Dobro. Dobro, Vuko. Idi, a ja ću što pre mogu doći.

Spustio je slušalicu, pa se sav ozaren okrenu prema Dragutinu i Jelici.

- U Banji Koviljači je.

Jelica i Dragutin skočiše i zagrliše ga.

- Kažem ti ja, sve će biti dobro - reče Jelica.

Pošto se pribra od prve radosti, Mihailo se seti Amerikanca. Šta ako se i on dosetio da pita Crveni krst pa prvi stigne do nje. Mora odmah tamo.

- Ljudi, ja odoh - kaže.

- Kuda? - začudi se Dragutin.

- Tamo! U Koviljaču!

Dragutin ga gleda zbunjeno.

- Kako misliš noćas da stigneš tamo?

- Ne znam. Nekako ću stići. Ide valjda neki kamion, nešto... Ako treba, ići ću pešice. Moram da stignem pre njega. Ovog puta ne smem da pogrešim.

- Sedi, Mihailo - zagrli ga Dragutin. - Sedi. Znam da si uzbuđen. Priberi se, pa ćemo da se dogovorimo.

- Ja moram tamo! Moram. Odmah! - ponavlja sedajući.

- Dobro, Mihailo, dobro. Ići ćeš. Samo polako. Noćas ne možeš nikuda.

- Ali, Dragutine, čoveče - skoči Mihailo, moram! Razumeš li? Moram!

- Znam, Mihailo. Znam da moraš, ali postoji i nešto što je viša sila.

Zaboravljaš da je rat. Noćas ne možeš ni izaći sa Pala, a ne da stigneš u Koviljaču.

- Moram!

- Mora se samo umreti. Polako. Koliko sam razumeo Vuka noćas ide u Koviljaču?

- Rekla je da odmah polazi.

- Eto. Sve će biti kako valja. Ona će noćas stići do Jelene, a ti i ja ćemo čim svane. Tamo smo za dva sata. Stići ćemo da sa njima popijemo i jutarnju kafu.

- Šta ćeš ti tamo? - zbuni se Mihailo.

- Da te odvezem, čoveče. Kako misliš da stigneš? Ko zna kada bi drugačije uspeo da stigneš. Ima u kolima toliko benzina da te odvezem i da se vratim.

Mihailo se polako smiruje. Shvata da je ovo što Dragutin predlaže najpametnije i da će tako najbrže stići do Jelene.

- Hvala ti, Dragutine. Malo je prijatelja koji bi to danas uradili.

- Prijatelji su nam najpotrebniji u nevolji, Mihailo. Nevolju treba deliti sa prijateljima, a u veselju će ti se svako pridružiti.

Posle večere su dugo pričali o vremenu kada se u Sarajevu drugačije živelo. Mihailo se raspitivao o bivšim prijateljima i

poznanicima. O mnogima se, priča Dragutin, ništa ne zna. Niko ne zna koliko logora u muslimanskom delu Sarajeva ima i koliko je Srba u njima zatočeno. Prepuni su sarajevski podrumi nesrećnih Srba. Mnogi su ugledni sarajevski muslimani napravili svoje privatne zatvore u kojima muče utamničene Srbe.

Priča potom Mihailo i o ponašanju nekih Srba. Ima i onih koji su otvoreno prešli na stranu muslimana.

- Znam - kaže Mihailo. Ima Srba i u muslimanskoj vladi.

- Za te svi znaju. Mene su više iznenadili neki drugi, oni koji bi trebalo da predstavljaju dušu svog naroda. Čudan smo mi narod, Mihailo. Malo je naroda u kojima ima toliko suprotnosti kao u nama. Imamo i Obiliće i Brankoviće. Lako ginemo, ali se lako i turčimo.

Umor savlađuje Mihaila, Jelica predloži da idu na spavanje.

- Ti ćeš, Mihailo, u Mitrovu sobu - kaže Jelica.

Mihailo se trže. Nije ih ni pitao za sina.

- Gospode - reče, ja vas i ne pitam za njega. Gde je on?

- Na sarajevskom frontu - odgovori Dragutin. Artiljerac.

Iako je bio premoren i san ga savlađivao, dugo nije mogao da zaspi. S

prvim snom našao se u razrušenom Sarajevu. Trčao je pustim ulicama dozivajući:

- Malena! Malena, gde si?!

Strah ga probudi. Ponovo se muči da zaspi.

Sada se našao na putu prema Koviljači. Krenuo pešice. Penje se uz Romaniju. Sneg mu do pasa, jedva se probija. Samo da mu je da pređe preko onog prevoja, pa da počne da se spušta. Niz planinu će ići lakše. Nikako da stigne do prevoja. Što se više penje on se sve više udaljava. Sa užasom shvata da nikada neće preći Romaniju i stići u Koviljaču. Amerikanac će stići pre njega. Uhvatiće Malenu. Odjednom ga nadleće helikopter. Leti sasvim nisko. Neko mu iz helikoptera maše i smeje se. Pa to je on, Amerikanac. Leti prema Koviljači. Sledi se od straha...

Budi se sav u znoju.

U mukloj tišini i mraku po ko zna koji put se pita zašto Amerikanac traži njegovu Malenu. Zašto li je ona toliko značajna za jednog Amerikanca?

Vidi opet pustinju. Zna da ne spava, zna da je na Palama, u Bosni, a sanja.

Vidi manastir na Gori Sinajskoj. Sveti otac ulazi u manastir, pa u crkvu Svete Bogorodice. Pokloni se na mestu - ...Gde kupina ognjem goreći ne sagorevaše, nego se i neopaljena ostajući javi Mojsiju; Ja sam Bog Avramov i Bog Isakov i Bog Jakovljev. Izuj obuću sa nogu svojih, jer mesto gde stojiš, zemlja je sveta - ...

Pošto se pokloni na svetom mestu, Sveti Sava izađe iz manastira i poče prema jednoj isposnici u stenama. Pratnja sa Vojinovićem opet ostade napolju, a on uđe unutra.

U polumraku i mrtvoj tišini ćelije nazire se jedan lik. Nekako je nestvaran, providan, kao sen.

- Stigao si, sveti oče - progovori sen.

Sveti Sava kleče na kolena i pokloni se.

- Ustaj, sveti oče - kaže sen.

Sveti Sava ustade. Ćuti i čeka.

- Došao si da saznaš veliku tajnu, sveti oče - nastavi sen. Reći ću ti je.

Mi smo prapleme. Potičemo od Nojevog najstarijeg sina Jafeta. Ostali narodi su od nas nastali. Mi smo im dali i reči. Oni to hoće da zaborave, da potru.

Mi smo narod majka, sveti oče. Mnogo smo stradali, jer svi narodi hoće da budu samonikli, hoće da budu stariji od nas. Zato bi želeli da nas nema. A još nas veća stradanja očekuju. Uzmi ovaj prsten, sveti oče. Na njemu je zapisana sveta tajna.

Sveti Sava se pokloni i uze prsten koji je stajao na jednom kamenu.

- Idi sad, sveti oče - kaže sen.

Idući unazad, pognute glave, sa prstenom u šaci, sveti Sava izađe iz isposnice. U trenutku dok je izlazio video mu se oreol oko glave, a potom slika nestade.

Mihailo se trže.

Uplašiše ga takva priviđenja, ne u snu već na javi.

43

Čovek s kojim se pogodio da ga za 50 dolara odveze od Bijeljine do Šapca, objašnjavao mu je nešto, ali Majkl nije razumeo.

Sa druge strane mosta zaustavi ih grupa uniformisanih ljudi. Morali su da izađu iz kola. Dade im pasoš. Krupni brkajlija

dugo ga lista, zagleda. Potom su pretresli automobil, nešto se objašnjavali sa vozačem, pa ih pustiše da prođu.

Put je išao kroz plodnu ravnicu i bogata sela. Već na prvi pogled Majkl je zaključio da se s ove strane živi sasvim drugačije. Kao da je rat odatle daleko hiljadu kilometara.

Primetio je da ga neko prati. Od kada su prešli most jedan automobil ide za njima. Kad su stali u Šapcu, i on se zaustavi podalje od njih.

Majkl pokušava da objasni vozaču da ga odvede u Crveni krst. Čovek ne razume. Majkl prekrsti dva prsta. Čovek se nasmeja i klimnu glavom. Posle nekoliko minuta stadoše ispred jedne zgrade na kojoj je pored ulaza stajao znak Crvenog krsta. Majkl pruži vozaču 50 dolara, uze svoje kofere, pa uđe u zgradu. Pokuša da objasni vrataru ko je i zašto je došao. On sleže ramenima.

Rukom mu pokazuje da sačeka, pa podiže telefonsku slušalicu i okrenu neki broj. Nekom je nešto objašnjavao.

Uskoro stiže mlađi čovek.

- Izvolite, gospodine? - reče.

- Ja sam Majkl Mišel, novinar iz Njujorka. Želeo bih da razgovaram sa nekim ko brine o izbeglicama iz Bosne.

- Nema problema - kaže mladić. Pođite sa mnom.

Uvede ga u kancelariju u kojoj je sedela žena pedesetih godina. Momak joj nešto reče, ona ustade. Pruži Majklu ruku, izgovori neko ime, pa ga ponudi da sedne.

- Sedite, gospodine - kaže mladić. Ja ću vam prevoditi.

Majkl više nije hteo da krije svoju pravu nameru. Jasno mu je da je rat ostao sa one strane zelene reke i da može da kaže zbog čega je došao.

Izvadi fotografiju.

- Tražim ženu sa ove fotografije. Ona je izbeglica iz Sarajeva.

Pošto mladić prevede, žena uze fotografiju, a Majkl joj prstom pokaza Enu. Ona je dugo gledala, pa nešto reče mladiću.

- Gospođa kaže da se tog lika ne seća. Da li možda znate kako se ta žena zove?

- Ena Fazlić.

- Tu su spiskovi svih izbeglica koje su u Šapcu, a prijavljene Crvenom krstu. Sad ćemo da vidimo.

Žena izvadi iz fioke neke papire. Dugo ih pretražuje. Na kraju zavrte glavom.

- Žao nam je, gospodine. U Šapcu nije, - prevede mladić.

- Šta mi predlažete? Gde da je tražim?

- Najbolje je da odete u Beograd, u Republički odbor Crvenog krsta. Oni imaju spiskove za čitavu Srbiju. Znate, gospodine, neće to biti jednostavno.

U Srbiji ima više od 800 hiljada izbeglica iz Bosne i Hrvatske a ima mnogo i takvih koji nisu prijavljeni.

- Kako da odem odavde u Beograd - pita Majkl.

- Autobusi idu vrlo često. To vam je 80 kilometara. A imate i taksi. Taksi stanica vam je u blizini.

- Hvala - reče Majkl. Uzeću taksi.

Lako je pronašao taksi-stanicu.

- Ja bih do Beograda.

- Pedeset dolara - kaže taksista.

- U redu - reče Majkl ne razmišljajući o ceni.

Sede na zadnje sedište a kofer stavi pored sebe.

Taksista, čim krenuše, nešto na engleskom, nešto na nemačkom poče da se raspituje ko je on. Majkl mu kratko odgovori da je novinar iz Njujorka.

Srbi u Zvorniku i Bijeljini delovali su prilično ubedljivo. Majkl ne može da se otme osećaju da su optužbe na njihov račun, ipak preterane, ali ima utisak da i oni mnogo šta skrivaju. Ipak, te vesti o silovanju ne mogu biga potpuno neosnovane. Tu nečeg ima, a za razjašnjenje mu je potrebna Ena.

Prelaze most preko neke velike reke. Okreće se da vidi ide li onaj automobil još za njima. Nije ga bilo, pa odahnu.

- Je li ovo Drina - pita taksistu.

- Sava, gospodine.

Jedno je tačno - razmišlja Majkl dalje, Srbi su mi i kod Knina i ovde pored Drine pokazali iskasapljene leševe, a Hrvati i muslimani to nisu mogli.

Posle dvadesetak minuta vožnje kroz neka ravničarska mesta izađoše na auto-put, pa taksista pritisnu gas.

Majkl hvata sebe da mu sada, pošto je prešao zelenu reku i odmakao se od ratnog vihora, uopšte nije jasno zašto oni

ljudi tamo ginu. Svi razlozi koje je do sada čuo čine mu se iracionalnim. Zna da je u istoriji bilo i besmislenih ratova, ali,ipak oseća da ovaj rat nije tako krvav bez velikog razloga.

Razmišljanje mu prekinu taksista. Pita u koji hotel gospodin želi. Majkl pogleda na sat. Bilo je tek jedan.

- Prvo ću do Crvenog krsta a kasnije ću se odlučiti za hotel. Svakako neki u centru grada. Auto-put naglo uđe u grad. Išao je između solitera, što Majkla iznenadi.

Posle nekoliko minuta vožnje kroz naselja, pređoše preko reke i uđoše u stari deo grada. Taksista je dva-tri puta zastajkivao i izlazio da nešto lita prolaznike. Očito nije znao gde se Crveni krst nalazi. Posle dosta lutanja uspeo je da ga dovede do zgrade u kojoj je smešten Crveni krst.

Majkl mu reče da ga sačeka, ali se on pobuni. Na lošem nemačkom je objašnjavao da su se dogsvorili samo da ga vozi do Beograda. Majkl reče da će platiti i čekanje, pa se ovaj smiri.

U holu zgrade je duto čekao, jer je portir jedva razumeo šta on hoće.

Posle petnaestak minuta on mu nešto objasni, ali pošto je video da ga Majkl ne razume, napisa na parčetu papira broj sobe.

Žena koju nađe u toj sobi, očito sekretarica, reče mu da sačeka, jer gospođa sekretar ima stranku. Pita da li želi kafu, što on prihvati.

Vreme je prolazilo, a ta gospođa sekretar nikako da ga primi. Čekao je čitavih pola sata dok se ne otvoriše jedna vrata. Pošto su neki ljudi izašli, sekretarica mu reče da može da uđe. Primila ga je elegantno obučena žena srednjih godina.

- Šta mogu da učinim za vas, gospodine? - kaže na dobrom engleskom jeziku, pokazujući mu fotelju da sedne.

Majkl sede, reče ko je i zbog čega je došao.

- Niste se najavili, gospodine - odgovori žena, pa ste zato malo duže čekali.

- Ništa - reče Majkl. U pravu ste. Trebalo je da se najavim.

- Kad ste već tu u redu je - kaže žena, pa preko interfona pozva sekretaricu.

- Kako ste rekli da se zove - pita Majkla.

- Ena Fazlić.

Žena objasni sekretarici pa ova izađe.

- Odmah će proveriti u kompjuteru, Ako se prijavila Crvenom krstu bilo gde u Srbiji, mi to imamo u evidenciji. Da li vas još nešto interesuje, gospodine?

- Naravno, gospođo - odgovori odmah. Gospođu Fazlić želim da vidim da bih joj preneo pozdrav od prijateljice iz Njujorka, a interesuje me ukupna situacija sa izbeglicama.

Žena mu ispriča da u Srbiji ima više od 800 hiljada izbeglica, da se nalaze u svakom gradu, da su mnogi hoteli pretvoreni u prihvatilišta...

- A gde se nalaze logori - upita Majkl.

- Na kakve logore mislite - odgovori žena. Izbeglice u Srbiji nisu u logorima. Rekla sam vam da su mnoge smeštene u hotelima, staračkim domovima, a dosta ih ima i u privatnim kućama.

- Mislim na logore za muslimane.

Žena se osmehnu.

- U Srbiji takvi logori, gospodine, ne postoje. Idite kuda hoćete, uverićete se.

Majkl nije znao šta da odgovori. U tom trenutku pojavi se na vratima neki čovek, uđe i poče nešto da objašnjava ženi. Ona klimnu glavom, pa on izađe.

- Žao mi je, gospodine - reče potom. Ni jedna izbeglica, pod imenom koje vi tražite kod nas nije registrovana. Postoji jedino mogućnost da se nije prijavila Crvenom krstu i da je negde kod rođaka, ali vam tu ne možemo pomoći.

- Znate, ona je muslimanka - reče Majkl mirno. Možda njih posebno registrujete.

- Ne, gospodine - odgovori žena. - Sve izbeglice su na istom spisku.

- Možda - reče, ali se bojim da postoje i drugi spiskovi.

- Ne razumem vas, gospodine.

- Mislim na spiskove 160 hiljada silovanih muslimanki. Ona je jedna sa tog spiska.

- Čudno je, gospodine, da vas nisu obavestitli kako je ta cifra prešla milion i šesto hiljada. To su laži, gospodine.

- Ena Fazlić, gospođo, nije laž. Ja je nisam izmislio. Imam i njenu fotografiju. Znam da je prešla Drinu. Nije mogla tek tako da se izgubi, ukoliko je vaša policija nije likvidirala kao nezgodnog svedoka.

Žena preblede i ustade.

- Izađite napolje!

Majklu se na licu ni jedan mišić ne pomeri.

- Da, gospođo. Tu ženu su silovali Srbi! Njoj i njenoj deci se gubi svaki trag!

- Napolje! - ponovi žena. - Izlazite napolje!

44

Dok prelaze most na Drini između dva Zvornika, Mihailu srce ubrzano kuca.

Možda Malena neće hteti ni da ga vidi?

Posle petnaest godina obostranog ćutanja to ne bi smelo da ga iznenadi.

Da je htela, davno bi došla kući. Ona ga sigurno mrzi.

Da li može da ga mrzi?

Da li Malena bilo koga može da mrzi?

Siguran je da ne može. U njenoj duši nema mržnje, ali je povređena. Kao ranjena srna, ostavljena bez zaštite.

Približavaju se Koviljači. Mihailo oseća da mu niz leđa curi znoj.

Moliće je da mu oprosti.

- Gde ćemo, Mihailo - pita Dragutin.

- Ne znam. Mora da postoji neki prihvatni centar za izbeglice. Tamo ćemo pitati gde je ona. Nemir se u njemu pojačava.

Kako će izgledati prvi susret? Šta će se dogoditi? Hoće li okrenuti glavu od njega?

Ulaze u centar Banje. Učini mu se da na uglu gde se skreće na Kur-salonu vide Vuku. Zagleda se. Jeste, siguran je, to je Vuka.

- Eno Vuke - reče.

- Gde - pita Dragutin.

- Tamo. Na onom uglu.

Uzdrhta. Zašto Malena nije sa njom? Možda, ipak, neće da ga vidi, pa je poslala majku da mu kaže da joj ne dolazi.

Dok se automobil zaustavlja, primeti da je Vukino lice uplakano. Jeza ga prođe. Naglo otvori vrata i istrča iz automobila.

- Vuko - viknu, gde je?!

Vuka glasno zarida bacajući mu se u naručje.

- Mihailo! Nestala je! Nema je!

Mihailo se sledi. Nije imao snage ni da prigrli Vuku koja mu je plakala na grudima. Planine iznad Drine počeše da mu se ljuljaju pred očima.

- Bože - reče, stigao je pre nas.

- Učini nešto, molim te - zapomagala je Vuka. - Nađi je!

I Dragutin je izašao iz automobila i stajao pored njih ne znajući šta da kaže.

- Znaš li šta su joj radili, Mihailo? - ridala je Vuka. - Znaš li šta su joj tamo radili? U logor su je odveli! Nađi je, Mihailo, molim te! Molim te, nađi je! Ona treba da se porodi! Bojim se, Mihailo! Učiniće nešto od sebe!

Ledena jeza mu se u dušu uvuče.

- Šta pričaš to, Vuko? - jedva prošaputa.

- Rekli su mi u hotelu gde je stanovala.

- Smiri se, Vuko - tek tada progovori Dragutin. Moramo da razmislimo.

Da vidimo šta da se radi.

Vuka je tek tada primetila Dragutina.

- Dragutine! O, bože! Vidiš li šta su mi učinili od deteta?!

Znači, ipak je on satana, šejtan. Tačno je onda, pre petnaest godina, procenio. Morao je još onda... Ali, kasno je da na to misli. Sada mora nešto da učini. Ali, šta. Gotovo je. Amerikanac je stigao pre njega.

- Zakasnismo, Dragutine - reče. - Ode mi Malena.

- Smirite se, zaime Boga - kaže Dragutin. Možda nije sve izgubljeno.

Vuko, šta si saznala? Kad je otišla? Je li neki čovek dolazio juče kod nje?

- Nema je od pre nekoliko dana. Samo je nestala.. Bila je pred porođajem.

- Polako. Samo polako. Ako je nestala pre nekoliko dana, onda Amerikanac nema sa tim nikakve veze. Priberite se

oboje. Ako je bila pred porođajem, onda je u nekoj bolnici. Sada je najvažnije, ako je onaj zaista traži, da nije stigao pre nas. Šta mislite, gde je mogla da ode? Vuka i Mihailo se gledaju.

- Ne znam - kaže Mihailo. Ništa mi ne pada na pamet.

- Vuko - pita Dragutin, - ti si žena. Kuda bi ti pošla da si na njenom mestu?

Vuka dugo razmišlja, Mihailo je gleda kao da od nje očekuje spas.

- Mislim da bih želela - progovori najzad, da budem što bliže majci i ocu.

Juče je zvala. Htela je da mi čuje glas, ali nije imala snage da se javi. Nije mogla da progovori, a znam da je bila ona. Majka to oseti.

- Onda je u Beogradu - zaključi Dragutin. Ako je uspela da stigne. Ako nije stigla do Beograda onda je ili u Loznici, ili u Šapcu. Pa da ne stojimo onda. Loznica i Šabac su nam usput.

- Ali, Dragutine, ti treba da se vratiš - kaže Mihailo.

- Vratiću se. Ima vremena. Da prvo nju pronađemo.

- Nikada ti se ne mogu odužiti, Dragutine - kaže Mihailo.

- Pusti to, Mihailo. Ulazite u kola, da idemo!

Dok se voze prema Loznici u kolima muk. Niko nema snage da bilo šta kaže.

U lozničkom porodilištu rekoše im da nisu primili ženu pod imenom Jelena Vojinović, niti Jelena Fazlić. Nije je bilo ni u Šapcu, pa krenuše prema Beogradu.

Vuka i Mihailo se nadaju i strepe.

Vuka ubeđuje sebe da je ono juče sigurno zvala Jelena, a Mihailo se pribojava Amerikanca. Pobegla je šejtanu iz šaka, a on se sa tim neće lako pomiriti. Gotovo je siguran da je on poslao Amerihanca da je traži. Sigurno je profesionalni ubica. Takvih je danas puna Bosna. Kad uđoše u Novi Beograd, Dragutin pita:

- Kuda ćemo? Ja malo znam Beograd.

- Idi pravo - kaže Mihailo. Kad pređemo ,,Gazelu", pokazaću ti gde da skreneš. Idemo pravo u Višegradsku, da vidimo da nije na Ginekološkoj klinici.

Kad stigoše do klinike Mihailo reče da ga Vuka i Dragutin sačekaju u kolima, a on će proveriti na prijavnici.

Nesigurnim korakom je ušao u hol. Sestra na prijemnom šalteru pregleda knjigu i reče da nije kod njih.

Vrati se u kola, pa predloži da odu do klinike u Ulici Narodnog fronta.

Nije je bilo ni tamo.

Pošto se vratio, drhtavim glasom pita:

- Vuko, ti to znaš bolje, gde još ima porodilište?

- Na Zvezdari u Gradskoj bolnici i Institu za majku i dete u Novom Beogradu. Zemunsko porodilište odavno ne radi.

- Kuda ćemo - pita Mihailo, tek da bi iešto rekao, a strah u njemu narasta.

- Hajdemo do Zvezdare - predloži Vuka.

Mihailo ne veruje da je na Zvezdari. Zašto bi išla čak tamo? U Beograd je verovatno stigla auto-putem, i to na autobusku stanicu. Najbliža joj je bila klinika u Narodnog fronta, a potom u Višegradskoj. Ipak, želi da se nada. Želi da veruje do poslednjeg trenutka.

Nije je bilo ni na Zvezdari.

Vuka i Mihailo se pribojavaju istog. Možda je zauvek nestala? Možda nije bila u stanju da živi posle svega što joj se dogodilo.

Dok idu Novim Beogradom strah im duše slama.

Dragutin ćuti. Zna kako im je, ne može da nađe reči kojima bi im pomogao.

Kad stigoše ispred Instituta, Mihailo osta da sedi. Ne izlazi iz kola.

- Hoćeš li ti, Vuko - pita.

- Ne mogu. Ne smem. Idi ti, molim te.

Dok korača hodnikom šapuće u sebi: „Gospode, smiluj mi se. Vrati mi moju Malenu."

Sestra na prijemnom, kad joj je pomenuo ime, zavrtela je glavom.

- Mislim da nije kod nas, ali proveriću.

Pošto pregleda knjigu, reče.

- Žao mi je, gospodine. Nije kod nas.

Skrhan od bola vraća se prema kolima. Po njegovom licu Vuka je sve shvatila. Zaplaka. Mihailo je ćuteći seo u kola.

Nade više nije bilo.

Dragutin sedi za volanom i ćuti. Voleo bi da ne gleda njihovu tugu.

- Vozi nas kući, Dragutine - progovori najzad Mihailo. Gotovo je.

Kad su ušli u stan u Teslinoj, Vuka gotovo šapatom kaže:

- Daj Dragutinu neko piće, Mihailo. Moram da legnem, inače ću se srušiti.

Ćuteći Mihailo stavi na sto bocu i dve čaše. Nasu, pa ne podižući pogled reče:

- Uzmi.

Gledao je u sto ispred sebe.

Odjednom, Mihailo ustade.

- Dragutine, ostani tu, pripazi na Vuku. Može da joj bude loše. Vratiću se

brzo.

Izvadi iz fioke ključeve svog automobila. Dragutin ga ništa ne pita.

- Moram te naći, makar mrtvu, Malena - govori sebi dok izlazi iz zgrade i ide prema parkingu. Bar ti grob dugujem, ako ne mogu drugo.

U zgradi gradske policije u Ulici 29. novembra dugo je čekao da ga primi inspektor dežurne službe.

- Ne znamo kako da vam kažem - veli kad ga je konačno primio. -

Tragam za kćerkom.

- Niste jedini - kaže čovek.

Smušeno mu objašnjava. Inspektor shvata šta on hoće.

- Poslednjih dana je bilo nekoliko samoubistava, ali nemamo ženu sa tim imenom - kaže.

- Možda nije imala dokumenta. Imate li neki slučaj trudnice bez imena.

Inspektor ga pogleda, zamisli se.

- Čekajte, ima nešto sa nekom trudnicom. Moram da pogledam.

Mihailo uzdrhta. Jedva uspeva da se održi na nogama dok inspektor prevrće neke papire.

- Evo, našao sam - kaže. - Na Ginekološkoj klinici se porodila žena o kojoj ne znamo ništa. Uzimali smo otiske, ali je kod nas nema u kartoteci.

Kažu da je nervno popustila i da hoće da ubije dete.

- Bože! - viknu Mihailo.

Kao sumanut istrča iz kancelarije inspektora, sjuri se niz stepenice i utrča u kola.

- Malena! Nemoj, Malena moja! Ne boj se! Dolazim! Ne da tebe tvoj tata!

Ušao je u bolničku sobu a nije otvorio vrata.

Jelena se sledi. Kako je tako brzo porastao? Pobegao je iz njene utrobe samo pre neki dan, a već je krupan kao Damir. I liči na njega.

Stoji pored vrata, gleda u nju i kezi joj se. Smeh se ne čuje, ali joj ledi krv u žilama.

Gospode, kako je samo izrastao?

- Ne pominji njegovo ime - čuje ga.

I glas mu je Damirov. Potpuno isti. Možda je to Damir?

- Ja sam, kurvo srpska - čuje ga. - Ja sam.

Govori, a ne otvara usta. Glas kao da dolazi iznutra, iz njega.

Gospode, otkuda se on stvori?

- Rekao sam ti da mu ne pominješ ime. Njegovo vreme je prošlo. Dolazi naše carstvo na zemlji.

- Damire, sine, dođi majci. To je u tebe neko zlo ušlo. Dođi da ti majka pomogne, šapuće Jelena.

- Nisi ti moja majka, kurvo srpska. Nisi moja majka, kad budućeg vođu hoćeš da ubiješ.

- Damire sine, ono tamo je satana. Moramo ga uništiti. Ako ja njega ne uništim on će uništiti ljudski rod.

- Nećeš, kurvo srpska, ne dam ga. Ja ću te svojim rukama udaviti.

Poslaću te tvom Hristu na nebo, a naš budući vođa će posle sve Srbe za tobom poslati. Sve će vas Hristu poslati, pošto

ste njegov narod.

Lice mu se izobličilo, mržnja iz njega izbija. Pođe prema njenom krevetu.

Ide, a ne pomera noge, kao da lebdi.

- Kad nećeš da budeš đavorodica na krst ću te razapeti kao tvog Hrista, pa ću te razapetu njemu poslati.

Već je stigao do polovine sobe.

- Ne, Damire, sine!

- Ja sam đavo, kurvo srpska.

- Ne, sine! Ti si božije stvorenje.

- Ja sam đavo! Satanin sin!

Pošto se približi shvati da to nije Damir. To je neko drugi u njegovom obličju. U njemu je sva mržnja sveta i sve ovo zlo.

- Hriste Bože, pomozi! - vrisnu.

On nestade.

Okreće se da vidi kuda je otišao. Vrata su zatvorena. I prozori. Nestao je kroz zidove.

Dve žene desno od nje pridigle su se na krevetima i zbunjeno je gledaju.

Anka se stvori pored nje i stavi joj ruku na kosu.

- Hrista prizivaš, dušo blagorodna. Ako, ako. Samo se njemu pomoli, pa ćeš duši svojoj da olakšaš.

Gospode, da li je to bio Damir?

Nije to bio Damir. To je ono otuda, iz one sobe. Pobeglo im je. Znala je ona da će brzo da zajača. Morala je brže nešto da smisli, da ga unšnti.

Gospode, ako je sada kasno? Ako je sve gotovo?

- Neka sam prokleta - prošaputa.

Anka je pomilova po kosi.

- Nemoj tako, dušo blagorodna - šapuće joj. Ne kuni sebe. Ne valja se.

Sedeći na krevetu gleda po sobi pokušavajući da dokuči kuda je mogao da ode.

- Nešto si ružno sanjala, dušo blagorodna. Sve će to proći, nemoj da se plašiš.

- Gotovo je - prošaputa. Sve je gotovo.

- Ne boj se, dušo blagorodna. Ne boj se - umiruje je.

- Pobegao mi je. Sve je gotovo.

- Ko je pobegao, dušo blagorodna?

- On. Ništa ga više ne može zaustaviti.

- Proći će to, dušo blagorodna. Proći će.

- Idi vidi je li tamo - reče ne podižući pogled prema Anki.

- Ko, dušo blagorodna?

- On. Je li u onoj sobi? Idi vidi.

- Misliš na tvoga sina?

- Idi vidi.

- Hoću, dušo blagorodna. Sad će Anka da vidi. Tamo je sigurno, nemoj da se brineš.

- Idi.

- Hoću. Sad ću ja - reče Anka i ode.

Možda još nije kasno? Možda ono još nije bio on? Možda mu je ona uhvatila misli šta namerava da uradi kad zajača. Ako je tako, sigurno joj je Hristos pomogao da mu misli uhvati i razabere njegove namere.

Pobegao je kad je pomenula Hrista?

Njega se, znači, boje. Možda su to potomci onih koji su ga razapeli, pa se njegove osvete plaše. Ne. Nije to. Hristos je govorio: ,,Ko tebe kamenom, ti njega hlebom". Govorio je i: „Ako te neko udari po jednom obrazu, okreni mu drugi". On nije osvetnik. Ne boji ga se, znači, zbog osvete, već zbog nečeg drugog. Šta li je to čega se boji?

Ne može da dokuči. Bibliju je čitala davno, i to ovlaš.

Anka se pojavi na vratima sa osmehom na licu.

- Dušo blagorodna, ne brini. Tvoj sinčić spava ko jagnješce. Bože, kako je lep. Pu, pu! Govno da mu pojedem. Pu! Da ga ne ureknem. Slušaj, dušo blagorodna, da ti Anka kaže. Dolaziće ljudi da ga gledaju kad odeš kući.

Oblači mu neke stare haljine i neka stalno bude po malo musav. Da ne ode od očiju.

Tamo je, znači. Ono je majka Bogorodica upozorava šta je dužna da uradi.

Anka i dalje priča.

- Ti misliš ciganska posla. Nije, tako mi Boga. Može dete da ode od očiju ljudskih. Kad je neko dete ovako lepo kao tvoje, pa mu se ljudske oči dive, Bog ga uzme da ga ljudi ne gledaju...

Ne zna ona što se iza te lepote krije, misli Jelena. A moglo je sve drugačije da bude. Mogla je Drina, stara granica i krvnica srpska, nečastivog davno da odnese. Prevari je nada da će proviđenje samo od sebe sve da reši...

Dušanka je, dok su je vozili prema lozničkoj bolnici, ponovo izgubila svest. Pred bolnicom otvori oči.

- Jelena, zakuni mi se još jednom da ćeš živeti.

- Zaklela sam ti se.

- Još jednom mi se zakuni. Nećemo da umiremo. Oni to i hoće. Da svi mi poumiremo. Mora što više Srba ostati živih. Zakuni se, sejo!

- Kunem ti se, sestro mila, neću u Drinu. Živeću.

- Ne boj se. Samo ostani da živiš.

Opet je izgubila svest. Uneli su je u bolnicu i odvezli u hiruršku salu.

Jelena je ostala u hodniku da čeka.

Molila je majku Bogorodicu da joj pomogne, ali je predosećala da je gotovo, da je ne mogu spasiti. Takva joj je sudbina.

Da li je ljudski život zaista unapred predodređen? Možda i jeste. Njoj je još kad se rodila bilo predodređeno da se uda za sina čoveka koji je poklao i u jamu bacio njene pretke. Proviđenje ju je odabralo i da pronađe prsten.

Da je onda sa ocem otišla u Beograd, prsten se nikada ne bi vratio u kuću Vojinovića.

Treba da ga pošalje ocu. Kod njega mora da bude, a ne kod nje.

Razmišljanje joj prekide lekar koji izađe iz hirurške sale.

- Nismo mogli ništa da uradimo - reče.

Potresena, krenu napolje.

- Nemojte ići, gospođo - kaže lekar. Morate sačekati policiju. Javili smo im.

Ubrzo su došli ljudi iz policije. Smušeno im je ispričala šta se dogodilo.

Potom su je odveli u Koviljaču. Molila je da joj kažu vreme sahrane.

Obećaše da će joj javiti preko uprave hotela.

Nije više mogla da uđe u onu sobu. Dadoše joj sobicu u kojoj je bila sama.

Čitav dan je presedela u njoj. Nije išla na ručak ni na večeru.

Sutradan joj saopštiše da je sahrana u 11 časova na lozničkom groblju.

Autobusom je otišla do Loznice. Našla je groblje i čekala.

Nešto pre jedanaest stigla su mrtvačka kola sa sandukom. Grobari su je pitali ima li još koga, hoće li biti ceremonije.

- Nema ona nikog - odgovorila je.

Nije o njoj znala ništa. Ni prezime joj nije znala. Tek na krstu je pročitala: „Dušanka Mladenović 1962- 1993".

Dok su grobari polagali sanduk u raku ona je nemo stajala. Plakala bi,

ali nije mogla suze u sebi da nađe. Samo bol u suvim očima i grč u grlu.

Kad grobari odoše, kleče pored humke.

- Zbogom, sele - prošaputa.

Čini joj se da još čuje kako zemlja pada na njen sanduk, da još grmi.

Kroz grmljavinu probija se Dušankin glas:

- Ne zaboravi da si se zaklela.

Ne zna koliko je dugo klečala pored groba.

- Zbogom, sele - prošaputala je, neću te zaboraviti.

Narednih dana sama u svojoj sobi razmišljala je šta da radi sa prstenom. Da li da ga pošalje ocu u Beograd? Uplaši se da se ne doseti.

Otac zna ko je poklao Vojinoviće i ko im je zapalio kuću. Dosetiće se da mu ona šalje prsten. Pronaći će je po poštanskom žigu, a ona to ne želi. Mora se prvo zlog semena osloboditi. Otac nikada ne sme da sazna šta se sa njom dogodilo. Jedan pakao je preživeo pre 50 godina, ne

sme ponovo. Ne sme da sazna da je njegova Malena u paklu bila.

Iako se nadala da će joj proviđenje pomoći, pokušava- la je i da ga na silu izbaci. Pela se na sto da briše prozor, podizala krevet, premeštala ormar u sobi, radila kolut napred, kao nekada u školi, ali ništa nije pomagalo.

Debeljuškasti brka joj je našao i mali posao. Podučavala je decu engleski i ponešto zarađivala, tek da ne bude bez dinara. Da nije bilo tih časova možda bi potpuno izgubila razum. Deca su je zaokupljala, stvarala joj privid da je korisna tako da povremeno nije morala da misli na zlo seme u svojoj utrobi.

Kada se i deveti mesec primače kraju, shvati da je sve gotovo i da proviđenja nema. Otišla je na Dušankin grob da joj kaže da će morati da prekrši zakletvu.

- Sele mila - šaputala je klečeći pored groba, - oprosti, ali moram.

Moram, primaklo se. Ne smem više da čekam.

Učini joj se kao da začu Dušankin glas:

- Zaklela si se! Moraš da živiš. Ne boj se, Hrista ne mogu pobediti.

- Oprosti - prošaputa. Ustade i pobeže sa groblja.

Trčala je da ne čuje Dušankin glas, da je ne ubedi da odustane.

U trenutku se odluči. Otići će u Beograd. Pašće ocu pred noge i moliti za pomoć.

Na autobuskoj stanici sazna da autobus za Beograd upravo kreće.

Dok se autobus vukao mačvanskom ravnicom osetila je mučninu. Nikada je ranije nije osetila. Pomisli da je to zbog vožnje.

Prve bolove oseti na ulazu u Beograd. Prepozna ih. Rodila je dvoje dece, poznati su joj ti bolovi.

Uhvati je strah. Da li će stići ? Da li će na vreme stići do oca?

Stisnula je zube i trpela.

Autobus stade ispred jednog semafora. Htela bi da vikne vozaču da voz i što brže, ali zna da je besmisleno.

A šta, ako oca ne nađe kod kuće?

Ostaviće prsten i pisma u poštansko sandučе, a ona... Ona u Savu ili Dunav. Šta bude biće.

Bolovi postaju nesnosni. Steže zube da ne jaukne.

Autobus krenu, pa uskoro opet stade na sledećem semaforu.

Isuse, neće stići. Satana će izaći iz njene utrobe.

Steže mišiće iz sve snage.

Autobus opet krenu. Ulazi u stanicu. Jedva se pridigla. Sa mnogo napora uspeva da izađe.

- Vama nije dobro, gospođo - pita je neko.

- Ne, ne. Sve je u redu - odgovara.

Gleda gde je. Samo jednom, davno, je bila u Beogradu. Ispred nje je hotel „Bristol", iza mali park. Desno, vidi ulicom ide tramvaj. Pogleda levo.

Vidi most.

Ako je tu most, tu je i reka.

Mora tako. Sudbina je htela da zlo seme uništi u Savi, a ne u Drini.

Sporo, sa naporom, podnoseći bolove, pođe prema mostu.

Nećeš satano. Pobediću te. Ako ne mogu životom, smrću ću te pobediti.

Korača mostom pridržavajući se za ogradu. Ne čuje buku automobila ni lupanje tramvaja. Hoće da stigne negde do sredine, da se baci u maticu, tamo gde je najdublje, da slučajno satana ne ispliva.

A prsten?

Isuse, pa prsten će opet nestati.

Naslonila se na ogradu i zagledala u reku. Torbicu s prstenom pusti da sklizne pored nje na trotoar...

Prsten? Šta joj je ono Dušanka rekla?

„Čuvaj ovaj prsten, Jelena, i zakuni mi se da ćeš živeti!"

Seti se i Miloša Vojinovića iz onog sna.

,,Ovo je zavetni prsten, ćeri. Ne sme izaći iz kuće Vojinovića."

Pa ona je i to zaboravila. To je bio zavet Miloša Vojinovića, a ona ga nije ispunila. Prsten carevog čuvara još nije u kući Vojinovića.

Što je ono Damir malopre rekao? Sve će Srbe poslati na nebo. Možda otuda, sa neba, prsten dobija neku snagu.

„Čuvaj ovaj prsten, Jelena..."

To je. Prsten će ga uništiti. U njemu je Hristova snaga.

Skoči sa kreveta, izvadi torbicu iz ormarića, i uze prsten.

Čekaj satano, sad ćeš osetiti silu nebesku!

Sa prstenom u ruci istrča iz sobe.

- Kuda ćeš, dušo blagorodna? - čuje Anku.

Ne osvrnu se.

- Majko Bogorodice - prošaputa jureći hodnikom, pomozi mi danas.

- Dušo blagorodna, kuda ćeš? - viče Anka za njom.

- Sad ćeš da vidiš, satano!

Neko se isprečі ispred nje. Skrenu da se ne sudari.

- Jelena! - začu se uzvik. - Malena moja!

Stade kao da ju je grom pogodio. Čvrsto je šakom stiskala prsten.

- Malena moja! - odjeknu ponovo hodnikom.

Ona se skupi.

- Malena moja, konačno sam te našao!

Zatvori oči. Nađe se u njegovom snažnom zagrljaju, U njoj nešto prepuče.

Grunuše suze, a iz dubine grudi izlete vrisak.

- Tata!

Opet je bila uplašena devojčica koja se posle jezivog sna baca ocu u zagrljaj.

- Ne plaši se, Malena moja. Ne boj se!

Pripija mu se uz grudi. Htela bi da uđe u njih, da se tamo skloni od sećanja na Sarajevo i od nečastivog koji je u onoj sobi tamo. Htela bi, kao nekada, da sve bude san, samo noćna mora. Ipak, oseća da je ovo sada nešto drugo, oseća da buđenje u očevom zagrljaju neće sve izbrisati.

Sve je isuviše dugo trajalo da bi nestalo kad otvori oči.

- Tata! Tata!

- Ne boj se Malena. Ne boj se, sve je prošlo.

Oseća njegovu toplinu.

- Tata, on je tu! On je tu, tata!

- Ne boj se, Malena. Nemaš više čega da se plašiš. Sve je gotovo.

- Samo ti to možeš, tata! Moraš da ga uništiš!

- Hoću, Malena, hoću. Sve će tvoj tata za tebe da uradi.

- Kako si sve znao, tata? Kako si ga odmah poznao?

- Samo se ti smiri, Malena moja. Samo se smiri, sve će biti dobro.

- On je u onoj sobi tamo. Pobeći će, ako ga odmah ne uništiš.

- Dobro, Malena, dobro.

- Sve će nas pobiti ako ga odmah ne uništiš. Već je pokušao da me udavi.

- Ne dam te ja, Malena. Tata je tu. Ničega više ne treba da se plašiš.

- Ali on je tu, tata. Samo ti to razumeš.

- Razumem, Malena. Sve tata razume. Niko ti više ništa ne može.

- On može sve. Moraš ga zaustaviti.

- Hoću, Malena. nemoj da se plašiš. Hajdemo sada kući.

- Ne možemo, tata. Ne smemo. Moraš da ga uništiš. Moraš odmah.

Pobeći će.

- Idemo kući. Tamo ćemo da pričamo.

- Nemoj, tata, molim te. Prvo njega uništi. Sve će nas pobiti.

- Poslušaj oca, dušo. Poslušaj ga, on zna šta je najbolje - ču iza sebe Ankin glas i oseti njenu ruku na ramenu. Vodite je odavde, dobri gospodine.

Bog će pomoći, sve će dobro da bude. Mora da joj se nešto strašno dogodilo.

Samo njena duša zna kako joj je.

Mihailo upitno pogleda Anku.

- Jadna njena duša. Hajde, dušo blagorodna. Idi odavde. Bog će te pogledati. Idi u Crkvu svete Petke. Ona će ti pomoći. Sveta majka Paraskeva će skinuti tu muku sa tebe, - reče blago Ciganka.

- Kako ne shvatate? Kako ne razumeš, tata? On je tu. Ti si ga odmah poznao. Zaustavi ga, molim te! Samo ti to možeš.

- Hoću, Malena. Sve će tvoj tata da uradi za tebe.

- Poslušaj oca, dušo blagorodna - reče Anka.

Čvrsto se pripajala uz očeve grudi pokušavajući da glavom u njih uroni.

- Tata, učini nešto, molim te.

- Hoću, Malena. Hoću, sve što ti kažeš, ali prvo idemo kući. O svemu

ćemo se tamo dogovoriti.

Podiže glavu sa njegovih grudi i zagleda mu se u oči. Prvi put ih vidi posle petnaest godina. Oči su ostale iste, a lice postarelo. Da nije tih očiju, gotovo ga ne bi poznala.

- Moraš da mi veruješ, tata - reče mu smirenim glasom. Nisam luda. On je tu.

- Jadna tvoja duša - reče Anka.

- Morate da mi verujete. On je tu. Tu je satana, tata. Samo ga ti možeš zaustaviti.

- Dobro, Malena. Verujem ti. Sve ti verujem, ali me sada poslušaj. Prvo idemo odavde. Kod kuće ćeš sve da mi ispričaš, pa ćemo da vidimo šga treba da se uradi.

- Zakasnićeš, tata. On će pobeći.

46

Od kada su je onog dana odveli iz podruma, Damir se opirao svakoj pomisli na majku. Uspeo je da je gotovo potpuno potisne iz sećanja. Kad bi mu, povremeno, mimo njegove volje, njen lik prodro u sećanje, delovao je maglovito, nestvarno, kao nešto što je vreme davno odnelo sa sobom.

I sada, dok očekuje baba da se odnekuda vrati, uspela je da se probije u njegovu svest. Uplašio se koliko mu je njen lik bio jasan i živ. Strašno je zbog nečega bila potištena i nesrećna. Htela je nešto da mu kaže.

Preplašeno je skočio i hteo da istrči iz sobe, ali ga blizu vrata zaustavi razgovor Safet-begovih ljudi.

- Ovo sa Safet-begom na dobro neće izaći.

- Ne, Alaha mi.

- Priča se da su ga dobro uzeli na zub i da bi lako mogo pod led.

- Čuo sam da se nešto šuška, ali ne znam šta je.

Damir se sav u uvo pretvori. Šta li bi to moglo da se dogodi babu? Strah ga obuzima.

- Zbog žene.

- Što zbog žene? Pa on je rekao da se dovede kao i svaka druga.

- Zato je Safet-beg i najebo.

- Vala, ja ništa ne shvatam šta pričaš. Kako može zbog toga najebat, kad smo ih toliko dovodili da im broja ne znamo.

- Jeste, ali ove ostale nikog ne interesuju, a nju traže iz Amerike.

- Što?

- Ko će ga znati. Priča se da je dolazio neki Amerikanac da je traži.

Novinar, izgleda, pa su se uplašili da sad ne pukne bruka po svetu.

Ućutali su. Onaj što pita očito o nečemu razmišlja, a Damira obuzima jeza.

- Dina mi, ja opet ništa ne shvatam.

- Alah te poseko. Kako ne shvataš?

- Ne shvatam, pa to ti je. Što oni tom Amerikancu ne kažu da je strefila granata na sred ulice i da je više nema. Eto. Zato ja ne shvatam zašto Safet-beg da najebe.

- Jes, da nije utekla.

- Odakle utekla?

- Iz onog logora, jadan. Utekla. Nema je. Pa sad zebu da je taj Amerikanac ne nađe kod njih tamo.

- Auh, belaja. Može se naš Safet-beg, ni kriv ni dužan, lako alalit od života.

Damir oseti mataksalost. Poče unazad i sruši se na stolicu.

Ona se odnekud stvori u sobi. Gleda ga tužnim, ugaslim očima.

Ustaje preplašen i uzmiče. Ona kao senka ide za njim. Udario je leđima o zid. Nema više kuda.

Kad bi bar mogao da skrene pogled, da joj ne vidi oči. Neka mu sila ne da glavu da pomeri, niti da zažmuri.

- Sineee, Damireee!

Njen drhtavi glas kao da dolazi iz daljine, a ona je tu ispred njega.

Hoće da vikne da mu ne prilazi, da ga ne dodiruje, ali opet nema glasa.

- Sineeee, Damireeee!

Hteo bi da joj kaže da on nije Damir no Abdulah, i da je mrzi što mu je dala takvo ime, ali usta ne može da otvori.

- Šta uradi od majke, sine Damireee?

- Nisam ja - probi iz njega. - Nisam!

- Jesi, sine Damire. Jesi. Ti si me tamo poslao.

- Nisam ja. Babo je naredio da te odvedu.

Trese se od straha dok joj govori.

Samo da hoće da ode. Da nestane. Kako je uspela da prođe, a da je niko ne vidi?

- Oprostila sam ti ja, sine Damire. Majka lako oprašta, ali ne znam hoće li ti Bog oprostiti. - Približava mu se. Podiže ruku da ga pomiluje po kosi. On bi hteo da pobegne, da se uvuče u zid iza sebe.

Njena ruka se spušta na njegovu kosu, pa na obraz. Nije topla, nego ledena. Samrtni strah ga obuzima od te hladnoće.

- Ne! - vrisnu. Ne! Ne diraj me!

- Ne boj se, Damire - šapuće ona. - Ne plaši se, sine, neće tebi majka ništa. Ti si moja prva radost, moje čedo.

- Ne. Molim te, nemoj!

- Ne boj se, radosti moja. Sve je tebi majka oprostila.

Skupi snagu, uspe da se pokrene i potrči.

Istrčao je iz sobe kao bez duše.

Neke ruke ga uhvagiše.

- Stani malo, Abdulahu. Čega si se toliko uplašio? Sad će Safet-beg, samo što nije stigao.

47

Raskoš „Hajata" mu je godila. Opustio se i tek u njemu osetio umor od lomatanja po tmurnim i prljavim balkanskim varošicama.

Dok u restoranu, posle prijatnog ručka, pije staro francusko vino, razmišlja šta da radi. Zapao je u ćorsokak. Tamo po onim bosanskim varošicama pratio joj je trag uz pomoć fotografije. Ovde mu ona ne može pomoći. Beograd je isuviše veliki.

A, ako su je ubili?

Možda u Srbiji zaista postoje logori za muslimane?

Ni u šta više nije siguran.

Sada, pošto je prošao čitavu zemlju, jedino može da zaključi da o njoj zna manje nego kada je kretao iz Njujorka. Svemu što je ovde video nije uspeo da dokuči ni početak ni kraj, niti da shvati bilo kakav smisao. Koliko je do sada mogao da sazna izgleda da se na Balkanu između sebe kolju Srbi. Srbi nisu samo Srbi, oni su i muslimani i Hrvati. Delić u Zagrebu, Delić u Sarajevu, Delić na Palama...

Još nešto ne razume: zašto se čitav svet toliko uzbudio zbog ovog rata.

Po čemu li je to ovaj rat značajniji od ostalih?

Šta li se u stvari iza svega krije?

Nešto je krupno čim je i Dejvid Bruk došao u Sarajevo.

Kuda dalje da krene? Šta da pokuša? Ostaje mu jedino da pronađe nekog od onih ljudi sa Robijevog spiska.

Da je bar našao Enu imao bi potresnu ljudsku priču, a možda bi mu njena sudbina mnogo šta i razjasnila.

A možda tajna ovog suludog rata i svetske histerije oko njega i nije ovde na Balkanu. Moguće je da ovi nesrećni ljudi i ne znaju šta im se događa.

Mnogo je pitanja bez odgovora. Neko osećanje mu govori da pravi

odgovori i nisu ovde.

Nije Robi sve ono bez razloga rekao. Nisu bez razloga na njega pucali po Krajini i Bosni.

- Dobar dan, gospodine Mišel.

Ko li me je i ovde prepoznao, pomisli podižući glavu prema čoveku koji je stajao pored stola. Bio je mršav i visok, sa gustom kovrdžavom crnom bradom i dugom kosom. Majkl je bio siguran da ga nikada u životu nije video.

- Dobar dan - odgovori čekajući šga će dalje reći.

- Gospodine Mišel - nastavi čovek, oprostite što vam ovako prilazim.

Saznao sam da ste u Beogradu, pa sam poželeo da vas upoznam.

- Izvolite, sedite.

- Ja sam Milan Maljković, književnik. Jedna grupa beogradskih intelektualaca želela bi, ako imate vremena, da večeras budete naš gost.

Sekundu-dve Majkl je ćutao. Planirao je da predveče ode do američke ambasade. Pošto se seti da je i ime ovog čoveka bilo na Robertovom spisku, odluči da prihvati poziv. Možda od

tih ljudi čuje nešto zanimljivo.

- U redu, gospodine - odgovori.

- Pretpostavljam da želite posle ručka malo da se odmorite. Predlažem da se u sedam sati nađemo na recepciji.

- O.K. - reče Majkl.

- Više vas ne bih opterećivao - reče Maljković ustajući.

Majkl se nije previše iznenadio kako ga je brzo Maljković pronašao.

Ljudi sa spiska su o svemu dobro obavešteni.

Na recepciji zamoli da ga probude u 18 i 30, pa ode u sobu. Zaspao je čim je legao.

Sanjao je Deliće: Stipu iz Zagreba, Jusufa iz Sarajeva i Vukašina sa Pala.

Zbog nečeg su se žestoko tukli. Jurili su se po nekim šumama, udarali motkama. Krv je prosto liptala iz njihovih tela. Odjednom su im se u rukama stvorili noževi. Seku jedan drugog, komadi mesa sa njih otpadaju.

Viču. Deru se iz sveg glasa.

- Ja sam Delić, nisi ti!

- Nisi nego ja, majku ti srpsku!

- Ja sam Delić, jebem vam mater obojici! - vrišti Stipe.

Sada se više ne zna ko koga tuče i seče nožem. Svako udara onog koji mu je bliži, koga dohvati.

Hteo bi da se umeša, da ih rastavi, ali ne može. Kad im se primakne, oni se udalje kao duhovi. Kad se probudio bio je srećan što mu Delići nisu više pred očima.

Upravo tada zazvoni telefon. Recepcioner ga je budio.

Milan Maljković ga je čekao na recepciji.

- Jeste li se odmorili, gospodine Mišel?

- Mali odmor mi je bio potreban.

- Možemo da krenemo. Moj auto je ispred hotela.

Sa parkinga skrenuše desno, pa opet desno.

- Vidite onu zgradu pravo? Ono stakleno čudovište?

- Vidim - odgovori Majkl.

- To je Bastilja komunizma. U njoj je bio Centralni komitet komunista, a i danas je uporište poslednjih boljševika u Evropi.

- Ja sam mislio da ni vi više niste komunistička zemlja.

- Varate se, gospodine Mišel. Mnogi od nas pokušavaju da svet upozore na to, da skrenu pažnju na prikrivenu komunističku avet koja svakog trenutka može da se povampiri.

- Zar vi nemate višepartijski sistem?

- To je samo maska za vas na Zapadu, gospodine Mišel. Višepartijski sistem u Srbiji je najobičnija farsa.

- Koliko znam, vi ste nedavno imali izbore.

- Nisu to bili nikakvi izbori, gospodine Mišel. Sve je to boljševička podvala. Izbori su falsifikovani, pa su boljševici ostali na vlasti. U Srbiji je građanski rat neminovan.

- Zar vam nije dosta rata?

- To je jedino rešenje, gospodine Mišel. Nikada se boljševika drugačije nećemo osloboditi. No, evo, stigli smo. Ovo je Francuska ulica. Tu je, kako boljševici kažu, zloglasni Klub književnika.

Klub je bio prepun. Maljković ga povede prema velikom stolu za kojim je sedelo desetak muškaraca i nekoliko žena. Svi poustajaše. Lica im se razvukoše u osmeh.

Više njih mu istovremeno poželeše dobrodošlicu.

- Dobro veče - reče Majkl.

Čekalo ga je mesto u čelu stola.

- Gospodine Mišel, dozvolite da vam predstavim prisutne dame i gospodu.

Maljković je redom objašnjavao ko je ko. Majkla imena nisu interesovala, već titule. Pisci, profesori univerziteta, akademici...

Potom nasta kraći tajac.

Jedna dama, glumica, upita:

- Čemu da zahvalimo što ste došli kod nas, gospodine Mišel?

- Na žalost - odgovori Majkl - povod nije nimalo lep. Došao sam da pišem o ratu.

- Znači, ići ćete u Bosnu?

- Već sam bio. Jutros sam prešao Drinu.

- Mora da ste se užasnih stvari nagledali - upita neko.

- Navikao sam.

- Da, da. Ovo je najkrvaviji rat koji čovečanstvo pamti.

Majkl ispriča svoj čudni san o Delićima.

Dok je pričao kelner je doneo viski, a potom počeo da služi predjelo.

- Snovi mnogo šta mogu da objasne, gospodine Mišel - kaže čovek sa kratkom bradicom i lulom u ustima, za koga Maljković reče da je psihijatar.

Vaš san je tako plastično objasnio čitavu našu situaciju. Vi hoćete da nam pomognete, a mi od toga bežimo.

- Od svega što sam ovde saznao najčudnije je to da ste vi, u stvari, jedan narod, da ratujete sami sa sobom. Zamislite, molim vas, tri Delića se biju zbog toga šgo svaki hoće da bude Delić, a da to zabrani onom drugom. Svako ovde, u ovom ratu, ima svoju istinu.

- Varate se, gospodine Mišel - upade psihijatar. Nije ovo nikakva rašomonijada. Sve je vrlo jednostavno.

- Pretpostavljam da ćete reći da su Hrvati i muslimani napali Srbe. To sam već slušao.

- Ne, gospodine Mišel. Ne želim to da kažem. Postoje među Srbima, pogotovo u Beogradu, i ljudi koji su u stanju da istini pogledaju u oči. Ovaj rat nisu izazvali ni Hrvati ni muslimani, već srpsko boljševičko rukovodstvo.

Majkl ga zainteresovano pogleda.

- Da, da, gospodine Mišel. To je istina. Srpski boljševici su izazvali rat i

u Hrvatskoj i u Bosni da bi se održali na vlasti, da bi narod držali u strahu i ratom pravdali svoje ponašanje.

Majkl do sada nije čuo da je neko ovako žestoko optuživao svoju zemlju.

U očima ovih ljudi video je mržnju, neskrivenu, ogromnu. Činilo mu se da oni više mrze vlast u Srbiji, nego što Hrvati i

muslimani mrze Srbe.

Nije imao vremena da to detaljnije analizira. Ostavi za kasnije. Shvatio je da ove ljude može da pita sve šta hoće, da gotovo ništa ne mora da skriva ili govori dvosmisleno. Zbog mržnje koja im je u srcima ovi ljudi su u stanju sve da urade.

- Gospodo, biću sa vama do kraja otvoren, - reče Majkl.

Zatim ukratko ispriča da hoće da piše o fenomenu masovnog silovanja.

- Dragi, gospodine Mišel - reče onaj što ga je Maljković predstavio kao pisca, - u poslednje vreme sam vrlo često u situaciji da se stidim što sam Srbin. To što Srbi čine muslimanima u Bosni ni Hitler nije radio Jevrejima.

Muslimani su uništen narod. Nikada se više neće oporaviti. Više sam puta pomišljao da odem u Bosnu kao dobrovoljac, ali da se borim na strani muslimana.

- Ovu sramotu srpski narod neće moći sa sebe da skine ni za hiljadu godina - dodade novinar.

- Za sve je kriv komunizam. To zlo je potpuno izmenilo ljude, stvorilo od njih monstrume. Za sve to su krivi ovdašnji boljševici. Sve je to u njihovoj režiji, dodade psihijatar.

- Znate li vi, gospodine Mišel - upade u razgovor advokat, da u Bosni ima krajeva koji su bili naseljeni isključivo muslimanima, a u kojima niko nije preživeo. Vi tamo na Zapadu malo o tome pišete.

- Pokušavam da proniknem u suštinu ove balkanske nesreće, ali se na svakom koraku spotičem. Što više saznajem, čini mi se da manje znam.

Danima pokušavam da pronađem jednu ženu čija bi mi životna sudbina pomogla da čitaocima u Americi objasnim ovaj rat. Trag me je doveo do Beograda, ali sam je ovde, na žalost, izgubio. Imao sam, čak nameru da je odvedem u Njujork, da je pokažem Americi.

- Možete da se raspitate u Crvenom krstu.

- Bio sam tamo.

- A kako se zove žena koju tražite, gospodine Mišel?

- Ena Fazlić.

- Muslimanka?

- Da, muslimanka iz Sarajeva. Silovana je. Upoznao sam joj muža u Sarajevu, ali on ne zna ništa ni o njoj ni o deci. Sliku grupe silovanih muslimanki dobili smo u Njujorku preko Agencije, a jedna moja prijateljica je prepoznala Enu. Bojim se da nije ubijena, kako bi se prikrilo silovanje.

- Ni to me ne bi iznenadilo - reče neko.

- Imate li tu fotografiju. Možda možemo da pomognemo - reče novinar.

Majkl izvadi fotografiju iz džepa.

- To je ova crnka, sa dugom kosom.

Jedan za drugim zagledaju fotografiju.

- Rekli ste ova ovde, gospodine Mišel - pita psihijatar.

- Da, ta.

- Moj bože, nešto mi je to lice poznato. Smem da se kladim da sam je video.

- Setite se, molim vas, ako možete. Učinili biste mi veliku uslugu - reče Majkl.

- Čekajte, mislim da sam se setio. Jeste, ona je, ali mislim da ste je uzalud tražili. Ona je težak nervni bolesnik.

- Ipak bih voleo da je vidim.

- Naći ćemo je. Ne brinite ništa, gospodine Mišel.

Majkl se ponada da, ipak nije uzaludno dolazio. Predosećaj mu je govorio da je konačno krenulo, pa odluči da pita i ono što ga najviše interesuje.

- Bio bih vam bezgranično zahvalan gospodine...

- Janković.

- Da, izvinite. Bio bih vam zaista zahvalan, gospodine Jankoviću. A sada bih iskoristio prisustvo svih vas, jer vidim da predstavljate elitu svoga naroda, da o još nekim stvarima sa vama porazgovaram.

- Samo izvolite, gospodine Mišel. Možete slobodno o svemu što vas interesuje - kaže Milan Maljković.

- Recite mi, gospodo, da li je istina da je iznad Srbije oboren jedan

„avaks"?

Svi prasnuše u smeh.

- Pobogu, gospodine Mišel - reče Maljković - pa ne verujete valjda u tu budalaštinu! Kakav „avaks", ako boga znate! Još

malo pa će da izmisle kako

su vam oborili i vasionski brod.

- A „Teslina kugla"? - pita Majkl.

Opet glasan smeh.

- Nije vas valjda uplašila boljševička propaganda - pita psihijatar.

- Kako ne razumete o čemu se radi, gospodine Mišel - dodaje Maljković.

Boljševicima su te izmišljotine potrebne da bi kod naroda stvorili osećaj sigurnosti, da bi ga oslobodili straha od propasti koja ga očekuje. Ne razumem zašto jednom ne uđete i u Bosnu i u Srbiju i sve ovo zaustavite.

Čim je Maljković završio svoj monolog Majkl upita:

- Dobro, gospodo, kako onda tumačite izjavu gospodina Buša da Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike?

Bili su zatečeni. Dve-tri sekunde svi su razmišljali, pa će doktor Janković:

- Po meni, odgovor je vrlo jednostavan. Kao što znate, Srbija je poslednja boljševička zemlja u svetu. Ako se koren boljševizma i ovde ne iščupa, taj korov, to najveće zlo čovečanstva u njegovoj istoriji, moglo bi ponovo da se povampiri, a to bi, logično je, ugrozilo i Ameriku. Ostali su mu klimanjem glave odobravali.

Majkl im nije protivurečio.

- Da. Moguće je - reče.

- Ne da je moguće, gospodine Mišel - dodaje Maljković, nego je tako.

Pouzdano, iz svojih izvora znam da postoji velika međunarodna boljševička zavera. Cilj joj je da oživi avet komunizma u svim bivšim socijalističkim zemljama, a pre svih u Srbiji, Rusiji, Bugarskoj i Rumuniji. Znači, u pravoslavnim zemljama. Na čelu te zavere su naši, srpski boljševici i gospodin Buš to odlično zna. Zato je i dao takvu izjavu. Ne mislite, valjda, da se i gospodin Buš uplašio imaginarne „Tesline kugle?"

48

Oseća se kao zver u kavezu, nemoćan da mnogo šta promeni.

Snovi su se raspršili. Od svega sa čim je u ovaj rat krenuo ostala mu je još samo mržnja i želja za osvetom.

I Hrvate sada gleda popreko, sa mržljom koju ne uspeva da prikrije. I oni su hrišćani, sutra će, ako im tako bude odgovaralo, zajedno sa Srbima udariti na muslimane. Sve su to nevernici, sve to treba poubijati da se zemlja gadaluka oslobodi.

A nju mrzi najviše. Otkad je pred onim Brukom ispao onako ponižen, mržnja prema njoj mu je potpuno pamet zaokupila. Ne može da spava, da jede. Pije i smišlja kako da mu do padne šaka. Jedva čeka da mu Bruk kaže kako ju je onaj američki novinar pronašao. Samo da je se dokopa. Ono što joj je uradio ličiće na zabavu u odnosu na ono što je očekuje. Na krst će je razapeti, pa će joj parče po parče mesa seći i hraniti izgladnjele sarajevske džukele.

Ona njega, Safet-bega, da tako nasamari i da utekne iz logora!

Peni od besa što nikog zbog njenog bekstva nije mogao da kazni. Hteo je da stražare izdajnike stavi na veće muke nego Srbe, ali nema ni jednog od onih koji su one noći bili na straži. I oni su nekuda nestali, tako da nema na koga da iskali svoj bes.

Glava hoće da mu se raspukne od pića i nespavanja.

Već treći dan niko kod njega ne sme da uđe osim Damira. I on, preplašen, samo bulji u njegovo podbulo lice i zakrvavljene oči.

- Babo - kaže tiho Damir.

On ćuti. Čuje ga, ali kao da ga ne čuje.

- Babo, da ti donesem nešto da jedeš?

- Sikter, more - odbrusi, pa ponovo nagnu flašu.

- Nemoj više, babo. Legni bar malo.

- Sikter, kad kažem!

Damir ućuta. Ne sme više ništa da ga pita. I on strahuje od njegovih zakrvavljenih očiju. Kao da to više nije onaj isti čovek, njegov babo sa kojim se toliko ponosio. Nešto se promenilo, ali on još ne razume šta. Oseća strah od svega što se oko njega događa. Sve je trebalo da bude drugačije nego što je sada. Nije mogao ni da pomisli da će Sarajevo u ognju goreti.

Strah ga je od svega toga, a babo samo pije. Šta će da radi ako mu se nešto desi, ako ostane sam?

- Abdulahu - okrenu se Safet-beg prema njemu.

- Tu sam, babo.

- Koliko mrziš Srbe?

Damir pogleda u oca. Opet mu u očima vidi onaj stari sjaj koji mu je ranije ulivao snagu.

- Mnogo, babo. Više nego bilo šta na svetu.

- Hoćemo li da koljemo Srbe, Abdulahu?

- Hoćemo, babo.

- Sve. Dok ni jednog Srbina na svetu ne bude?

- Sve, babo.

- Takvog te volim.

- Ti si pravi junak, babo.

- Bićeš i ti. Bićeš. U tebi je krv Fazlića, a ne Vojinovića.

Zaškrguta zubima. I pri pomisli na to prezime neki bes poče da ga razdire.

- Jesi li ti Turčin, Abdulahu?

- Jesam, babo.

- Tako je. Ti si Fazlić, Turčin iz Anadolije. Opet će turski vakat da se vrati. Opet ćemo ih pobiti kao na Kosovu. Hoćemo li da koljemo Srbe, Damire?

- Hoćemo, babo.

Skoči sa stolice.

- Tako je, Mujo od Doboja! Idemo da koljemo Srbe! Safere! - prodra se iz sve snage.

Safer utrča gledajući ga preplašeno.

- Evo me, Safet-beže.

- Koliko još ima srpskih krmaka u onom podrumu?

- Tridesetak.

- Zovi Riza, Hasana, Dauta, Aliju, Mustafu, Džeka i još nekoliko koje ti hoćeš. Spremite se, idemo.

- Hoću, Safet-beže - reče Safer i odjuri.

Damir se zabrinu. Babo je premoren, pijan, ako idu u neku akciju može lako da pogine.

- Što se prvo ne odmoriš malo?

- I ti ćeš sa nama, Turčine - kaže Safet-beg. Vreme ti je. Treba da se kališ od malih nogu.

Damir uzdrhta. Odavno moli baba da ga povede u neku akciju, a on stalno odlaže. Uvek mu govori da je još mali i da ima vremena. Pribojava se da će se ovaj rat završiti pre nego što on odraste. Babo će do tada pobiti sve Srbe, tako da za njega neće ostati ništa, neće imati priliku da se pokaže. Plaši se da mu se neće ispuniti san da kao Mujo od Doboja pojaše besnog konja i sa sabljom u ruci krene da razgoni Srbe na alaje. Svi će jarani, pa i oni koji su mu se podsmevali što mu je majka krmska Srpkinja, biti zadivljeni njegovim junaštvom.

Gde li ga babo vodi? Hoće li jurišati? Hoće li bombama probijati srpski front?

- A kuda ćemo, babo - pita.

- Videćeš - odgovori Safet-beg. Danas ćeš da postaneš pravi Turčin.

Stavi pištolj i nož za pojas.

Uđe Safer.

- Spremni smo, Safet-beže.

- Idemo Abdulahu, Turčine!

U hodniku ih sačeka naoružana grupa, pa svi krenuše na ulicu.

Safet-beg ništa ne govori. Niko još ne zna kuda ih vodi.

Ubrzo naiđoše na staricu, u dugom pocepanom kaputu. Na dečjim kolicima vuče drva odsečena u nekom parku. Starica zastade, gleda u njih.

- E, Alah vas poseko, čuma vas pomorila!

Safet-beg zastade. Pilji u staricu. Jasno mu je da je muslimanka, ali se čudi zašto ih kune.

- Šta pričaš to, stara - pita.

- Dabogda vam šejtani živima meso kidali, šta učiniste - viče starica.

Usta vam se natrag obrnula. Što vam je sve ovo trebalo, šejtani vas žive

pekli, dabogda.

- Marš, kučko stara! - dreknu neko.

Starica na to ne obraća pažnju.

- Šejtani od vas meso jeli, šta učiniste od ovoga naroda. Pogani od pogani, vi ćete državu da pravite.

- Ćuti, kučko, zaklaću te, dina mi! - opet neko viknu.

- Nemate vi ni dina ni pameti, niti za alaha znate. Da što znate ne bi ovo narodu učinili, alah vas poseko. U maniti vetar udarali...

- Idemo - reče Safet-beg. - Pustite je, vidite da je luda.

Zna Safet-beg da starica nije luda. Ne čuje prvi put ovo na sarajevskim ulicama. Već duže vreme sreta poglede naesrećnih ljudi pune mržnje. Oseća da ga nesrećni, izmučeni i izgladneli ljudi pogledima optužuju za sve ovo što im se događa. Zbog toga što im je sada, trenutno, teško, odrekli bi se i budućeg carstva turskoga, pa i samog Alaha i u krmsku, vlašku veru prešli.

Zato ga ni sada nisu pogodile kletve ove starice. Ubeđen je da narod nikada ne zna šta je za njega najbolje, zato i postoje ljudi poput njega koji treba da ga vode.

Posle stotinak koraka uđoše u veliku zgradu pocrnelu od paljevine.

Damiru nije jasno šta će tu, ali ne sme da pita. Kuda idu svi, pomisli, tamo će i on. Čudi ga i to što mu babo nije dao nikakvo oružje.

Spuštaju se stepenicama u podrum.

- Otvaraj! - naredi Safet-beg.

Safer otključa veliki crni katanac, pa povuče teška metalna vrata.

Zapahnu ih smrad.

- Pih, kako smrde krmci vlaški - kaže neko.

- U svinjcu mora da smrdi.

Uđoše. Kad mu se oči privikoše na polumrak, Damir spazi iznemogle i izmršavele ljude kako leže po betonskom podu,

- Šta radite krmci srpski? - prodra se Safet-beg.

Niko od tvih se i ne pomeri. Tek po neko je skrenuo pogled prema vratima. Niko ne prozbori ni reč.

- Hoće li neko da se poturči? - viknu ponovo Safet-beg.

Opet svi ćute.

- Pitam, krmci srpski, hoće li neko da se poturči? Posle će biti kasno!

Ni ovog puta niko ne odgovara.

- Još jednom pitam - grmi Safet-beg, hoće li neko da se poturči?

Muk.

- Kolji! - arlauknu Safet-beg kao zver. Kolji, majku im krmsku jebem!

I ovog puta oseća Safet-beg da je poražen. I ovako, u ovom podrumu, dok gledaju smrti u oči, ovi vlaški krmci ga preziru, nadmoćniji su od njega. I kad im prereže vratove, oseća, on će biti poražen.

- Kolji! - vrišti iz sveg glasa.

U rukama svih iz njegove ordije stvoriše se noževi. Svaki hvata za kosu najbližeg.

- Kolji! - besni Safet-beg.

Tog trenutka pogleda Damira. Video mu je unezverene oči. Izvadi svoj nož i pruži mu ga.

- Drži, Turčine. Kolji!

Dok Damir nesvesno drhtavom rukom uzima nož, po podrumu, već šiklja krv.

- Ihaaa! - vrišti neko. Drž ga Daut-aga!

- Vidi kako šiba krv iz ovog krmka, Alaha ti!

,,Od Sarajva do Irana

biće zemlja muslimana!"

Kroz vrištanje i pesmu koljača čuje se krkljanje onih koje kolju i molitve onih koji tek treba da dođu na red.

Damir, unezveren, još stoji sa nožem u ruci. Nije ovako zamišljao svoj prvi junački pohod. Nije mislio da će klati onemoćale starce, već da će sa bombama u rukama osvajati bunkere.

- Kolji, Turčine! - unese mu se Safet-beg u lice. Kolji, Mujo od Doboja!

Damir zadrhta. Samo što mu nož ne ispade iz ruke.

- Kolji, sunce ti krvavo!

Damir bi hteo da se sve ovo ne događa, da ovo nije stvarnost. Oseća da će se obrukati pred babom i njegovim

„ljiljanima". Zna da će babo zbog toga poludeti, da mu tu bruku neće oprostiti, a ne može u sebi da pronađe snage da nekom zarije nož u grkljan.

- Kolji, ako si Turčin!

U tom trenutku s ulaza se haču:

- Safet-beže! Safet-beže, traže te hitno!

Safet-beg se okrenu.

- Ko me sad traži, sunce mu jebem! Vidiš da nemam vremena! Kolji, Damire, ako nisi Vojinović!

- Safet-beže, zovu te hitno tamo!

- Gde?!

- Tamo! U onu zgradu!

Shvati. Opet onaj đavolji Bruk.

U njemu nešto zaigra. Da nije pronašao onog novinara? Možda je i ona tamo!

- Sve pokoljite, odoh ja! - viknu i istrča napolje.

Zaboravi na Damira. On je još stajao na istom mestu. Kad vide da je babo otišao, ispusti nož iz ruku, pa kao bez duše istrča iz podruma. Izlazeći iz zgrade spazi baba kako nekuda odlazi džipom.

Safet-beg je s nestrpljenjem očekivao šta će mu reći Dejvid Bruk. Samo da mu ona zmija još jednom padne šaka, posle neće žaliti da pogine.

- Brže - ponavljao je šoferu. Šta gnjaviš?

- Ne može brže, Safet-beže.

- Može ako ja kažem! Brže!

Kad uđe kod Dejvida, po licu mu zaključi da nešto opet nije u redu.

- Stvari nam ne idu naruku, Fazliću - kaže mu Dejvid. Mišel je u Beogradu.

Safet-beg se malo zamisli, pa reče:

- Pa, dobro, ako treba, otići ću tamo da ga ubijem. Nekako ću se provući.

- Mogu i ja, Fazliću, da naredim da ga likvidiraju i u Beogradu. Ima to ko tamo da uradi i bez tebe. Samo, to nije isto, kao kad bi bio ubijen na srpskoj teritoriji u Bosni. U svakom slučaju, ako bude moralo, narediću da ga likvidiraju u Beogradu. Ti budi pripravan, nemoj kuda da se gubiš. Možda će se on ponovo vratiti ovamo. Neobično je za njega da samo protrči kroz Bosnu. Verujem da će se vratiti. Jeste li shvatili, Fazliću?

- Jesam, gospodine Bruk.

- Idite sad i budite tamo gde mogu da vas nađem.

49

Pogled na ušće Save u Dunav zaustavi joj dah. Gledajući sa Kalemegdana te dve moćne reke shvati koliko je čovek sitan i nemoćan.

Modra daljina preko Save i Dunava ispuni je jezom. Osećala je da tamo, daleko na severu, ima nečeg zlokobnog.

- Stigli smo, Malena. Ovo je crkva Ružica, a nešto niže je Crkva svete Petke. Hoćeš li sama ili ću i ja s tobom?

- Sama ću, tata. Ovo moram sama.

- Čekaću te ovde. Ostani koliko hoćeš.

Silazi kamenim stepenicama. Kolena joj klecaju. Nikada ranije nije ušla u crkvu. Ne zna ni šta treba da uradi kad uđe. Hoće li umeti da se prekrsti.

Zastade na platou ispred crkve. Pažnju joj privukoše dva bronzana ratnika sa oružjem i oklopima iz vremena kosovske bitke. Priđe bliže i zagleda se u njih.

Delovali su smireno i dostojanstveno. Iako niži od nje iz njih je izbijala ogromna spaga. Kao da oseti strujanje te snage prema sebi. Nešto joj poručuju bronzani ratnici, nešto hoće da joj kažu, ali ona to ne razume.

Nešto niže od njih spazi kapelu u steni. Unutra su gorele sveće. Zavirila je, nazrela ikone, ali se nije usudila da uđe. Osećala je da je to sveto mesto koje ona ne sme da prlja svojim prisustvom.

Okrenu se prema crkvi. Vrata su bila otvorena.

Mora prikupiti snagu da prođe kroz ta vrata.

Nesigurnim korakom krenu ka crkvi. Prilazeći vratima zatvori oči, načini još dva koraka i stade.

Oseti tišinu. Čula ju je. Nikada nije ni pomislila da se tišina može čuti.

Ne zna da li da otvori oči. Strepi od onoga šta će videti. Plaši se da će kad otvori oči shvatiti da ovde nije smela da uđe.

Ovo je hram svete Majke

Paraskeve, a ona je đavorodica. Oskrnavila je ovo sveto mesto. Ako postoji Bog, a postoji sigurno pošto postoji i đavo, kazniće je što je ovamo došla.

Kako da mu se pomoli da joj oprosti sve grehe? Kako se uopšte moli Bogu?

Možda se šapuće u sebi?

Molim te, Bože, oprosti mi. Molim te, Bože, pomozi mi. Učini da ne budem đavorodica. Da me ljudski rod vekovima ne proklinje. Molim te, Bože, uništi satanu. Molim te, Bože, ako ćeš dopustiti da budem đavorodica, učini da me, kad odavde izađem, udari grom. I tebi se molim, Sveta Petko.

Oprosti mi što ništa ne znam o tebi i pomozi mi da ne budem đavorodica.

Ako si sveta majka, ti to možeš. I ja sam tvoje dete, majko. Ne prepuštaj me satani.

- Čega se to plašiš, ćeri? - prekide je topao, smiren i prijatan glas.

Zadrhta.

Ko li joj to govori? Da joj se to Bog preko nekog ne obraća?

- Veliki je strah u tvojoj duši, kćeri. Otvori oči. Ne boj se. U božijem si hramu.

Koliko je samo topline u tom glasu. Da li čovek čiji je to glas može i da pretpostavi ko je ona? Naziva je „kćeri", a ona je đavorodica.

- Pogledaj kćeri, Bog vidi tvoju patnju.

Sme li da otvori oči? Hoće li je Bog kazniti zbog toga?

- Hajde, ćeri, otvori oči. Bog i sveta Majka Paraskeva će ti pomoći da olakšaš dušu.

Od tog glasa telom joj je i dalje prolazilo toplo strujanje. Očni kapci joj se sami pomeraju, oči joj se i mimo njene volje same otvaraju.

Prvo što je ugledala bila je seda kosa i kratka seda brada, potom duboke, tople oči i produhovljeno lice.

Čovek u crnoj mantiji stajao je ispred nje i gledao ju je u oči sa začuđujućom mirnoćom.

- Tako, ćeri. Oslobodi dušu straha. Prekrsti se i poljubi ikonu.

- Ne umem - jedva prošaputa. - Prvi put sam u crkvi.

- Bog će ti to oprostiti, ćeri. Sastavi ovako tri prsta desne ruke... Tako.

Prvo gore, pa dole, pa desno, pa levo... U ime oca i sina i svetoga duha, amin. Ajde sad ti.

Drhtavom rukom učini kako joj reče. Oseti neko olakšanje, neku toplinu

u duši.

- A sada, priđi i celivaj ikonu.

Sagnu se i celiva ikonu svete Petke.

- Tako. Prekrsti se sada još jednom.

Opet se prekrsti, sada već sigurnija u sebe.

- Tako, kćeri. Olakšaj dušu. Želiš li nešto da mi kažeš?

Pognu glavu. Ćuti.

- Tebi se nešto strašno dogodilo?

On kaže: dogodilo ti se nešto strašno. Malo je to reći.

- Strah me je - prošaputa.

- Vidi se to na tebi. Šta te je tako uplašilo?

- Ne smem da kažem. Ne smem ovde. Ovo je sveto mesto.

- Izađimo napolje.

Poslušno ćuteći, pođe iz crkve. Učini joj se da su joj se bronzani ratnici osmehnuli. Tek sada primeti da su okrenuti prema severu i da su zagledani u onu modru daljinu. Kao da osećaju neku opasnost sa dalekog severa, pa ovde, iznad ušća Save u Dunav, čuvaju stražu.

Lagano krenu prema zidu ispod crkve gledajući u modru daljinu. Osećala je da duhovnik korača pored nje.

Kad stiže do zida, stade.

- Oprostite mi što ništa ne znam - reče. - Kako da vam se obraćam?

- Zovi me oče-proto.

- Oprostite mi, oče-proto, na mom neznanju.

- Nisi ti kriva, ćeri. Krivo je vreme u kojem živimo.

Ćuti. Prikuplja hrabrost.

- Zovem se Jelena. Jelena Vojinović. Rođena sam u Sarajevu...

Verovala je da će zamuckivati, da će joj grč stegnuti grlo. Spontano, neosetno, priča je potekla iz nje...

Dok govori oseća da svu muku i svu svoju nesreću deli sa ovim čovekom u mantiji. Kao da on nekom čudnom energijom preuzima na sebe deo njenog bola.

Ćutao je. Nije je prekidao. Kao i ona gledao je u modru daljinu.

Ne zna koliko je dugo pričala.

- Eto, to je moja priča i moja nesreća, oče-proto. Nije tako strašno to što sam tamo preživela. Nisam jedina. Puna je Bosna ovakvih nesrećnica, ali sam

ja jedina đavorodica. Jedino je iz moje utrobe satana izašao. Sada svi misle da sam nervni bolesnik. Ni moj otac me ne razume, a prvi je još pre 15

godina đavola prepoznao. Doveo me je ovamo da se pomolim Bogu. Veli, biće mi lakše.

- A je li ti sada lakše, ćeri?

Ona uzdahnu.

- Ne znam, oče-proto. Imam samo osećaj da ste vi na sebe deo moje tuge i nesreće preuzeli.

- Nisam to ja, ćeri. To su te čuli Bog i sveta Majka Paraskeva. Smilovao se Bog tvojoj nesrećnoj duši.

- Šta da radim, oče-proto? Kako da zaustavim satanu?

- Ne očajavaj! Nisi ti đavorodica. Tvoj sin je pred Bogom nevin, kao i ti.

- Ni vi mi ne verujete, oče-proto. Morate mi verovati. Ako ga ne zaustavimo podići će džamije na Moravi.

- Ne boj se, Ćeri moja. Sin božji, Isus Hristos, preko koga se Bog ljudima javio, to neće dozvoliti. Za naše ljudsko shvatanje božja pravda je spora i nevidljiva. Ona je samo Bogu znana, ali je sveprisutna i nikog ne mimoiđe.

Uzmi svog sina Jelena. Ko zna kakvu mu je sudbinu Bog namenio. Njegovim venama teče naša krv, srpska. Uzmi sina. Prigrli ga. Možda ti ga je Bog poklonio u zamenu za decu koja su tamo ostala i koju možda više nikada nećeš videti. Odnesi sina u crkvu na krštenje. I ti sa njim da se krstiš.

Krštenje je isto što i rađanje, i više od toga. Rađanjem, dolazimo na zemlju u ovaj privremeni život, a krštenjem se obraćamo za večni život. Kad se oboje krstite, sama ćeš shvatiti da ste pred Bogom oboje nevini i da je tvoj sin božije stvorenje, a ne satanino. Što je kršteno ne može biti satanino. Odnesi sina u Studenicu. Krsti ga pored groba svetog Simeona Mirotočivog. To je naš car Nemanja, ćeri. On je pod starost ostavio carsku krunu, zamonašio se i postao Simeon. Krstite se oboje pored svetog groba velikog Nemanje.

Jelena je ćutala. Gledala je kako se spajaju dve velike reke. Odjednom, ne znajući zašto, zgrabi protinu ruku i poljubi je.

- Bog te blagoslovio - reče on i prekrsti je.

- Hvala vam, oče-proto.

- Ne zahvaljuj meni. Zahvali se Bogu i svetoj Majci Paraskevi što su te čuli.

- Sad idem, oče-proto. Tata me čeka gore na onom platou.

- Idi Jelena. Moliću se Bogu da čuva tebe i tvog sina. Hajde da te ispratim.

Jelena zbunjeno zastade ispred bronzanih ratnika.

Šta joj to poručuju?

Zašto strujanje dolazi iz tašnice?

Seti se.

Prsten!

Otvori tašnu i uze prsten. Učini joj se u deliću sekunde da od njega prema bronzanim ratnicima prođe blesak munje.

- Šta ti je to - pita duhovnik, gledajući zbunjeno u prsten.

- Nisam sigurna, oče. Možda je prsten mojih predaka.

On se prekrsti i reče: Bog ti nešto poručuje.

I Jelena se prekrsti držeći i dalje prsten u levoj ruci.

- Sad ću da ga pokažem tati. On će znati da li je to onaj prsten koji je nestao 41. godine. Hoćete da upoznate mog tatu, oče-proto?

- Hoću, ćeri.

Krenu ispred nje uz kamene stepenice. Kad izađoše na plato iznad crkve, ugleda ih Mihailo i žurno krenu prema njima.

- Blagoslovite, oče-proto - reče, i poljubi duhovnikovu ruku.

- Bog te blagoslovio.

Mihailo zabrinuto pogleda Jelenu. Nije morao ništa da kaže, ona je sve razumela.

- Ne brini, tata - reče mu. Vodićeš mene i unuka na krštenje u Studenicu.

Mihailo zaneme, potom mu oči zasijaše, a na licu se pojavi radost.

- Bog će vam za vaše dobročinstvo platiti, oče - reče, poklonivši mu se.

- Nema ovde moje zasluge. Bog je čuo njen iskren vapaj i smilovao joj se.

- Tata, pogledaj ovaj prsten - reče Jelena pružajući mu ga.

Mihailo uze prsten, lice mu preblede.

- Gospode - prošaputa. - Odakle ti prsten Malena?

- Našla sam ga u njihovoj kući u Fazlagića Kuli.

- Čiji je to prsten, sine - pita prota.

- Mi smo Vojinovići. Po predanju potomci Miloša Vojinovića iz Vučitrna, sestrića cara Dušana. Opet po predanju, ovo je njegov prsten...

50

Probudila ga je glavobolja. I pored mamurluka od preteranog pića, priseća se razgovora sa beogradskim intelektualcima.

Pokušava da iz svega onoga što su rekli izvuče neki zaključak.

Da nije u njima onoliko gneva i mržnje, lakše bi mu bilo. Zbog njihove mržnje mora da bude suzdržan, jer zna da čovek kome je mržnja u srcu ne može realno da rasuđuje.

U svakom slučaju, veče nije bilo izgubljeno. Saznao je da Srbi nisu jedinstveni i da su podele među njima vrlo duboke.

Pokušava da napravi paralelu između Srba koje je upoznao u Kninu i Bosni i ovih u Beogradu. Čini mu se da se dosta razlikuju. Oni tamo su spremni da ginu, a ovi ovde traže da Amerika one tamo privede pameti.

Moraće time još da se pozabavi.

Šta ako je ono što oni govore istina? Ako su oni iskreni borci za istinu.

Možda su oni od onih retkih pojedinaca koji vide da njihov narod srlja u propast. I u vreme Hitlerove Nemačke bilo je pojedinaca koji su mu se suprotstavljali, jer su videli kuda on vodi nemački narod. Da nije, ipak, olako naseo onima u Kninu i Bosni? Šta ako su mu i oni leševi kod Masleničkog mosta i oni kod Bratunca podmetnuti? Seti se i tvrdnje beogradskih intelektualaca o međunarodnoj boljševičkoj zaveri. Sinoć mu to nije delovalo ubedljivo, a sada mu se čini da je i to moguće. Čak, mnogo je logičnije to nego mogućnost da Srbi imaju neko tajno oružje. Trebalo bi time da se ozbiljnije pozabavi. Maljković tvrdi da je to iz svojih pouzdanih izvora saznao. Mogao bi, ako postoji, da dođe do preciznijih podataka o zaveri?

Ipak, tu nešto nije logično. ako je predsednik na to mislio, zašto bi na njega motrila čitava armija špijuna. Zašto se Robi

onoliko uplašio? Zašto pokušavaju da i njega eliminišu a ne samo izbace iz igre? Mora da je posredi

nešto drugo, mnogo značajnije i opasnije od boljševičke zavere... Sad, Majkl, čuvaj kožu. Očekuj da ti neko iduće noći upadne u sobu. Možda i sam Dejvid Bruk dođe za tobom u Beograd. Iz Sarajeva si mu umakao, ali on nije od ljudi koji lako odustaju.

Zvoni telefon. Okleva da podigne slušalicu.

Telefon uporno zvoni. Podiže slušalicu.

- Gospodine, Mišel - čuje glas. - Našao sam je!

Ko li je to? Koga je našao?

- Halo. Čujete li me, gospodine Mišel?

- Da. Čujem vas.

- Ovde doktor Janković. Nalazim se na recepciji. Našao sam ženu za kojom tragate.

Laknu mu, skoro da se oduševi. U strepnji da je otkriven, na nju je bio potpuno zaboravio.

- Odmah dolazim - reče i spusti slušalicu.

Na recepciji ga dočeka doktor Janković nasmejan, srećan što je mogao da mu učini uslugu.

- Evo adrese, gospodine Mišel - reče pošto se pozdravi pružajući mu ceduljicu. - Nadam se da ćemo se večeras ponovo videti.

Majkl obeća da će rado sedeti sa njima.

Vraćajući ključ, reče recepcionaru:

- Pozovite mi taksi.

Dok je auto grabio preko mosta na Savi, zamišljao je susret sa Enom.

Taksista ubrzo stade ispred jedne zgrace pokazujuću rukom da su stigli.

Na ceduljici koju mu je dao dokgor Janković pisalo je da se Ena nalazi u stanu broj 11. Gotovo ustrča uz stepenice.

Ispred broja 11. zastade. Na vratima nije ništa pisalo.

Sekundu-dve je oklevao pa pritisnu zvonce.

Ubrzo se raču škljocanje brave, pa se na vratima pojavi Vuka. Pogleda ga upitno i nešto progovori.

- Oprostite molim vas - reče Majkl, tražim Enu. Dobio sam ovu adresu od nekih prijatelja. Žena sleže ramenima, pa nešto reče.

- Treba mi Ena - ponovi Majkl. - Gospođa Ena.

Žena opet sleže ramenima, nešto objašnjavajući i šireći ruke.

Da li je moguće da je adresa pogrešna, pomisli Majkl. Ako ne razume

engleski čuje ime.

- Ena, Ena, Ena - ponavljao je.

Žena nervozno odmahnu rukom i krenu da zatvori vrata. U tom trenutku iza njenih leđa pojavi se Mihailo.

- Želim da vidim gospođu Enu - ponovi Majkl.

Mihailo preblede.

U dva koraka, stiže do komode u hodniku, uze pištolj, pa se vrati i uperi ga Majklu u grudi. Majkl ničim ne pokaza strah ili iznenađenje.

- Ulazi! - kaže Mihailo strogim glasom.

Videvši da ga Majkl ne razume, pokaza mu rukom da uđe.

- Isuse Bože, Mihailo, šta se događa - pita Vuka zbunjeno.

- Zovi policiju! - kaže Mihailo. - Odmah!

Majkl mirno stoji ispred Mihaila dok mu ovaj ne naredi da sedne. Mihailo ostade da stoji sa uperenim pištoljem.

- Zovu policiju. Vuko, čuješ li šta ti govorim! - viknu.

Majkl shvata da će biti uzaludno da bilo šta objašnjava, jer ga neće razumeti i da je najbolje da ostane miran.

- Šta se događa? - pojavi se Jelena u dnevnoj sobi.

Tada ugleda nepoznatog čoveka.

- Tata, pobogu, šta se događa? - prošaputa.

- Zovite policiju - naređuje Mihailo.

Majkl je odmah prepoznao Enu. Toliko je gledao njenu fotografiju da nije mogao pogrešigi, iako je sada izgledala znatno starija.

- Gospođo Ena - kaže Majkl - ja vas tražim.

- Zovite policiju - opet viknu Mihailo.

- Ja sam novinar iz Njujorka - reče Majkl. Nosim vam pozdrave od Džejn.

Na Jeleninom licu se pojavi zapanjenost.

- Tata - reče,- taj pištolj. Sve je u redu.

- Nije u redu - viknu Mihailo ne sklanjajući pištolj. Znam ko je. Zovite policiju kad kažem! Jelena priđe i zagrli ga.

- Ne boj se. Hajde, skloni taj pištolj i daj nešto da čovek popije.

Mihailo spusti pištolj.

- Hvala vam, gospođo Ena, ovo je očito neki nesporazum. Ja sam novinar iz Njujorka. Majkl Mišel. Kad sam polazio, Džejn mi je rekla da vas, ukoliko

bude moguće, pronađem i pozdravim - reče Majkl.

- Draga Džejn - ozari se ona. - Kako je to divno i plemenito stvorenje.

Mi, na žalost, gospodine, upravo krećemo na kraći put. Vratićemo se večeras, pa će mi biti drago da nas sutra posetite, ako ostajete još u Beogradu.

Majklu se to nije dopalo. Trebalo mu je toliko vremena da je pronađe, a ona upravo ovog trenutka nekuda odlazi. Šta ako više ne uspe da je pronađe?

Ako joj se ponovo izgubi trag?

To ne sme da dozvoli.

- Gospođo Ena - reče, - da li je to putovanje toliko važno da ga nikako ne možete oddožiti? Moram sa vama da razgovaram.

- Na žalost, gospodine, ne mogu da odložim ovaj put.

- Gospođo Ena, postoji li ikakva mogućnost da i ja sa vama pođem?

Ona ga pogleda zbunjeno i začuđeno.

- Toliko vam je stalo da baš danas sa mnom razgovarate?

- Da, gospođo Ena. Toliko mi je stalo da i ne pitam kuda idete. Danima vas tražim, ne bih hteo sada da vam ponovo izgubim trag.

Ona se zagleda u njega ispitivački, pa joj se na usnama pojavi osmeh.

- Zašto da ne, gospodine - reče.

Mihailo i Vuka su zbunjeno gledali u njih dvoje. Jelena to primeti, pa reče:

- Gospodin je novinar iz Njujorka, prijatelj jedne moje prijateljice iz Amerike. Sve je u redu, ne brinite ništa. Ide i on sa nama, pošto ti mama ostaješ kod kuće.

Mihailo se pribra, straha na njegovom licu nestade. Majkl mu klimnu glavom.

- Onda da krenemo, Jelena. Vreme je - reče Mihailo.

Jelena ode u drugu sobu. Ubrzo se vrati noseći na rukama bebu koja je spavala. Sa njom iz sobe izađe i jedna tamnoputa žena.

- Gospode - seti se Jelena, toliko smo se zbunili da vas nisam ni upoznala. Gospodine...

- Mišel. Majkl Mišel.

- Gospodine Mišel, to je moj otac Mihailo, ovo je moja majka Vuka, ovo je Anka, a ovo je moj sin... A sada možemo da pođemo.

Majkl pođe za Jelenom. Sve je drugačije nego što je zamišljao. Doktor Janković reče da je ona nervni bolesnik, a on je našao normalnu i skoro

srećnu ženu sa detetom.

Ispred zgrade Mihailo otključa automobil.

- Hoćete li pozadi sa mnom, ili ćete na prednje sedište, gospodine Mišel?

- Radije bih s vama. Tako možemo da razgovaramo, a da saputnicima ne smetamo.

Mihailo sede za volan, Anka pored njega, a njih dvoje pozadi. Auto krenu.

- Gospođo Ena - reče Majkl, - smem li sada da pitam kuda idemo.

- Naravno, gospodine Mišel. Sve ću vam objasniti. Ali hoću prvo da vas zamolim da me tako ne zovete.

Majkl je pogleda zbunjeno.

- Ne razumem. Zar vi niste Ena Fazlić iz Sarajeva?

- Bila sam, gospodine Mišel. Punih 15 godina bila sam Ena Fazlić. Sada sam ponovo Jelena Vojinović.

Majkl shvati u trenu.

- Vašeg muža sam upoznao u Sarajevu. Nije mi rekao da ste razvedeni.

- Nije vam, verovatno, rekao mnogo šta.

- A kuda idemo, gospođo Jelena?

- Idemo u Studenicu, najstariji srpski manastir. Hoću da krstim svog sina.

Ovo je, gospodine Mišel, moj sin.

- Koliko ja znam, muslimani se ne krštavaju, već obrezuju kao i Jevreji, reče Majkl.

Jelena se nasmeja.

- U pravu ste, gospodine. Muslimani i Jevreji se obrezuju a hrišćani krštavaju. Ni ja o svemu tome donedavno mnogo nisam znala. Nisam znala da je za nas pravoslavne hrišćane krštenje važnije od rođenja.

- Nisam siguran da sam vas dobro razumeo. Učinilo mi se da ste o sebi govorili kao o hrišćanki.

Jelena se osmehnu videši njegovu zbunjenost.

- Nije vam se učinilo. Rekla sam vam da se zovem Jelena Vojinović, a to je čisto pravoslavno, srpsko ime i prezime. Moj bivši muž je musliman. On me je nazvao Ena, skraćeno od Jelena. Ja sam njega zvala Saša, skraćeno od Safet... A kako ste vi mene pronašli, gospodine Mišel? To je zaista čudno.

- Po ovoj fotografiji - odgovori on, i izvadi iz džepa fotografiju. Kod nas su sve novine i sve televizijske stanice objavile ovu fotografiju silovanih

muslimanki.

Jelena jednom rukom privuče bebu, a drugom uze fotografiju. Dugo je gledala.

- Kako ste rekli, gospodine Mišel, kod vas je tamo objavljeno da je ovo grupa silovanih muslimanki.

- Da. A vas je prepoznala vaša prijateljica Džejn.

- Ako je tako, nije čudno što je čitav svet u zabludi. Dragi gospodine Mišel, među ovim nesrećnicama na fotografiji nema ni jedne muslimanke.

Sve su ovo Srpkinje koje su silovali muslimani! Slikao nas je jedan strani novinar na Palama.

- Ubrajate li među njih i sebe, gospođo Jelena?

- Naravno.

- Hoćete da kažete da vas nisu silovali Srbi?

- Mene je silovala muslimanska horda na čelu sa mojim mužem.

Majkl je ispitivački zagleda. Ova žena govori istinu, pomisli.

- Tata, ne ljutiš se što nas dvoje razgovaramo, a tebe i Anku smo zapostavili?

- Samo vi pričajte. Vi pričajte, a ja ću da vozim. Nego, objasni čoveku zašto sam vadio pištolj na njega. I kaži da se izvinjavam.

Jelena kroz smeh objasni Majklu da je Mihailo mislio da je on plaćeni ubica.

- Mene je teško uplašiti, iznenaditi i začuditi... Nego, gospođo Jelena, hoće li vam biti neprijatno, ako vas zamolim, da mi sve detaljno ispričate.

- Uvek kada se rane pozlede boli, ali ću vam pričati. Želim da čujete istinu, pa kad se vratite u Njujork, pišite po savesti.

Jelena je imala potrebu da priča, da se isprazni.

Majkl je pažljivo slušao ne prekidajući je.

U Ibarskoj klisuri beba se probudi. Plakala je izuzetno glasno.

- Pravi Vojinović - smeje se Mihailo.

- Čim mu je Ciganka kuma, mora da bude grlat - nasmeja se i Anka.

Jelena prevede Majklu šta kažu, čemu se i on nasmeja.

- Ona je odista Ciganka - pita.

- Prava - odgovori Jelena. Kad vam dovršim čitavu priču, biće vam jasno zašto mi ona krštava sina. A sada, samo malo, izvinite me, žderonja je gladan.

Elegantno, dugom kosom zakloni dojku od Majklovog pogleda i prinese je sinu. On prestade da plače i poče da sisa.

- Jedi sine, jedi. Samo ti jedi - šapuće Jelena. Da porasteš veliki.

Zatim nastavi svoju ispovest...

Uđoše u jednu varošicu.

- Ovo je Ušće - reče Mihailo. Idemo sada desno. Još jedanaest kilometara i stigli smo.

Jelena prevede Majklu da je manastir blizu, a i njena priča je bila pri kraju.

Išli su kroz predele netaknute prirode, između prelepih brda. Iznenada posle jedne krivine ukaza se manastir, pa Mihailo zaustavi auto na parkingu pored jedne česme.

- Uz božju pomoć, stigosmo - reče.

Kad izađoše iz kola, prvo im pade u oči velika ulazna kapija, a iza nje kubeta manastirske crkve.

- Ovo je predivno - divio se Majkl.

- I ja sam prvi put ovde. Donedavno nisam ni znala gde je Studenica.

- Kako to, a Srpkinja ste, hrišćanka?

- Kod nas u Bosni, u školskim programima, o tome nije bilo ni reči. Mi bosanski Srbi pokušavali smo, zaboravljajući svoje poreklo i odričući se svojih korena, da stvorimo bratstvo sa Hrvatima i muslimanima. Rušili smo svoje crkve dok su muslimani podizali nove džamije u svakom selu, a Hrvati svoje crkve. Možda nas Bog zbog toga i kažnjava... Ja sam juče prvi put ušla u crkvu.

- Hajdemo, Malena. Stigli smo tačno na vreme.

- Prekrsti se, Jelena - šapnu joj Anka kad priđoše kapiji.

Držeći sina na levoj ruci, preksti se, pa zakorači u manastirsko dvorište.

- Sad sam se setio - reče Majkl, da mi je jedna gospođa, tamo u Bosni, u Zvorniku, rekla da ne mogu razumeti Srbe ako ne vidim njihove manastire.

Pre svih je pomenula, baš ovaj, Studenicu.

Na ulazu u crkvu sačeka ih kaluđer.

- Vi ste za krštenje - pita.

- Da - odgovori Mihailo. - Zakazali smo.

- Izvolite - reče kaluđer i uvede ih u crkvu.

Jelena i Majkl zastadoše opčinjeni onim što vide. Osetiše duh davno minulih vekova.

Majkl je gledao freske po zidovima.

Kaluđer pozva Jelenu da sa kumom priđe krstionici. Uze joj dete. Mihailo i Majkl ostadoše po strani.

Jelena nije bila svesna šta se događa. Bila je u transu. Činilo joj se da joj je čitav raniji život bio nestvaran i da je stvarnost samo ovaj trenutak u Studenici.

Nije čula pojanje, nije razumela ništa, ali je sve dušom osećala.

Osetila je miropomazanje. Nešto joj od svetog mira prostrujalo čitavim telom, a posle svetog pričešća čudno pročišćenje u duši.

- Evo ti Miloša, kumo - pruži joj Anka sina.

Jeleni niz obraz skliznu suza. Prigrli malog Miloša na grudi, pa sa njime u naručju priđe grobu svetog Simeona Mirotočivog. Izvadi prsten i stavi malom Milošu na grudi.

- Miloše Vojinoviću, sine moj, predajem ti prsten tvog pretka Miloša Vojinovića na čuvanje.

- Amin, Bože - veli Anka i prekrsti se.

U tom trenutku kroz uzani crkveni prozor ispod kupole na Miloša i na prsten pade tanki sunčev zrak...

Vraćali su se u Beograd.

Majklu se čini da se vraća iz nekog tajanstvenog, do tada nepoznatog sveta. Razmišlja šta sada da čini. Ako bi ga neko primorao da sada sedne i počne da piše knjigu o balkanskom ratu, ne bi znao ni kako da počne niti šta da napiše. Ovaj dan i drevni manastir sve su izmenili. Ništa više nije kao što je bilo jutros.

- Gospođo Jelena - prekide Majkl dugo ćutanje - kakav ste vi to narod?

Jelena se osmehnu, zagleda u Ibar, pa posle nekoliko sekundi odgovori:

- Ne znam. Biće vam čudno, ali ja tako malo znam o sopstvenom narodu.

Ja, u stvari, sve do sada nisam znala da mu pripadam. Ja sada otkrivam sopstveni narod, gospodine Mišel.

- Kaži mu ti, kumo, ovako - upada Anka. U svetu nema zemlje u kojoj živi toliko Cigana kao u Srbiji. Mi Cigani ne možemo sa svakim da živimo.

Tako mu reci, pa neka sam razmisli.

Jelena prevede, a Majkl se od srca nasmeja.

- Izvinite, a kojoj crkvi vi pripadate? - upita Mihailo Majkla, a Jelena prevede.

- Ja sam protestant.

- Drago mi je. Lakše ćete nas razumeti. Znate, kad se kaže da smo podigli kuću na sred puta, misli se i na to. Na ovom našem prostoru ne sudaraju se samo Istok i Zapad i njihove civilizacije, već i crkve. Da tvorac srpske države Stevan Nemanja, pored čijeg groba smo danas krstili Miloša, nije prešao u pravoslavlje, verovatno bi čitava naša istorija potpuno drugačije izgledala.

- A u kojoj je veri Nemanja pre toga bio? - upita Majkl.

- Bio je katolik, gospodine. Posle rođenja kršten je u katoličkoj crkvi, pa je pred preuzimanje vlasti prešao u pravoslavlje i time odredio dalju sudbinu srpskog naroda.

- Mislite da je to toliko značajno uticalo na vašu istoriju?

- Da, gospodine. To je presudno uticalo. Da je Nemanja ostao katolik i srpski narod bi vremenom prihvatio Vatikan. Ovako smo se našli u žrvnju dve neprijateljske religije - katoličke i islamske. Izgleda da se Vatikan mnogo lakše sporazumevao sa islamom nego sa pravoslavljem.

- Oprostite - reče Majkl, ipak ne mogu da shvatim da su katoličkoj crkvi bliži muhamedanci nego pravoslavni hrišćani.

- Ne mogu ni ja to da shvatim, gospodine. Nama Srbima su vekovi trebali da to shvatimo. Vekovima smo se priklanjali hrišćanskoj Evropi i od nje zaštitu tražili. Da je Evropa htela da nam pomogne, Turci nikada ne bi ušli na Balkan. Na našu nesreću, Turci su Vatikanu dobro došli.

- Objasnite mi detaljnije - zainteresova se Majkl.

- Pa, evo, ovako gospodine. Vi znate da je do definitivnog raskola u hrišćanskoj crkvi došlo 1054. godine. Od tada je Vatikan uporno pokušavao da istočnu, vizantijsku crkvu, stavi pod svoju vlast. Stratezi iz Rima su računali da će najezda Turaka iz Azije konačno „opametiti" pravoslavne narode i da će oni priznati njihovu vrhovnu vlast. U petnaestom veku se to umalo i dogodilo. Da li ste čuli za firentinsku uniju?

- Nešto neodređeno.

- Tada su Turci osvajali Balkan. Vizantija i ostale pravoslavne zemlje nisu same bile u stanju da im se odupru. Vatikan ih je ucenjivao da će dobiti

pomoć od Evrope pod uslovom da potpišu uniju sa katoličkom crkvom a da pravoslavna crkva prizna vrhovnu vlast Vatikana. Vaseljenski patrijarh iz Carigrada je podlegao ovom pritisku. Zakazan je sabor u Firenci 1439.

godine. Na sabor su došli svi pravoslavni patrijarsi, čak i ruski, osim srpskog. Vladar Srbije, despot Đurađ Branković, iako mu je turska sablja visila nad glavom, rekao je srpskom patrijarhu da će ga obesiti ako ode u Firencu. Tako su te godine u Firenci uniju sa Vatikanom potpisali svi pravoslavni verski poglavari osim srpskog. A, znate li šta se posle toga dogodilo?

- Ne.

- Saznavši da se Srbija suprotstavila moćnom Vatikanu, ruski veliki knez, zbog sramote koju je naneo Rusiji, pogubio je svog patrijarha. Kad se i u Carigradu saznalo da Srbi nisu potpisali uniju, izbili su neredi. Na zahtev naroda, vaseljenski patrijarh morao je da se povuče. Vatikan to,

gospodine, Srbima nikada nije oprostio. Vekovima je katolicima u srca usađivao mržnju prema Srbima.

Iako je morao da sluša Jelenin prevod, Majkl je u Mihailovom glasu osećao gorčinu. Osetio je i grižu savesti.

- Gospodine Vojinoviću - reče Majkl, počinjem da vas shvatam. Rado bih vas pozvao da sutra negde u Beogradu budete moji gosti na večeri.

- Žao nam je, gospodine Mišel - kaže Jelena. Rado bismo se sa vama družili, ali mi preksutra putujemo. Sutra moramo da se pakujemo.

- Na duže?

- Možda. Možda zauvek.

- Napuštate zemlju? - Ne, gospodine Mišel. Vraćamo se tamo odakle smo došli. Idemo u Bosnu.

- Nećete valjda sa bebom u onaj pakao.

- Hoćemo, gospodine. Milošu je tamo mesto. Svima nama Vojinovićima je tamo mesto. Ali, družićemo se danas. Vi sada sa nama morate kući. Mama je spremila svečani ručak. Znate, kod nas Srba je običaj da se krštenje proslavi.

51

Već je bila noć, kad je Majkl izašao iz stana Vojinovića. Bio je umoran, pa taksijem ode u hotel.

Mislio je da će odmah leći da spava, ali kada je ušao u sobu sanjivost, koja ga je u taksiju bila obuzela, prođe. Poruči da mu u sobu donesu flašu viskija i puno leda. Osećao je potrebu da bude sam i da pokuša da sredi utiske.

Kelner donese viski i led. Napuni čašu ledom, pa nasu viski. Otpi dobar gutljaj. Nadao se da će mu viski malo razbistriti mozak. Osećao je da oni pravi događaji tek dolaze...

Odluči.

Ići će sa Jelenom u Bosnu. Možda će tamo stići i do tajne zbog koje je došao.

Zazvoni telefon.

Ne diže slušalicu. Mora da je to opet Maljković, hoće da ga vodi negde na večeru. Ti ljudi prestali su da budu interesantni za njega.

Telefon uporno zvoni.

Možda i nisu oni? Možda je neko drugi? Ako je onaj sa bradom reći će da se ne oseća dobro. Podiže slušalicu.

- Imate poziv iz Njujorka, gospodine.

- Šta je s tobom? Što se ne javljaš? -raču Robertov glas.

U glavi mu se munjevito bistri. Ne zove Robert bez razloga.

- Zdravo, Robi - reče da dobije na vremenu.

- Majkl, šta je s tobom?

Ovo nije razumeo. Ne zna šta treba da odgovori. To je tek uvod u nešto što hoće da mu kaže.

- Ništa. Dobro sam - odgovori.

- Vraga si dobro - podiže Robert ton. - Koliko ti vremena treba da pripremiš tu seriju o silovanjima muslimanki? Još slova nisam dobio!

Opet, znači, prisluškuju razgovor.

- Dobićeš - reče Majkl. - Ima vremena.

- Nema vremena, čoveče! Nema! Kad se vraćaš?

- Ne znam.

- Kako ne znaš?

- Tako. Ne znam. Nisam završio.

- Je si li našao onu ženu?

- Jesam.

- Pa što kog đavola tamo tražiš? Strpaj je na avion i dolazi ovamo.

- Još ne mogu. Još ne znam šta se ovde događa.

- Ne razumem. Kako ne znaš?

Majkl oseća da se Robert zbunio. To je dobro. Biće ubedljivo.

- Lepo. Ne znam.

- Majkl, što je sa tobom? Da nisi bolestan?

- Nisam.

- Pa o čemu to, dovraga, pričaš?

- Lepo ti kažem da pokušavam da saznam istinu. Hoću da saznam šta se ovde događa.

- Za boga miloga, Majkl, pa to čitav svet zna.

- Možda i nije baš tako.

Robert je trenutak ćutao. Opet sam ga zbunio, pomisli Majkl.

- Majkl, ti si zaista bolestan.

- Potpuno sam zdrav... i trezan.

- Majkl. Naređujem ti. Dolazi ovamo i dovodi tu ženu!

- Neće da pođe.

- Zašto neće?

- Zato što nije muslimanka.

- Kako nije muslimanka? - zaprepasti se Robert.

- Nije, Robi, ni ona niti bilo koja od onih silovanih žena sa fotografije.

Sve su Srpkinje. One su Srpkinje koje su silovali muslimani.

Zbunjen, Robert se brzo snađe.

- Vrlo važno što nije muslimanka. Reci joj da ćemo joj dobro platiti da govori kako joj se kaže i dovedi je ovamo.

- Sa njom to neće ići...

- Ne lupaj gluposti, Majkl!

Majkl se seti Studenice.

- Njihove duše nemaju cenu, Robi.

- Kakva duša i gluposti? O čemu to pričaš?

- O njihovim dušama, Robi.

- Ti si zaista poludeo!

- Ne, Robi, nisam.

- Majkl, prekini sve i vraćaj se u Njujork!

Robertov glas je bio leden.

- Zašto, Robi? Zašto da prekinem? Istina je tu negde pored mene, ali je ja još ne vidim, - smireno reče Majkl.

- Naređujem ti da se vratiš!

- Robi, čoveče, zašto? Pa ovo će biti senzacija. Veruj mi, čitav svet ćemo uzdrmati.

- Majkl - još ledenijim glasom će Robert, oduzimam ti posao! Prvim avionom se vraćaj u Njujork!

- Ne, Robi. Neću da se vratim. Posao možeš da mi oduzmeš, ali istinu ne možeš. Objaviću je u drugim novinama, u knjizi. Naći će se izdavač i za ovu priču.

Rekao je ovo skoro iskreno, ali najviše da bi istovremeno sa Roberta otklonio sve sumnje onih koji prisluškuju razgovor.

- Majkl - reče Robert sada već smirenije, - slušaj me dobro. Dugo smo prijatelji, valjda mi veruješ.

- Da.

- Moraš da mi veruješ. Odmah se vrati, Majkl. Sve ostavi i dolazi!

Isuviše je, znači, ozbiljno čim Robi ovako govori. Možda će mu noćas neko upasti u sobu, a Robi to zna. Ali, isuviše je kasno. Ne može više nazad.

- Ne, Robi. Neću. Sada već naslućujem nešto...

- Majkl, upozoravam te da se ne igraš vatrom!

- Znam, Robi. Shvatio sam. Sutra se vraćam u Bosnu.

- Iz te Bosne živ nećeš izaći, Majkl. To sam dužan da ti kažem.

- Hvala... Zapamtiću - reče Majkl bezbojnim glasom.

Veza se prekinu. Čuo je neki tresak. Pomisli da je Robi bacio slušalicu.

Ponovo nasu viski i otpi dobar gutljaj.

Začu kucanje na vratima.

Brzo je razmišljao. Možda kao u Kninu?

Izvuče gajtan iz zida, dohvati nožnu lampu, pa stade pored vrata.

- Ko je - pita.

- Rum-servis - gospodine.

Nije ništa poručio. Čudi ga što čuje ženski glas.

Otvori vrata levom rukom, a desnom iza leđa pridržava lampu. Uđe kelnerica sa poslužavnikom u rukama. Donela je flašu viskija.

- To je greška. Nisam ništa poručio, ali kad ste već doneli ostavite.

Kelnerica spusti poslužavnik na stočić, okrenu se prema njemu, pa tiho reče:

- Nemojte da spavate ovde večeras, gospodine Mišel. Izađite neprimetno iz hotela, stvari ostavite ovde, pa idite u hotel „Srbija". Tamo vas čeka rezervisana soba.

- Ko ste vi, gospođice?

- Vaša dobra vila, gospodine Mišel - osmehnu se ona.

Ispitivački je posmatra.

- Kako da vam verujem?

- Ne ostaje vam ništa drugo nego da mi verujete, gospodine, ali ću vam reći svoje ime. Zovem se Dragana Bunjak.

Majkl se seti da je njeno ime bilo na spisku koji mu je Robi dao na polasku iz Njujorka.

52

Dok Vuka sprema večeru, a Jelena u svojoj sobi uspavljuje Miloša, Mihailo poluotvorenih očiju u dnevnoj sobi gleda u televizor. Slike na ekranu i ne vidi, jer sve vreme misli na one snove o Svetom Savi. Nikada u Studenici nije ranije bio, a i njega i Nemanju video je u snu kao na onim freskama.

Televizijska slika pretopi se u prizor neke varošice na morskoj obali. Tu je i lađa usidrena u maloj luci. Ljudi u čudnoj odeći ulaze u nju.

Na obali se pojavi i Sveti Sava sa pratnjom. Mihailo se podiže da bolje vidi. Siguran je da ne sanja.

- Sveti oče - kaže mu Vojinović - ovo je lađa za Konstantinov grad.

- Dobro, čedo moje. Vreme je da se kući vraćamo.

Vojinović pomaže Svetom Savi da uđe u lađu i da se smesti.

Nešto dalje na obali, ispred jedne kuće, vide se dva čoveka kako razgovaraju.

Mihailo se napreže da ih čuje.

Jedan je u običnoj odeći, kao i oni mornari na lađi, a drugi u crnoj mantiji sa kamilavkom na glavi kakvu nose katolički fratri.

- Slušaj dobro - kaže onaj u kamilavci, ako ovo uradiš dobićeš toliko zlata da čitavog života nećeš moći da ga potrošiš.

- Kaži šta treba da učinim, gospodaru?

- Evo ti ova kesa. Pogledaj koliko je zlatnika u njoj.

Čovek odreši kesu. Oči mu zasijaše.

- Ako sve dobro obaviš, dobićeš još sto puta toliko.

- Učiniću sve što zapovedaš.

- Prvo ukradi sve što je na putu zapisivao. Potom ćeš ovo da mu sipaš u hranu.

Pruža mu bočicu čudnog oblika.

- Jesi li razumeo?

- Jesam, gospodaru. A, šta je ovo?

- Od toga će da se razboli. On ne sme živ da stigne u Srbiju, razumeš li?

- Razumem, gospodaru.

- Evo ti i ovo pismo. Kad izađeš iz Carigrada idi u Rim. Javićeš se ovom čoveku kome je pismo upućeno. On će ti dati još stotinu ovakvih kesa. Jesi li sve dobro upamtio?

- Jesam, gospodaru.

- Ako prevariš, znaš li šta te čeka?

- Šta, gospodaru?

- Ovo - čovek u kamilavci pređe šakom ispod grla.

- Shvatio sam. Učiniću kako zapovedaš.

- Idi sad - reče čovek u kamilavci, pa se izgubi iza ćoška.

Onaj drugi krenu prema lađi. Ulazi u nju.

Mihailo shvata zaveru. Oni hoće da otruju Svetog Savu. Hteo bi da vikne, da upozori svog pretka Vojinovića, ali u njemu nema glasa.

Lađa plovi morem. Sveti otac onemoćao leži. Pratnja i učenici oko njega plaču.

- Čedo moje - kaže Sveti otac Vojinoviću, dođi bliže, a vi nas malo ostavite.

Učenici i ostala pratnja se odmakoše.

- Čedo moje - šapuće Sveti otac Vojinoviću. Bog me doziva. Vodi me mom prijatelju bugarskom caru Arsenu u Trnovo da tamo pred gospoda izađem. Naše otečestvo je daleko, nećemo stići. Uzmi ovaj prsten. Čuvaj ga kao oči u glavi. Na njemu je zapisana sveta tajna.

Mihailo tek sada dobro vide prsten koji je Sveti otac dobio na Gori Sinajskoj. Od zaprepašćenja je skočio iz fotelje, ali slika

sa ekrana nestade.

Opet je bio film.

Zbunjen, stajao je na sredini sobe bulјeći u ekran, očekujući da će se slika Svetog Save ponovo pojaviti.

U glavi mu se pojavi slika prstena.

Ode kod Jelene u sobu.

- Jelena, daj mi prsten da nešto pogledam.

- Tu je, u onoj kutiji na vitrini - pokaza mu ona glavom pošto je držala

Miloša u naručju. Mihailo izvadi prsten. Bio je isti kao onaj koji je malopre video. I po njegovom rubu i na kružnoj površini bili su urezani isti tajanstveni znaci i slova.

- Šta gledaš, tata - pita Jelena.

- Ne znam ni sam. Pokušavam da protumačim ove znake na njemu.

53

Iako je više noći proveo u hotelskim krevetima nego u svom, povremeno je Majkl osećao čežnju za domom. U takvim prilikama video bi sliku od koje ga je obuzimala toplina.

Zamišljao je Šenon kako sedi u trpezariji, na krilu drži kćerkicu i hrani je.

Ta slika mu je i jutros bila pred očima čim se probudio. Oseti grižu savesti što joj se nije javio još iz Zagreba. Sigurno se brine pošto je osetila da se nešto čudno događa.

Pogleda na sat. U Njujorku je prošla ponoć. Verovatno je već zaspala, pa razmišlja da li da je probudi. Imao je potrebu da je čuje.

Dok čeka da dobije vezu, razmišlja ko li mu je to sinoć spasio glavu.

Jedno je sigurno: i ovde neko zna šta on radi, a taj neko mu je naklonjen.

Da nije signal došao iz Knina. Milovan Vukadin ga je poslednje večeri sklonio u svoju kuću, logično je da je o tome obavestio svoju tajnu policiju.

Najzad se oglasi i telefon. Zgrabi slušalicu.

- Majkl, jesi li ti?! - začu njen usplahireni glas. - Gde si?

- U Beogradu sam.

- Majkl, ubili su Robija! O, Gospode!

Vest ga trže kao strujni udar. Čuje Šenon kako plače.

- Majkl, čuješ li me?!

- Čujem - odgovori polako.

- Noćas je objavljeno na televiziji. Policija kaže da je pronađen mrtav u stanu. Udaren je tupim predmetom u glavu.

- Ali, Šenon, ja sam sinoć sa njim razgovarao!

- Ne znam, Majkl - grca i dalje Šenon. Ne znam ništa osim onog što sam čula na televiziji. Majkl, za ime Boga, šta se to događa?

- Ne znam, Šenon - kaže Majkl iskreno.

- Lažeš me, Majkl. Osećam da me lažeš. Ti nešto kriješ od mene.

Osećam da se nešto strašno događa. Osetila sam to još pre neki dan po Robijevom glasu. I ti si u opasnosti, Majkl, sigurna sam.

- Gluposti - kaže Majkl.

- Osećam to. Osećam da si se i ti u nešto sa Robijem uvalio. Majkl, preklinjem te, ostavi sve i skloni se negde. Ne dolazi ovamo, bojim se.

Skloni se negde!

- Ne mogu, Šenon. Sada više ne mogu.

- Zašto ne možeš? Beži u neku drugu zemlju, skloni se negde, molim te!

- Ne mogu. Robiju sam to dužan.

- Čoveče, ti si lud. Vidiš da su Robija ubili! Ubiće i tebe!

- Shvatam, Šenon - uzdahnu Majkl. - Sada sve shvatam. Zato i ne mogu da bežim.

- A ko su oni, Majkl? Šta se to događa.

- Samo nešto naslućujem... Pričaću ti kad se vratim.

- Ne, molim te! Ne dolazi ovamo! Skloni se negde.

- Hoću, Šenon. Ne brini - reče Majkl i polako spusti slušalicu...

54

Satima stoje na putu, dok ispred njih, u daljini, odjekuju eksplozije.

Dosta je hladno, pa malo ko izlazi iz autobusa.

Ispred i iza njih kolone vozila.

Mali Miloš spava u naručju babe Vukosave. Jeleni se čini da se osmehuje.

Vukosavi smeta krst koji mu je na polasku Anka nekom crnom mašću napravila na čelu.

- Ja bih mu ovo obrisala - kaže Jeleni.

- Nemoj, mama - protivi se Jelena. Anka je rekla da mu to ne diramo.

Skinuće se kad ga budemo kupali.

- Ciganske vradžbine - reče Vukosava.

Posle dužeg ćutanja ona nastavi:

- Trebalo bi da me poslušaš. Ne nosi se dete u pelenama na ratište.

- Nemoj opet, mama. Tebe niko nije terao da pođeš.

- Šta sam drugo mogla. Ne mogu da pustim dete sa dve budale.

Mihailo, koji je sa Majklom sedeo ispred njih, smejući se reče:

- Pusti je, Malena. Znaš nju. Proći će je.

- E, neće. Ovog puta me neće proći - kaže Vukosava ljutito.

- Mama, molim te, nemoj da ti opet objašnjavam.

- Nemaš šta da mi objašnjavaš! Ni ti ni tvoj otac. Kad mi je sin otišao u dobrovoljce, ćutala sam. Ne znam danas ni da li je živ. Ni muža zaustavljala nisam kad je pošao. Ne dam ovo dete. Njemu tamo nije mesto.

- Molim te, mama.

- Hoću da kažem! Hoću, Vojinovići, da vam kažem! Hoćete li da vam se trag utre? Malo vam je bio prošli rat kad su vas u jamu pobacali. Zašto vi morate svi tamo? Zašto, pitam vas, Vojinovići?

- Tamo nam je mesto, Vuko - kaže Mihailo.

- I drugima je tamo mesto. Reč ja ne bih rekla da Beograd i čitava Srbija nisu puni Srba iz Bosne. Sve dezerteri. Ulicom od njih ne možeš da prođeš.

- To su izbeglice, mama.

- Kakve izbeglice! Ne govorim o ženama, deci i starcima, no o onim bizgovima kojih se sada i Beograd plaši. Niko noću na ulicu od njih ne sme da izađe.

- Doći će vreme kad će se i za to podnositi računi.

- Neće, Mihailo. Kad se rat završi, na kući Vojinovića će stajati crni barjak, a oni koji su se po Beogradu skrivali deliće ordenje i ministarske fotelje. Oduvek je tako bilo. Bosanski Srbi su danas najveći kriminalci u Beogradu. Trguju oružjem, drogom, svim i svačim. Ali, oni će preživeti. A ja ne znam da li je moj sin danas živ. Ne znam da li će mi sutra biti živ muž, kćerka, unuče. Šta će meni sutra ta Republika

Srpska, ako svi izginete? Ni jedna mi republika posle ne treba. Ni Dušanovo carstvo mi ne treba. Ja hoću vas žive, Mihailo. Razumeš li, čoveče?

- Mama, molim te - reče Jelena, - mora ovako. Nemoj više o tome. U

svakom ratu je bilo izdajnika i dezertera. Bog sve vidi.

- Ne vidi. Da vidi ne bi ovako bilo.

Majkl oseća da se oko nečega spore, ali nije hteo ništa o tome da pita Jelenu.

- Gospođo Jelena, zna li se kad ćemo krenuti - upita da bi prekinuo njihovu prepirku.

- Kažu da ćemo verovatno dugo čekati.

- A šta se, u stvari, događa?

- Muslimani i Hrvati su napali koridor. Prolaz je vrlo rizičan.

- Kakav koridor?

- To je, gospodine Mišel, koridor života za oko tri miliona Srba u Republici Srpskoj Krajini i Bosanskoj Krajini. To je njihova veza sa maticom Srbijom. Ukoliko se ta veza prekine, Srbi u tim krajevima osuđeni su na uništenje.

Razgovor im prekide brujanje motora i neka galama. Kolona kamiona sa vojnicima prolazi i ide u pravcu odakle se čuju eksplozije.

Vojnici im mašu rukama i pevaju:

„Nema boja da se bije đe ne stignu jurišlije, nema boja, nema rata bez

našega komandanta!"

- Ko su ovi - pita Majkl.

- Jurišlije. Ili kako biste vi rekli specijalne jedinice. Idu u borbu sa Hrvatima i muslimanima. - Majkl pomno gleda lica koja promiču pored autobusa.

Ne vidi na njima strah.

Dok nisu stigli na Ozren, Jelena nije ni pomišljala da će se naći pred nerešivim problemom: Miloš ne može da ostane na frontu.

U komandi kažu da dete odmah mora da skloni van domašaja granata.

Uzaludno se prepire sa jednim oficirom u štabu.

- Gospodine - veli mu, granate padaju i po Doboju. Isto mu je kao i ovde.

- Nemamo šta da se ubeđujemo. Komandant je tako naredio.

- Hoću kod komandanta - uporna je Jelena.

- Govorila sam ja, mene niko ne sluša - više za sebe kaže Vukosava.

- Mama, molim te!

- Dobro, dobro, ćutaću.

- Gospodine, hoću da vidim komandanta.

- Nije tu.

- Gde je?

- Ne mogu da kažem.

- Onda ću da ga sačekam.

- Ženska glavo, razumeš li ti mene?

- Ne mogu da te razumem.

U tom trenutku uđe oficir.

- Šta se ovde događa - pita, pa strogim pogledom pređe preko Jelene, Vukosave, Mihaila i Majkla.

- Nedokazani ljudi, gospodine komandante. Žena donela novorođenče na front.

Oficir tek tada primeti dete koje je Vukosava držala u naručju.

- Ovo je moj sin, gospodine komandante - stade Jelena ispred njega.

- Pa šta s tim?

- Mi smo došli da pomognemo.

- Svi Srbi danas treba da pomognu.

- Da, gospodine komandante, ali nam ne daju da ostanemo.

- Zašto?

- Gospodine komandante - umeša se onaj oficir, ona hoće i bebu da zadrži na frontu.

- To ne može - strogo odseče komandant i pođe napolje. - Ovo je front, nije obdanište.

Na vratima ga Jelena uhvati za ruku.

- Molim vas, gospodine komandante. Moja majka će se brinuti o njemu.

Neće nikome smetati.

- Gospođo, rekao sam da ne može!

- Ali, molim vas...

Komandant se za korak povrati, besan što ga zadržava, pa reče:

- Ženska glavo, urazumi se! Znaš li gde se nalaziš? Ovo je Ozren!

- Znam, gospodine komandante.

- Znaš đavola! Ti da nešto znaš ne bi donela dete na front!

- Ali, molim vas. Kad vas molim. Neće smetati.

- Ti si, ženo, luda! Ti ne znaš šta su sarajevski Turci. Ne može, i gotovo!

Jelena preblede. Donja usna poče da joj poigrava, obrve joj se skupiše, sevnu očima:

- Ti ćeš meni da objašnjavaš ko su sarajevske balije - viknu. Meni! Bar stotinu njih me je silovalo! Čerečili su me!

Komandant je zbunjeno pogleda. Lice mu se odjednom promeni.

- Izvini, sestro...

- Hoću da ti kažem! Pogledaj šta su mi radili! Gledaj!

- Nemoj, Malena! - viknu Mihailo.

Nije ga čula. Besno raskopča jaknu, pa podiže džemper i majicu.

- Pogledaj đavolji znak na meni! Gledaj! To su mi sarajevski Turci uradili!

Vukosava i Mihailo okrenuše glave. Majkl je zainteresovano gledao u opekotinu u obliku polumeseca na njenom stomaku.

- Gledaj, gospodine komandante! Gledaj!

Komandant je odjednom prigrli. Steže je na grudi.

Jelena zarida. Nije uspela da se suzdrži.

- Oprosti mi, sestro - reče on.

- Čerečili su me - nastavlja Jelena ridajući. Ispod ovog znaka je ovo dete izašlo.

- Oprosti. Sad sve razumem - reče komandant.

- Ništa ti ne razumeš. Ništa. Umalo ga nisam ubila. Umalo dušu da ogrešim. Dali smo mu ime Miloš. Miloš Vojinović, kao onaj što je cara čuvao.

- Smiri se, sestro. Hajde, smiri se. Sve će biti dobro. Ostaće Miloš kod nas, ne brini. Svi ćemo ga paziti. Kako se zoveš, sestro?

- Jelena Vojinović - odgovori ona brišući rukama suze. Ovo su mi otac i

majka. A ovo je gospodin Mišel, novinar iz Njujorka.

Komandant se trže.

- Šta će on ovde?

- Ne brini. Ja garantujem za njega.

Majkl klimnu glavom shvatajući da o njemu razgovaraju.

- U redu, Jelena - kaže komandant, ali mi objasni šta si naumila? Zašto si donela dete na front?

- Osećam da tako mora, gospodine komandante - odgovori ona. Miloš je plod ovog rata i ove naše nesreće. Ovde mu je mesto.

Komandant joj još drži ruku na ramenu.

- Ako ti tako kažeš... Miloš će biti naša maskota, a ti naša sestra ljubimica. Smestite ih negde - reče onom oficiru.

- Razumem, gospodine komandante.

- I još nešto - dodade Jelena. Otac i ja hoćemo oružje, a mama će brinuti o Milošu.

- Neka tako bude. Dajte im uniforme. A sad moram da idem. Videćemo se.

- Hvala vam - reče Jelena.

- Srećno, sestro - dobaci on s vrata i ode.

Oficir, šireći ruke, reče:

- Evo, sada je sve u redu. Ne ljutite se na mene. Vas dvoje uzmite uniformu i oružje, pa u jedinicu. Gospođu sa detetom smestićemo u neku kuću. A šta ćemo sa gospodinom iz Amerike?

Jelena prevede Majklu, i pita da li i on želi da bude sa Vukosavom.

- Želeo bih da upoznam ljude - kaže Majkl. Zato bih rado neko vreme proveo sa vama.

Jelena to objasni oficiru, a on odgovori da nema nikakvih smetnji. Potom pozva dva vojnika. Jednome reče da Vukosavu sa Milošem odvede u selo, a drugom da Jelenu i Mihaila odvede da prime uniforme i oružje, a potom da se jave u četu.

Jelena poljubi majku i sina, pa sa Mihailom i Majklom pođe za vojnikom.

56

Ima osećaj da u četi nije baš dobrodošla. Svi su prema njoj ljubazni, predusretljivi, ali, ipak kao da im je na teretu. Ne mogu da se ponašaju onako kako se muškarci ponašaju bez ženskog društva. Mnogima je, ako ništa drugo, opterećenje što moraju da paze i na psovke. Prema Majklu su podozrivi. Ne veruju mu, iako im Jelena kaže da garantuje za njega.

Majkl ih proučava.

Da nije prethodnih dana upoznao toliko Srba, verovatno bi mu prvi utisak o ovim ljudima na frontu potvrdio da su sve one priče o njima tačne.

- Ja sam se malo raspitivala, gospodine Mišel - objašnjava mu. Ovde nema gotovo nikog kome neko u porodici nije zaklan. Nekima su čitave porodice izmasakrirane. To na čoveku mora da ostavi traga.

Majklu su takvi osećaji i lica od mržnje izobličena, već odavno poznati, zato samo odmahnu rukom i osmehnu se

Jeleni.

Smestiše ih u jednu seosku kuću iza linije fronta. Jeleni ne daju u rov.

Kažu da ima za nju i drugog posla, a onih koji znaju da pucaju ima dovoljno.

Posebno joj je pao u oči čovek četrdesetih godina, bradat, prljav, raščupane kose. Primetila je da je došao u zoru, ni sa kim nije progovarao, samo je legao na svoje mesto u uglu. Preležao je tu čitavog dana, utlavnom, spavajući.

Kad pade mrak, ustade. Pripremi oružje. Opet ni sa kim ne razgovara, ali se niko na njega ne osvrće.

Jelena na čudan način oseća njegovu patnju. Sigurno je da je prošao neki pakao kao i ona.

- Kako se zoveš - pita ga želeći da uspostavi kontakt.

On podiže glavu, pogleda je tupim pogledom, u kome ona vide strašnu nesreću, i ništa ne odgovori.

Ode nekuda.

Stajala je na mestu sa osećanjem krivice. Činilo joj se da ga je zbog nečeg povredila.

- Ne diraj ga - reče joj jedan vojnik. Takav je.

Majkl je takođe primetio čudnog čoveka, pa reče Jeleni:

- Ovaj naće dugo.

- Ko zna šta je preživeo - odgovori ona.

Ujutru, dok su doručkovali, neko reče:

- Evo ga. Stiže.

- Vodi li koga - pita neko.

- Trojicu.

Jelena nije razumela o kome govore. Začudi je što svi poustajaše i pođoše napolje.

- Šta se događa - pita je Majkl.

- Ne znam. Videćemo.

Izađoše i oni za ostalima.

Onaj ćutljivi čovek dotera ispred sebe trojicu vezanih ljudi. Po uniformama se lako videlo da su muslimani.

Na licima im se video strah. Gledali su u vojnike molećivim pogledima kao da od njih traže spas.

On se, sa automatom u rukama, odmače dva koraka. Jelena vide kako se zarobljenicima od straha tresu nogavice.

Gotovo čitav minut ih ćuteći gleda. Ni jedan mišić na licu mu se ne pomeri, a pogled sa njih ne skreće.

Jedan zarobljenik kleknu na kolena i sklopi ruke. Ona dvojica krenuše za njim.

- Ne ubijaj, ako znaš za Boga - kaže jedan drhtavim glasom. Nismo zločinci.

On ih gleda prodornim pogledom. Ne trepće.

- Braća smo po krvi. Ne ubijaj!

Lagano podiže mašinku i okrenu cev prema njima.

Jelena uzdrhta.

Neće ih valjda pobiti ovako bez suđenja, pomisli.

Majkl je ledenim pogledom pratio događaj.

Jelena htede da vikne: Ne! Nemoj, brate!

Nije bilo vremena. Odjeknu rafal.

On, pognute glave, ne osvrćući se na mrtve muslimane, krenu prema kući.

Dok prolazi pored vojnika niko ništa ne progovara.

- Šta je ovo - pita Jelena vojnika pored koga je stajala. - Šta se ovo događa?

- Poludeo je - odgovori on.

Jelena ga pogleda začuđeno.

- Ako je on lud, niste vi! Što mu ovo dozvoljavate?

- Rat je, sestro - uzdahnu on. - Ne dao ti Bog njegovu nesreću.

- Ubili su mu nekog?

- Niko ne zna. Ne znamo ni odakle je. Znamo jedino da se zove Mitar. A bez razloga nije poludeo. Doživeo je veliku porodičnu tragediju. Kakvu -

niko tačno ne zna. Od tada nije progovorio ni reč. Kad se smrkne, odlazi nekuda i vraća se kad svane. Ponekad ih ubija tamo gde ih nađe, a ponekad zarobi, pa ih dovede ovamo i pobije.

Jelena se strese.

Ipak, uprkos tome i onom što su njoj uradili u Sarajevu, nešto se u njoj opiralo.

- Razumem ga - reče, - ali ovo ne bi smelo da se dozvoli.

- Ne možemo mu ništa - kaže vojnik. Hapsili smo ga, a on štrajkuje glađu. Čim ga pustimo, on opet uveče ide u ,,lov". Svi molimo Boga da ga neki metak zakači, da se ovo jednom prekine, ali ga metak neće. Događalo se da ih zarobi po desetak za noć. Neko je predlagao da ga mi ubijemo, da mu skratimo muke, ali niko neće da digne pušku na njega.

Majkl je sve ćuteći gledao. Videći da se i Jelena raspitguje šta se događa, zamoli je da mu objasni. Ona mu prepriča šta vojnik kaže.

Majkl je ćutao. Bio je hladan i bez emocija kao da ga ljudske sudbine ne dotiču.

Vojnici pođeše da se razilaze.

- Sahranite ih negde - reče neko.

Jelena i Majkl krenuše u kuću kad joj priđe jedan vojnik.

- Je si li ti Jelena Vojinović?

- Jesam.

- Zovu te u štab.

- Zašto - pita ona.

- Ne znam. Rečeno mi je samo da te dovedem. - Zabrinu se. Da se nije šta dogodilo Milošu? Da Bata nije poginuo?

Gotovo trčeći pođe. Vojnik je jedva uspevao da je stigne.

U kući u kojoj se nalazio štab prosto je utrčala.

- Šta se dogodilo - pita još s vrata.

Za stolom je sedeo oficir vojne policije.

- Sedi, Jelena - reče joj.

- Da mi brat nije poginuo - pita zadihana.

- Nije. Nije ništa tako. Treba da popričamo. Ti si dovela onog Amerikanca?

- Gospodina Mišela?

- Da.

- Jesam.

- Otkud ga znaš?

Oficir ju je gledao sumnjičavo. Jelenu to zbuni.

- Upoznala sam ga pre nekoliko dana.

- Šta znaš o njemu?

- Znam samo da je novinar iz Njujorka. Našao me je u Beogradu. Prijatelj je jedne Amerikanke koja je boravila neko vreme u Sarajevu.

Oficir ustade. Šeta po sobi.

- Ako nešto kriješ, brzo ćemo saznati. Bolje da kažeš sve.

- Ne razumem - zbuni se Jelena.

Oficir otvori fasciklu i iz nje izvadi jednu fotografiju.

- Je li ovo on? - pokaza joj.

Jelena pogleda.

- Jeste.

- Možeš li da objasniš otkuda ova fotografija kod diverzanata koje smo noćas pohvatali? Jelena ga je zapanjeno gledala.

- Ne - reče. Ne mogu.

- Ovo je rat, Jelena. U ratu je sve moguće.

- Majkl špijun? Gospode!

- Odmah da ti kažem, Jelena, i ti si mi bila sumnjiva, ali sada ti verujem.

Jelena ga pogleda zbunjeno.

- Pobogu, kako ste tako mogli pomisliti posle svega što su mi uradili?

- Sve je u ratu moguće, rekao sam ti. Ali sada moraš da nam pomogneš.

Moramo da utvrdimo zašto je došao. U pitanju je sigurno nešto krupno, čim su poslali čoveka iz Njujorka. Zarobljenici ili ne znaju, ili neće da kažu.

Među njima je jedan stranac. Ti govoriš engleski?

- Predavala sam u gimnaziji.

- Da mi prevodiš. Možda ću od njega nešto saznati.

Naredi da dovedu zarobljenika.

Uveli su čoveka grubih crta. Drsko je gledao u oficira.

- Pitaj ga kako se zove i odakle je.

Jelena prevede. On se samo drsko smeškao.

- Reci mu da ćemo ga streljati ukoliko ne bude hteo da sarađuje.

I kad mu je ovo prevela na njegovom licu nije bilo promena. Samo zajedljiv smeh.

- A sada mu reci da ćemo ga pre streljanja i malo „omekšati". Možda će tada progovoriti.

Kad mu je Jelena ovo prevela, osmeh mu je postao još ciničniji.

- Vodite ga i malo propustite kroz šake - reče oficir stražarima.

Odvedoše ga.

- Progovoriće - kaže oficir više za sebe. Malo ih je koji ne progovore. A ti, Jelena, budi pažljiva. On ne sme da posumnja da nešto znamo. A ovo ti je naređenje: Ako primetiš da je nešto posumnjao i krene da beži, ubij ga.

Razumeš li. Ne sme pobeći.

- Razumem - prošaputa Jelena pognute glave.

Začu se kucanje na vratima, pa u sobu uđe mlađi oficir noseći u rukama čudnu kutiju.

- Gospodine kapetane, utvrdili smo šta je ovo.

- I? šta je?

On pokaza očima na Jelenu.

- Ona sve zna. Govori slobodno.

- Ovo je neka vrsta radio lokatora. Na svakih 30 sekundi prima neki signal.

- Jeste li utvrdili odakle?

- Nekoliko stotina metara južno odavde.

Jelena skoči sa stolice.

- Čekajte! Pa to je, to je tamo gde smo mi! Isuse, a ja sam mu sve poverovala!

- Dobro, Jelena, smiri se. Važno je da smo ga otkrili. Sada moramo biti pažljivi. Moramo da utvrdimo odakle se emituje signal. Šta on ima od stvari?

- Jedan omanji kofer.

- Odašiljač onda mora biti u koferu. Možeš li nekuda da ga odvedeš dok mi pogledamo kofer.

- Nadam se da mogu - reče Jelena.

57

Njemu, silnom Safet-begu nekakav probisvet oduzeo je komandu nad sopstvenim ljudima, ponizio ga pred njima, a za vođe operacije „MM"

postavio neke slične sebi. Kaže, iskusniji su. Prošli su Panamu, Irak, Afriku i druga pakla. On sada nad svojim ljudima nema nikakve vlasti osim što im služi kao

prevodilac. On da njima služi! Neće to baš tako moći, gospodine Bruk. Ovo je moja zemlja! Ovde sam ja beg i paša a ne ti.

Oseća da mu se i njegovi ljudi iza leđa podsmevaju, seire. Ne smeju u oči nita da mu kažu, ali oseća da je nekima milo što je razvlašćen.

Iako su i njegovi tamo, milo mu je što se prva grupa nije vratila. Neka vide da ovo nije ni Panama ni Irak, no Bosna. Teže su i krvavije bosanske škole ratovanja od svih njihovih, a Srbi opasniji od svih zajedno sa kojima su oni do sada ratovali. Kad tako sve znaju, što ne uhvatiše tog novinara ili ga ne ucmekaše, no odvedoše njegove ljude da ih tamo Srbi pobiju kao zečeve.

Ozren je, bre, ovo, gospodine Bruk! Ozren! Razumeš li ti to? A ti misliš da će, tek tako ti tvoji diverzanti da im otmu tog novinara.

Najteže mu je palo što njega ostaviše sa jednom grupom, kao rezervu, da čeka dalja naređenja ukoliko prva grupa ne bude uspela. Sigurno Bruk sumnja u njega. Ne veruje mu zbog one srpske kurve.

Da li je novinar uspeo da je pronađe?

Sigurno da jeste, čim je išao u Beograd. Otišla je tamo kod onog krmka Vojinovića. Sigurno ju je pronašao, jer se ne bi Bruk ovoliko uspaničio.

Kako li sve tako brzo sazna?

Saznao je sve o onoj srpskoj kurvi. Pre njega je doznao i da je traži onaj novinar, da je bio u Beogradu.

A sada zna da je stigao na Ozren. Kao da ima hiljadu očiju i ušiju. Zna tačno i gde je na Ozrenu. Ona dva probisveta ga prate pomoću nekog aparata

a na karti su tačno ucrtali i mesto gde se nalazi.

Nimalo se sve to Safet-begu ne sviđa.

Zašto je Bruk došao u Sarajevo da njima pomaže?

I on je hrišćanin, a pomaže muslimanima.

Ne pomažu ti probisveti muslimanima zato što ih vole, već zato što su im zbog nečega potrebni. Neku svoju igru oni igraju, a muslimani im služe kao topovsko meso.

Od kada mu se Bruk natovario na vrat, Safet-beg se stalno pita da li oni što su ga doveli, oni gore u vladi i vrhovnoj komandi, znaju šta rade? Neće li se sutra isti taj gospodin Bruk, u koga se sada zaklinju i od koga niko ne sme ni da pisne, protiv njih okrenuti i Srbima pomagati ako mu zbog nečega tako bude odgovaralo?

Zna Safet-beg da tuđa ruka svrab ne češe i da će muslimani tu njihovu pomoć krvavo platiti.

Drugo su mudžahedini iz Irana, Avganistana, Turske... Oni dolaze da ginu za Alaha i veru Muhamedovu, za braću muslimane, a Bruk nije došao da pogine za muslimansku državu u Bosni.

Nije mu jasno kako toga, oni gore, nisu svesni.

Iz inata sada želi da onog novinara ne uhvate. Neka i gospodin Bruk vidi da nije svemoćan i da u Bosni ne pomaže sva ona skalamerija pomožu koje hoće da ga pronađu. U Bosni je oduvek sudio i presuđivao samo nož.

Hladno mu je, pa šeta ispred kuće da se zagreje. Ostali, verovatno, spavaju unutra. Isto im je, zna Safet-beg, i unutra i napolju, krova na kući nema, jedino što zidovi daju osećaj sigurnosti. Ne zna dokle će ovde da čekaju. Onaj natmureni probisvet mu ništa ne govori. Krijući od njega nešto u šiframa, sa nekim preko radio-stanice stalno razgovara. Verovatno sa onom debelom svinjom u Sarajevu.

Začu nekakav šum iz ruševina, pa se okrenu. Mrak je, ne vidi dobro, ali po silueti prepozna Bleka, jednog od stranaca. Sa linije fronta začu se puškaranje. Nekoliko rafala, pa opet sve utihnu.

Blek je stajao ispred ruševine sa cigaretom u ustima i ćutao. Safet-bega posebno nervira njegovo ćutanje. U stanju je da čitavog dana ne progovori ni reč gledajući oko sebe sitnim, škiljavim očima.

Safet-beg mu priđe.

- Kako ćemo, Blek - pita, iako bi mu najradije razbio njušku.

- Ne znam još - odgovori Blek ne vadeći cigaretu iz usta. Ovako očito ne ide, moraćemo drugačije.

- Kako drugačije? - nervozno će Safet-beg.

- Još ne znam.

- Da komandujem, ja bih znao.

- Da si znao udesio bi ga još u Sarajevu.

Jedva se uzdrža da ga ne udari.

- Ovo je moja zemlja, Blek - kaže sa gorčinom u glasu. Valda ja bolje znam kako se to ovde radi. Nije mi prvi put.

- Možda i znaš - mirno će Blek, - ali sad ga hoće živog.

- Ko ga hoće živog?

- Onaj kome treba. Nije tvoje i moje da o tome odlučujemo. No, pusti sad to. Odoh i ja da malo odspavam. Ako budeš hteo da spavaš, probudi nekog da ostane na straži.

Safet-bega opet obuze bes. Ovaj probisvet ne samo da mu naređuje, već se i ponaša kao da je on nedonošče, kao da pola Sarajeva u strahu ne drži.

Opet šeta.

Pokušava da sredi misli.

Možda bi Bleka nekako mogao da skrati za glavu. Onaj drugi se inače nije vratio. Tako bi ih se oslobodio i ponovo preuzeo komandu nad svojim ljudima. Plaši se da će mu, kad se i u Sarajevu sazna da su mu naređivala dva svetska probisveta, njegovi ljudi tamo početi da otkazuju poslušnost, a to bi Safer jedva dočekao. Zna on dobro da Safer čeka prvu priliku da preuzme komandu. Taj je u stanju i u leđa da mu puca. Zmija je on. Sve su te Sandžaklije zmije. Ništa im se ne može verovati. Kao - više vole Bosnu od onih koji su u njoj stolećima. A, i svi bi hteli da komanduju. Svaki bi da ga begom nazivaju, a sve gologuzije, nema pas za šta da ih ujede.

Nešto ga tupo udari u glavu.

Mrak se zgusnu.

Zemlja mu se izmiče ispod nogu.

Borci, premoreni od jučerašnje borbe, ćuteći izlaze iz kuće. Jedan za drugim prilaze Jeleni koja im posipa vodu da se umiju.

Utučeni su. Mudžahedini su juče pakleno jurišajući iz njihovog voda ubili dvojicu, a petoricu ranili. Od početka rata nisu u jednom danu više stradali.

Doručak niko ni da pipne.

Vodnik Milija, zagledan u zarudele obronke Ozrena iza kojih izranja sunce, ćuti i puši.

Majkl, osećajući da je suvišan, odmakao se desetak metara, pa pogledom luta iznad vrhova planine.

- Komandire - kaže jedan borac, - objasni ti nama dokle ćemo ovako?

Vodnik ćuti. Ne okreće se.

- Čuješ li ti mene, komandire?

- Ne čujem - promrlja on ne okrećući se.

- Pitam te dokle ćemo ovako?

- Kako?

- Dokle ćemo uludo da ginemo?

- Što pitaš mene? Pitaj komandanta.

- Sad pitam tebe.

- Znam koliko i ti. Ja izvršavam naređenja.

- O tome te ja i pitam, komandire. Dokle ćemo mi da stojimo i čekamo da nas oni napadaju?

- Rekao sam ti da izvršavamo naređenja.

- A kada će da narede da mi napadnemo?

- Ja to ne znam.

- Znam ja, komandire. Nikada! Nikada takvo naređenje neće stići. Naša vlada i vrhovna komanda nemaju muda da izdaju takvo naređenje.

- Ostavi me na miru, Milisave, molim te ko Boga. Nije ni meni lakše no tebi.

- Znam. Ne ljuti se. Došlo mi tako, pa moram nekom da kažem. A kome ću no tebi?

Ućutao je.

I poslednji borac se umio. Svi stoje i ćute. Jelena gleda u zemlju i drži bokal. Grč joj steže grlo. Plakala bi.

Strepi i za oca. Na prvoj je liniji u rovu. Juče je srećno prošao, a ako danas ponovo krenu, ko zna šta će biti. Sada joj je drago što nisu u istoj četi.

- Eno ga. Stiže - prekide neko ćutanje.

- Danas vodi samo jednoga - dodade drugi.

Stazom preko proplanka približavale su se dve siluete. Kad priđoše videlo se da je prvi vezan. Mitar je vodio novu žrtvu.

Jelena na licima boraca vidi mržnju. Ne mogu da se pomire sa pogibijom dvojice drugova. Očito, jutros im ne smeta što je Mitar doveo novu žrtvu.

Dok se približavaju, Jeleni se zarobljenik učini poznat. Taj hod, ramena...

Podilaze je žmarci. Neka crna slutnja...

To je samo neko ko liči na njega, pomisli.

Sve su bliže. Stigli su na stotinak metara.

Nemir i strah u Jeleni rastu.

To lice, ta raščupana kosa ispod zelene beretke...

Htela bi da pobegne. I onako vezanog se boji.

Boji se da će viknuti: Kurvo srpska! Oteti nekome nož i urezati joj još jedan satanin znak. Možda ovoga puta na čelu da je još više kazni.

Majkl je primetio njen strah. Priđe joj.

- Šta vam je? - pita.

- On je - promuca Jelena. - On je.

- Ko?

- On. Satanin sluga. Hriste Bože, pomozi mi.

- Jelena, šta vam je? - pita Majkl i stavi joj ruku na rame.

- Ne dodirujte me - odmače se ona.

Ona dvojica priđoše. Mitar dodirnu mašinkom zarobljenika dajući mu znak da stane, a zatim se dva koraka odmače od njega.

Gleda ga onim svojim prodornim pogledom.

Svi ućutaše.

Jelena se zagledala u lice zarobljenika. Vidi kako mu kroz kapu štrče dva crna kratka roga. Pogledi im se susretoše.

U očima mu spazi strah. Nikada ni u jednim očima nije videla toliko straha.

Mitar je lagano podizao mašinku stavljajući prst na obarač.

- Moj Bože - reče Majkl, - pa ovo je gospodin Fazlić!

Majklov uzvik prenu Jelenu iz košmara.

- Stani, Mitre! - vrisnu odjednom.

Svi pogledi skrenuše prema njoj.

Mitrov prst na obaraču zastade. Okrenu se prema Jeleni.

- Stani, Mitre - ponovi ona, pa im priđe.

Svi su zbunjeno gledali šta se događa.

- Pokloni mi ovoga, Mitre - dodade ona. - Molim te, Mitre.

Na Mitrovom licu se ni jedan mišić ne pomeri, samo mu je pogled odavao iznenađenje. Gledala je Mitra pravo u oči. Videla je da se lomi, da savladava sebe.

Poče polako da spušta cev mašinke prema zemlji, prihvati je u levu ruku, a desnom izvuče nož iza pasa.

- Ne daj me, Ena! - zavapi zarobljenik i kleknu na kolena podižući ruke prema njoj.

Mitar mu zavuče nož između ruku, snažno trže i preseče konopac. Vrati nož za pojas, okrenu se i ode prema kući.

Zarobljenik je klečeći na kolenima i dalje držao podignute ruke pogleda uprtog u Jelenu. Dugo su se gledali u oči. Jelena je pokušavala da ponovo vidi one oči koje je toliko volela. To više nisu bile one. Bile su pomućene od straha, zla i mržnje.

- Ustani! - reče mu.

On se pridiže.

- Idi!

Safet se odmače korak unazad. Buljio je u Jelenu s nevericom, a potom pređe pogledom po ostalima ispitujući hoće li neko zapucati.

- Idi! Slobodan si - procedi Jelena kroz stisnute zube.

Safet napravi jedan korak unazad, ne verujući da zaista hoće da ga oslobode.

- Idi! - ponovi Jelena.

Safet se polako odmicao unazad, potom se okrenu i potrča.

- Stani, Fazliću! - viknu Majkl.

Safet se u mestu ukoči.

- Stani! Hoću nešto da ti kažem.

Jelena zbunjeno pogleda u Majkla.

Šta li ovaj špijun smera, pomisli.

I ostali su zbunjeno gledali u Majkla ne znajući šta se zbiva.

Majkl krenu prema preplašenom Safetu.

- Poznajete li me, gospodine Fazliću - pita Majkl kad priđe.

Safet klimnu glavom.

- Znate li ko vam je spasio život?

Safet opet klimnu.

Majkl ga je nekoliko trenutaka posmatrao ledenim pogledom. Safet u njemu vide mržnju i prezir i još nešto strašnije - nagoveštaj da je njegova smrt samo odgođena.

59

Već satima sedi na eksplozijom oborenom stablu. Ukočena od mraza, zagledala se u tmurne oblake. Pokušava da objasni sebi zašto je ono jutros uradila.

Kad je viknula Mitru da stane i dok ga je molila da pusti Safeta, nije razmišljala šta radi. Znala je jedino da mora tako. U tim trenucima nije osećala ni mržnju, ni želju za osvetom. Ne kaje se zbog onoga što je uradila.

Oseća čak neko olakšanje. Shvati da u čoveku ima i dobra i zla podjednako, samo je pitanje okolnosti šta će u njemu prevagnuti. U Saši je nadvladalo zlo, jer je zapao u vlast satane. Šta bi bilo da se opredelio za ljubav?

Sada je za njega kasno. Zato je i rekla Mitru da ga pusti.

- Jelena!

Otvori oči. Na desetak metara od nje stajao je kurir iz štaba.

- Zovu te u štab.

- Odmah? - upita ona.

- Da. Odmah.

Znala je da je nešto u vezi s Majklom.

Onaj kapetan je dočeka dosta ljut.

- Šta se to dogodilo jutros - pita nabusito.

- Ne znam na šta mislite?

- Ko je taj Turčin kojeg si jutros oslobodila?

U trenutku Jelena htede da slaže, ali se predomisli.

- Moj bivši muž - odgovori.

Kapetan bulji u nju prodornim pogledom.

- Ko si ti u stvari? Zašto si došla na Ozren?

Jelena shvati da kapetan sada sumnja i u nju.

- Ne boj se, kapetane, - reče. - Nisam ja špijun.

- To ćemo, tek da ispitamo.

- Nema tu šta da se ispituje, gospodine kapetane. Ja sam bila udata za muslimana, na moju nesreću. Hoće li biti dovoljno ako kažem da je on predvodio hordu koja me je mesecima silovala.

Kapetan je ispitivački gleda.

- Kako da ti poverujem?

- Razumem vašu opreznost. To vam je posao. Nadam se da će ovo biti dovoljno.

Raskopča vojničku bluzu, pa zadiže džemper i košulju.

- Vidite li ovo kapetane?

- Isuse?!

- Ovo mi je on uradio.

Kapetan je zaprepašćeno gleda. Sa lica mu nestace strogoća.

- I ti si ga pustla da ode? Zašto?

- Ne znam, kapetane. I Isus je praštao.

- Pusti to. Zato nam se sve ovo i događa što večito praštamo. Nego, reci mi otkuda ga Amerikanac poznaje?

- Upoznali su se nedavno u Sarajevu. Jedna Majklova prijateljica bila je naš gost pre nekoliko godina u Sarajevu, pa ga je pronašao po njenoj preporuci.

- Sve je to, ipak, čudno i zagonetno. A šta mu je to jutros Amerikanac rekao?

- Rekao mu je: Fazliću, znate li ko vam je spasio život?

- To je neka šifra. Neka poruka.

- Ubeđena sam da nije. Majkl je to iskreno rekao.

- U ratu nema iskrenosti. Siguran sam da je to neka poruka. Šta li to može da znači?

- Ništa, gospodine kapetane. To znači upravo to.

- Ne, ne. Poruka je preneta. Amerikanac je špijun, to smo utvrdili. U

koferu ima ugrađen odašiljač koji neprekidno emituje signale. Verovatno je i ovaj napad juče bio zbog njega. Napravila si veliku glupost, Jelena.

- Na šta mislite?

- Što si pustila tog Turčina. Prvo je odneo poruku, a drugo što sada tačno znaju da je Amerikanac ovde. Moraš da shvatiš jedno, Jelena. Imamo posla sa prevejanim obaveštajcem. Nisam te pitao kako si ga ti upoznala?

- Našao me je u Beogradu.

- Kako?

- Ne znam. Došao je kod mog oca.

- I tebi to nije bilo čudno.

- Ne... Sada malo jeste. Ne znam. Ipak mu nekako verujem.

- Prestani sa tim. Nego da vidimo šta da preduzmemo. Od pohvatanih ništa nismo saznali, a jutros smo ih našli mrtve. Otrovali su se otrovom iz ampula. To je najbolji dokaz da je krupno nešto u pitanju. Zašto su slali diverzante po njega, kad on može mirno da ide kuda hoće. Jedino ako nije u pitanju nešto u čemu i on treba da učestvuje.

Jelena je bila zbunjena. Diverzanti su sami sebi oduzeli život da ne bi odali tajnu! Ipak se iza svega nešto krije. Da li je moguće da se tako vešto prikriva.

- Slušaj, Jelena. Moraš nam pomoći. Noćas, najkasnije naredne večeri, očekujemo novu grupu diverzanata. Moramo biti veštiji od njih. Oni sada znaju gde se on nalazi. To je jedna činjenica. Druga je da im zbog nečega očito treba i da

će ponovo pokušati da dođu do njega. Moramo da im pripremimo doček. Tebi su dete i majka dole u selu?

- Jesu.

- Vidiš, to ne bi bilo loše. Možeš li da ga predveče povedeš dole, a da potom nešto smisliš da se uveče ne vraćate. Da tamo ostanete. Kofer će ostati gore, oni će primati signal, uleteće nam u klopku. Dakle, može li to?

- Može. Inače treba da vidim Miloša.

- Imaš li pištolj?

- Nemam. Imam pušku.

- Daću ti pištolj. Pogodniji je. Ako bilo šta pokuša, ubij ga! Odmah! Ne dozvoli da te iznenadi.

Jelena saže glavu.

- Ne znam da li ću moći.

- Moraš. Razumeš li? Moraš! Ako pogrešiš, možeš da stradaš i ti i dete i majka.

- Ne znam...

- Vojniče, ovo je naređenje!

60

Zagledao se u Jelenine oči. Po patnji i bolu u njima zaključio je Mitar da je i ona prošla pakao. Lomio se. Nije imao snage da se odupre njenoj nesreći.

Dok je gledao u njene oči kroz glavu mu je prolazilo sve ono zbog čega je postao osvetnik i ubica.

Padao je sumrak kad je čuo zvono na vratima. Otvorila je Tijana, pošto je on u dnevnoj sobi upravo gledao prvi televizijski dnevnik. Uprkos uznemiravajućih vesti, u to vreme, početkom aprila 1992. godine, nije mogao da poveruje da će ratni požar zahvatiti i njegovu Bosnu.

Po glasovima iz hodnika poznao je svoje kolege, inženjere iz fabrike, Aliju Mustajbašića i Nusreta Fejzića. Njihov dolazak učvrsti njegovu veru u prijateljstvo. Nisu bili od onih mržnjom zadojenih muslimana. Rado se sa njima družio i u kuće im odlazio.

Ustade da ih pozdravi. Bili su raspoloženiji nego što se u takvom vremenu moglo očekivati, ali na to ne obrati posebnu pažnju. Prijateljski su mu stisli ruku.

- Gledaš vesti, Mitre - kaže Alija sedajući.

- Gledam - uzdahnu on, i sve vreme razmišljam šta nam se ovo događa.

- Zlo je u ljude ušlo - dodade Nusret. Zavadiše nas bolesni umovi. Sve one, koji su formirali političke strane na nacionalnoj osnovi, trebalo je odmah pohapsiti.

Govorili su iskreno. Trezveni su i realni ljudi, intelektualci, svesni nesreće.

- Ti, Mitre - kaže Alija, - nemoj da brineš, ako ovde nešto naopako krene, dođi sa tvojima ili kod mene ili kod Nusreta. Biće ti kao i nama, delićemo zlo i dobro.

Opet je uzdahnuo. Veruje njima dvojici, i mnogim drugim muslimanima veruje, ali opet zebe. Srbi su u Vitezu manjina. Ako đavo dođe po svoje, svašta može da se dogodi. Ipak je trebalo sve ovo u Bosni ozbiljnije da shvati i da porodicu odvede negde na sigurnije mesto. Bar Vericu je morao negde

da skloni, tek joj je devet godina. Sada je kasno. Može jedino da bude srećan što ima plemenitih ljudi kao što su ova dvojica.

Tijana je donela piće, a potom skuvala kafu. Majka Draginja bila je sa Vericom u svojoj sobi da ne smeta gostima.

Više od dva sata pričali su o dobrim vremenima i dogovarali se o međusobnom ispomaganju u slučaju, ne daj Bože, kakve nesreće.

Alija, pogledavši na sat, u jednom trenutku reče:

- Hajdemo, Nuro. Bolje je da ne ostajemo kasno. A ti, Mitre, kao što smo ti rekli.

- Hvala vam, ljudi, još jednom - odgovori on. Daj, Bože, da ni vama ni meni takva pomoć ne ustreba.

Pozdravljali su se na ulici ispred kapije kad iz mraka iskoči nekoliko ljudi i obori ga na asfalt.

- Ako pisneš, mrtav si!

U trenutku mu staviše lisice i uspraviše ga. I Alija i Nusret bili su vezani.

Oko njih ljudi sa uperenim puškama.

- Polazite! - opet će onaj strogi glas.

Vode ih kroz mrak.

- Šta ovo treba da znači - pita Alija. Ovo je neka zabuna.

- Tišina!

Mitar se polako pribira. Prepozna neke napadače. Svi su muslimani.

Čudno mu zašto su Aliju i Nura vezali. Mora da je zbog toga što su prijateljevali sa njim i sa još nekim Srbima.

- Pustite njih dvojicu - kaže. - Oni su vaši.

- Umukni!

- Žao mi je što zbog mene stradate - kaže Aliji i Nusretu.

- Tišina, kad kažem!

Ne može sebi da oprosti što je dozvolio da do ovoga dođe. Morao je biti pametniji. Sad će i ovi ljudi ni krivi ni dužni da stradaju.

Posle nekoliko minuta ih razdvojiše. Njega dvojica povedoše levo prema tunelu, a Aliju i Nusreta odvedoše nekuda desno. Osvrnuo se, hteo je nešto

da im kaže, kad ga jedan udari po glavi.

- Ne okreći se! - prosikta.

Odveli su ga u tunel, već pun Srba.

Čitave noći dovodili su nove.

Zbunjeni i preplašeni ljudi tiskali su se u mraku. Malo ko ponešto progovori. Jedino se kroz mrak čuje dečji plač.

Nadao se da je ovo samo jedna luda noć, da će ujutru sve biti drugačije.

Jeste da su muslimani najavljivali nekakav džihad i progone, ali ovo su obični ljudi, civili, žene, deca.

Sa nadom se mešala zebnja. šta će biti sa Vericom, Tijanom, Draginjom?

Pokušava da odagna zle slutnje. Hoće da se nada. Da veruje da će ujutru sve biti drugačije.

U cik zore, koju je najavljivao tračak svetlosti, na ulazu, uz divlju vrisku i halaukanje u tunel upade grupa muslimana. Dok su jedni baterijskim lampama osvetljavali logoraše, drugi su ih kundacima i drvenim motkama udarali.

Jauci, zapomaganje, plač dece, vrištanje žena. Jednoj mladoj ženi cepaju odeću. Ona se otima, moli. Mitar se okrenu da ne gleda.

Neko ga povuče za rame. Zablesnut baterijskom lampom ništa nije video.

- Vidi, vidi. Tu je i gospodin inženjer.

- On je magistar i šef, a mi smo majstori. Da mu pokažemo ko je bolji, a?

Ćutao je. Po glasovima prepoznaje svoje radnike iz fabrike.

Vezaše ga za stub u dnu tunela. Ne može da se pomeri.

Neko mu nožem para džemper. Strgoše mu i košulju. Otvara oči. Hoće da ih vidi. Da im se obrati. Zgranu ga tolika mržnja koja je izbijala iz zakrvavljenih očiju njegovih dojučerašnjih saradnika. Odluči da ćuti.

- Daj brener! Da vidi inženjer kako mi crtamo. Čuje šištanje. Dobro mu je poznat zvuk plamena kojim se seče metal.

- Da mu nacrtamo krst?

- Nemoj, Alaha ti, no polumjesec. Da ga poturčimo. Mora da izdrži.

Plamen mu dohvati grudi.

Užasan bol mu pomuti svest. Klonu.

Ne zna koliko je vremena prošlo dok se osvestio. Mrak je. Pokatkad tišinu naruši poneki jauk ili jecaj.

A Alija i Nusret? Šta li je sa njima? Gde li su njih odveli? Nesrećni ljudi.

Stradaše zbog njega. Pokušava da se pribere, da shvati šta se događa.

Zablesnu ga svetlost.

- Šta ste učinili od čoveka, sunce vam krvavo! Znate li vi ko je on?! Sve ću vas postreljati!

Čuje li on to ili mu se pričinjava?

- Izvinite, gospodine inženjeru, molim vas. Odvežite čoveka i brzo kod lekara.

Odvezuju konopac, pridržavajući ga da se ne sruši. Ne oseća ni ruke ni noge. Samo bol na prsima.

- Polako. Samo polako, gospodine inženjeru. Dvojica ga više iznose nego što ga izvode iz tunela. Smeštaju ga u džip.

- Sve će biti dobro, gospodine inženjeru.

Voze se prema fabrici. Zbog šoka ne razmišlja o tome zašto ga tamo vode.

Prolaze fabričku kapiju i staju ispred upravne zgrade. Pomažu mu da izađe i vode ga u zgradu.

Kroz poznati hodnik uvode ga u kancelariju pomoćnika direktora.

- Izvinite molim vas, gospodine Vukajloviću. Ovo je strašna zabuna. Više se neće ponoviti - kaže mu čovek koji sedi za direktorovim stolom.

Tu su i Alija i Nusret. Pomažu mu da sedne. Obradovao im se, ali ne može da se oslobodi košmara.

- Šta se ovo događa, ljudi? - jedva prošaputa.

- Sve je bila greška - kaže Nusret. - I nas su tukli, ali sve se razjasnilo.

Sad će lekar da dođe, sve će biti dobro, Mitre. Onima što su ti to uradili biće suđeno. Zar ne, gospodine Čengiću, dodade, obraćajući se čoveku za stolom.

Otvaraju se vrata. Ulazi doktor Kurćehajić sa medicinskom sestrom.

- Šta su vam to uradili, gospodine Vukajloviću? - upita kad mu vide opekotine na grudima. Položiše ga na sto. Kurćehajić mu namaza opekotine nekom mašću, pa ga potom uvi zavojem.

- Uzmite ovaj ,,brufen" da vam smanji bolove.

Donesoše košulju i kaput. Pomažu mu da se obuče.

Na stolu ispred njega stvori se i kafa. Prija mu. Bistri mu se pred očima.

Sa zahvalnošću gleda u Aliju i Nusreta.

- Nikada vam se ne mogu odužiti - kaže tihim glasom.

- Da li vam je lakše, gospodine Vukajloviću - pita doktor Kurćehajić. -

Možete li sami kući?

- Mnogo vam hvala. Mogu - odgovara.

Jedva čeka da se vidi sa svojima.

- Ako bolovi budu jaki, uzmite ponovo „brufen". Proći će ovo brzo, nije tako strašno.

Ustaje. Oseća da mu je bolje. I bol kao da se smanjio. Zna da to nije od leka, još nije mogao da deluje, već od topline ljudskih reči.

- Slobodni ste. Možete ići - kaže Čengić.

- Dobro se odmori. Sutra ćemo ti doći u posetu - dodaje Nusret.

Krenu prema izlaznim vratima.

- Ne tamo, gospodine Vukajloviću. Na ova vrata - kaže Čengić blago se osmehujući.

Nije mu čudno što ga, umesto direktno u hodnik šalju kroz salu za sastanke.

Otvara vrata.

Za trenutak se skameni, pa urliknuvši kao zver polete kroz vrata.

Mnoštvo ruku ga zgrabi.

Iako je dobio nadljudsku snagu, nije mogao da se istrgne, da pomogne Tijani koja je gola ležala na podu.

Dvojica golih muškaraca je drže za ruke, dvojica za noge, a jedan polegao po njoj i dahće. Okolo još nekoliko golih muškaraca. Čekaju na red.

Potpuno ošamućen i dalje pokušava da se otme.

Jedan od golaća krenu prema njemu.

- Ja ću njega! Više volim muškarce!

- Ne gospodina inženjera! Ne! - baču se Čengićev glas - Ostavite čoveka!

- Ovamo, Mitre! - čuje Aliju.

- Pogrešio si vrata! - viče i Nusret.

Dok ga vuku nazad, uhvati Tijanin preklinjući pogled.

- Tijana!

- Beži, Mitre! Spašavaj Vericu!

- Pustite ženu, gospodine Vukajloviću. Bežite na ova vrata. Ovuda.

Ovuda gospodine Vukajloviću - dere se Čengić.

Vuku ga prema levim vratima. On nokušava da im se otrgne iz ruku.

- Tijana! Tijana!

- Pustite ženu, Mitre. Ništa joj neće biti. Guzicu čuvajte!

Otvaraju se druga vrata. Guraju ga prema njima.

- Ne! Ne za ime Božije - kriknu užasnut, bezuspešno se otimajući.

Bez svesti, u lokvi krvi, na podu je ležala gola Verica.

- Verice, dušo, šta su ti uradili?

- Ne na ta vrata, gospodine Vukajloviću! Ovuda. Ponovo ste pogrešili!

- Ne! - skoro riknu. Ne!

Svom snagom pokuša još jednom da se istrgne. Strašan bol mu zapara grudi. Sve oko njega se zavrti i utonu u mrak.

Probudio se na trosedu u svojoj dnevnoj sobi.

Dok se pridiže oseća bol na grudima. Jači od tog bola bio je onaj koji je dolazio iz svesti.

Uz užasno saznanje šta se dogodilo pita se kako se našao u kući.

Poslednje čega se seća bila je Verica i njen vrisak.

Gde li je Draginja?

Gotovo je siguran da ni nju nisu ostavili na miru.

Ustaje. Otvara kuhinju, pa jednu, drugu, treću sobu. Nema je. Sa zebnjom prilazi kupatilu. Zla ga slutnja obuzima.

Ledena jeza mu se u dušu uvukla. Plaši se da otvori kupatilo. Boji se nečeg što je iza vrata.

Siguran je da će biti nešto mnogo strašnije od onoga što su do sada uradili.

Moraš, Mitre, govori sam sebi. Moraš. U paklu si.

Otvara vrata. Dah mu zastaje. Hvata se za dovratak da se ne sruši.

Gola Draginja leži na podu u kupatilu. Oko vrata joj bodljikava žica.

Njome je zadavljena. Noge joj raskrečene. Sa užasom shvata da je između nogu zašivena tankom gvozdenom žicom.

- Lele meni, majko moja! - jauknu.

Htede da pobegne, ali posle dva koraka stade.

Kuda je krenuo?

Od ovoga ne možeš pobeći, Mitre. Ne možeš je tako ostaviti.

Stoji ispred kupatila. Sakuplja snagu da ponovo uđe. Zna da mora. Uđe ponovo. Pokušava da je ne gleda.

Skide joj žicu sa vrata.

- Oprosti majko - reče, pa pođe da joj izvlači žicu kojom su je zašili između nogu.

Iz nje nešto ispade. Hteo bi da ne gleda, ali ne može, Ne može drugačije da izvuče žicu. Ispadaju jajasta telašca.

- Isuse, ima li te - zavapi shvatajuši šta iz tela mrtve majke izlazi.

Napunili su je muškim testisima, pa zašili žicom.

Mora očistiti telo mrtve majke. Mora je okupati, obući, sahraniti. Prvo to, pa će posle da vidi šta će dalje.

Okupao je majku, obukao je i položio na trosed u dnevnoj sobi.

Razmišlja šta će dalje. Groblje je daleko, ne može je sam odneti. Ne može ni sanduk nabaviti. A oni možda i očekuju sahranu. Možda im je to prilika da ga ponovo ponize, da mu još jednom rane pozlede.

Seo je na pod pored majčinog tela.

- Šta da radim, majko - pita je.

- Osveti nas, sine - učini mu se da čuje njen glas.

- Hoću, majko - kaže. Osvetiću vas.

Ode u podrum za budak i lopatu, pa obiđe oko kuće da pozadi u dvorištu nađe mesto za grob. Lopata i budak mu ispadoše iz ruku. Iza kuće, na šljivi, visila je Verica. Golo telo obešeno o konopac.

- Gospode, smiluj mi se - prošaputa.

Hteo je da vrisne da ga nebo čuje, da svojim vriskom pocepa grudi, ali ni glasa više u njemu nije bilo.

Odveza konopac sa grane i prihvati njeno telo u naručje. Okreće se oko sebe da vidi ima li ikog od komšija. Sa obe strane bile su muslimanske kuće.

Prazna dvorišta, zatvoreni prozori. Nema nikog, a on oseća da ga mnoge oči posmatraju. Zna da ga gledaju iza zavesa i da se slade njegovom nesrećom.

Uneo ju je u kuću, okupao i obukao, pa položio pored babe. Vratio se u dvorište i počeo da kopa. Kopa, a na leđima oseća poglede. Ni jednom se nije okrenuo. Neće da mu vide lice. Kopao je dugo. Na bolove od opekotina na grudima nije obraćao pažnju.

Izneo je prvo Draginju, pa Vericu. Položio ih je jednu pored druge.

Prekrstio se i lopatom počeo da baca zemlju na njihova tela.

- Oprosti bože što mora ovako - šaputao je.

Nabacao je zemlju, pa poravnao grob. Tek tada je video da nema krsta.

Zna da mora da napravi krst. Naći će valjda neku dasku u podrumu.

Neka vide oni koji zure kroz prozore da nisu bez krsta sahranjene.

Našao je u podrumu dasku, pa ručnom testerom izrezao jedno duže i

jedno kraće parče i napravio krst. Otišao je ponovo u dvorište i pobio krst iznad njihovih glava.

Dok se vraćao u kuću imao je osećaj da je jedan dug odužio, ali da sada mora da oduži i onaj drugi. Da ispuni zakletvu.

Seo je da se pribere i razmisli. Oni su sigurno smislili još nešto, nešto što će da ga dokrajči. Neće da ga ubiju nego da ga muče. Mora da nađe načina da se izvuče iz grada da bi ispunio zakletvu.

Izvuče pištolj iz fioke radnog stola. Ako nešto opet pokušaju da im ne dopadne ponovo u ruke.

U hodniku zvoni telefon. Neće da ustane i podigne slušalicu. Siguran je da su oni.

Zvonjava ne prestaje. Neko je uporan. Neko ko je siguran da je on kod kuće.

Možda je nešto vezano za Tijanu. Šta li su sa njom uradili. Verovatno hoće da mu kažu gde će naći njeno mrtvo telo. Ni nju, siguran je, neće ostaviti da preživi. Zna da se još sa tim mora suočiti, ali pretpostavi da to može da bude i zamka. Verovatno su nešto najstrašnije ostavili za kraj.

Ustade i pođe prema telefonu. Podiže slušalicu.

- Više vas se ne plašim - kaže odmah u slušalicu. Više me ničim ne možete uplašiti.

- Gospodine inženjeru - čuje se glas iz slušalice. Vaša supruga želi da razgovara sa vama.

Šta li su smislili?

Moraš da budeš oprezan, Mitre, kaže sebi. Ne smeju da te nadmudre.

Moraš da ostaneš živ i ispuniš zakletvu.

- Jesi li ti, Mitre - čuje Tijanu.

Glas joj podrhtava.

- Ja sam - odgovori.

- Slušaj Mitre - čuje je ponovo - ja više neću dolaziti kući.

On ćuti. Još ne može da razume šta su smislili.

- Čuješ li me?

- Čujem - odgovori.

- Ne želim da se vratim kući... Ostajem sa njima...

Jasno mu je da su je primorali da ovo kaže. Verovatno joj drže nož ispod grla.

Neki muški glas je nešto rekao, ali on nije razumeo šta.

Veza se prekinula.

Držao je još neko vreme slušalicu na uvu, a potom je spusti.

Čitavog dana se više ništa nije dogodilo. Razumeo je da ga puštaju da pati, ali da ga negde okolo čekaju.

Smislio je kako da im doskoči. U garažu je ušao kroz podrum. Uzeo kantu benzina i vratio se u kuću. Sačekao je da se smrači. Posuo je benzin po nameštaju, upalio šibicu, pa otrčao u podrum. Nadao se da će one što ga čekaju požar zbuniti i da niko neće obratiti pažnju na podrumski prozor kroz koji će izaći u dvorište.

Uspeo je da im umakne.

Iza njega gorela je kuća...

Sve mu je ovo prošlo kroz glavu za samo nekoliko trenutaka dok je gledao Jelenu u oči. Njen pogled mu je ličio na Tijanin kad je poslednji put video. Zbog toga i nije mogao da joj se odupre. Osećao je da je to njena osveta.

Dok mu je čitav onaj pakao prolazio kroz glavu pitao se ima li pravo da joj ustupi zarobljenika? Neće li time pogaziti

zakletvu koju je dao Draginji i Verici na grobu? Hoće li ih izneveriti, hoće li ga prokleti što je pustio krvnika, a još zakletvu nije isttunio. Ovaj je bio 358. Treba još mnogo da ih uništi.

Iz Jeleninog pogleda video je da je ona prošla možda kroz veći pakao od njega. Nikada ni u jednim očima to ranije nije video.

Spustio je pušku.

Ovoga će upisati kao 359. Siguran je da bi tako želele Verica i Draginja.

61

Samo da pobegne što dalje.

Jurio je kao sumanut osećajući da je niko i ništa, da je zgažen kao gnjida.

Jači od toga osećaja bio je jedino nagon da preživi.

Ne zna koliko je dugo trčao kad ga kao grom preseče:

- Stoj!

Stao je kao ukopan. Nije znao otkuda je došao glas.

Opkoliše ga uniformisani ljudi sa uperenim puškama.

- Vidi Turčina!

- Otkuda Turčin sa ove strane da naiđe?

Ponovo oseća smrtnu opasnost. Zna da mora da se pribere i da ne uradi nešto pogrešno. Seti se Maj klovog pogleda...

Oprezno, ne pomerajući glavu, osmatra ljude koji mu prilaze.

Zna da svakog časa neko može da povuče obarač.

- Otkud ti ovde, Turčine?

- Pustili me - odgovori.

- Ko te pustio?

- Vaši.

- Koji naši?

- Jelena. Jelena...

Hteo je da kaže Fazlić, ali se u trenutku predomisli.

- ...Vojinović.

- A kako se zoveš, Turčine?

- Safet Fazlić.

- Odakle si?

- Iz Sarajeva.

- Kako si dospeo ovamo?

- Zarobio me sinoć jedan vaš.

Ljudi oko njega se zgledaše.

- Mora da je Mitar - kaže jedan od njih.

- Mitar još nikoga živog nije pustio. Nešto je tu čudno.

- Lažeš, Turčine! Ako lažeš, ode glava.

- Ne lažem. Taj što me uhvatio zove se Mitar, a Jelena ga je izmolila da me pusti.

- Zašto bi Jelena molila da te pusti?

Šta sada da kaže? Da li da nešto slaže? Bilo bi opasno. Poniženje mu je malopre spasilo život, ono mu i sada može pomoći.

- Ja sam njen bivši muž.

Ipak je sve bilo uzalud, pomisli. Znala je kuja da neće živ usred dana preći preko linije fronta, zato ga je i pustila. Da ga ponizi, pre nego što ga ovi ubij.

- Svežite ga za ono drvo tamo. Ti, Milutine, idi vidi je li tačno ovo što kaže.

Odvukoše ga prema obližnjem drvetu i privezaše uz njega.

- Tako. Tu je zgodna meta za njegove. Ako ga oni koknu, mi mu nismo krivi.

Zaista je zgodna meta za snajperiste. Sa one strane ne mogu znati da je njihov. Prvi koji ga spazi pucaće u njega.

Ne može da se otme sećanju na minule događaje.

Posle udarca u glavu osvestio se vezan negde u šumi. Pridigao se i seo.

Odmah potom, čovek, sada zna da se zove Mitar, munu ga puškom u slabinu terajući ga da ustane.

U svitanje su stigli pred onu kuću. Tada je ugledao nju. A povrh svega, tu je i onaj novinar. Kada je tražila da ga puste znala je da se živ neće vratiti svojima. Htela je prvo da ga ponizi.

Da umre ponižen...

A sada je tu, vezan za stablo, na meti sopstvenih snajperista. To je samo zmija, kurva srpska mogla da smisli. Pružila joj se prilika da mu se osveti.

Vreme sporo prolazi.

Da li će ga pustiti? Hoće li onaj što je otišao da pita stići pre nego što ga pronađe neki snajperista sa one strane?

Neće da umre. Hoće da živi. Ni za Alaha neće da umre. Ni za koga.

Sa desne strane začu se eksplozija. Uplaši se da će front oživeti. Ako počnu da gađaju topovima i bacačima teško da će ga na ovoj čistini neki šrapnel zaobići.

Strah mu se u kosti uvukao.

Naoružani Srbi opet se odnekuda pojaviše. Tek tada primeti dobro zamaskirane rovove iz kojih su izašli.

Šta li je rekla? Hoće li ga rafalom prikovati za ovo stablo?

Neprijateljski ga gledaju.

Ubiće me, pomisli.

Neko mu otpozadi odvezuje konopac. Oslobodiše mu ruke.

- Idi, Turčine. Idi u neku crkvu, ako svaku niste srušili, zapali sveću za Jelenu. Ne verujem da bi ti nju pustio, Turčine.

Osmatra oko sebe. Ni jedna cev u njega nije uperena.

Krenu polako, osvrćući se. Možda će ga ubiti iz daljine.

Da li da potrči?

Ne sme. To bi moglo da isprovocira nekog da mu ispali metak u leđa.

Samo polako, Safete!

A, ako njegovima nešto bude sumnjivo, pa ospu vatru? Ne mogu oni otuda da znaju da je on njihov. Mora vešto iz ovoga da se izvuče. Najbolje je da ide desno prema onoj šumi. Tamo je ona kuća gde su njegovi ostali.

Trebalo bi da bude iza prvog prevoja. Iako je hladno, oseća da mu znoj curi niz leđa i niz slepoočnice. Samo da se dohvati šume, da se i jednima i drugima skloni sa očiju, posle će lako.

Konačno, šuma. Uhadnuo je punim plućima i potrčao. Nije obraćao pažnju na grane koje su ga šibale po obrazima. Samo da što pre stigne do svojih.

Usput se polako smiruje. Valjda ga više ne mogu pogoditi. Ipak žuri.

Front je ovo. Ko zna šta sve može da se dogodi.

- Stoj! - začu grub glas ispred sebe.

Šuma je. Ne vidi nikoga.

- Stao sam! - viknu glasno.

- Ruke uvis!

Podigao je ruke i čekao. Sada je sve u Alahovim rukama, pomisli gotovo smireno.

Kroz grane se prvo pomoliše puščane cevi pa ljudi. Laknu mu kad

prepozna muslimanske uniforme.

Konačno je stigao.

Opkoliše ga. Mere ga sumnjičavim pogledima.

- Ko si ti? - prodra se jedan.

- Vaš sam. Safet Fazlić.

- Gde si bio?

- U izviđanju - slaga. Moja jedinica je na specijalnom zadatku. Tamo su, pokaza desno. Čekaju me.

- Da nije špijun srpski? - reče neko.

- Čekajte, ljudi, ja sam Safet Fazlić...

- Skidaj gaće!

Znao je da nikakva objašnjenja ne bi pomogla. Raskopča pantalone, pusti ih da padnu, pa spusti gaće ispod kolena.

- Evo, vidite. Vaš sam.

- Idi. Ubuduće budi oprezniji. Mogli smo da pucamo i bez upozorenja.

Obuče se i krenu da traži onu porušenu kuću. Usput smišlja šta da im kaže, kuda je nestao. Pohvaliće se da je na svoju ruku otišao u izviđanje, da je pronašao kuću u kojoj je onaj novinar smešten. Reći će im da već noćas može da ih provede kroz front. Opet će preuzeti komandu. Ako bude trebalo, a Bleka će da likvidira.

Dosta mu je bilo i poniženja i slušanja tuđih naređenja.

62

Kada se vratila u četu, Majkla nije bilo. Rekoše joj da je otišao prema selu.

Šta ako je pobegao?

Požuri nazad u štab. Gotovo je trčala.

- Nestao je! - reče zadihano kapetanu.

- Šta? - skoči on. - Kuda?

- Kažu, otišao je dole prema selu.

- Brzo! Idi za njim dole, a ja ću poslati patrolu za tobom. Čuvaj se! Budi oprezna.

- Nije naoružan - reče ona.

- S takvima nikad ne znaš. Požuri.

Opet je trčeći pošla prema selu.

Kuda li je krenuo? Ako hoće da prebegne muslimanima, pošao je u pogrešnom pravcu, a to se i ne radi usred dana.

Nikoga da sretne, da pita. Neko ga je morao videti.

Primeti da je crkva otvorena, pa uđe, možda je tamo.

Nije bilo nikog osim starog crkvenjaka. Nešto je spremao.

- Da nisi video Amerikanca - pita ga.

- Mislim da je kod oca Miladina. Otišli su zajedno u kuću, sigurno je još tamo - reče starac, pokazujući na kuću.

Jeleni bi lakše. Kao da je neki teret sa sebe skinula.

U tom trenutku obojica izađoše iz kuće. Majkl joj mahnu rukom. Jelena pođe prema njima.

- Šta se dogodilo - upita je Majkl.

- Ništa - slaga ona. - Pošla sam kod Miloša, pa sam htela da vas pozovem da idemo zajedno.

- Što nosite pištolj? Nešto se događa?

Odmah je primetio, pomisli ona. Profesionalac.

- Naredba je da kad nekud idemo nosimo pištolj - slaga ona. Nikada se ne zna šta može da se desi.

- Svakako. Ovde je rat. Pričao sam dugo sa gospodinom Pejovićem.

Interesantan čovek. Mnogo zna. Sa uživanjem sam ga slušao.

Prepričavao joj je razgovor sa protom. Jelena ga shvati kao filozofsko meditiranje dvojice intelektualaca.

Dok ga je slušala, nije mogla da se otme utisku da govori iskreno. Da nije onog odašiljača u njegovom koferu, teško bi poverovala da je obaveštajac.

U tom trenutku stiže ih vojna patrola. Jelena se uplaši da se ne odaju.

Jedan mlađi oficir se vešto snađe.

- Zdravo, Jelena - kaže. -Kud si pošla?

- Idem sa Majklom da obiđem sina i majku - odgovori ona.

Oni produžiše.

Dok Majkl priča, Jelena razmišlja šta da preduzme. Mora nekako da ga iznenadi kako bi se odao.

- Još malo da prošetamo, pre nego što odemo kod mojih?

- Kako god kažete - odgovori on i nastavi da priča o svemu i ničemu.

- Sada kažite zašto ste došli? Zašto ste došli na Ozren, Majkl, ako se tako uopšte zovete? -reče Jelena gledajući ga u oči.

Majkla kao da nije iznenadilo njeno pitanje.

- Normalno je što me to pitate - reče polako.

- Govorite, Majkl!

Odlučila je. Ubiće ga ako ne progovori. Izvadi pištolj.

- Nema potrebe da se uzbuđujete. Objašnjenje je vrlo jednostavno, a opet, i komplikovano... čak i za mene.

To je razbesne.

- Gospodine špijune, sa uživanjem ću da vas ubijem, ako ne kažete zašto ste došli na Ozren!

- Zar ja špijun! - htede da se osmehne Majkl.

- Vi! Vi! Otkrili smo vas! Mislili ste da ste pametniji od nas!

Jelena kipti od besa.

I Majkl poče da se nervira.

- Objasnite mi o čemu se radi - reče, pa onda ako hoćete pucajte!

- Objasniću vam, a potom ću, ako ne priznate zašto ste došli na Ozren, pucati u vas. Otkrili smo vas. Pohvatali smo diverzante koji su po vas došli.

Majkl se, ovoga puta, više zabrinu nego iznenadi.

- Kakve diverzante?

- Nosili su vašu sliku! Vas su tražili!

Majkl jedva primetno preblede. Odmah je shvatio. Seti se Robertovih reči da neće živ izaći iz Bosne.

- Govorite, Majkl, ubiću vas, kunem se!

- Polako, Jelena - pruži on ruku ka njoj.

- Ne pomerajte se, pucaću! - viknu ona.

Majkl se nasmeja.

- Dobro, neću. ali me saslušajte. Sada znam o čemu se radi. Diverzanti su zaista traižli mene, ali da me ubiju, Jelena. Da me ubiju, jer sam na putu da otkrijem istinu šta se ovde događa.

- Ne lažite - besno će Jelena. A odašiljač u koferu?

- Kakav odašiljač? Ne razumem.

- Svi vi razumete. Otkrili smo odašiljač u vašem koferu koji emituje signale. Po njma su vas pronašli. Poslednji put vas pitam zašto ste došli?!

- Odašiljač u koferu! Znači da su se stvarno uplašili - reče Majkl skoro rezignirano.

- Govorite!

Majkl se koleba da li da joj kaže istinu. Mora da joj kaže. Shvati da su dosadašnja objašnjenja ipak neuverljiva. Ko bi još slao diverzante bez velikog razloga? Doduše, i otkrivanje istine o ovom ratu je očito krupan razlog, ali postoji i nešto drugo. Mnogo važnije.

- Slušajte, Jelena - odluči se, - sve ću da kažem. Hteo sam i ranije da vam ispričam, ali sam stalno to odlagao.

- Govorite!

- Hajde, ostavite to. Ne treba vam oružje. Od kada sam došao ovamo često je bilo upereno u mene.

Jelena spusti pištolj.

- A sad me slušajte. Iz Njujorka sam stigao ovamo sa dosta mržnje prema vama Srbima. Zvanično, poslao me je „Post" da napišem seriju relortaža o silovanju 160 hiljada muslimanki. Nezvanično, glavni urednik, inače moj

dugogodišnji prijatelj, rekao mi je da pokušam da saznam šta se krije iza izjave Džordža Buša da „Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike".

Bušu je to očito izletelo. Niko ne zna o čemu se radi. Izgleda da se tamo saznalo za moju misiju, ko zna kako. Moj prijatelj Robert, glavni urednik, ubijen je one večeri kad smo se vratili iz Studenice. I mene su, već nekoliko puta, pukušali da ubiju. Sada još i ovi diverzanti... Znači da neko tamo kod nas po svaku cenu hoće da me spreči da saznam istinu... Sad znate ono najglavnije...

Jelena vrati pištolj u futrolu.

- Ne razumem zašto ste to prikrivali. Pa to nama, očigledno, može samo da koristi.

- Ne znam. Nisam ni u šta siguran. Možda ne odgovara ni vama da se to sazna. Možda će me sada vaši uhapsiti i osuditi na smrt za špijunažu. Ovde je sve moguće.

Jelena je ćutala. Sada, pošto zna istinu, trebalo bi da ode i sve ispriča oficiru. A šta, ako Majkla zaista uhapse i streljaju?

- Da se vratimo - reče.

Majkl je ćuteći išao pored nje. Naslućivao je šta je muči.

- Hoćemo li gore, do komande. Da im ovo ispričamo - pita je.

Jelena se osmehnu i prijateljski ga pogleda.

- Ima vremena za to. Već se smrkava, bilo bi opasno da se gore vraćamo.

- Zašto?

- Naši očekuju novu grupu diverzanata. Verovatno će stići po signalu iz vašeg kofera. Svuda su postavili zasede. Sutra ćemo im razjasniti sve, a večeras ćemo spavati kod mame i Miloša. Stigoše do jedne novosagrađene kuće, spolja još neomalterisane.

Na vratima se pojavi Mihailo.

- I ti si, tata, ovde - obradova se Jelena.

- Došao sam da vidim unuka - odgovori on, pa poljubi Jelenu i pozdravi se sa Majklom.

U kući, pored Vuke i Miloša, nađoše i protu Pejovića. Video, kaže Mihaila pa došao da se sa njim ispriča.

Mihailo odnekud nabavio i rakiju. Znao je, kaže, da neko može da naiđe.

Ne može kuća bez rakije.

Njih trojica su sedeli za velikim trpezarijskim stolom. Vuka je poslovala

oko šporeta, a Jelena je, držeći ga u naručju, uljuljkivala Miloša.

- Vala, oče-proto, moram da ti ispričam šta sam sanjao u poslednje vreme...

Mihailo detaljno ispriča snove o Svetom Savi. Prota ga je slušao sa izuzetnom pažnjom. I žene su naćuljile uši. Jelena je sela pored Majkla i tiho mu prevodila Mihailovu priču.

Što je priča dalje odmicala prota sve zaprepašćenije gleda Mihaila. Kad Mihailo završi, prota upita:

- A taj prsten stvarno postoji?

- Postoji - odgovori Mihailo. - Jelena, pokaži prsten proti.

Jelena donese iz sobe prsten i dade ga proti. On ga dugo zagleda, okreće.

- Ti, Mihailo - reče, - i ne znaš šta imaš u kući. Ovim znacima pisane su himne Veda...

Jelena se seti Dušanke.

- To je meni rekla i jedna prijateljica, arheolog.

- Da li je to moguće, oče-proto? To pismo je staro hiljade godina. A kako tumačite moje snove?

- Ja sam pravoslavni sveštenik i ne umem da tumačim snove. Međutim, to što si ti u snu video je tačno. Tvoj mozak je na neobjašnjiv način primio neku poruku iz prošlosti, ili iz kosmosa. Tačno je da smo mi najstariji evropski narod. Mnogi dokazi o tome postoje, pa evo i ovaj prsten. Na žalost, ne umem da pročitam šta ovde piše, ali znake poznajem.

Majkl je šapatom od Jelene traižo da mu prevede.

- Ponoviću vam ja sve ovo na engleskom, gospodine Mišel - reče prota, pa se ponovo okrenu Mihailu.

- Srbi su narod majka. Od njih su nastajali ostali narodi, a iz njihovog jezika ostali jezici. Čak, ima dokaza da su starogrčki i latinski povukli koren iz srpskog jezika.

- A zašto naša nauka o tome ćuti? - upade Mihailo.

- To je teško objasniti. Naša sadašnja nauka ignoriše sve dokaze o praporeklu Srba i drži se teorije da su Srbi došli na Balkan u šestom veku od Hristovog rođenja. Istina je da je jedan talas došao i tada, ali su oni našli na ovim prostorima Srbe koji su tu bili odvajkada. U 18. i 19. veku se jedna ekipa srpskih naučnika time ozbiljno bavila, potom se pojavila nemačka teorija o dolasku Srba na Balkan u šestom veku. Naša nauka je to prihvatila i

sada važi kao istorijska činjenica. Naši naučnici nisu na vreme shvatili podvalu. Germani su hteli da dokažu kako su stariji od Srba. Srbi su, dragi moj Mihailo, u prastaro doba živeli u čitavoj Evropi i dobrom delu Azije, dok ih ostali narodi nisu uništili ili pretopili. Najljući neprijatelji su im bili Germani. Neprestani rat između Srba i Germana trajao je oko 1.800 godina, a najčešći je bio posle pojave hrišćanstva.

Srbi, duboko vezani za svoje tradicije, teško su primali hrišćanstvo, a Germani su ih pod izgovorom da se bore za Hrista - istrebljivali. Danas su Srbi najverniji Hristovi sledbenici, a Germani ni danas nisu odustali od namere da ih potpuno istrebe.

Prema tome, koreni mržnje mnogih naroda prema Srbima su u pradavnoj prošlosti.

Prota potom sve ovo ponovi Majklu na engleskom.

Dok je prota govorio, Jelena se seti Anke. Njen način govora je podsećao na vedske himne.

O tome nikada nije razmišljala na ovaj način. Najstariji zapisani tekstovi u Indiji, četiri hiljade godine pre Hrista, puni su srpskih reči.

Jedva je čekala da prota završi kazivanje Majklu, pa ga upita što o tome misli.

- Da, Jelena, to sam zaboravio da kažem. Prapostojbina Srba je Indija.

Odatle su se proširili po Aziji i Evropi. Zato je toliko srpskih reči u himnama Veda.

Jelena zna da je prota Pejović obrazovan i vrlo informisan. Možda bi on mogao da zna nešto od onog što Majkla interesuje, a što bi i njoj pomoglo da sutra objasni kapetanu.

- Oče - poče na engleskom da bi Majkl razumeo, kako tumačite izjavu Buša da Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike?

Majkl je začuđeno pogleda, pa se osmehnu. Razumeo je da hoće da mu pomogne.

Prota se malo zamisli, pa reče:

- To je dosta kompleksno pitanje. Mnogima je ta izjava delovala smešno.

Neki to tumače kao najobičniju glupost. Ima i onih koji to vezuju za obaranje američkog „avaksa" iznad Srbije, što još nije ni potvrđeno ni demantovano.

Neki, opet, tu izjavu vezuju za tajno oružje Srba -„Teslinu kuglu". Ni o tome se, takođe, istina ne zna. Možda su i to neki od razloga što je Buš dao onakvu izjavu. Postoje, međutim, i drugi, po meni značajniji razlozi...

Majkl ga sada sa većom pažnjom sluša.

- ...Tvorci novog svetskog poretka neplanirano su naišli na teškoće. Novi svetski poredak je još u povoju a pred njim se isprečila šaka Srba koji ne samo da ne pristaju da zaborave ni svoju naciju ni svoju veru nego hoće da stvore, svoju jaku nacionalnu državu.

Ako tim putem krenu i drugi, uz to moćniji i brojniji narod, novi svetski poredak ostaće samo želja nekih svetskih moćnika.

Kasnija protina razmišljanja uklapala su se sa Majklovim, koji ubrzo shvati da su Srbi oni koje progone a ne progonitelji...

63

San mu neće na oči. Uzalud se prevrće u krevetu pokušavajući da nađe položaj koji bi mu doneo san. U noćnom muku sluti neku opasnost.

Hoće li Srbi izdržati do kraja, pita se. Hoće li imati toliko snage?

Oni koji su Roberta ubili, spremni su da unište čitav ovaj narod samo zato što im se isprečio na putu.

Pridigao se, seo na krevet. Po običaju masirao je slepoočnice nekoliko trenutaka, što je obično činio kada je bio izuzetno zabrinut. Ustade i priđe zidnom ogledalu. Primeti da su mu bore na čelu i licu postale dublje. Kao pokretne slike, kao galeriju likova vide Šenon, Jelenu, Pitera, Safeta, Josipu, Bredlija, Roberta...

Sklopi oči da bi prekinuo defile likova i prošaputa:

- Samo još Bog može pomoći ovom narodu.

64

Front na Ozrenu je mirovao.

Helikopter Ujedinjenih nacija u niskom letu, skoro dohvatajući vrhove drveća, prelete muslimanske rovove, pa se uputi prema srpskim. Leteo je nekoliko minuta iznad rovova, pa potom skrenu levo prema pozadini fronta.

Vojinovići su sa Majklom pili jutarnju kafu kad helikopter nadlete kuću.

Grmljavina motora nikog ne uznemiri. Samo je Mihailo ustao da pogleda kroz prozor.

- Vidi, ovaj se spušta kod nas.

- Da nije neko iz vrhovne komande - upita Jelena.

- Nije naš, nego Unproforov.

Na te reči Majkl ustade i priđe prozoru. Helikopter se lagano spuštao na jednu ledinu nedaleko od kuće.

Vrata helikoptera se otvoriše. Iz njega iskoči pet vojnika sa plavim beretkama na glavama.

Kad izađoše izvan domašaja elise, zastadoše razgledajući okolinu. Jedan je nešto pokazivao rukom prema vrhovima Ozrena, zatim se uputiše laganim korakom prema kući.

- Pa ovi idu kod nas - opet će Mihailo.

I Jelena priđe prozoru.

- Verovatno nešto traže.

Majkl se dvoumi da li da kaže Jeleni da sluti opasnost. Ne može da se odluči.

Ispred kuće vojnici ponovo stadoše.

Oficir pođe prema ulazu.

- Jelena, vidi šta hoće čovek - reče Mihailo.

Majkl pođe za njom.

- Izvolite, želite li nešto - upita Jelena na engleskom, pošto otvori vrata.

Crnomanjasti oficir, odmeri je prodornim pogledom.

- Malo smo zalutali. Tražimo vašu komandu.

Spazivši Majkla, oficir zgrabi Jelenu za ruku, izbaci je sa praga napolje, pa se baci na Majkla i obori ga na pod. Gotovo istovremeno priskočiše i njegovi pratioci. Jedan, hvatajući je u zagrljaj, poturi Jeleni pištolj na slepoočnicu, a preostala trojica uleteše u kuću.

Mihailo je upravo otvorio vrata od kuhinje da vidi šta se događa.

Spazivši Majkla na podu polete da mu pomogne ali mu se ispreči cev automata. Spontano podiže ruke.

Vuka, u trenutku, shvati šta se događa, utrča u sobu, dograbi usnulog Miloša i krenu prema prozoru. Pre nego što stiže do njega nešto je udari u rebra, a preteći glas joj naredi:

- Ne mrdaj!

Kad izađe napolje sa Milošem u naručju, zateče Majkla, Mihaila i Jelenu s lisicama na rukama. Tada iz helikoptera iskoči još jedan vojnik i potrča prema njima.

Jelena ga je, sa zaprepašćenjem, odmah prepoznala.

Majkl ga je, bez iznenađenja, samo pogledao.

- Pomozi, Majko Bogorodice - prošaputa Vuka držeći i dalje Miloša u naručju.

Safet, na nekoliko koraka od njih, zastade, cinično se nasmeja, pa reče na engleskom.

- Amerikanče, što mi sad ne kažeš da mi je smrt samo odložena?

Majkl jedva i pogleda Safeta.

Jelena, potpuno ošamućena, gotovo da nije bila ni svesna šta se događa.

Osećala je jedino da je ponovo u rukama satane.

- Šta ćemo sa ostalima, Fazliću - pita oficir. Da ih likvidiramo?

- Ne - kaže Safet i dalje se cinično smejući. To bi za njih bila nagrada.

Vodim ih u Sarajevo da im pokažem njihovog Hrista!

Spazivši Miloša u Vukinom naručju, osmehujući se priđe, zagleda ga, pa se okrenu prema Jeleni?

- Je li ovo Mujo od Doboja, kurvo srpska? Biće, znači, džamija na Moravi!

Jelena se naježi, ali joj istovremeno dođe ona divlja snaga kakvu je imala

onog dana u podrumu „Evrope". Prezrivo ga pogleda.

- Ne možeš mu ništa, balijo! Kršten je, odrekao se satane.

U Safetovim očima sevnu mržnja. Zaškrguta zubima.

- Zažalićeš, kurvo srpska - prosikta.

65

...Sviće. Odnekud probija prva jutarnja svetlost.

Još ne znaju gde su. Hodajući ili tapkajući u mestu pokušavaju da se ugreju.

Jelena prigrlila usnulog Miloša. Steže ga na grudi da mu bude toplije.

Pokušava da ne misli ni o čemu, ali ne može. Za sve je ona kriva. Nesreća je samo zbog nje zadesila Vojinoviće. I prsten će opet nestati. Novo zlo čeka Srbe. Odavde izaći neće, to joj je jasno, a prsten je ostao u onoj kući na Ozrenu. Kad bi nekako mogla to da dojavi Braci. On je poslednji Vojinović.

Prsten mora da bude kod njega.

Vuka se skupila. Proklinje dan kad je njena noga prešla preko Drine.

Proklinje i Bosnu koja sada u ognju gori.

Majkla mraz do kostiju probija. U džemperu je kao i onda kad ga je onaj na hodniku oborio. Zora sve više osvaja. Sada vide da su u nekom velikom podrumu ili hali, potpuno praznoj. Svuda beton, na visoko podignutim prozorima gvozdene rešetke.

Pogledi im se povremeno sreću, ali niko ne progovara.

U neko doba otvoriše se metalna vrata. Uđe desetak naoružanih muslimana i postroji se s obe strane ulaza. Za njima uđoše drugi noseći stolove i stolice. Naspram vrata postaviše tri velika stola a iza njih poređaše stolice.

Spolja se začu galama. Na vratima se pojavi grupa ljudi. Izmršaveli, prljavi, pocepani, izranjavani...

Utrčali su praćeni spolja uzvicima i psovkama. Čitava reka nesrećnika.

Više od stotinu.

Majkl i Vojinovići se instinktivno okupiše. Dok su ostali zapanjeno gledali u žive ljudske kosture, Jelena je znala da su ih doveli iz nekog logora.

Predosećala je da se sprema nešto strašno, da će se naći u paklu mnogo strašnijem od onog u kojem je bila.

Iako je podrum bio gotovo pun, vladala je tišina. Svi su nemo iščekivali sudbinu.

Na vratima se pojavi omanji debeljko. Ušao je, zastao, pa pogledom prešao po gomili logoraša. Kad pređe na Vojinoviće, zagonetno se osmehnu kad mu se pogled susrete sa Majklovim.

- Majkl, staro momče, zašto ne slušaš prijatelje? - viknu iz sveg glasa.

Majkl ga je gledao začuđujuće mirno. Nije mu ništa odgovorio. Nije imalo smisla. Srce Dejvida Bruka ničim neće raznežiti.

Iza Dejvida uđe grupa ljudi. I oni ćuteći prvo pogledaše žive ljudske kosture, pa i njima pogled zastade na Vojinovićima i Majklu.

Majkl ih je gotovo sve prepoznao. Nije se iznenadio što vidi Rajana Bredlija, nije se začudio ni što su tu i Marsel Dipon, Ričard Glen, njegov kolega Hans Veber, Šarl Botan. Među njima je onaj zverskog lica sa nadimkom Blek, kao i još nekoliko dobro poznatih faca. Zbunilo ga je što su sa njima Jusuf i Stipe Delić.

Stipe je piljio u njega, a na licu mu je bio onaj pobednički osmeh koji je Majkl već viđao.

Na kraju uđe i Safet-beg sa Damirom u muslimanskoj uniformi. Iza njih upade čitava gomila naoružanih muslimana.

Jeleni se oduzeše noge. Nije se plašila ni Safet-bega niti njegovih ljudi koje je upoznala u podrumu hotela „Evropa", već Damira. Sa užasom shvati da je i on postao jedan od njih.

- Gospodine Bruk, sve je spremno - raportira Safet-beg, gotovo mu se klanjajući.

Dejvid još jednom uz zagonetan osmeh pogleda Majkla, pa krenu prema stolovima. Seo je na sredinu. Ostala mesta zauze njegova pratnja. Safet-beg i njegovi ljudi ostaše da stoje s obe strane stolova s oružjem na gotovs.

Zbijeni između naoružanih muslimana, Majkl, Vojinović i nesrećnici dovedeni iz logora, ćutke su gledali u one za stolovima.

Dejvid pogledom ponovo pređe po podrumu.

- Dovedite ga - zapovedi.

Safet-beg prenese naređenje dvojici svojih ljudi.

- Dovedite Amerikanca.

Majkla privedoše stolu.

- Odvežite ga - naredi Dejvid.

Skinuše mu lisice sa ruku.

- Dajte mu stolicu. Neka sedne sa ove strane.

Majkl sede naspram Safet-bega, iščekujući šta će se dalje događati. Bio je siguran da je Dejvid smislio nešto đavolsko.

- Izvolite, Fazliću, slušamo vas - dade Dejvid reč Safetu.

Ovaj iskorači, pokloni se teatralno, pa onda pokaza prema grupi logoraša i Vojinovićima.

- Gospodo sudije - poče povišenim glasom, - ovde, pred vama nalaze se Srbi! Zlo seme čovečanstva! Ljudskom rodu u čitavoj istoriji nije pretila takva opasnost kao danas. Oni hoće da zaustave točak istorije i civilizaciju vrate stotine

godina unazad! Taj korov u ljudskom rodu, gospodo sudije, mora biti uništen. Mora se počupati sa korenjem!

- Prevedite im optužnicu, Fazliću - naredi Dejvid.

Safet-beg svoju optužbu ponovi na srpskom.

Logoraši i Vojinovići su nemo gledali i u njega i u sudije za stolom.

Jelena još nije potpuno shvatala šta se događa. Čudi je što su Majkla odvezali i posadili ga da sedi sa njima. Da je, ipak, nije prevario? Da sve nije bila nameštaljka?

- Zašto se vi Srbi protivite novom svetskom poretku - pita Dejvid, a Stipe Delić prevodi.

Srbi ćute. Ne razumeju čemu služi ova farsa.

Mihailo se seti suđenja Hristu i šta je on odgovarao. Nesvesno iskorači pred sudiju, pa ponovi Hristove reči:

- Ti kažeš!

Pošto mu Delić prevede, Dejvid shvati Mihailov odgovor. Samo na trenutak se zamisli. Onda odmahnu rukom i nastavi:

- Zašto ubijate muslimane i Hrvate? Zašto silujete njihove žene i rušite njihova sela i gradove?

Mihailo se seti da Hristos na ostale optužbe nije odgovarao. Ćutao je.

Ćutali su i svi ostali gledajući u Dejvida.

On je razumeo zašto mu ne odgovaraju. Opet malo poćuta.

- Optužuju vas da ste najveći zlikovci dvadesetog veka - reče.

Majkl je od početka razumeo predstavu. Znao je i da je sve ovo smislio

Fazlić da bi se osvetio Jeleni, a Dejvid prihvatio da bi kaznio njega. Ne razume samo zašto ga je izdvojio od ostalih. Hoće sigurno da ga pred njima ponizi, da misle kako ih je izdao. Jelena će verovatno da pomisli kako je on, ipak, špijun i kako je sve ovo bila nameštaljka.

- Dejv - kaže ustajući sa stolice. Samo naslućujem šta ovim hoćeš, ali prihvatam igru...

- Ti, Majkl, treba samo da gledaš, da bi shvatio u kakvoj si zabludi. Ako se osvestiš, možda ćeš se i vratiti u Ameriku - prekinu ga Dejvid hladno.

- Tražim reč - reče Majkl.

- Neka ti bude - odgovori Dejvid. Bojim se da ćeš sam sebi presuditi.

- Prvo mi odgovori nešto, Dejv. Neću da moji prijatelji misle da sam ih izdao i da sam špijun. Kako ste znali da sam u onoj kući, kad je odašiljač bio u koferu na brdu?

Dejvid se nasmeja.

- Ti si, Majkl, budala. Onaj odašiljač u koferu je i postavljen da ga pronađu. Pravi diverzanti su i ubačeni da budu pohvatani kako bismo vas zavarali. Pravi odapšljač je bio u tvojoj jakni. Jesi li zadovoljan?

- Jesam - suvo odgovori Majkl.

U tom trenutku pogleda Jelenu.

- ...A sada, Dejv, da ti kažem. I tebi i svima vama, gospodo.

- Majkl, upozoravam te da ne ideš dalje! - prekinu ga Dejvid.

- Hoću, Dejv. Ići ću do kraja. Pošto si započeo ovu igru i igraš Pontija Pilata, onda me čuj. Znam zašto me progonite! Saznao sam čime to Srbi ugrožavaju nacionalnu bezbednost Amerike!

- Majkl, još jednom te upozoravam. Ne presuđuj sam sebi!

- Ne bojim te se, Dejv.

- Umukni!

- Završio sam, Dejv! Završio i pridružujem se njima!

Majkl ode od stola i stade pored Jelene. Ona ga dotače rukom i prošaputa:

- Hvala, Majkl.

U tom trenutku Safet-beg zavika:

- Na krst njih treba! Da vidimo hoće li im Hrist pomoći!

I njegovi ljudi počeše da viču:

- Sve to treba pobiti!

- Pod nož, krmke srpske!

Logoraši, Vojinovići i Majkl su nemo posmatrali zapenušane muslimane i sudije za stolom. Mali Miloš se probudi. Plače.

Dejvid ustade.

- Pošto si rekao da sam Pontije Pilat, Majkl, onda ću i ruke da operem.

Donesite mi vode!

- Neće ti to pomoći, Dejv, kao što nije ni njemu - reče Majkl.

Donesoše bokal sa vodom. Dejv ritualno pere ruke govoreći:

- Ja nisam kriv u tvojoj krvi. Je li tako rekao Pilat?

- Nešto slično, Dejv - odgovori Majkl.

- A sećaš li se Majkl, čitao si verovatno, šta su Rimljani radili prvim hrišćanima?

- Sećam se.

- E, sada to isto čeka tebe sa tvojim Srbima.

- Nešto si zaboravio, Dejv. Rim nije uništio hrišćanstvo, nego hrišćanstvo Rim! Tako će biti i sada, Dejv!

- Fazliću - viknu Dejvid. - Prvi čin je završen! Hoću drugi! Počnite!

Safet-beg podiže ruke prema nebu i iz sveg glasa povika:

- Alah uegber!

- Alah uegber! - ponoviše muslimani.

Jeleni poče da se mrači pred očima.

- Isuse, ima li te? - prošaputa.

Dejvid ponovo sede za sto. Na licu mu je titrao zloban osmeh, kao i ostalim pored njega.

- Ovoga krmka na krst! - dreknu Safet-beg pokazujući na Mihaila. Da vidimo hoće li da vaskrsne! Napravite krst!

- Ihaaaa! - čuje se nečiji podivljali vrisak.

„Od Sarajeva, pa do Raške, skidaćemo glave vlaške!"

U podrum uneše pripremljeni veliki krst.

Jelena još ne zna kakvu je smrt njoj Safet namenio, ali je svesna da mora da prikupi snagu, da se pripremi za muke i strašno umiranje.

Krst postaviše za nekoliko minuta.

Dohvatiše Mihaila. Jelena okrenu glavu da ne gleda. Vuka sklopi ruke, vapijući:

- Gospode, ako te ima, smiluj nam se.

Mihailo se nije opirao. Prepustio se dželatima da čine šta hoće. I njegovi, kad su ih bacali u Koritsku jamu, nisu se opirali. Mirnoćom s kojom su odlazili u smrt svetili su se dželatima i uterivali im strah u kosti.

Podigoše ga na krst. Vezaše mu ruke za dva kraka, pa potom noge za vertikalni deo.

- Eksere! Daj eksere!

Bol u šakama mu mrači svest. Đavo se ispred njega kezi dok ga ukiva.

- I noge! I noge mu zakuj! Da vidimo hoće li da vaskrsne?!

Ukivaju mu eksere kroz tabane. Bez roptanja sklopi oči.

- Onesvesti se, krmak!

- Neka. Osvestiće se. Neće lako da umre! - reče Safet.

Tada se okrenu prema Jeleni.

- A šta ćemo s tobom, kurvo srpska?

Jelena ga je gledala u oči. Pravo u zenice. Pogledom mu je govorila: Ne plašim te se, balijo. Bolja sam od tebe, balijo. Smrću ću te pobediti.

Na grudi je stezala Miloša. On je glasno plakao.

- Zamoli me, kurvo srpska! Možda ću te pustiti!

Jelena ga i dalje gleda pravo u oči.

- Majku ti srpsku - arlauknu Safet-beg. - Zažalićeš! Vežite je!

Neko joj istrže Miloša iz ruku. Htede da vrisne, ali se suzdrža. Hristos će pomoći njegovoj nevinoj duši. Čvrsto je uvezaše konopcem.

Vuka nije imala snage da gleda kako Mihaila razapinju na krst. Zatvorila je oči. Tek kadraču urlik Safet-bega, progleda shvativši da su Jelena i Miloš u opasnosti. Odmah se baci na onoga koji je istrgao Miloša Jeleni iz ruku.

- Ostavi dete, prokletniče! - vrisnu i noktima ga zagreba po licu.

- Majku joj srpsku, izvadiće mi oči! - vrisnu balija.

Drugi, koji je stajao do njega, trže nož. Zamahnu i raspara joj stomak.

Ona se sruši iskolačenih očiju, a iz razjapljene rane bljunuše creva i krv.

- Dajte krstove - grmi Safet-beg.

Donesoše još dva krsta.

- Učvrstite ih ovde! Ne tu, ovde!

- Vežite ih! - grmi Safet-beg.

Majkl, kao da se to drugom događa, pusti da ga razapnu na krst. Nisu ga prikovali, već samo vezali konopcima.

Privezaše i Jelenu. Ona to ne oseća. Svesna je jedino da onaj satana još

drži Miloša u rukama.

- A sad joj sina stavite ispod nogu. Tu. Tako! Krstivši ga, ubila si Muja od Doboja, kurvo srpska. Zato ćeš to da platiš. Prvo ćeš, kurvo, da gledaš kako umire. Moli me, kurvo, srpska! Iako na ivici snage, ona ga mirno pogleda i reče:

- U paklu ti duša na mukama ispadala, balijo.

On kriknu:

- Meso ćeš mu jesti, kurvo srpska!

Logoraši su nemo posmatrali kako Safet-begove sluge razapinju na krst Mihaila, i Jelenu. U njihovim očima video se čudan sjaj.

Kada Jelena poče da priziva Boga, svi se spustiše na kolena i počeše da krste. U početku tiho, pa sve glasnije, iz desetina grla zabruja:

- Oče naš, koji si na nebesima, neka je sveto ime tvoje...

Safet-beg i njegove balije se ukočiše. Dejvid s nevericom ustade i zagleda se u logoraše. Nije razumeo reči, ali je video da se krste i shvatio da se mole Bogu. Podiže ga jeza od njihovih pogleda uprtih prema krstovima.

Na svim licima video se strah.

Hor glasova povrati Jelenu iz polusveeti, Za trenutak je pomislila da se nalazi u podrumu „Evrope" i da je to hor žena. Desetine užagrenih pogleda ispuni joj dušu toplinom. Oseti čudnu moć. Više se nije bojala bilo čega.

Molitva prodre do Mihailove duše.

Dok mu se bistri pred očima, pokušava da shvati gde je i šta se događa.

Prvo čega postade svestan bili su pogledi zatočenih Srba, a potom sazna da je prikovan na krst.

Molitva logoraša i njihovi pogledi trgoše Majkla iz letargije u koju je bio zapao. Viknu:

- Dejv! Zaustavi te manijake! Molim te!

Dejvid se okrenu, cinično se osmehujući. Ustade. Laganim korakom krenu prema Majklu. Dugo se gledaju u oči.

- Za šta hoćeš da umreš, Majkl?

- Zaustavi ih, Dejvide - ponovi Majkl.

- Ti si budala! Oni su ti podvalili!

- Varaš se, Dejv. Grdno se varaš.

- Ne varam se. Moć nad ljudima je jedina prava vrednost.

- Pogledaj one ljude tamo, Dejv. Dobro ih pogledaj. Ne boje se ni tebe, ni

smrti.

- Ti si budala. Za koji minut padaće na kolena i moliti za milost.

Podrumom je i dalje odzvanjalo:

- I oprosti nam grehe naše...

- Ne, Dejv. Neće se to desiti - ponovo smireno reče Majkl.

Dejvid ga s mržnjom preseče pogledom, pa se okrenu prema Safet-begu.

- Fazliću! - prodra se iz sveg glasa. - Šta čekate? Hoću da vidim predstavu do kraja.

Safet-beg sa svojim balijama još je bio zbunjen i gledao u logoraše koji su se krstili. Dejvidov glas ga trže.

- Odmah, gospodine Bruk!

- Sad gledaj, Majkl - okrenu se Dejvid ponovo prema njemu. Dobro gledaj. U ovom trenutku ja sam Neron. U mojim rukama su život i smrt.

- I ti ćeš proći kao Neron, Dejv.

- Varaš se, prijatelju. Neron je bio glup... Brže, Fazliću!

Safet-beg sa svojim slugama jurnu među logoraše.

- Alah uegber!

Niko od logoraša se ne pomeri.

- Sad gledaj, Majkl! - dobaci Dejvid sedajući za sto.

- Kolji, Mujagaaaa!

S čudnim mirom Majkl gleda šta se događa.

Ne okreće pogled.

Mudžahedini iz mase logoraša izvukoše jednog dečaka.

- Hoćemo li ga na kolac, Ahmete?

- Dina mi, hoćemo. Da vidimo hoće li ga boljet. Oboriše ga potrbuške na pod. Jedan mu sede na ramena, drugi mu raširi noge, a treći mu na zadnjici iseče pantalone. U rukama mu se potom stvori uglačan kolac. Mazao ga je lojem.

- Tako, krmče vlaški - više smejući se.

Pošto namaza kolac, šiljati deo utera dečaku u čmar i poče da vrti.

Maljem udara u kolac.

Telo nesrećnog dečaka se grči, ali mu se glas ne čuje.

- Ide li kolac, Ademe!?

- Stisnuo krmak guzicu, ma ću mu ga ućerat ne zvao se ja Adem. A šta činiš ti tvome, Mehmed-aga?

- Evo ga spremam za dranje! Ko krmka!

Ruke mu vezane na leđima. Trojica obigravaju oko njega, zagledaju ga cereći se.

- Odakle ćemo ga, Hasane?

- Vala, Ante, biraj ti. Bliži ti je po veri.

- Ako je tako, ja ću ga sa prednje strane. Do srca.

- A ja ću ga od guzice. Za nas kažu da volimo guzicu, pa da vidim kakva je vlaška guzica bez kože.

Noževi zaparaše kožu.

- Vidi ti njega. Još ne skiči!

- Samo ti, Ante, deri. Skičaće, Alaha mi.

Vešto ruke skidaju kaiševe kože i sa leđa i sa grudi. Niz čoveka lije krv.

- E, pogledaj koliko ima krvi, ko krmak!

- A šta može Vlah biti drugo do krmak?

Pored krstova dvojica Safet-begovih slugu oborili čoveka na leđa, a treći mu kleštima vadi zube. On vrti glavom pokušavajući da se odbrani.

- De de, smiri se, jadan. Staviću ti zlatne, što se otimaš?

Iz jednog ugla podruma zagrme:

„Od Sarajva pa do Raške, poklaćemo krmke vlaške!"

Mudžahedini podigoše veliki metalni poklopac sa poda. Ukaza se otvor.

- O, Adem-aga!

- Oj!

- Hoćeš li opet da puniš jamu?

- Oću, dina mi! Punim je čitave zime, a nikako da je napunim, kao da joj dna nema! Dajte krmke ovamo!

Čovek koga zovu Adem-aga stao pored otvora sa maljem u ruci. Preko puta njega drugi vitla dugim nožem.

Privode im dvojicu logoraša. Adam svojega udara maljem u glavu. Ona se rasprsnu, a mozak i krv šiknuše. Nesrećnik nestade kroz otvor.

Onaj drugi svoju žrtvu hvata za kosu, zavrće joj glavu, pa joj jednim zamahom noža prereza grkljan.

- Brže! Brže, šta čekate?! Dovodite te krmke!

Pred jamom su nova dvojica.

Ostali logoraši zbijeni u ćošak nemo gledaju šta se događa čekajući da i na njih dođe red.

Sa Dejvidovog lica nestalo je onog nadmoćnog ironičnog osmeha. Lice mu je bledo i znojavo. Oseća mučninu. Povraća mu se. Ne shvata da se i to može dešavati. Sa nevericom gleda s kakvim mirom logoraši prilaze onom otvoru na podu da im maljem razbiju glavu ili prerežu grkljan. Ni jednog nisu morali da dovlače na silu, niko nije ni pokušao da se otima. Nije bilo jauka, plača, molbi za milost. Krajičkom oka pogleda Majkla čije je lice sačuvalo voštani mir. Dejvidu je sve postalo košmarno.

Da li je moguće, pita se, da se ovi ljudi ni malo ne plaše smrti?

Zašto ne jauču oni koje peku, ili onaj što ga deru, onaj što ga nabijaju na kolac?

Zašto niko ne moli za milost?

Da li im život ne znači ništa?

- Fazliću! - prodra se iz sveg glasa.

Safet-beg se stvori ispred stola.

- Izvolite, gospodine Bruk.

- Šta se ovo događa, Fazliću?

Safet-beg se zbuni.

- Pa, vi ste ovo odobrili, gospodine Bruk.

- Umete li vi nešto bolje, Fazliću?! Hoću da ih samo vidim kako mole za milost, da ih čujem kako jauču! Razumete li, Fazliću?! Naterajte ih da mole!

Safet-beg se osvrnu, pogleda prema logorašima, pa pognu glavu.

- To će biti teško, gospodine Bruk.

Dejvidu udari rumenilo u obraze. Iskolači oči.

- Smislite nešto, Fazliću! Moraju da mole! Hoću da vidim strah od smrti.

- Gospodine Bruk - kaže Safet-beg gotovo molećivo, - vi njih ne poznajete. Oni se ne plaše smrti.

Dejvid gotovo pomodre od besa.

- Glupost! To je glupost! Nema čoveka koji se ne boji smrti! Učinite nešto ili ćete vi biti na njihovom mestu!

Posle grdnji koje je dobio zbog kukavičluka kada su u onom podrumu klali Vlahe, Damir je obećao babu da se više nikada neće plašiti i da će ubuduće biti pravi Turčin, Abdulah. I sam se stideo zbog toga što je onog dana ispao slabić i obrukao baba. Jedva je čekao da ga ponovo povede da kolju krmske Vlahe, da svima pokaže da je on pravi Turčin iz Anadolije.

Koliko god se silio, duša mu govori da ovo što čini babo sa svojim jaranima ni alahu ne može biti drago. Pokušava da te misli odagna od sebe, ali ne uspeva. Pogled mu sve češće skreće prema majci. Javlja mu se želja da pritrči do nje i nožem iseče konopce kojima je vezana. „Neka ti Bog oprosti, Damire, a majka ti je već oprostila."

Neće toga da se seća. Neće da je gleda. On je Abdulah, Turčin poreklom iz Anadolije, a ona je srpska kurva.

Drhti. Užas mu se sve više uvlači u dušu dok gleda kako na ražnjevima peku žive ljude.

Oseća da više neće moći da izdrži, da će zavrištati iz sveg glasa:

„Babo! Nemoj babo, to su ljudi!"

Zna da ne sme, jer će ga obrukati. Ovog puta mu babo ne bi oprostio.

Mora da se savlada. Mora, ali ne može. Nema više u njemu snage.

Baci pogled na baba koji nešto objašnjava onom debelom strancu, pa šmugnu kroz vrata.

Na njega niko ne obrati pažnju.

Napolju je bio dan.

Damir duboko udahnu vazduh dok su mu se niz obraze slivale tople suze mržnje, straha i bola. Poreklo suza nije razumeo. U trenu shvati da više nije dečak ni mladić. Da su sve te godine ostale iza njega.

U podrumu zgrade na čije je zidove stajao oslonjen...

67

Sto za kojim je sedeo Dejvid sa svojom pratnjom ogradiše pletenom žicom.

Dejvid predoseti da se sprema nešto izuzetno zanimljivo, pa se zavali u stolici.

- Ne boje se smrti - promrlja. - Videćemo i to.

Safet-beg sa svojima pređe iza ograde.

- Gospodine Bruk, ako sada ne budu jaukali i molili, onda se zaista ničega ne plaše.

- Čekam, Fazliću. Čekam.

Kroz velika vrata u podrum unazad uđe kamion hladnjača. Iz njega je dopiralo jezivo zavijanje, lavež...

Dejvidu se lice razvuče u osmeh. Okrenu se prema Safet-begu kao i ostali za stolom.

- Bravo, Fazliću. Videćemo da li će sada moliti za milost.

Safet-beg je ćutao. Nije bio siguran da će ih i sada uplašiti.

Iz kabine kamiona iskočiše dva čoveka. Skinuše ručicu koja zatvara zadnja vrata karoserije, pa se munjevito vratiše u

kabinu. Urličući iz kamiona kao lavina grunu čopor pasa.

- Danima su zatvoreni u ovom kamionu bez vode i hrane - reče Safet-beg.

Rastrgnuće sve što dohvate.

- Bravo, Fazliću! - povika zadovoljno Dejvid.

Kad spaziše gomilu zanemelih logoraša, odjednom zastadoše. Prestadoše i da zavijaju. Sekundu-dve trajala je tišina, pa neki psi štekćući zubima počeše da uzmiču prema kamionu. Drugi zavijajući i lajući trče ukrug.

Logoraši klekoše na kolena i ponovo počeše da se krste.

- Oče naš koji si na nebesima...

Njihovi glasovi uznemiriše još više pse, pa još glasnije zalajaše.

Kroz lavež i molitvu logoraša jedva čujno seraču plač malog Miloša. To podstače neke pse, da im se kružeći podrumom više približe. Užasnuta, Jelena je čekala kada će se neki od njih baciti na Miloša i rastrgnuti ga.

- Isuse, ako te ima, zaustavi ih - prošaputa.

Majklu je trebalo nekoliko sekundi da shvati šta se događa. Postade mu jasno da je sve ono što se do malopre događalo bilo samo predigra za glavnu predstavu priređenu za Dejvida Bruka. Seti se da je i Neron u cirkusu na prve hrišćane puštao izgladnele pse.

Dok mu se izgladneli i razjareni psi sve više približavaju, počinje da se pita čemu on žrtvuje život? Hoće li svet, pošto njega danas rastrgnu gladni psi, sutra biti bolji? I, ako bude

bolji, on to neće znati, a ono što on ne zna, ono što se dogodi posle njegove smrti, nije se za njega ni dogodilo. Pošto ga rastrgnu psi, neće postojati ništa. Sve što je poslednjih dana radio bilo bi besmisleno. Prvi put uhvati sebe u saznanju da je čitav svet u stvari on sam i da će ga za nekoliko trenutaka nestati.

Psi sve krvoločnije škljocaju zubima, sve besnije reže i sve su bliži njemu i nesrećnicima koji kleče i mole se Bogu.

- Moli, Majkl!

Majkl je ćutao.

Psi su sužavali krug. Najzad se neki osmeliše i baciše na logoraše. Po betonskom podu valjala su se ljudska i pasja tela. Iz raskomadanih ljudskih udova šikljala je krv. Sve se pretvorilo u jezivi kovitlac smrti.

Jelena i Majkl zatvoriše oči očekujući da se čopor sruči i na njih. Ona je čula Milošev plač, znala je da je još živ, ali ju je izluđivala pomisao da svakog trenutka i njega mogu zgrabiti pseće čeljusti.

Pseći pir se stišavao.

Dejvid i ostali iz njegove pratnje stajali su uz žicu i s nevericom gledali šta se događa. Psi zasićeni ljudskim mesom dahćući polegaše na pod.

Preživeli logoraši su se i dalje klečeći molili Bogu. Nije se čuo ni jedan glas.

Niko nije vapio za pomoć. Niko nije molio za milost. Dejvid pogleda u Safet-bega.

- Rekao sam vam, gospodine Bruk. Oni ne znaju šta je strah.

- Idemo - reče Dejvid besno.

Dejvid pođe prema malim vratima koja su bila iza njihovih leđa. U tom

trenutku Majkl otvori oči.

Dejvid se vrati prema ogradi.

- Fazliću, one tamo pobijte, a njih troje ostavite da dugo umiru... Dugo ćeš umirati Majkl - doviknu i ode.

68

Iza njih je ostala tišina i potmuli mrak.

Majkl je otupeo od bolova. Ne oseća ih više. Da nije svestan da je na krstu, Majkl bi verovao kako je sve ono što se proteklog dana događalo samo košmar.

Jelena je u polusvesti. Glava joj klonula na rame.

Mihailo iz bunila povremeno dolazi svesti. Kad se prvi put osvestio u podrumu nije bilo ni logoraša ni pasa. Oko njega mukli mrak. Ne vidi ništa.

Nije siguran da li je noć, ili je on izgubio vid.

- Gde sam? - prošaputa.

Jelena poslednjim naporom podiže glavu.

- U Sarajevu smo, tata. U nekom podrumu. On nas je uhvatio.

Pokušava da se priseti poslednjih Hristovih reči.

Dok se gubio uspe da izgovori:

- Ili! Ili! Lama savahtani!

- Čujete li ovo, Jelena? - šapuće Majkl.

- Umro je - reče Jelena.

Zaćutali su.

Nešto se naču kod vrata.

- Majkl, čujete li vi što?

- Čujem. Neko je na vratima. Verovatno stražari.

Vrata zaškripaše. Svetlost baterijske lampe preseče mrak. Zrak svetlosti šeta podrumom dok se ne zaustavi na njima.

- Isuse! - začuše neki glas.

Od tog glasa Majkl se trže. Dobro mu je poznat.

Čuju korake, ali od svetlosti koja im je zablesnula oči moraju da žmure.

- Isuse Bože - čuje se opet onaj glas. Majkl, jesi li živ, čoveče?

Ne, ovo je nemoguće, pomisli Majkl.

- Majkl! čuješ li me? Ja sam, Robi.

Kako bi to bilo lepo da je stvarnost, pomisli.

- Majkl, čuješ li me? Jesi li živ?

Ne znam, stari prijatelju. Možda i nisam. Možda sam pošao prema Hristu kao Mihailo, pa zato čujem tvoj glas. Znao sam da ćeš me ti sačekati u tom drugom svetu.

- Skidajte ih, zaime Boga - čuje opet Robijev glas.

I Jelena misli da sanja. Htela bi da pita Majkla čuje li on nešto, ali neće da prekine san. Neće da otera nadu.

- Ovoga su zakovali. Mrtav je - kaže neko.

Oslobađaju im ruke i noge i skidaju s krstova.

- Majkl, čoveče, Ja sam.

- Robi! Ne! To je nemoguće!

- Objasniću ti kasnije. Nosite ih! Brže! Da se sklonimo odavde.

Neke ruke ih pridržavaju. Majkl pokušava da korača. Jelena nije u stanju.

- A Miloš!? - vrisnu ona odjednom.

- Ne brinite, gospođo. Beba je kod mene - kaže neko.

- Brže, ljudi! Brže!

Svež vazduh zapahnu Jelenu i Majkla.

- Mama! Mama!

Jelena opet pomisli da sanja.

- Mama, ja sam. Tvoj Damir.

- Da nije bilo njega, teško bismo vas našli - kaže Robert. Došao je u komandu Unprofora da traži pomoć. Stigao je u pravom trenutku.

- Možeš li da mi oprostiš, mama?

- Sine! Sad ti je i Bog oprostio.

Izgubi svest.

69

- Šta se ovo događa, Robi?

- Zar posle svega treba nešto da ti objašnjavam?

Majkl uzdahnu.

- U pravu si. Isuviše mi je jasno. Reci mi samo kako si me pronašao?

- Imamo i mi svoje ljude ovde. Obavestili su nas da su te uhvatili i da si negde u Sarajevu. Mali je u pravom trenutku naišao na našeg čoveka u Unproforu.

- Šenon mi je rekla da je televizija objavila da si ubijen.

- Sjajno smo ih zavrnuli. Da ta podvala nije uspela, ti ne bi sada bio među živima. Valjda znaš da mi uvek igramo dvostruku igru. Stejt department i Pentagon su prepuni golubova i jastrebova... Možeš li se i ti sam setiti koliko si puta bio golub a koliko jastreb? Čini mi se, ipak, da ovoga puta nema pobednika i gubitnika. Sve mi se čini, Majkl, da smo u ovom paklu svi gubitnici.

Majkl je ćutao.

Robi mu ništa novo nije rekao. On je to saznao pre njih...

70

Safet-beg nije bio iznenađen kad iz hodnika začu pesmu:

„Ferman dođe iz Stambola buruntiji iz Travnika da obese Safet-bega..."

Očekuje to čitavog dana. Zna da je Dejvid Bruk van sebe i da mu ovog puta neće oprostiti. Udara tambura. Odjekuje pesma.

,,...Safet-bega vezana vode, vezana vode, da ga obese!"

Sigurno je Safer pred njima. Jedva je čekao da preuzme komandu.

Otvaraju se vrata. Ulaze. Safer je ispred svih. Tamburica je stala. Gleda u njih, a oni u njega.

- Nemoj, Safere, dina ti. Služiću te bolje nego ti mene.

- Ne vredi ti, Safete. Dejvid Bruk ti ovog puta nije oprostio.

- Stope ću ti ljubiti, Safer-beže.

Safer-beg pokaza očima. Više ruku spopade Saferga i prikova za stolicu.

Oko grla mu se obmota svilen gajtan. Snažne ruke su ga zatezale. Nije imao vazduha, činilo mu se da će oči da mu iskoče. Hteo je da moli, da preklinje, ali nije bilo vazduha. Nije bilo ni svetlosti. Nestajala je.

Hodnikom hotela „Evropa" odjeknu pesma: „Safer-beže na kuli seđaše, na kuli seđaše..." Dok mu se duša od tela odvajala Safet vide beskrajna polja obrasla ljiljanima koji su se blago povijali na vetru...

71

Bio je kraj jula kada se ispred manastira Studenica Jelena pozdravljala sa Majklom.

- Ipak ste odlučili da idete, Majkl?

- Pokušaću da ovo što mi se dogodilo objavim u Americi.

- Bojim se, Majkl. Bojim se za vas.

- Zbogom, Jelena.

- Zbogom, Majkl. Valjda ćemo se videti u nekom boljem vremenu.

Majkl se okrenu prema mladiću.

- Pa, doviđenja, Damire, i hvala.

Damir se osmehnu.

- Nisam više Damir. Ja sam Dimitrije. Dimitrije Miljanić.

- Izvini, zaboravio sam na trenutak - prigrli ga Majkl.

Tog dana u Ženevi su počeli mirovni pregovori o Bosni i Hercegovini, a rat je nastavio da besni svom žestinom.

Srbi su malo, predahnuli od kada su muslimani i Hrvati počeli između sebe da ratuju. Dokle će trajati taj srpski predah?

Odgovora nema pod ovim podnebljem.

Jelena se u magnovenju seti kako su se opraštali Robi i Majkl.

- Zbogom, Robi - rekao je Majkl.

- Doviđenja, Majkl... Do nekog drugog rata - odgovorio je Robi.

Jelena čvršće prigrli Dimitrija.

Nebom iznad njih nadirali su pepeljasti oblaci.

Kraj prvog dela romana!

Document Outline